

KOCAELI ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM

Architecture and Life

HAZİRAN 2017 CİLT: 2 SAYI: 1

E-ISSN: 2564-6109

KOCAELI ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM

Architecture and Life

HAZİRAN 2017 CİLT: 2 SAYI: 1

June 2017 Volume:2 No:1

Ulusal Hakemli Dergi

E-ISSN: 2564-6109

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM

Architecture and Life

Haziran 2017 Cilt: 2 Sayı: 1

June 2017 Volume:2 No:1

Ulusal hakemli dergidir

Yılda iki kere yayımlanır

Yayınlayan

Kocaeli Üniversitesi,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Yayın Sahibi

Oya Şenyurt

Yayın Mesul Müdürü

Neşe Çakıcı Alp

Adres

Kocaeli Üniversitesi Mimarlık
Tasarım Fakültesi Anıtpark
Kampüsü İzmit-Kocaeli

İnternet sayfası

<http://cu.dergipark.gov.tr/my>

Eposta

mimarlikveyasam@gmail.com

EDİTÖRLER

Oya ŞENYURT

Neşe ÇAKICI ALP

ALAN EDİTÖRLERİ

Deniz DEMİRARSLAN

Deniz GERÇEK

Elif ÖZGEN KÖSTEN

İsmail Talih GÜVEN

Neşe ÇAKICI ALP

Nurdan KUBAN

Oya ŞENYURT

Rüveyda KOMURLU

Zeynep Gamze MERT

TEKNİK EDİTÖR

İsmail Talih GÜVEN

SEKRETERYA

Seda KAPLAN ÇİNÇİN

Büşra ÖZAYDIN ÇAT

Senem MÜŞTAK

YAYIN KURULU

Ahmet Kıvanç KUTLUCA

Ali TANYER

Ali Uzay PEKER

Aysel USLU

Aysun ÇELİK

Ayşen ÇELEN ÖZTÜRK

Ayşin SEV

Betül PAZARBAŞI

Burcu Selcen COŞKUN

Bülent AYBERK

Deniz DEMİRARSLAN

Deniz GERÇEK

Deniz HASIRCI

Didem ERTEN BİLGİÇ

Elif ALTIN

Elif Özlem AYDIN

Elif Yeşim ÖZGEN KÖSTEN

Elvan ALTAN ERGUT

Emrah ACAR

Emre KİSHALI

Ertan EĞRİBEL

Ferhat PEHLİVANOĞLU

Figen BEYHAN

Fusun ALVER

Gökhan YAZICI

Hamiyet ÖZEN

Kadir YILDIRIM

Khaled TADMURİ

Kutlu SEVİNÇ KAYIHAN

Massimo TADİ

Mehmet Cengiz CAN

Mehmet ŞENER

Mehtap ÖZBAYRAKTAR

Meryem ÇOLAKOĞLU

Neslihan TÜRKMENOĞLU BAYRAKTAR

Neşe ÇAKICI ALP

Neşe GURALLAR

Nigar PÖSTEKİ

Nilgün OKAY

Nurdan KUBAN

Oya ŞENYURT

Ömer TULUK

Rüveyda KÖMÜRLÜ

Selin GÜNDEŞ

Selma KOÇ AKGÜL

Sema ALAÇAM

Sema ERGÖNÜL

Serpil ÖNDER

Sonay AYYILDIZ

Suat GÜNHAN

Şengül ÖYMEN GÜR

Tuğba KİPER

Tuğrul YAZAR

Tülay ESİN

Tüzin BAYCAN LEVENT

Ufuk DOĞRUSÖZ

Ufuk ÖZCAN

Uğurhan AKYÜZ

Ünal DEMİRARSLAN

Vildan OK

Yasemin ERKAN YAZICI

Yegan KAHYA

Zeynep AYGEN

Zeynep Gamze MERT

KAPAK TASARIMI

Cem ALTUN

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM
Architecture and Life
Haziran 2017 Cilt: 2 Sayı: 1
June 2017 Volume: 2 No: 1

EDITÖRDEN...

Değerli Araştırmacılar, ilginiz ve desteğiniz sayesinde Mimarlık ve Yaşam Dergisi'nin 2017 yılı Haziran ayı ikinci sayısını yayınlamaktan büyük bir mutluluk duyuyoruz. Derginin bu sayısı "kent, yapı ve mekân" ölçeğinde hepsi birbirinden değerli makaleleri içermektedir. Farklı disiplinler ve uzmanlık alanlarının mimarlığa katkıları bağlamında derginin geniş kabul olanakları, Mimarlık ve Yaşam Dergisi'ni diğer mimarlık dergilerinden farklı kılmaktadır. Bu açıdan konuların ele alınış biçimindeki çeşitlilik derginin içeriğinde görülmektedir.

Derginin içeriğini oluşturan makaleleri, mekân ölçeğinden başlayarak sıralarsak, bu sayıya Saadet Sevinç Doğan'ın "Cinsiyetçilik Tartışmaları Çerçevesinde Mekânın Kullanımı: Uğurböceği Sevecen ve Salyangoz Tomurcuk Anaokulunda" başlıklı makalesiyle başlamamız uygun olur. Yazar, mekânın cinsiyet rollerini şekillendirmede önemli bir araç olduğunu araştırmacılara gösterirken, cinsiyetçilik kodlarını çocuk edebiyatında görünür kılmaya yönelik amaçlar taşımaktadır.

Senem Doyduk, "Tanpınar Metninden Mimari Kesit Üretimi Aracılığıyla Kentsel Değişim Olgusunun İncelenmesi" adlı makalesiyle Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kitaplarındaki metinlerin öğrencilerin zihinlerinde yarattığı mekân ve kent imgelerini, mimari temsillere dönüştürme sürecini ele almaktadır. Çalışmada, 'metin-mekân-kesit' üçgenindeki ilişkiler ağına odaklanılmıştır.

"Sürdürülebilir Okul Öncesi Eğitim Yapılarının Sosyal ve Kültürel Sürdürülebilirlik Açısından İncelenmesi" başlıklı makale ile Burcu Tonguç ve Mehtap Özbayraktar, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik bileşeninin ve içerdiği faktörlerin; dünya mimarlık literatüründen seçilen başarılı "sürdürülebilir okul öncesi eğitim binaları"nın tasarımına, bulunduğu topluma ve çevreye etkisini incelemektedir.

Mimarlık ve Yaşam Dergisi'ndeki yapı odaklı bir başka ilginç çalışma ise arkeolojik kazı sonucu ile bağlantılı olarak sunulmuştur. Dilek Maktal Canko'nun ele aldığı "Bizans Prensisi Anikia Iuliana'nın Baniliği ve Aziz Polyeuktos Kilisesi" başlıklı makalede; Bizans prensesi Anikia Iuliana'nın, mimari ve süsleme özellikleri bakımından çağının ötesinde bir yapı olan Aziz Polyeuktos Kilisesi'ne maddi destek vermesinin nedenleri incelenerek, bir imparatorluk kadınının yapı ve mimari unsurlar ile sosyal hayatta ve politikada yer alma süreci tartışılmıştır.

Dergi içeriğinde yer alan kent ölçeğindeki çalışmalar ise; İzmit ve İstanbul odaklıdır. Özellikle Anadolu kentlerine ilişkin yapılmış yerel çalışmaların sayısının ülkemizdeki kent tarihi araştırmaları içinde halen kısıtlı bir alana sahip olduğu düşünüldüğünde, fakültemizin dergisi olan Mimarlık ve Yaşam'ın her sayısında üniversitemizin içinde bulunduğu kente ilişkin yerel araştırmalara özel bir yer ayrılmasına, editörler ve yayın kurulu tarafından önem verilmektedir. Bu bağlamda, Sonay Ayyıldız ve Filiz Ertürk'ün birlikte kaleme aldıkları, "Kentsel Kimlik Bileşenleri İle Yerel Kimliğin İzlerini Sürmek: Kapanca Sokak Örneği" başlıklı çalışma İzmit Kapanca Sokağı'nın yerel kimliği; doğal, yapay, sosyal çevre ve tarihsel süreç açısından ele alınmış ve incelenmiş olması dolayısıyla ilk sırada yer almıştır. Bu makale, Kapanca Sokağı'nın sahip olduğu özgün tarihsel dokunun gelecek kuşaklara aktarılmasını mümkün kılmak amacıyla, bölgenin değerlerini ve geçirdiği değişimleri ele almaktadır.

İzmit'e ilişkin bir başka çalışma, Özden Senem Erol'un "Kolektif Bellekteki Değişkenleriyle İzmit'te Kamusal Mekân Algısı" başlıklı makalesidir. Özden Senem Erol, İzmit'te Cumhuriyet dönemi kamusal yapılarının ve alanlarının yerel yönetimin verdiği kararlar doğrultusunda kullanılma ve algılanma biçimlerine ilişkin bazı tespitlerde bulunarak; yapıların inşa edildiği günden bugüne değişen toplum algısına dair çıkarımlarda bulunmaktadır.

İzmit için son çalışma, Aysun Çelik ve Elvan Ender'in birlikte sundukları "Evaluations on The Landscapes of School Gardens: İzmit Central District of Kocaeli Province Sample" başlıklı makaledir. Makalede, Kocaeli ili İzmit merkez ilçesinde bulunan okullar örneğinde, okul bahçelerinin peyzajına ilişkin durum değerlendirmesi yapılmıştır. Okul bahçelerinin eğitim ve öğretimin bir parçası olarak ele alınması gerektiğine dikkat çekilerek, çalışmada çeşitli öneriler sunulmuştur.

Bu noktada İzmit'ten uzaklaşarak İstanbul'a ilişkin kent çalışmalarına göz attığımızda; Deniz Demiraslan ve Begüm Savcın'ın "17. -20. Yüzyıl Arası Resim Sanatı Örneklerinde İstanbul Tasvirleri ve Kentsel Bellek" başlıklı makalesi, kent çalışmalarına görsel materyal üzerinden bir katkı sunar. Makale, 17.-20. yüzyıl arasında faaliyet gösteren Batılı ve Türk ressamların resimlerindeki bazı İstanbul semtlerine ilişkin mekânları ele alarak, aynı mekânların fotoğrafları ve günümüzdeki durumları ile karşılaştırmalarını içerir. Çalışma, birbirinden farklı kültür yapısına sahip olan sanatçıların ürettikleri bu sanat eserlerinde İstanbul'a yaklaşımlarının ve yorumlarının kentsel belleği yönlendirme biçimlerini değerlendirmektedir.

İstanbul ile ilgili son çalışma ise hakkında fazla bir akademik çalışma yapılmayan İstanbul Feriköy semtine ilişkindir. Ali Şenyurt tarafından kaleme alınan "20. Yüzyıl Başlarında Feriköy'deki Vakıf Arazilerinin Dönüştürülmesi" başlıklı makale; 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında Feriköy'de vakıflara ait mülklerin dönüştürülerek özel mülkiyete açılmasının bir semtin gelişim sürecinin başlangıcına sebep olmasının izlerini sürer. Çalışma, bugünkü Feriköy semtinin ortaya çıkmasında Sultan Bayezid-i Veli vakfına ait arazilerin dönüştürülmesinin önemli rol oynadığına ışık tutmaktadır.

Burada ikinci sayısının içeriğini tanıttığımız Mimarlık ve Yaşam Dergisi'ne katkılarınıza sonsuz teşekkürlerimizi sunar, 2016-2017 akademik takviminin sonlarına geldiğimiz bu günlerde araştırmalarınızın ve çalışmalarınızın verimli geçmesini dileriz.

Dergi Editörleri ve Yayın Kurulu adına
Doç. Dr. Oya Şenyurt

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK
VE
YAŞAM

Architecture and Life

Haziran 2017 Cilt: 2 Sayı: 1
June 2017 Volume:2 No:1

İÇİNDEKİLER

- Cinsiyetçilik Tartışmaları Çerçevesinde Mekânın Kullanımı: Uğurböceği Sevecen ve Salyangoz Tomurcuk Anaokulunda**
Usage of Place in the Context of Sexuality Discussions: Uğurböceği Sevecen and Salyangoz Tomurcuk in Kindergarten
Saadet SEVİNÇ DOĞAN..... 1
- Tanpınar Metninden Mimari Kesit Üretimi Aracılığıyla Kentsel Değişim Olgusunun İncelenmesi**
A Review of Urban Transformation Phenomenon Through Section Production of Tanpınar's Literary Text
Senem DOYDUK..... 13
- Sürdürülebilir Okul Öncesi Eğitim Yapılarının Sosyal ve Kültürel Sürdürülebilirlik Açısından İncelenmesi**
Analysis Of Sustainable Preschool Education Buildings in Terms Of Social and Cultural Sustainability
Burcu TONGUÇ, Mehtap ÖZBAYRAKTAR.....27
- Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Baniliği ve Aziz Polyeuktos Kilisesi**
Art Patron of Byzantine Princess Anicia Juliana and Hagios Polyeuktos Church
Dilek MAKTAL CANKO..... 47
- Kentsel Kimlik Bileşenleri ile Yerel Kimliğin İzlerini Sürmek: Kapanca Sokak Örneği**
Following of Local Identity Traces through Urban Identity Components: The Case of Kapanca Street
Sonay AYYILDIZ, Filiz ERTÜRK..... 65
- Kolektif Bellekteki Değişkenleriyle İzmit'te Kamusal Mekân Algısı**
Public Space Perception in Izmit With its Versions in Collective Memory
Özden EROL..... 89
- Evaluations on The Landscapes of School Gardens: İzmit Central District of Kocaeli Province Sample**
Okul Bahçelerinin Peyzajına İlişkin Durum Değerlendirmesi: Kocaeli ili İzmit Merkez İlçesi Örneği
Aysun ÇELİK, Elvan ENDER..... 105
- 17. -20. Yüzyıl Arası Resim Sanatı Örneklerinde İstanbul Tasvirleri Ve Kentsel Bellek**
Urban Memory and a Study on Istanbul Description Painting Art Examples Between 17th and 20th Centuries
Deniz DEMİRARSLAN, Begüm SAVCIN..... 121
- 20. Yüzyıl Başlarında Feriköy'deki Vakıf Arazilerinin Dönüştürülmesi**
Conversion of Foundation Lands in Feriköy in the Early 20th Century
Ali Şenyurt..... 153

Cinsiyetçilik Tartışmaları Çerçevesinde Mekânın Kullanımı: Uğurböceği Sevecen ve Salyangoz Tomurcuk Anaokulunda

Saadet SEVİNÇ DOĞAN^{1*}

ÖZ

Erika Bartos tarafından yazılan çocuk kitabı cinsiyetçiliğin inşası açısından değerlendirilecektir. Kitabın ana karakterlerinin toplumsal cinsiyet rolleri, mekânın cinsiyeti özelinde tartışılacaktır. Bu tartışmanın temel amacı mekânın cinsiyet rollerini şekillendirmede önemli bir araç olduğunu göstermektir. Bu tartışmada bir başka amaç ise, cinsiyetçilik kodlarını çocuk edebiyatında görünür kılıp çözümlenektir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, cinsiyetçilik, çocuk

Usage of Place in the Context of Sexuality Discussions: Uğurböceği Sevecen and Salyangoz Tomurcuk in Kindergarten

ABSTRACT

The children's book written by Erika Bartos will be evaluated in terms of the construction of sexism. The gender roles of the main characters of the book will be discussed specifically in the gender of the place. The main purpose of this discussion show us that space is an important tool in shaping gender roles. Another aim in this discussion is to make the codes of sexism visible on children's literature.

Keywords: Place, sexism, child.

¹Kocaeli Üniversitesi, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Doktora Öğrencisi,

*İlgili yazar / Corresponding author: saadetsevinc@gmail.com

Gönderim Tarihi: 15.12.2016

Kabul Tarihi: 15.05.2017

1. GİRİŞ

İçinde yaşanan kültür farklı bileşenleri ile bireyin davranışlarında belirleyicilik gösteriyorsa, farkında olalım veya olmayalım yaşam tarzlarımız, dışımızdaki pratikler üzerinden kuruluyor demektir. Bu pratikler maddi pratikleri de barındırdığı ve bu çalışma özelinde mekân ve mekâna toplumsal cinsiyetin inşası açısından bakacağımız için cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve feminizm üzerine düşünmek önceliklidir. Bu açıklamaların ardından yazıya konu olan kitap niteliksel analizle ele alınacaktır. Metin analizi ile değerlendirmeye alınacak olan kitapta cinsiyetçiliğin nasıl inşa edildiğini görmek için tüm unsurlar değerlendirilecektir. Bu bağlamda çocukların kıyafetleri, anaokulunda kullanılan renkler, oyuncaklar ve son olarak öğretmenin durumu da incelenecektir. Belirlenen kategoriler detaylı olarak cinsiyetçiliği inşa sürecinde üstlendikleri rol ile değerlendirilecektir. Ancak bu analizin yapılabilmesi için kavramsal olarak feminist teoriler ve cinsiyetçilik ile ilgili tartışmalara da değinilecektir.

Konuyla ilgili farklı bakış açıları mevcuttur. Örneğin bir tanesi biyolojik özelliğe vurgu yaparken, yani kadın ya da erkek olarak doğmamızla ilgiliyken, diğeri toplum tarafından belirlenen ve beklenen rol ve kalıpları işaret etmektedir. Catharine A. Mackinnon'a göre bağımsız olarak biyolojik farklılıklar üzerine kurulmamış bir sistemde her ikisi de hem toplumsal hem politiktir (MacKinnon, 2003, s. 11).

Bu çalışmada daha ziyade üzerinde durulacak olan kavram toplumsal cinsiyet ve bu anlamda kullanılan cinsiyetçilik olarak belirlenmiştir. Biyolojik özelliklerin dışında tarihsel, kültürel ve sosyolojik olarak belirlenen toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetten kaynaklı eşitsizliklerin oluşturulduğu alan olarak ifade edilebilir. Cinsiyetçilik ayrımcılığın yapıldığını da ifade etmektedir. Konuyla ilgili "Mill'in analizi cinsiyet ayrımının akıl dışı, dolayısıyla adaletsiz olduğu üzerine kurulmuştur (MacKinnon, 2003, s. 63)". Toplumsal cinsiyet kavramını toplumsal, kültürel, tarihsel süreçlerle birarada irdelerken ortaya çıkan eşitsizlik karşısında iktidarın duruşu ve tavrı da ayrıca önem taşımaktadır. Genel anlamıyla iktidarın beslediği toplumsal cinsiyet ile ilgili Serpil Çakır "Toplumsal cinsiyet olarak kavramsallaştırılan, kadın ve erkek olma hallerinin üzerinde yaşandığı zeminde, sadece cinsler arasındaki iktidar ve otorite ilişkileri anlaşılacakla kalmaz, devlet ve birey arasındaki ilişki de somut olarak açığa çıkarılabilir (Çakır, 2009, s. 79)" diyerek önemli bir vurgu yapmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramının ne olduğu üzerine bir başka açıklama da Aksu Bora'dan gelmektedir. Benzer argümanlar etrafında yapılan tanımlamada Bora toplumsal cinsiyet kavramının son derece karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içinde kurulduğunu ve bu çerçevede sadece biyolojik farklılıkla yapılacak açıklamaların yetersizliğini belirtir. Önemli bir noktayı gösteren Bora açıklamasında "Kavramın arkasında yatan fikir, cinsiyetin toplumsal bir "inşa" olduğudur. Kadınlık ve erkeklik, doğuştan getirilen biyolojik özelliklerden çok, toplumsal birer kurgu olarak ele alınır (Bora, 2010, s. 22)" ifadelerine yer vermektedir. Çoklu bileşenleri ile kavram, içinde bulunduğumuz ortamı anlamlandırmak için daha farklı alan çalışmalarını da gerektirmektedir. Toplumsal cinsiyet ile ilgili kısa ancak oldukça net bir tanımlamada bulunan Joan W. Scott'a göre "Toplumsal cinsiyet iktidar ilişkilerini belirgin kılmamanın asli yoludur (W. Scott, 2007, s. 43)." Toplumsal cinsiyet kavramının ne olduğuna dair tanımlara bakarken bir yandan da kimi feminist kuramcılar doğa-kültür karşıtlığı üzerinden cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarına yaklaştıklarını görmekteyiz. Judith Butler de bu konuda yapılan çalışmalar üzerinden şunları söylemektedir "Kimi feminist kuramcılar cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımını desteklemek ve açıklamak için sorunsal doğa-kültür ayrımı da dâhil olmak üzere Levi-Strauss'un yapısalcı antropolojisini sahiplendiler. Bu konuma göre doğal veya biyolojik bir dişi vardır, sonradan toplumsal olarak ikincil konumdaki "kadın"a dönüşür. Yani

sonuçta “cinsiyet” doğaya ya da “çiğ/ham” a tekabül ederken toplumsal cinsiyet kültüre ya da “pişmiş”e tekabül eder (Butler, 2008, s. 93).” Bu tanımlamaya eleştirel yaklaşan Butler, kültürün doğaya anlam dayattığını belirtir ve hiyerarşik bir düzenin desteklenip bir tür ötekileştirmenin yaratıldığını söyler (Butler, 2008, s. 94). Bu tartışmalardan günümüze Moira Gatens’in da bir röportajında belirttiği gibi artık toplumsal cinsiyet denildiğinde bir bütün olarak feminizm, kadın sorunları vb. diğer alana dair tartışmalar anlaşılmaktadır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımla ilgili 1970’lerdeki tartışmaların bugün de devam ettiğini belirten Gatens cinsiyet kelimesinin kullanıldığı yerlerde insanların zihinlerinde sadece cinsel münasebetin geldiğini belirtmektedir (Gatens, 2004, s. 213-214).

2. CİNSİYETÇİLİK VE FEMİNİST TEORİLER

Cinsiyetçilik meselesine feminizm açısından farklı yaklaşımlar da vardır. Bunlardan liberal feminizme göre “cinsiyet eşitsizliği sorunu, yasa ve gelenekler aracılığıyla, insanların potansiyellerini kısıtlayan iki rastgele ve mantıksız toplumsal cinsiyet rolünü üstlenmeye zorlanmalarıdır. Radikal feministler içinse cinsiyet, toplumsal iktidarın sistematik olarak bölünmesi, insanların toplumsal cinsiyetlerinden soyutlanamayan bir toplumsal prensiptir; kadınların zararına, zorla kabul ettirilmiştir çünkü güçlü olanın, yani erkeklerin çıkarına hizmet eder (MacKinnon, 2003, s. 60-61)”. Kadın olmak ve dünyanın neresinde olursa olsun kadın olarak yaşama dâhil olmak beraberinde pek çok eşitsizliği de getirmektedir. Kadınların kendi yaşamlarına dair yapılan eşitsizliği fark etmeleri çok uzun yıllar öncesine dayanmakla birlikte bu alanda yapılan karşı duruşlar acımasız cezalarla karşılaşmıştır. Bunlardan sadece birini örnek verecek olursak, 1791 tarihinde Kadın Hakları adlı bir el broşürü yayınlayan Olympe Gouges’in giyotinle idam edilmesi (Donovan, 2007, s. 15) bile tarihsel süreçte karşılaşılan olayları düşünmek için yeterlidir. Bu engelleme çabaları bugün de devam etmektedir. Farklı mekân ve zamanlarda farklı şekil ve dozlarda da olsa bu mücadele alanı hala canlılığını korumaktadır. Bu değişimi sosyal değişimlere paralel olarak değerlendiren Alexander R. Cuthbert de endüstrileşme ve sonrası süreçte zaman zaman kadına yönelik avantajlı kısımlar artıyor gibi görünse de erkeklerin devlet, askeriye, iş yaşamı, eğitim ve diğer sosyal gelişmelerdeki etki ve baskısı belirgin ve fazladır (R. Cuthbert, 2006, s. 130), diyerek aslında sürecin çok da kadınlar lehine dönmediğini göstermektedir. Günümüzdeki cinsiyet alanındaki aktivizme ve toplumsal cinsiyet haklarının korunma çabasına karşı oluşan dirençleri irdeleyen Deniz Kandiyoti de bu noktaları şu şekilde sıralamaktadır: “Bunlar; hükümetlerin kadın hakları platformlarına el koymaları ile bunların apolitikleştirilmesi (bunun en çarpıcı örnekleri baskı ve antidemokratik rejimlerdir), giderek derinleşen küresel neo-liberal politikalar ve bu politikaların haklar gündemi üzerindeki etkileri ve kadın haklarının 11 Eylül sonrası inşa edilen “teröre karşı savaş” çerçevesinde jeopolitik amaçlara yönelik biçimde araçsallaştırılmasıdır (Kandiyoti, 2011, s. 51-52)”. Geçmişten günümüze devam eden bu değersizleştirme çabalarına karşı duruşlar süreklilik arz ederek olumlu bazı sorgulamalara neden olmuştur. Feminist çalışmalar çerçevesinde yapılan sorgulamalar buna örnek gösterilebilir. H. Leslie Steeves’in da belirttiği gibi “Feminist teoriler kadınların toplumdaki neredeyse evrensel değersizleştiriminin kökenlerini ve bunun sürüp giden mahiyetini anlamayı amaçlar. ‘Feminist’ terimi, kadınların erkeklerle ilişkili olarak geleneksel değersizleştiriminin gerçekliğinin, bu ilişkinin değiştirilmeye ihtiyacı olduğu varsayımıyla teorik açıdan kabul edilmesini ima eder (Steeves, 1999, s. 129).”

Feminist teori ve üzerinde durduğu konuları temelde üç noktada birleştiren Nira-Yuval Daris’e göre tüm literatür bu üç soru etrafında dönmektedir. Buna göre kadınların neden baskı altında olduğu, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların ontolojik temelleri ve bu temellerin sosyolojik mi biyolojik mi, yoksa ikisinin birleşimi ile mi oluştuğu sorusu ile kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal cinsiyet ilişkilerine genelleştirimi üzerinedir (Yuval Davis, 2003, s. 24-25). Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi farklı bileşenleri olmakla birlikte toplumsal cinsiyet kavramı beraberinde kalıp yargıları ve toplumsal rolleri de getirmektedir.

Feminist teori ve buna paralel politikayı etkin veya gerekli kılan da kadınların temelde maruz kaldıkları eşitsizliklerden oluşmaktadır. Soruları, tanımlamaları ile feminizm kadınlar arasında kurulur ve Aksu Bora'nın da ifade ettiği gibi "negatif ortaklık" (Bora, 2010, s. 48-49) temelinde kendine politika üretir ve bu alanda sorunu görünür kılma çabasıdır. Gerek feminist politika gerekse cinsiyetçilik üzerine yapılan pek çok çalışma da gösterir ki inşa ile tarif edilen cinsiyetçilik sürecinde olumlu ve olumsuz kavramlar gün içindeki farklı mekân ve zamanlarda kendini tekrar eder. Bu tekrar içinde Gül Özyeğin'in de belirttiği gibi "Kadın ve erkeklik çocuklukta içine girilen sabit kalıplar değil; hem tahayyülde hem de gündelik yaşamdaki karşılaşmalarda sürekli gözden geçirilen, sınınan, yeniden ele alınan şeyler" (Özyeğin, 2010, s. 12) olarak yer alır. Tam da Özyeğin'in de belirttiği noktadan hareketle toplumsal roller ve kalıpların da aktararak devamlılık kazandığını ve benzer davranışları inşa ettiğini belirtebiliriz. Cinsiyetçilik ile ilgili yukarıda belirtilen radikal ve liberallerin görüşlerinin yanında yine Catharine A. Mackinnon'dan aktaracak olursak; "Liberal feminizm cinsiyetçiliği öncelikle bir yanılsama, kurtulması gereken bir efsane, düzeltilmesi gereken bir aksaklık gibi görünürken, feminizm, eril bakış açısını eril iktidarın yalnızca aldatici bir ürünü olarak değil, dünyayı kendi suretinde, kendi arzuları doğrultusunda yaratmasını sağlayan temeli olarak değerlendirir (MacKinnon, 2003, s. 61)".

2.1. Toplumsal cinsiyet ve mekânın kullanımı

Toplumsal cinsiyet konusu tartışılırken bir başka öne çıkan konu da kamusal ve özel ayrımıdır. Çok genel ifadeyle kadının ait olduğu yerler daha özel, erkeğinki ise kamusal alana ait gösterilir. Bu da bir diğer taraftan erkeğin söz sahibi olduğu alanlar ile kadına bırakılan alanlar gibi düşünülebilir. Aksu Bora'nın kamusal alan ve özel alan ile ilgili karşılaştırması kadına biçilen rol açısından da önemlidir. Bora'ya göre: "...özel alan diğerkamılığın, vericiliğin, duyguların, kabullenilmiş bir eşitsizliğin, informel ilişkilerin; kamu alanı ise adaletin, rasyonelitenin, sorumluluk ve hesap vermenin, eşitliğin, formel ilişkilerin alanı. İktidar odağı birinde baba, ötekinde devlet, birinde "doğal" yasalar geçerli, ötekinde insanların yaptığı yasalar (Bora, 2004, s. 529)". Kadının ve erkeğin alanları şeklinde belirtildiğinde mekânın cinsiyetlendirilmesinde ortaya çıkan eşitsizliği yok edecek farklı mücadele alanları da belirlemektedir. Mekânın cinsiyeti denilen kavram tam da burada yerini bulmaktadır. Eser Köker kamusal yaşamın hemen her alanında kadınların özel yaşamlarıyla ilgilendiğini şu sözlerle belirtmektedir; "Çok bilineni tekrar edecek olursam, ulusal meclislerden sendikalara, işyerlerinden meslek odalarına kadar kamusal yaşamın her hücrelerine sinmiş olan cinsiyetçilik, kadınların özel yaşamlarıyla ilişkilidir (Köker, 2004, s. 543)". Kamusal ve özel ayrımında evin dışı olarak kabul edilip özel sayılması ve kadına ait alan şeklinde ifade edilmesi ve tüm bu ayrımlar da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirici açıklamalardır. Bu konuda "Evi 'özel' olarak kabul etmek, aileyi, hem evi hem de pazarı bölen cinsiyete dayalı bir iktidar bölüşümüyle ayırt edilen bir bütünlük içinde ele almak yerine kadının ezilmesini özelleştirmek ve kadının statüsünü kamusal alanın türevi olarak incelenmesi gereken bir ev içi ilişkiler meselesi haline getirmek demektir (MacKinnon, 2003, s. 55)" diyen Catharine A. Mackinnon'un sözleri dikkate değerdir. Cinsiyetlendirilmiş mekan kavramına ev üzerinden yaklaşan bir başka araştırmacı da Paula Townsend'dir. Townsend'in "Gendered Space?" adlı makalesinde ev kavramının 3 temel özelliği olduğu; bunların da kültürel ve geleneksel değerlerin üretimi, özel alan, güvenlik ve yaratıcılık ile kendini ifade etme ortamı şeklinde sıralandığı belirtilir. Ev nedir diye sorduğunda ise bunun sadece bir bölge olmasının ötesinde çetrefilli ve farklı bileşenleri olan bir mekân olduğunu belirtir. Evin feministlere göre cinsiyetçiliğin baskın olduğu, kadınların sömürüldüğü mekân olduğu, liberallere göre kişisel özgürlüğün kalesi ve devlet otoritesinden ayrılmış özerk alan olduğu, sosyalistlere göre ise kollektif yaşam önündeki engel olduğu ve kapitalist sosyal ilişkilerin yeniden üretildiği alan olduğunu açıklamasını Sounders'den alıntılıyan Townsend günümüz toplumlarında ev kavramının neye tekabül ettiği üzerinde de durmaktadır. Medya tarafından şekillendirilen bir kavram olduğu vurgusunun yapıldığı ev için bazen aile-ev içiçeliğinden de bahsedilir. Çalışmanın önemli bir yönü de evin alanlarının kadın ve erkekler tarafından nasıl

kullanıldığıdır. Buna göre erkekler garaj, sığınak, bahçe alanlarını kendilerine ait görürken kadınlar yatak odası ve mutfakla yoğunluklu olarak özdeşleşirler. Yine önemli bir vurguyu Graham'dan yapan Townsend kadının evde olmayı tercih etmesinin, yani dışarıda vakit geçirmek yerine evde kalmayı istemesinin ideolojik bir tercih olduğu ve kültürel olarak aktarılmasının yanında bunun cinsiyetçiliği pekiştirici ve üretici bir tercih olduğunu belirtilmektedir. Yine bir başka konu da ev dekorasyonu ile ilgili işlerde kadınların başrolde olmak istemelerini de sınırlı da olsa özgürlük ve kendilerini ifade etme aracı olarak görmektelerdir. Güvenlik kavramı da ev konusuyla ilgili bir diğer göze çarpan etkidir (Townsend). Dolayısıyla hayatın hemen her alanında olduğu gibi kadınla özdeşleştirilen ev ile ilgili çalışmalar da cinsiyetçilik üzerinden oldukça aydınlatıcı veriler sağlamaktadır. Kadınların neden evde oldukları veya sınırlandırılmış bir tercih olarak bu seçeneği seçtikleri üzerinden bir başka bakış açısı ise Simone de Beauvoir'a göre şöyledir; "Onlar yalnızca grevlerden, işsizlikten, yoksulluktan değil, aynı zamanda başkaldırmanın günah olmasından korkmaktaydılar. Öyle de böyle de boyun eğeceklerine göre, alışılmışı serüvene yeğ tutmalarını anlamak kolaylaşıyor; o minicik mutluluklarını sokaklarda değil, ancak evlerde kurabiliyorlar çünkü (Simone, 1993, s. 13). Kadının konumu ve kamusal alan ile özel alan kavramlarına kent ile ilgili bölümde daha detaylı olarak girilecektir. Kamusal alanın ne olduğu ve günümüzde bu kavramların nasıl değişip dönüştüğü üzerine de tartışmalar kadının içinde bulunduğu durumu anlamak açısından gereklidir. Tıpkı değişen ve dönüşen kavramlar gibi yaşamın tüm alanlarında ve önemsiz gibi görülen hemen her ayrıntıda cinsiyetçilik üzerinden sorgusuz kabullendiğimiz söylemler kadar davranışlara da rastlamaktayız. Zihniyet örüntülerimizin somut nesnelere dönüşmesi ile ortaya çıkarılan hizmetler veya kullanılan araçlar dahi bu kategoride değerlendirilebilir. Ne olduğunun, neye uygun olduğunun, neye ne kadar hakkı olduğunun belirlenmişliğindeki kadın daha ilk yaşlarında kendisine sunulan ve ebeveynlerin tercihleriyle (bu tercihler de onlara öğretilenlerdir ve kültürel geçmişin izleriyle beslenmiştir) eline verilen oyuncaklardaki ayrıcalıklarla algılamaya başlar hayatı. Bu belirlenmişlik halinde sırasıyla renkler, algılar, oyunlar, davranış şekilleri derken bilinçaltı haritaları oluşturulur. En kısa haliyle "toplumsallaşma" adı verilen bu süreçte kendisinden önce devredilen eril bakışı öğrenen ve bununla yoğrulan küçük bedenler bu sürekliliği gündelik hayatın diğer saflarında da, eğitim gibi, kolayca sürdürebilmektedir. Bu konuda Kamla Bhasin de "...her kültürün kızları ve oğlanları değerlendirme yöntemi vardır ve onlara farklı roller, tepkiler, nitelikler yükler. Doğumlarından itibaren kızlara ve oğlanlara tüm bu sosyal ve kültürel algı ve davranışların "paket halinde yüklenmesi" aslında, "toplumsal cinsiyetin öğretilmesi ve benimsetilmesi"dir; der (Bhasin, 2003, s. 1-2). Toplumsal cinsiyetin öğretilmesi, aktarılması veya benimsetilmesi denilen süreçte simgeler, semboller gibi benzer şeyler devreye girmektedir. Bir şeyin eril olması veya dişil olarak kabul edilmesi de bu sosyalizasyon süreçleriyle paralel ilerlemektedir. Yaşamın tüm alanlarını kaplayan ve tüm davranışlarımızda etkisi olan bu sosyalleşme süreçleri hayatı ve kendimizi algılamamızı da etkilemektedir. Bu süreçte önemli bir başka noktası ise din konusudur. Tam da Beauvoir'ın belirttiği gibi din genel anlamda erkeği üstün görmekte ve bunu toplum tarafından da sabitlemektedir. Beauvoir "Tıpkı halk gibi ve aynı nedenlerden ötürü, kadınlar için de bir din gereklidir: bir cinsi, bir sınıfı içkinliğe mahkum ettiniz mi, ona, aşkınlığa benzer bir şey vermek zorundasınızdır. Erkeğin, ortaya attığı yasaları bir Tanrı'nın sırtına yüklemekte büyük çıkarı vardır: hele kadın üzerinde yüce bir yetke kurduğuna göre, bu yetkenin kendisine yüce bir varlıktan gelmesi son derece iyidir. Gerçi hemen bütün dinlerde öyledir ya, özellikle Yahudilik, Müslümanlık ve Hıristiyanlık'ta, erkek, Tanrı'dan gelme bir hakla efendidir: Tanrı korkusu, ezilen kadındaki her türlü başkaldırma isteğini daha çekirdek halindeyken yok edecektir (Simone, 1993, s. 34)" diyerek, içine doğulan kültürün önemli bir parçası olan din karşısında da kadının tanımlanışının dezavantajlı olduğunu göstermektedir. Ön kabuller ve sosyalleşmeyle devam edilen süreçte kadının önce kendisinin ne olduğunu anlaması ve genel kabulün dışına çıkma çabasında olması gerekmektedir. Çünkü din gibi diğer faktörler de kadının konumu üzerinde düşünülmesi gereken unsurlardır. İnsanların kendilerini ve hayatı algılayışlarını sosyalleşme veya diğer faktörler aracılığıyla tanımladığını farklı bir şekilde ifade eden Carol Delaney sözleri ile önemli bir vurguda bulunmaktadır. Kitabında

Boas'tan alıntılama yapan Delaney onun "gören göz, geleneğin aracıdır" sözünden yola çıkarak bu sözün doğru kabul edilmesi halinde yapılması gerekenin odak noktamızın yeniden ayarlanması gerektiğidir (Delaney, 2012, s. 49) diyerek iyi bir yol gösterendir. Çünkü gelenekler de davranışlarımızı diğer faktörler gibi büyük ölçüde etkilemektedir. Dinin insanların önkabulleri ve inşa edilmişlikleri üzerine etkisi kadar önemli bir diğer etken de dildir. Dilbilimcilerin alanına girmekle birlikte bu çalışma özelinde kısaca değineceğimiz konu dilin de cinsiyetçilik konusundaki taraflı yapılandırılışıdır. En basit haliyle insanı tanımlamak için kullanılan "insanoğlu" terimi veya İngilizcede insan kelimesinin "human" olarak kullanımı bile cinsiyetçilik açısından konunun ele alınabilirliğini göstermektedir. Dilin nötr olmadığı üzerine görüş belirten Judith Butler'e göre; "İnsan çeşitli üslupları kullanabilir elbette, fakat hangilerini kullanabileceği tümüyle kendi seçimine kalmamıştır. Dahası, ne gramer ne de üslup siyaseten nötrdür. İdrak edilebilecek konuşmayı idare eden kuralları öğrenmek normalleştirilmiş dile alıştırmaktır, kurallara uymamanın cezası da idare edilebilirliğini yitirmektir (Butler, 2008, s. 24)". Bir taraftan kadının kendisini nasıl algıladığı, diğer taraftan kendi dışındakilerin onu nasıl algıladığı önemlidir. Farklı bakış açıları farklı şekillerde kadını tarif etmektedir. Bazılarına göre erkeğin ötekisi iken bazılarına göre daha farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin, "Sosyalist feministler genellikle (her zaman ifade etmeseler de) kadınlar ve proleterya arasında bir benzerlik olduğunu kabul ederek; benzer biçimde erkek ve yönetici grup çıkarlarına hizmet eden "yanlış bilinç" ya da "erkeklerle özdeşleşen" ideolojileri açığa çıkarma sürecinde, kendi ezilmişlik durumlarının doğru bir bilincini geliştirme yönünde kadınları teşvik ederler (Donovan, 2007, s. 133)". Feminizmin tarihi ve önemli feministler ile ilgili bilgilerin yer aldığı Margaret Walters'in kitabında da Adem ve Havva figürlerinden ilk feminist hareketlere, kadın hakları savunucularından kadınların oy kullanma hakkı için mücadele eden süfrajetlere ve 20. yüzyıl feminizminden ikinci dalga feminizmine alanda önemli kişilerin hayat hikayelerinden alıntılar yapılmıştır. Çalışmanın kadın araştırmaları için önemli olan ve geniş bir perspektif oluşmasını sağlayan yanı ise din gibi konuşulmasının ve tartışılmasının dahi tabu olduğu kavramlardan edebiyata, siyasetten günümüz dünyasına kadar farklı alanlarda kadın sorunları üzerine nelerin konuşulduğuna dair bir yol çizmesidir. Bu bağlamda eril olanın ne olduğu, kadına dayatılanın ne olduğu ve neden dayatıldığı, kadın ve erkek gibi ayrımların yapılmasının toplumsal izdüşümleri de konuyu kapsamlı bir şekilde anlayabilmek için ele alınmalıdır. Bu aynı zamanda bir kendini anlama çabasının gerekliliğidir. Bu çaba ile etrafına ve kendisine sunulana da daha farkındalıkla bakan kadının kent yaşamındaki yeri ve katılımı konusunda "eşitliği" yaratma konusundaki çabaları veya görmezden gelinen konuları, normalleştirilen bakış açılarını anlayabilmek önemlidir.

İşte tam da bu noktada okul öncesi bir kitapta mekân üzerinden yeniden inşa edilen cinsiyetçilik konusu önemli ve gereklidir. Farklı türden bir okumanın bu alanda dayatılan rolleri görmek ve olası ayrımcılığı dağıtmak anlamında katkısı olacaktır. Gördüğü, duyduğu, hissettiği, dokunduğu ile mekânda yaratılan rollerin kızlar ve erkekler açısından toplumsal cinsiyeti pekiştirici ve yeniden inşa edici rolü metin analizi ile ele alınacaktır. Böylece mekânda kadına dayatılan ve ondan beklenenler daha net görülecektir.

Eril sisteme göre inşa edilen ve kadın erkek ayrımcılığını daha da çok belirginleştirip cinsiyetçiliği yeniden inşa eden bu mekânlara içinde yaşadığımız kentte de çokça örnek bulmak mümkündür.

2.2. Mekanda kadın

Kadının mekândaki hareketi, iş yaşamı, mekanı kullanımı ve mekanın tasarlanması toplumsal cinsiyet eşitsizliğini genel anlamda pekiştirmektedir. Konuyla ilgili Ayten Alkan'ın "yalnızca liberal ve neo-liberal ekonomistler değil, Marksist ve Neo-Marksist ekonomistlerin de kentin kullanımı ve ekonomi üzerinde önemli etkilere sahip olmasına karşın kadınların ev içinde harcadıkları emeği göz ardı ederler. Sonuç olarak, kentsel toplumsal ekonomik yaşamı

anlamada genel eğilim, hane içi ilişkiler ve toplumsal cinsiyet unsurunun dışlanması yönündedir (Alkan, 2005, s. 45)” şeklindeki görüşleri de bu konuya dikkat çekmektedir.

Kent içinde kadının sosyal hayata katılımının önünde duran ve görmezden gelinen pek çok detay pratikte ciddi sorunlar oluşturabilmekte ve bunun da arkasında yerel yönetimlerin ilgisiz tavırları ile kendinin/talep edeceğinin farkında olmayan kadınların olduğunu görmek gerekmektedir. Alkan'ın çalışması yine bu anlamda ince bir vurgu yapmakta ve belirli bir saatten sonra kent yaşamının sadece erkeklere ayrılmasının sessiz bir anlaşma ile sağlandığını hatırlatmaktadır. “Aynı kentin aynı sokaklarında yürüyen kadınlarla erkekler, özellikle belli bir saatten sonra, çok farklı duygular yaşarlar. Kadınlara doğrudan olmasa da dolaylı olarak yasaklanmış ya da girişi belli kurallara bağlanmış ‘ortak’ mekânlar vardır (Alkan, 2005, s. 54)”. Çoğu durumda farkında olunmayan ve gündelik hayatın içinde göze çarpmayan bu sessiz sözleşmelerle kadınlar güvenlik başta olmak üzere pek çok endişe ile kent yaşamına eşit şekilde dâhil olamamaktadır. Eşit şekilde dâhil olamama da eşitsizliği beraberinde getirmekte ve gündelik hayat pratiklerinde bu durum daha da derinleşmektedir. Yıldız Temürkan da bu eşitsizliği şu şekilde özetlemektedir: “Kent, toplumsal cinsiyeti eşitsizliğin yaşandığı esas alan olarak ön plana çıkmaya başladı. Çünkü kentler, cinsiyetlendirilmiş norm ve kimliklerin üretim, tüketim ve yeniden üretim sürecinde kilit mekanlar işlevi görür (Temürken, 2011, s. 39)”. Farklı mekan ve zamanlarda da olsa hemen her kadının bir şekliyle maruz kaldığı eşitsizlikler ve mekanı erkeklerle aynı şekilde kullanamama durumunu özetleyen Catherine Redfern ve Kristin Aune konuya hak meselesi üzerinden yaklaşırlar. İkili çalışmalarında cadde ve sokaklarda güvenle hareket etmenin temel bir hak olduğu ve bu alanların kamusal alanlar olduğunu belirtmektedirler (Redfern ve Aune, 2012, s. 119-120) ve bu önemli bir vurgudur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken temel nokta, bu konuda çoğu araştırmacının da belirttiği gibi kente katılımı kadının gereksinimleri olarak ifade edilebileceklerin farkında olmamasıdır. Bu anlamda mekân ve mekânın kadının kullanımına imkan sağlayacak çalışmalarda bu nokta göz önünde bulundurularak öncelikle Alkan'ın da ifade ettiği üzere “Toplumsal cinsiyet gereksinimlerine duyarlı uygulamaların, gereksinimlerin açığa çıkıp tanımlanmasını olanaklı kılacak ortam ve düzenekleri yaratması beklenir (Alkan, 2005, s. 61)”. Bu ifadesini cinsiyet körü diye tanımladığı yerel politikalar için de kullanan Alkan'ın dikkat çektiği nokta kadınların mekânı tüketmelerinde daha eşitlikçi imkanlar yaratılması için küçük ipuçları olarak değerlendirilebilir. Oldukça detaylı ve toplumun farklı kesim ve kurumlarını kapsayan böylesi bir farkındalık çalışmasında yerel yönetimlere büyük görev düşmekle birlikte ildeki üniversiteler ve sivil toplum örgütleri de benzer sorumlulukla hareket etmelidir (Tekeli, 2010, s. 31).

Tam da bu bakış açısından hareketle anaokulu içinde kızlar ve erkekler için ayrı odaların düzenlenmesi ve bu odaların renk, oyuncaklar ve dekorasyon açısından incelenmesi mekânın cinsiyet eşitsizliğini nasıl görünür kıldığını göstermek bakımından önemlidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde bireyin içine doğduğu aile kadar, toplumsal yapı, kültürel çevre de önemli rol oynamaktadır. Aileden sonra özellikle çocukların ilk sosyalleşme alanı olan okullar cinsiyetçilik kavramına yaklaşımları özelinde oldukça büyük bir paya sahiptir. Bu bağlamda bu yazıya da konu olan okul öncesi kitabı Uğurböceği Sevecen ile Salyangoz Tomurcuk Anaokulu'nda kitabında erkekler ve kızların farklı oyuncaklarla oynamasına ve Uğurböceği Sevecen'in araba, yani erkek dünyasına ait bir oyuncak ile oynamasına izin verilmemektedir. Ayrıca yine onların arasında olması da istenmemektedir. Son derece açık bir şekilde cinsiyetçiliğin yaşandığı mekân tüm verileriyle incelendiğinde aynı tablo ortaya çıkmaktadır. Mekân olarak anaokulu kızların ve erkeklerin oynayacağı oyunları ve oyun odalarının ayrışmasıyla da oynayacakları mekânı da belirlemektedir. Dolayısıyla verili olanlar bizlere aynı zamanda neyin kızlar ve erkekler için uygun görüldüğünü de resmetmektedir. Metin analizinin yapıldığı çalışmada renkler, anaokulundaki oyun odalarının dekorasyonu, oyuncaklar, çocuklar arasında geçen diyaloglar ve öğretmenin konumu da ele alınmıştır.

3. UĞURBÖCEĞİ SEVECEN İLE SALYANGOZ TOMURCUK

Erika Bartos tarafından kaleme alınan Uğurböceği Sevecen ve Salyangoz Tomurcuk Yapı Kredi Yayınları tarafından ilk baskısını 2013 yılında yapmıştır. Oldukça geniş bir serinin bir bölümü olan “Uğurböceği Sevecen ve Salyangoz Tomurcuk Anaokulunda” kitabında iki arkadaş okula gitmektedir. Başlangıç için beraberce hareket eden çocuklar oyun oynama kısmında cinsiyetlendirilmiş oyuncaklarla ayrılmış mekânlarda erkek ve kızlar dünyasının kendilerinden bekledikleri rolleri gerçekleştirmektedirler. Yalnız Uğurböceği Sevecen elinde bir araba ile bir ara erkeklerin oyun alanına gelerek onlarla oynamak istediğini söyler. Ancak bu talebi sert bir şekilde reddedilir. Kendilerini oturduğu yerden izleyen öğretmenleri de tünel kazan, arabalarıyla oynayan, yollar yapan ve Uğurböceği’ni aralarına almayan öğrencilerine hiçbir müdahalede bulunmamaktadır. Serbest zaman olarak tanımlanan bu zamanda erkeklerle beraber oynamak isteyen Uğurböceği Sevecen’e “Dalga geçme, Sevecen! O işe yaramaz arabayla mı oynamak istiyorsun?” demektedirler. Ayrıca “Zaten araba oyunu kızlara göre değildir!” diye de sözlerini cinsiyetçi bir ifade ile sonlandırmaktadırlar. Ağlayarak yanlarından ayrılan Sevecen bu sefer kızlar için ayrılan mekânda kendine yer alır. Burada tam da eril iktidarın kendisinden beklenen rollerle donatılmış oyuncaklar ve dekor ile karşılaşırız. Dekor ve oyuncaklar kısmı ayrı ayrı ele alınacağı için bu kısmı sonraya bırakarak, okur olarak sadece mekânın cinsiyetçiliği söze gerek duymadan da nasıl inşa ettiğine tanık oluyoruz diyebiliriz.

Bir şekilde arkadaşlarıyla anlaşmazlığa düşen Tomurcuk bu sefer erkek arkadaşlarına küser ve soluğu Sevecen’in yanında alır. Sevecen önce kendisine sarfedilen sözler gibi karşılar Tomurcuk’u ama sonra tavrını değiştirir. “Hayır, oynayamazsın, bu oyun kızlara göre” diyen Sevecen sonrasında elinde bebekle bekleyen Tomurcuk’u kabul eder oyunlarına ve mekânlarına. Tomurcuk elindeki bebeği göstererek “Bak bir bebek getirdim, bu kıvrıkcık saçlı bebeği. Ben de sizinle oynamak istiyorum!” diye direten Tomurcuk kızların alanına onlara ait kabul edilen bir oyuncak ile dâhil olur. Sevecen, Tomurcuk’u sonra onun da araba ile oynamasına izin vermesi şartıyla kabul eder. Kısaca kitapta en belirgin diyaloglar bunlardan oluşuyor. Şimdi daha yakından bakarsak cinsiyetçiliğin diğer unsurlarla birlikte nasıl yeniden inşa edildiğini daha net görebiliriz.

3.1. Çocukların kıyafetleri

Kitapta yer alan kız çocukları ve kadın öğretmen elbise giymiştir. Bunların canlı olarak türü fark etmeksizin sadece cinsiyetleri giydikleri elbise ile belirginleştirilmiştir. Erkek olarak temsil edilen diğer canlılar da pantolon giymişlerdir. Kızların hepsinin saçları uzundur. Kısa saçlı bir tane bile kız yoktur resimlerde. Bununla birlikte kızların oyuncak olarak kullandıkları tüm bebekler de kızdır ve onların da saçları uzundur. Bir anlamda bir konu tartışmaya yer bırakmaksızın kızların/kadınların elbiseli ve uzun saçlı olması gereğini vurgular niteliktedir. Kız çocuklarının kıyafetleri ağırlıklı olarak kırmızı, mor, yeşildir. Bu istininin dışında bir tane açık mavi renkli elbise giymiş bir kız bulunmaktadır.

Erkeklerde ise pantolon ve üst yer almakta ve hepsi kısa saçlı gösterilmektedir. Kahve ve tonları ile gri ve siyahı da gördüğümüz kıyafetlerde mavi ve yeşil de kullanılmıştır. Sadece bir tane erkek çocuğunun üstü kırmızı olarak yer almaktadır. Klasik anlamda renklerin cinsiyetçi şekilde sunumunu sadece kıyafetlerde değil sonraki kısımda ele alınacağı gibi dekorasyonda da görmekteyiz.

3.2. Anaokulunda renkler

Cinsiyetçiliğin inşasında renk oldukça önemli bir unsurdur. Bu bağlamda ortak kültürün bir anlamda bilinçaltı haritalarını kız ve erkek çocuklarının kıyafetlerinde ve mekân kullanımındaki renklerde görebiliriz. Toplumsal sözleşmenin uzun süren somut gösterimleri olarak renklerin kullanılması sembolik bir aktarımı da sağlamaktadır (Sözen, 2003, s.11). Dolayısıyla bu aktarım aynı zamanda cinsiyetçiliği pekiştirici bir etki de göstermektedir. Kitapta yer alan renkler yukarıda çocukların kıyafetlerinde ve oyuncak ile oda renklerinde de aynı somut aktarımı beslemekte ve yeniden inşa edilmesine yardımcı olmaktadır. Genel anlamda renk ve cinsiyet ilişkisine bakacak olursak; yeşil, deniz mavisi, turuncu ve koyu mor renkler daha ziyade erkek dünyasını gösterirken; kadınlar daha çok yeşil, açık mavi, pembe (Sözen, 2003, s.67) gibi renklerle gösterilmektedir. Bu yazının ve çalışmanın alanı nedeniyle renk ve duyu psikolojisine detaylı bakılmayacaktır. Ancak çok kısaca kadınlar ve erkekler için belirlenmiş renklerin simgesel ve kültürel anlamda cinsiyetçiliği pekiştirdiğini de eklemek gerekmektedir. Erkek bebeklere mavi, kız bebeklere pembe renk giydirilmesinden başlayan süreç bu kitapta izleneceği üzere devam etmekte ve hem cinsiyetçilik pekiştirilmekte hem de yazarın kaleminden çıkan somut göstergeler üzerinden yeniden inşa edilmektedir. Bu bağlamda incelendiğinde erkekler kahverengi ve tonları, gri, siyah, yeşil, mavi tonlarında daha fazla yer alırken sadece bir örnekte bir erkek çocuğunun üstündeki kıyafet kırmızı renkte gösterilmiştir. Kızlar da mor, kırmızı, pembe ve benzer renklerde gösterilmiş ve bir tane kız çocuğunun elbisesi sadece açık mavi olarak resmedilmiştir.

Odalarda kız ve erkek çocuklar için ayrılan oda duvarları erkeklerde mavi, kızlarda pembe ağırlıklıdır. Yine erkeklerin oyun odalarındaki perde yeşil, kızlarınki kırmızıdır. Beden eğitimi dersinde gösterilen çocuklarda kızlar kırmızı ve mor spor kıyafetleri ile, erkekler ise beyaz, yeşil, kahverengi, siyah şeritli sarı renklerde gösterilmiştir.

Resim odası açık kahverenginde gösterilirken, dans edilen oda mor olarak gösterilmiştir.

Anaokulundaki bir başka mekân da lavabolardır. Burada da kızların havlusunda kırmızı, erkeklerde ise yeşil renk tercih edilmiştir. Havlunun asıldığı aparat erkeklerde mavi bir araba, kızlarda ise kırmızı bir elma ile resimlenmiştir. Buna ilave olarak kızların diş fırçaları için ayrılan kaplarda mor, kırmızı, pembe ağırlıklı iken erkeklerinkinde mavi, sarı ve yeşil hâkimdir.

Mutfak ise sarı renk ile dekore edilmiştir

Uyku odası yine mor duvarlar ile kırmızı perdelerle süslenmiştir.

3.3. Anaokulunda oyuncaklar

Erkekler araba ile oynamaktadır. Odanın bir tarafında yer alan rafın üzerinde ise sırasıyla çöp kamyonu, vinç, helikopter, motorbisiklet, trafik lambaları, gemi, araba, kaldıraç, tren yer almaktadır. Bu raftan aşağı doğru yine bir helikopter sarkıtılmıştır. Bir diğer ifade ile erkekler teknik işler konusunda oyuncaklarla başbaşa bırakılmış ve resmedilmiştir. Yine erkeklerin oyun oynadığı odadaki saatin etrafında da aksesuar olarak arabalar resmedilmiştir. Trafik lambaları ve vinç gibi yine benzer hâkim ideolojiyi destekleyen (erkekler fiziksel güç gerektiren ve teknik meselelerden anlayan canlılardır) oyuncaklar da raflarda yer almaktadır. Ayrıca oyun odasında bu araçların zorlu parkurlardan geçtiğini gösterir mekanizmalar da oluşturulmuştur. Yine odada bir adet futbol topu yer almaktadır.

Erkeklerin oyun oynadığı odada perdeler yeşil renkte ve pencere çerçevesi kare olarak tasarlanıyor. Ayrıca çerçevenin iki tarafından da perdeler sarkıyor ve sanki rüzgar onları

dağıtmışçasına duruyor. Bu durum kızların odasında farklı tasarlandığı için özellikle vurgulanmıştır. Kare daha hatları belirgin ve keskindir. Oysa kızların odasında yer alan yuvarlak şekilde tasarlanan çerçeve ise daha yumuşak ve hatları esnektir. Dolayısıyla diğer tüm öğelerle birlikte bu çerçevelerin farklı şekillerde tasarlanması da hâkim ideolojiyi desteklemektedir. Ayrıca erkeklerin odaları mavi renkle boyanmış ve boyanın içinde araba figürleri yerleştirilmiştir.

Kızların odalarında üst rafta; tava, kavanoz içinde küçük boncuklar, ayıcık, kaplumbağa, fil, kız bebekler, kız bebek yatağı ve içinde bir kız bebek, yine en son kısımda bir kız bebek resmedilmiş. Ayrıca raftan aşağı doğru kız bebek elbiseleri askıda asılı olarak yer almaktadır. Bir de bu raftan aşağı doğru kolye sarkıtılmıştır. Kızların odasında ayrıca üzeri kırmızı ile belirgin olan bir masa yer almaktadır. Masanın üzerinde bir tencere ve yanında bir fincanın içinde renkli kalemler yer almaktadır. Masanın çekmecelerinden bir tanesinden dışarı bir çorap sarkmaktadır. Kızların ellerinde kız bebekler, bebek arabaları ve koltukta oturan bebek vardır. Bir köşede bir kız çocuğu bu koltukta oturan bebeğe yemek yedirmektedir. Ayrıca yine bebek elbiseleri ile dolaşan kızlar gösterilmektedir. Bu odanın penceresi erkeklerinki gibi kare değil yuvarlak olarak tasarlanmıştır. Ayrıca perdeleri kırmızıdır. Buradaki perdeler erkeklerindeki gibi savruk değil, düzenli ve tek tarafta tutturulmuştur. Tavandan sarkan bir sepetin içinde kırmızı, sarı ve mor çiçekler yer almaktadır. Ayrıca bu odada yer alan raftan kaşık, spatula gibi eşyalar sarkıtılmıştır.

Odanın diğer köşesinde tavandan bir balon ve içinde şapkalı bir kız çocuğu sarkıtılmıştır. Duvar boyası pembe ve içinde küçük çiçekler resmedilmiştir.

Erkeklerin odalarında yer alan raf mavi ve kalın bir çizgi ile belirginleştirilirken kızlarınkı kırmızı ile gösterilmiştir. Son olarak erkeklerin pencere pervazının altına da mavi bir şerit çekilmiştir.

3.4. Anaokulunda öğretmenin durumu

Öğretmen olarak gösterilen arı da elbise giyen ve saçlarını topuz yapmış bir kadın olarak resmedilmiştir. Tüm çocuklar spor kıyafetlerini giymiş olarak gösterilirken öğretmen elbisesi ile beden eğitimi dersine katılmıştır. Resim ve dans etkinliklerine de yine aynı kıyafetle devam etmiştir. Öğretmenin belki de en fazla aktif olabileceği ve cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkabileceği yer olan oyun odasındaki hali ise tamamen pasiftir. Sadece sandalyede oturarak çocukların oyunlarını izleyen öğretmen olaylara müdahale etmeyerek bir anlamda bu ayrımı pekiştirmiştir. Mekân olarak anaokulunun tüm kurgusu cinsiyetçiliği yeniden inşa ediyor olsa da öğretmenin sessizliği ayrıca bu ayrımı pekiştirmektedir.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yapı Kredi Yayınları tarafından yayınlanan, okul öncesi çocuklar tarafından okunan ve çoğu kütüphanede yer alan Uğurböceği Sevecen ve Salyangoz Tomurcuk Anaokulunda kitabı cinsiyetçiliğin anaokulunda nasıl yeniden inşa edildiğini net bir şekilde göstermektedir. Kullanılan renklerde kızların genel hatları ile kırmızı, mor ve tonları ile erkeklerin ise mavi, yeşil, gri ve kahve tonlarında resmedilmesi kadar ayrı odaların perdelerinin de buna uygun renklerde olması göze çarpmaktadır. Yani yeşil erkek perdesi yanında kare çerçeve ve kırmızı perde yanında yuvarlak çerçeve ile kadın ve erkeğe ait olan kodlar daha da belirginleştirilmektedir. Buna paralel oyuncakların cinsiyetçi şekilde ayrıştırılması ve çocukların bu kurgusal dünyaya yönlendirilmeleri de çok açıktır. En başta belirtilmesi gereken nokta ise kız ve erkek serbest zaman veya oyun oynayacakları mekânların cinsiyetlendirilmesi ve diğer tüm unsurların bu pekiştirmeye eşlik etmesidir. Otorite olarak kabul edilen öğretmenin pasif kalıp eril iktidarın söylemini tartışmaya açmaması da ayrıca

ortak kabule işaret etmektedir. Tomurcuk kızların dünyasına kabul şartı olarak cinsiyetlendirilmiş ve kızlara ait olarak belirtilmiş bebekle yer alırken onlar için işaretlenen kalıpları daha da belirginleştirmektedir. Kadınlardan beklenen çocuk yapmaları, anne olmaları, saçlarının uzun olması ve elbise giymeleridir. Eril iktidarın kendilerine belirlediği tüm roller mekan üzerinden ve resimler eşliğinde okulöncesi çocuklara sunulmakta ve cinsiyetçilik yeniden inşa edilmektedir. Dolayısıyla kitaba dair yapılan analiz ile de mekanın cinsiyetçiliğin inşasındaki payı açıkça görülmektedir. Kitabın Türkçeye çevrilmesi dolaşım ağının geniş olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla basılı materyaller, işaret ettikleri mesajlarla farklı mekanlarda yeniden hedef kitlesine ulaşmakta ve bu da cinsiyetçiliğin farklı zamanlarda olsa da benzer hedef kitle nezdinde yeniden inşa edildiğini söylememize olanak tanımaktadır.

KAYNAKLAR

A. Mackinnon, Catharine, Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru, (Çev.: Türkan Yöney-Sabir Yücesoy), Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Alkan, Ayten, Yerel Yönetimler ve Cinsiyet, Dipnot Yayınları, Ankara, 2005.

Bhasin, Kamla, Toplumsal Cinsiyet, (Çev.: Kader Ay), Kadav Yayınları, İstanbul, 2003.

Delaney, Carol, Tohum ve Toprak, (Ed.: Asena Günal), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Bora, Aksu, "Kamusal Alan Sahiden "Kamusal mı?", Kamusal Alan, (Ed.: Meral Özbek, Hil Yayınları, İstanbul, 2004.

Bora, Aksu, Yerel Yönetimler ve Cinsiyet, Dipnot Yayınları, Ankara, 2005.

Bora, Aksu, Kadınların Sınıfı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Butler, Judith, Cinsiyet Belası & Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi, (Çev.: Başak Ertür), Metis Yayınları, İstanbul, 2008.

Çakır, Serpil, "Osmanlı'da Kadınların Mekânı, Sınırlar ve İhlaller", Cins Cins Mekân. (Der.: Ayten Alkan), Varlık Yayınları, İstanbul, 2009.

Donovan, Josephine, Feminist Teori, (Çev.: Bora Aksu, Gevrek Ağduk Meltem, Sayılan Fevziye), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Gatens, Moira, "Twenty Years since "A Critique of the Sex/Gender Distinction": a Conversation with Moria Gatens", (Röp.: Mary Walsh), Australian Feminist Studies, Vol.19, No. 44, 2004, s. 213-223.

Kandiyoti, Deniz, "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek İçin Geçmişe Bakış", Birkaç Arpa Boyu, (Der.: Serpil Sancar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Köker, Eser (2004), "Saklı Konuşmalar", Kamusal Alan, (Ed.: Meral Özbek), a.g.e., s. 543. Özyeğin, Gül, "Kadınların Sınıfı Önsözü", Kadınların Sınıfı, (Yaz. Aksu Bora), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

R. Cuthbert, Alexander, The Form Of Cities, Political Economy and Urban Design, Blackwell Publishing, USA, 2006.

Redfern, Catherine ve Aune, Kristin, Baş Harfi F, (Çev.: Aksu Bora, Simten Çoşar), Ayizi Kitap, Ankara, 2012.

Sözen, Mustafa, Sinemada Renk, Detay Yayıncılık, Ankara, 2003

Steeves, H. Leslie, "Feminist Teoriler ve Medya Çalışmaları", Medya, İktidar, İdeoloji, (Der. ve Çev.: Mehmet Küçük), Ark Yayınları, Ankara, 1999.

Simone, Beauvoir de, Kadın "İkinci Cins" Bağımsızlığa Doğru, (Çev.: Bertan Onaran), Payel Yayınevi, , İstanbul, 1993.

Tekeli, Şirin, 1980'ler Türkiye'si'nde Kadınlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Temürkan, Yıldız, "Kente Cinsiyetlendirilmiş Bir Mercekten Bakış", Kent ve Mekanda Cinsiyetçilik, (Haz.: Y. Yeşim Uysal), TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülteni, Sayı: 87, Pelin Ofset, Ankara, 2011.

Townsend, Paula, "Gendered Space?", <http://research.ncl.a.uk/forum/v3i1/gendered%20space.pdf> Erişim Tarihi: 14 Aralık 2016, Saat : 19.30

W. Scott, Joan, Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi, (Çev.: Aykut Tunç Kılıç), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007.

Walters, Margaret, Feminism A Very Short Introduction, Oxford University Press, United States, 2005.

Yuval-Davis, Nira, Cinsiyet ve Millet, (Çev.: Ayşin Bektaş), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Tanpınar Metninden Mimari Kesit Üretimi Aracılığıyla Kentsel Değişim Olgusunun İncelenmesi

Senem DOYDUK^{1*}

ÖZ

Günümüzde, metin-mekân ilişkisinin, modern felsefe ve edebiyatın bir yandan ana kaynağını oluştururken; bir yandan da bu ikilinin her bir ögesinin birbirini tarifi için temel bir mecra haline geldiği gözlemlenir. Bu bağlamda, mekânın anlamı ile mekânın temsili arasındaki doğrudan ilişkiye dair düşünsel zeminden yola çıkıldığında, mekânın bilişsel olarak algılanmasında planimetrik temsillerin yanı sıra mekânın üç (ve daha öte) boyutlu içeriğinin ifadesinde 'kesit' çizimlerinin oynadığı rol, mimarlık eğitiminde de çok üzerinde durulduğu üzere, oldukça hayati bir nitelik sergiler. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde mekânın betimlenmesinde dil olgusunun, metnin ve kesitin kurduğu ilişki henüz çok irdelenmemesine rağmen çok geniş bir potansiyel sunan verimli bir keşif alanıdır. Bu nedenle, bu ilişkinin irdelendiği bir akademik-mimari çalışma üzerinden, 'nesne-anlam-temsil' kavramları bağlamında, 'metin-mekân-kesit' üçgenindeki ilişkiler ağına odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, metin mekân ilişkisi, anlam temsil ilişkisi

A Review of Urban Transformation Phenomenon Through Section Production of Tanpınar's Literary Text

ABSTRACT

The relation between text and space constitutes the main source of modern philosophy and literature on the other hand each member of this relation becomes a basic course to specify the other's description. In this context, particularly having moved from the theoretical ground regarding the direct relationship between the meaning of space and its representation, the role that 'section drawings' played in the expression of the 3D (and even beyond) content of the space {in addition to its planimetric representations} in the cognitive perception of the space displays a highly vital character. When it's evaluated from this context, even the relation between text and section did not examined yet, the language fact in describing the space is a productive intersection area by submitting a broad potential. Therefore, it's been focused to the relation networks in the "text-space-section" triangle, upon an academic-architectural study examining this relation, in the context of "object-content-representation" concepts.

Keywords: Ahmet Hamdi Tanpınar, text-space relation, content-representation relation

¹Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Bölümü, Mimarlık Bölümü,
*İlgili yazar / Corresponding author: sdooyduk@sakarya.edu.tr
Gönderim Tarihi: 06.04.2016
Kabul Tarihi: 17.05.2017

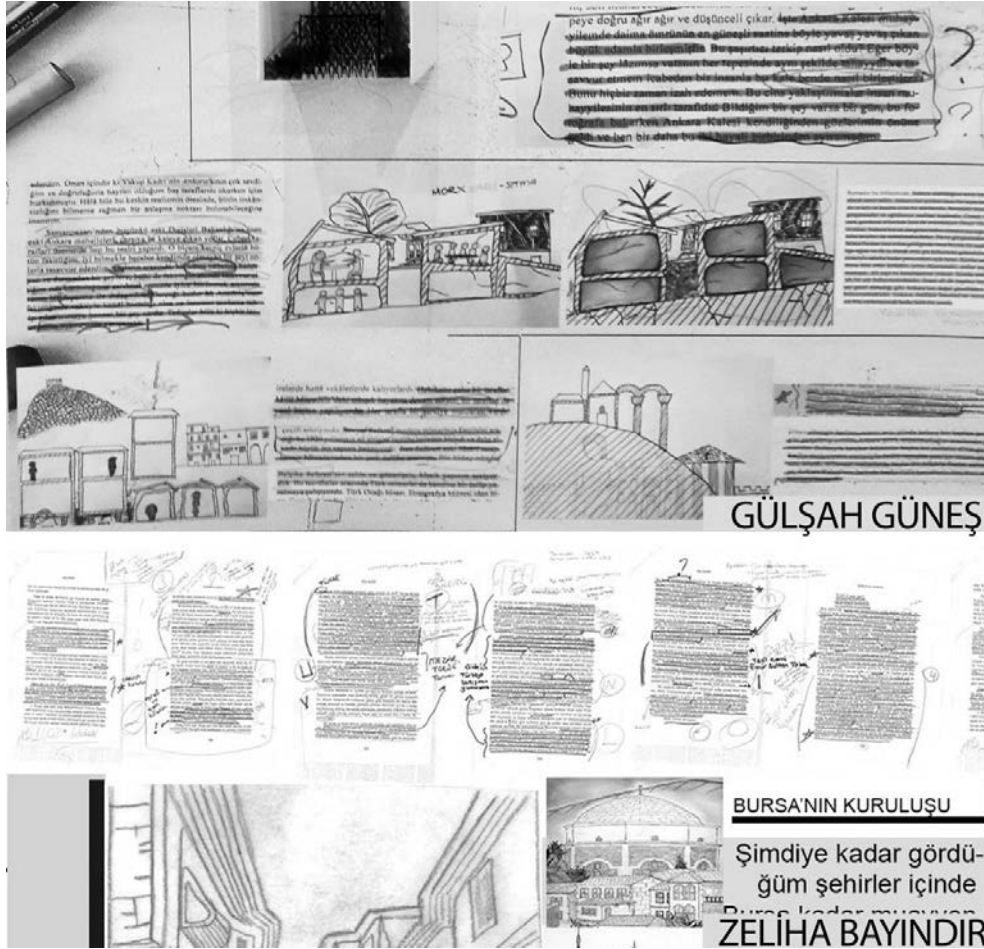
1. GİRİŞ

Sakarya Üniversitesi Mimarlık Bölümü lisans birinci sınıf öğrencileri ile Mimari Tasarıma Giriş dersi kapsamında, dört hafta boyunca Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* isimli kitabı aracılığıyla, şehirlerdeki değişim olgusu ve metin-mekân ilişkilerinin sorgulanması çalışmaları gerçekleştirildi. Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul şehirlerine dair metinler, soru sorma aracı olarak kullanılıp, Tanpınar'ın günümüzden yaklaşık 50 sene önce kaleme aldığı şehirlerin geçmişlerine ve o döneme dair anlatısı, bugünün şehir gözlemcileri olan üniversite öğrencileri tarafından yorumlandı. Bir diğer deyişle, metinler aracılığıyla günümüzden Tanpınar dönemine ve Tanpınar'ın kendi zamanından geriye dönerek aktardığı tarihsel anlatıya uzanan kronolojik ilişkiler çözümlenmeye çalışıldı. Şehirlerdeki değişim, bu değişimin hızı ve kişiler üzerindeki etkisine dair; hem Tanpınar'ın yargıları hem de öğrencilerin algıları birlikte tartışıldı. Değişim olgusundaki olağanlık ve hızındaki olağan dışılık; metinlerin yapısından üretilen mekânsal dizgilemeler (redaksiyon) ile soyutlandı. Mekân ve şehirlere dair bilgi, metin üzerinden okunarak elde edilmeye çalışıldı (Çağlar ve Ultav, 2004, s. 43). Metin-mekân ilişkilerinin sorgulanmasındaki temel amaç; öğrencilerin mimarlık eğitimleri boyunca, mekân tasarlama, çözümlenme, mekândan anlamlar üretme gibi ilişki biçimleri kurarlarken, araçlarının (fiziki, mekânsal, yapısal, inşai vb. unsurlarla) sınırlı olmadığı vurgusunu yapabilmektir. Öğrencilerin şu keşfi yapmaları amaçlanmıştır: Mekânı anlama ve üretme deneyimini besleyen girdilerden; kullanıcı ihtiyaçları, çevre verileri, yasal prosedürler, teknolojik olanaklar, kültürel sürekliliklerin yanı sıra, bir edebiyat metni ile ilişki kurmak da, mekân üretimini arttırıcı bir etkiye sahiptir. Öğrencilerden, edebiyat metninin içeriğindeki mekânların kesitlerinin alınması, bunun yanı sıra -mimari temsil olgusu ve bunu ifade etmenin araçları arasında o mekânda gerçekleşecek gündelik hayata, en yaklaşan temsil araçlarından biri olan (Hewitt, 1985)- kesitlere Tanpınar'ın bu mekânlara yüklediği anlamlara dair kişisel değerlendirmelerini işlemeleri beklendi. Tanpınar metinlerinde söz edilen şehirlerdeki değişim olgusu, kesit çizimleri aracılığıyla yorumlanmıştır. Metinlerdeki değişim olgusu ile güncel olan, deneyimledikleri değişim olgusu arasındaki hız farkının ortaya konması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, Tanpınar metni üzerinden dilbilimsel bir çözümlenme yapılmaktadır. Bu çözümlenme için, mimari bir temsil aracı olan kesit çalışmaları araçsallaştırılmıştır. Kesit temsiline mekânın algılanması ve kavranmasındaki önemi kapsamlı biçimde araştırılmış bir konudur (Bafna, 2008). Geleneksel mimari temsil araçlarından –plan, kesit ve görünüşten- kesitin tercih edilmesinin nedeni, yukarıda da değinildiği gibi, öğrencilerin, metin içerisinde anlatılan mekânların içine girip, durumla *cepheden* karşılaşmalarını sağlamaktır. Mekânlara üstten (plan) ya da dıştan (görünüş) bakmak yerine, mekânlardaki durumların-olayların içine dahil olabilmek için kesit temsili önerilmiştir, ancak diğer temsil araçlarıyla ifade etme yoluna giden öğrenciler de engellenmemiştir. Çalışmadaki amaç, Tanpınar metinlerinden mimari temsil ürünleri yaratmak değil, Tanpınar deneyimleri ile ilişkiye geçmelerini sağlamaktır.

Mekân-metin-temsil ilişkiler üçgeninde, mekânı metin üzerinden dolaylı olarak algılayan subjenin, mekânı temsil olgusunu ve onun araçlarını kendi oluşturduğu yeni metni mekânsal olarak soyutlamak amacıyla kullanma eğiliminde olduğu çıkarımı yapılabilir. Birçok mimarlık kuramı; temsillere, tasarımcının vazgeçemeyeceği araçsallıkta anlam yükler (Turan, 2011; Tan, 2013; Gürer ve Yücel, 2005). Ancak bu çalışma; mekânın temsil araçlarıyla ifade edilmesi konusuna odaklanmadığı için, öğrencilerin geleneksel mimarlık temsillerine ne kadar uydukları değil, Tanpınar anlatısını ne miktarda içselleştirip eleştirdikleri ve yorumladıkları üzerinden değerlendirilmiştir. Metin üzerinden dilbilimsel çözümlenmeler yapma denemesi, mimari temsil araçlarının yorumlanması bağlamında, öğrencilere, gelecek dönemlerde yoğunlaşacakları tasarım pratiğinde yeni bir uzam açma hedefi taşımaktadır.

I. Calvino'nun *Hayali Kentler* kitabı üzerinden üretilen, metin aracılığıyla mekânsal iz sürme çalışmalarına mimarlık eğitiminde sıklıkla rastlanmaktadır (Calvino, 2002). Bu çalışmada Türk Edebiyatçıları arasından Tanpınar'ın seçilmesi, metinlerinde kendisinin mekâna yüklediği anlamdan kaynaklanmaktadır ve bu seçimin temel nedeni, mekânı bu derece yoğun işleyen başlıca yazarlardan biri olmasıdır. Yazarın farklı romanlarında mekânsal anlatının değeri değişir ancak *Beş Şehir*'de kitabın ana konusu, mekânın kendisidir. *Beş Şehir* üzerinden yapılan çalışmada, öğrencilerin yaş aralığı göz önüne alınacak olursa, oldukça yabancı oldukları bir dil ile ilişkiye geçmeye çabaladıkları söylenebilir. B. Tanju'nun (Tanju, 2007) *Tereddüd ve Tekerrür* başlıklı kitabında yer verdiği mimarlık ve kent üzerine metinler ile kurduğu dilbilimsel ilişkideki, kelimeleri Türkçeleştirme yöntemi anımsanacak olursa, altını çizdiği kelimelerin yoğunluğu kitabın en sonunda yer alan Tanpınar metnine ulaşıldığında çokça seyrekleşmiştir. Bu çalışmada ise, öğrencilerin aynı metin ile kurdukları Türkçeleştirme çabaları, Tanju'nun 1870'li yıllardaki metinler için kullandığı yoğunluk ve sıklıkta olmuştur. Lisans öğrencilerinden oluşan okuyucu grubunun 1950'li yıllara ait Türkçeye olan ilişkisizliği, uzun bir sürenin yoğun sözlük kullanımına ayrılmasını gerekli kılsa da, bu zorluk bir yandan da avantaja dönüşmüş, Tanpınar ifadelerini çözümlmek için sarf ettikleri çaba, metinle ilişkilerinin sıklaşmasını ve daha derin bir anlamsal içeriğe ulaşmalarını sağlamıştır (Şekil 1). Öğrenciler, şehirlerin tarihlerini Tanpınar gözlemleri ve yargıları üzerinden okurken, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi şehir yaşamındaki süreklilikleri ve kırılmaları sözü edilen mekânların günümüzdeki var/yok oluşları ile de değerlendirmeye çalışmışlardır.

Şekil 1: Tanpınar metni ile kurulan ilişki. Gülşah Güneş ve Zeliha Bayındır'ın teslim paftalarında yer verdikleri kitap metnine ait fotokopilerinden detaylar.

Yapılan çalışmaya Mimari Tasarıma Giriş dersini alan, 30 öğrenci katılmış; kitapta yer alan beş şehir, öğrencilerin seçimleri doğrultusunda paylaştırılmıştır. Öğrenciler, memleketleri ya da bir süre yaşamış olmaları gerekçeleriyle, bazıları ise, hiç tanımadıkları bir şehri öğrenebilme isteği ile seçimlerini yaptıklarını belirtmişlerdir. 11 öğrencinin çalışmasından bazı detaylara yer verilmiş, öğrenci çalışmalarının seçimi, makalede vurgulanmaya çalışılan temalarla ilişkileri bağlamında gerçekleştirilmiştir.

2. PROJE SÜRECİNE AKADEMİK DESTEKLER

Mimarlık eğitimlerinin henüz başında olan öğrencilerle bu içerikli bir çalışmanın olası zorlukları, konu hakkında uzmanlıkları olan akademisyenlerin tematik sunumları ve destekleri ile en alt sınıra indirilmeye çalışılmıştır. Tanpınar'ın Geç Tanzimat ve Erken Cumhuriyet Dönemi edebiyat dünyasındaki pozisyonu ve öneminin yanısıra, yaşadığı dönem ve sonraki kuşaklar tarafından nasıl bir entelektüel zemine yerleştirilerek değerlendirildiğine dair akademik yayınlardan ve akademisyenlerin sunularından faydalanılmıştır. Çalışmanın süresi ve kurgusu ile de ilişkili olarak, öğrencilerin buldukları üniversitede üç etkinlik izleme olanağı sunulabilmiş, bu etkinliklere öğrencilerin tümü katılmıştır. İ. Şahin'in *Haz ve Günah* (Şahin, 2012) ile B. Dellaloğlu'nun *Bir Tanpınar Fetişizmi* (Dellaloğlu, 2011) gibi edebiyat araştırmalarının, sözü edilen akademisyenlerin öğrencilere yaptıkları sözlü sunumlar ile tartışmaya açılması, proje sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Tanpınar'ın muhafazakâr ve modern dünya ikilemi bağlamında değişim olgusuna dair tutumu, bu sunumlar kapsamında yakın okuma [ayrıntılı akademik okuma (Zariç, 2014, s. 112)] yöntemi uygulanarak tartışmaya açılmıştır. A. N. Şenel'in master çalışması (Şenel, 2010) kapsamında Tanzimat Dönemi romanları üzerinden gerçekleştirdiği şehir rotalarını içeren sunumu aracılığıyla da, öğrencilerle edebiyat metni üzerinden mimari soyutlama örnekleri paylaşılmış ayrıca üretilen kesit soyutlamalarındaki üç boyutlu sunumlar için fikir üretme kanallarını açan tartışmalar yapılmıştır. Her bir akademik etkinlik, görsellerle desteklenmiş sözlü sunum yöntemiyle yaklaşık ikişer saat sürmüş, hepsinin son bölümünde, öğrencilerin sunum yapan kişilere sorular sorma ve çalışmalarını zenginleştirecek fikirler edinme imkânları olmuştur.

3. TANPINAR'IN KONUMLANDIĞI ENTELEKTÜEL ZEMİN

Proje sürecinde gerçekleştirilen üç akademik sunuş kapsamında, Tanpınar'ın bir entelektüel olarak nasıl pozisyonlandırıldığı farklı disiplinlerin bakış açıları doğrultusunda tartışılmış, bu da öğrencilerin Tanpınar metinlerine yaklaşımlarına etki etmiştir. Çalışma kapsamında, salt var olan metnin söylediklerine odaklanmanın ötesinde, metnin anlaticısının düşünsel, politik, entelektüel yönleri de irdelenmiş, böylece, değişim olgusunun değerlendirilmesi, yazarın perspektifinden ait olduğu dönemin değerleri üzerinden incelenme imkânı bulunmuştur. Türk edebiyat ve sanat dünyasında üretim yapan entelektüel öznelerin kolaylıkla yerleştirildiği politik konumlardan farklı olarak Tanpınar'ın ne modern ne de muhafazakâr kanat tarafından sahiplenilmeyen bir dönem kişiliği olduğuna değinen araştırmacılar, bunun yaşadığı dönem için de geçerli bir durum olduğunu belirtmişlerdir. "*Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*" isimli çalışmaya referansla (Engigün, 2008) Tanpınar'ın yaşamı boyunca, beklenti içinde olduğu takdiri kazanamaması, döneminin *modern* kalemlerinden farklı olarak Batılı referanslar yerine mimarlık bilgi alanından bakıldığında gelenekçi (araştırmacıların muhafazakâr olarak nitelendirdiği) kaynaklara olan bağlılığı Tanpınar'ın konumlandırılmamasındaki gerekçeyi oluşturur. Cumhuriyetçi entelektüel çevre ile yakın ilişkili gündelik hayatı, CHP milletvekilliği görevi, Baudelaire gibi dönemi için ilerici olarak nitelendirilebilecek yazarları takip etmesi ile modernist bir çizgi sergileyen Tanpınar, metinlerinde Süleymaniye, Mimar Sinan, İtri, Dede Efendi referansları ile gelenekçi değerleri öne çıkartır. Siyasi kimliği ile

kültürel kimliği arasındaki alışılmışın dışındaki çelişki, Tanpınar üzerine gerçekleştirilen tartışmalarda önemli bir yer tutmuştur. Geleneksel olana değer veren ve ona özlem ve hayranlığını açıkça ifade eden Tanpınar, özel hayatındaki seçimleri, bohem yaşam tarzı, okudukları, dinledikleri, milletvekilliği, arkadaş çevresi ile 'modern' bir hayat sürmüştür. Tanpınar metinlerindeki güçlü retorik, belki de iç dünyasında yaşadığı bu çelişkilere beslenmiştir. Öğrencilerin sunum yapan araştırmacılara yönelttikleri sorular ağırlıklı olarak Tanpınar'ın kullandığı mekânlarla ilişkili olduğu gözlenmiştir. Kişilerin iç dünyası ve ideolojik yaklaşımlarının yaşamayı seçtikleri mekâna yansıyor yansımada sorgulayan öğrenciler, Tanpınar'ın uzun yıllar barındığı Narmanlı Han binası ile olan ilişkisi, handa kullandığı odanın iç düzenlemesine ait konular tartışmaya açılmıştır. Bu sunumlarda gerçekleşen tartışmalar kapsamında; duyarlı bir entelektüel olan Tanpınar'ın kişiliğinin irdelenmesi, mekâna dair yaptığı saptamaları daha anlaşılır kılmıştır.

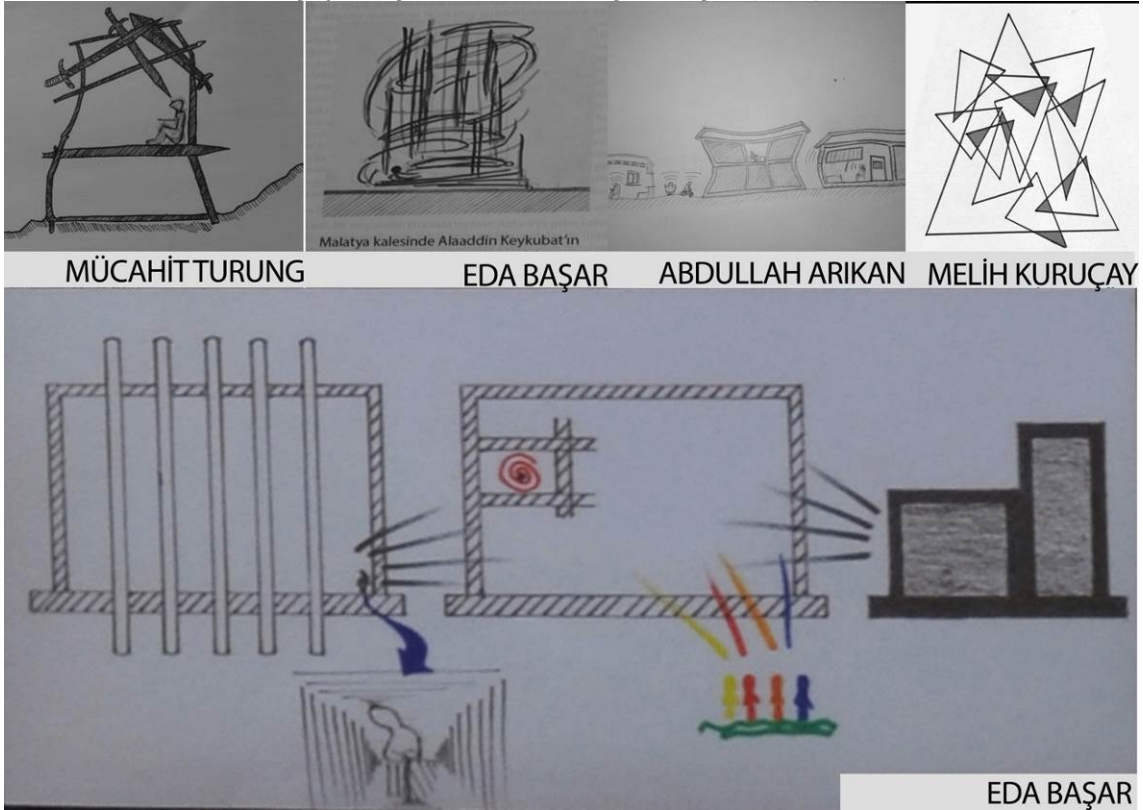
Tanpınar'ın metinlerinde eski ile yeni, geçmiş ile güncel arasındaki ilişkiyi yerme ama aynı zamanda da olumlama eğilimli olduğu gözlenir. Değişim yani geçmiş dönemlerle olan derin farklılaşmaları, çoğu zaman hasretle ve geleneksele verdiği değer ile aktarır. Geçmiş dönemlere dair özlemini belirtirken, o dönemleri, neredeyse yaşadığı güne taşıma arzusu içindedir: Tanpınar'ın şu sözleri, zaman-dönüşüm, ve bu ikilemin içkin çelişkilerini, yazarın kendi iç çelişkileriyle de özdeşleştirdiği söylenebilir; "...*Fakat bu hasret sade geçmiş zamana ait olan ve bugünkü hayatımızla, mantığımızla zaruri olarak çatışan bir duygu değildir*" (Tanpınar, 2008, s. 119). Ancak, kitapta Cumhuriyet ile gerçekleşen değişimi olumladığı görülür, yeni medeniyet durumunu kabullenmemiz gerektiğini vurgular. Şehri şehir yapan şeylerden biri hiç şüphesiz ki "değişim" olgusudur. Bu gerçekliği kabul etmiş; söz konusu olağandışılığın değişimdeki hız unsuru olduğunu öne sürer. Değişimin hızı, şehrin geçmişini, yaşanmışlıklara ait izleri okuma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bir diğer deyişle, değişim olgusu olağan ve olumlu olarak nitelenirken, hızının mekânlar ve insanlar üzerinde sebep olduğu tahribatlar Tanpınar'ı incitmiştir. Öğrencilerle yapılan tartışmalar kapsamında, Tanpınar'ın memnuniyetsiz olduğu değişimin hızı ile günümüzdeki değişimin içeriğinin karşılaştırmaları yapılmıştır. Tanpınar; Erken Cumhuriyet Dönemi'nin, geleneksel dönemlere dair izleri silmiş olmasını konu ederken, öğrencilerin günümüzde şehirlerde geçmişe ait hemen hemen hiçbir izin okunmadığı yargısında oldukları gözlenmiştir. Tanpınar'ın dünya algısını oluşturan entelektüel kişiliğinin de çalışmaya dâhil edilmesi, metinlerdeki dilin arkasındaki dilbilimsel sistematığın (Whorf, 1956) çözümlenmesine olanak vermiştir.

4. ÖĞRENCİ ÇALIŞMALARINDA TANPINAR ŞEHİRLERİ

Tanpınar satırlarındaki şehir anlatıları, salt fiziksel gözlemler değil, kişisel duygularla birlikte işlendiği için, öğrencilerin kurguladığı mekânsal kesitler de salt mimari mekânları değil, mekânlara dair algıları aktarabilmeyi hedeflemiştir. Gözle görülen (optik) ya da tenle algılanan (haptic) (Pallasma, 2011) mimari imgeler üzerinden değil, metin-söz-söylem üzerinden araştırılmıştır. Göz-görme merkezli değil, logosentrik-söz ve dil merkezli bir araştırma yöntemine gidilmiştir. Mekânlarda göz ile yapılan (optik) görsel okuma statik ve durağan iken, metindeki sözlü bilgiler ile daha soyut bir ilişki içine girilmiş ve daha dinamik yorumlamalar yapılabilmştir, Tanpınar'ın deneyimleriyle başbaşa kalabilmek için, gözle ya da tenle değil, metin aracılığıyla bir mekânsal ilişki geliştirilmeye çalışılmıştır. Satırlardaki kelimelerin ötesinde, satır aralarına sızan olası sözlerin öğrencilerde yarattığı etki, Tanpınar şehirlerinin kesitleri üzerine ikincil kimi örneklerde üçüncül kesitler üretilmesini sağlamış, kesitler katmanlaşmıştır. Burada, mekândaki anlamsal ve algısal katmanlaşmanın mimari temsil tekniklerindeki katmanlaşmayla betimlenmesi dikkat çekicidir. Kişisel algıların da çalışmalara ekleniyor

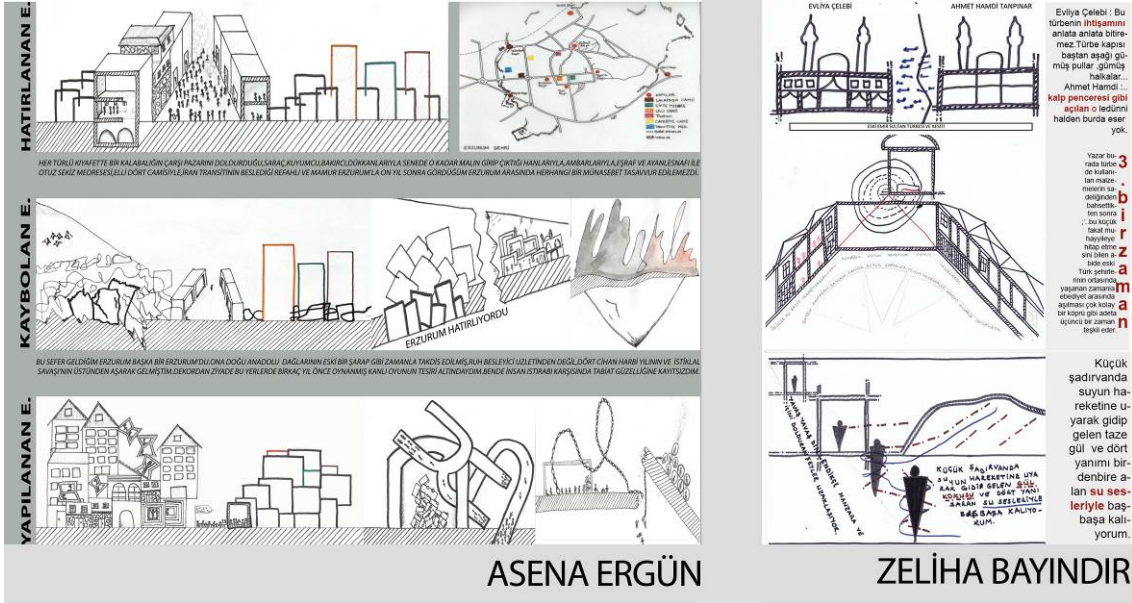
olması, kimi çalışmalarda sunum tekniğine de yansımıştır. Metindeki tanımlamalar üzerinden ve diğer kaynaklardan araştırılan fiziksel mekânlara dair anlamsal çözümlerinin yanında, bu mekânlara yüklenen anlamlar da kesit içeriklerinde soyutlanarak aktarılmıştır.

Şehir anlatılarındaki mekânlar, algıların işlenmesi yoluyla içindeki yaşantıların ve duyguların aktarıldığı marjinal, değişken, fantastik, duygusal, metafizik, olgusal mekânlar gibi içeriklerle çeşitlendirilmiştir (Şengül, 2010) (Şekil 2). Ankara metninde Alaeddin Keykubat'ın sürgün olarak yaşadığı kapalı-dar mekân (Tanpınar, 2008, s.21) bir çalışmada "marjinal mekân" olarak yorumlanıp medrese kesiti, hapisane psikozu ve "ölüm korkusu" teması ile soyutlanırken (Şekil 2), bir diğer çalışmada medrese, "muhasara günlerin hatırası", "karışık bir hayatın mekânı" olarak yorumlanmıştır (Şekil 2). Konya metninde hapishanenin kadınlar koğuşundan gelen seslerin ve "bir avuç zehire" benzettiği türkülerin (Tanpınar, 2008, s.91) Tanpınar'ın içinde bulunduğu mekâna etkisinin çalışıldığı kesitte, Tanpınar'ın evinin hücreleşmesi (Şekil 2), bir diğer kesitte ise yüzünü görmediği kadın tutukluların sesi ile duvarların genişlerken Tanpınar evinin yüzeylerinin büzülmesi olarak yorumlanmıştır. Öğrenci kesitlerinde Tanpınar'ın odasının fiziksel boyutları nedeniyle değil, hapishaneden gelen kadının sesi ile hissettiği sıkışıklık duygusu nedeniyle mekân hücreleştirilmiştir. Konya şehrinde II. Kılıçarslan'ın oğulları arasında başlayan kanlı saltanat kavgaları (Tanpınar, 2008, s. 77), öğrenci çalışmasında üçgen form kullanılarak şemalaştırılmış, insan-mekân-iktidar savaşı üçgenlerin kesişimleri üzerinden kurgulanmıştır (Şekil 2). İktidar mücadelesinin mekânda yarattığı anılar, mekâna yüklediği anlam ve olgusal mekân oluşumu (Korkmaz, 2007), öğrenciler tarafından üçgen biçimler ile şemalaştırılmış, Tanpınar'ın mekân anlatısındaki kişi-yer ilişkileri sorunsallaştırılmıştır (Gariper, 2012).

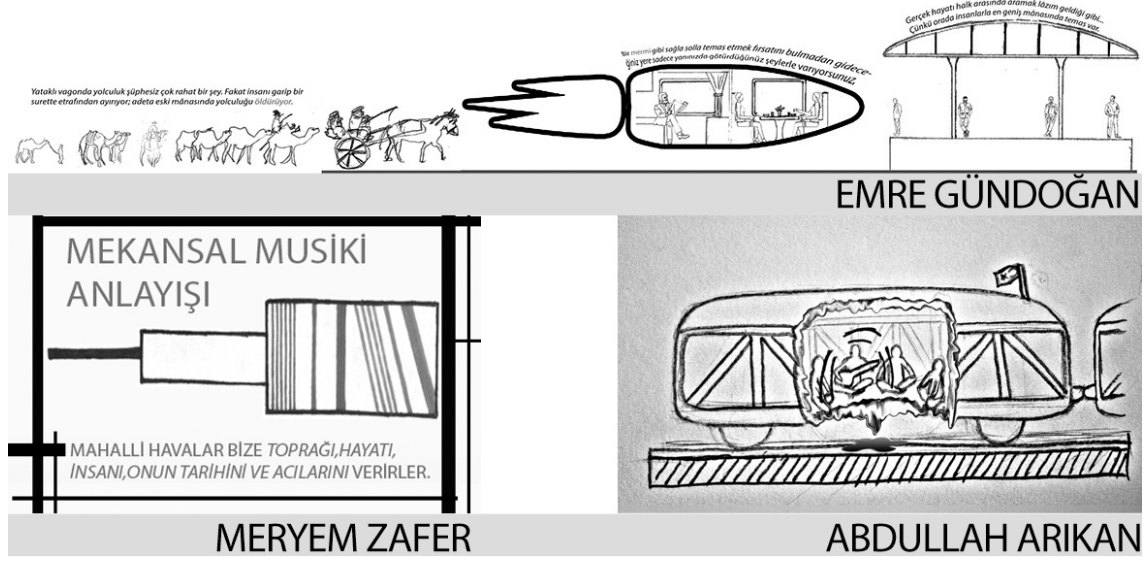
Şekil 2: Öğrenci çalışmalarından detaylar. Anlam üreten mekânların duyguları yansıtacak şekilde soyutlanma denemeleri. Mücahit Turung ve Eda Başar'ın "marjinal mekân", Abdullah Arıkan ve Eda Başar'ın "hücreleşen mekân", Melih Kuruçay'ın "iktidar mekân" soyutlama çalışmaları.

Tek bir şehri çalışan öğrenciler, o şehre ait metindeki tüm olaylar dizgisini değil, metnin içinden kişisel kesitlerini kurgalayacak şekilde seçimler yapmışlar, kesitler aracılığı ile mevcut metni bir tür yapı-bozumuna uğratarak, kendi metinlerini yeniden inşa etmişlerdir. Süreklilik arz eden zaman algısı (yine yapı-bozumcu bir tavırla fragmanlaştırılarak), öğrencilerin kendi dönemsel izlenimleri ile kesintilere uğratılmıştır. Dolayısıyla projeler, anlamsal boşlukların olduğu, istem dışı olmayan “atlamaları-suskunlukları” içermektedir. Erzurum metni gibi kronolojik şehir anlatımlarından üretilen metinler bir sıra halinde, lineer bir olay kurgusu ile ifade edilirken (Şekil 3), Bursa şehrindeki zaman algısı deforme edilmiştir (Şekil 3). Ankara ve Erzurum metinleri bir olay örgüsü anlatımıyla roman, Bursa ve İstanbul metinleri ise çok zincirli olay halkaları nedeniyle şehir rehberi etkisi yaratmaktadır.

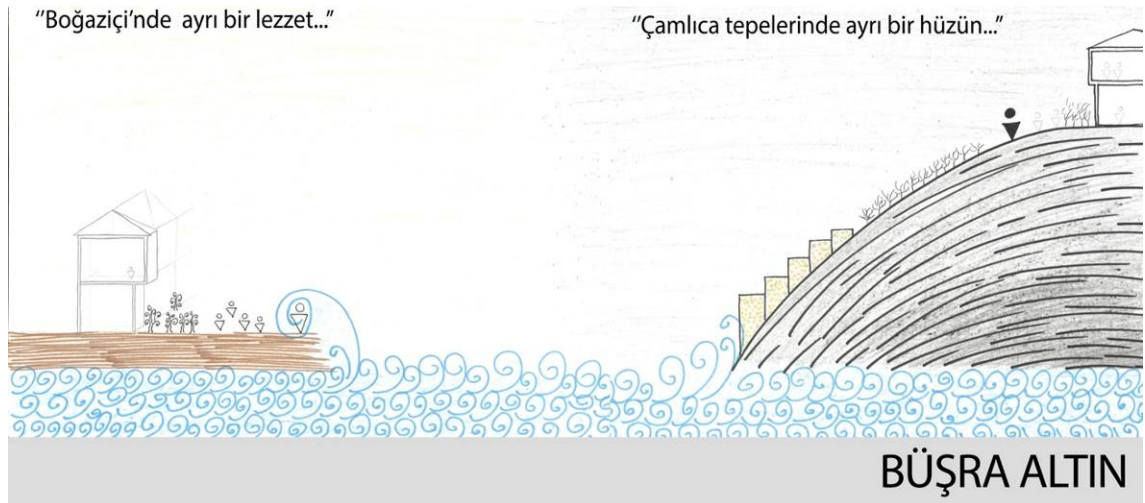
Şekil 3: Aseña Ergün'un Erzurum ve Zeliha Bayındır'ın Bursa hikâyelerinin anlatımlarındaki zamansal farklılıklar.

Erzurum metninde ele alınan üç farklı dönem; çocukluğu -hatırlanan-, savaş ertesi -kaybolan- ve tekrar gelişmekte olan -yapılanan- şehir olarak ayrıştırılmış, metinde anlatılan savaşın ve yıkımın şehir üzerindeki etkileri, çalışmalarda karanlık ve yoksunlukların mekânı olarak çalışılmıştır. Aynı şehirde yolculuk üzerinden yaptığı saptamalar, trendeki yataklı vagon yolculuğunu detaylandırdığı bir deneyim üzerinden aktarılmıştır (Tanpınar, 2008, s. 58). Bu metinde vurgulanan yalıtılmışlık duygusuna katılmayan öğrenci, her türlü yolculuk deneyiminin ister istemez insanların birbiri ile temasını sağladığını, ister tren ister bekleme holü olsun, burada toplu şekilde bulunan kişilerin, yalnız bir şekilde mekânda varlık gösterecekler de, bir çeşit temas ve etkileşim içinde olduklarını vurgulamaya çalışmıştır (Şekil 4). Yük vagonu anlatısına yoğunlaşan bir çalışmada, insan-mekân ilişkisine değinilmiş, müziğin çizgiyi mekânsallaştırdığı ve mekânın müzik aracılığı ile hacim kazandığı anlatılmış, metin üzerinden yeni bir öyküleştirme çalışması yapılmıştır (Şekil 4). Sesin -soluk benizli çocukların sesinin-demirden oluşmuş vagon mekânını nasıl erittiği çalışılmıştır (Şekil 4). Tanpınar'ın bir çaresizlik mekânı olarak aktardığı yük vagonu üzerine, öğrencinin kendi sosyal ve psikolojik yapısı ekseninde anlam ürettiği gözlenmiştir (Şahin, 2011, s. 1558).

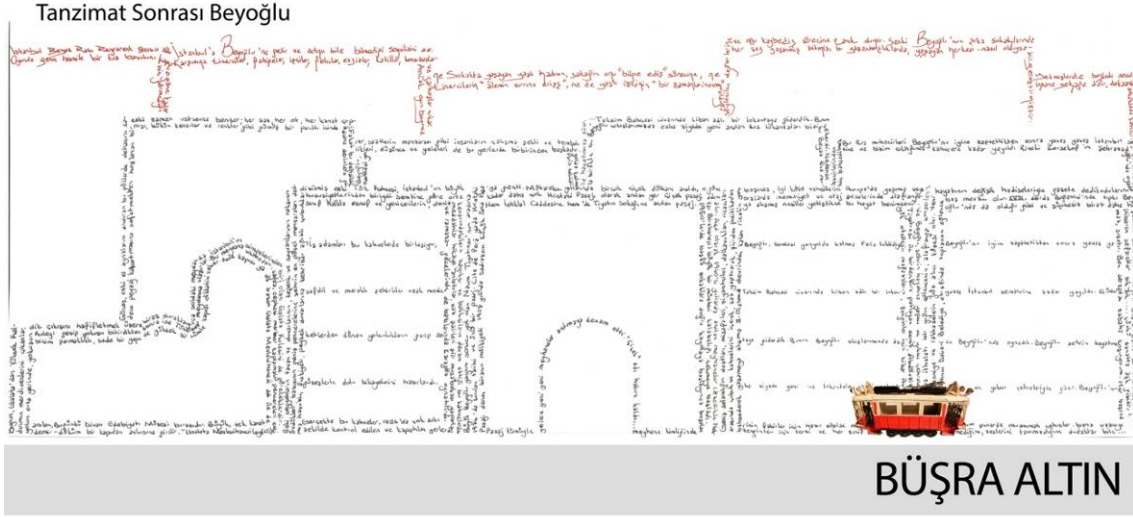
5. ÖĞRENCİ ÇALIŞMALARINDA ŞEHİRLERDEKİ DEĞİŞİM

Alınan kesitlerin içeriklerinin işlenmesinde, metindeki; diyalog, açıklama, iç monolog, geriye dönüş ve metinler arası ilişki gibi anlatım tekniklerinden faydalanılmıştır. Bu farklı teknikleri kapsayan metinlerde, okura bırakılan duygusal atlamalar kimi çalışmalarda kesitin ana teması olarak kullanılmıştır. Tanpınar'ın farklı semt duygularını aktardığı metninde, insanın içini hüznün dolduran Çamlıca Tepesi etkisi ve Boğaziçi kıyılarında sabahın verdiği lezzet etkisini (Tanpınar, 2008, s.120), doğa-mekân-insan ilişkisi olarak ele alan öğrenci çalışması, bu etkilerin deniz ile olan mesafenin uzaklığından kaynaklandığı çıkarımını yapmıştır (Şekil 5).

Tanzimat Sonrası Beyoğlu'nda gerçekleşen değişimi, "Şehrin hayatına artık yapıcı ve yıkıcı çehreleriyle girer", sözleri ile anlattığı satırlarda Beyoğlu'nun ön cephelerinin sanat ve kültür içerikli fonksiyonlarını barındıran mekânlara sahip olduğunu belirtmiştir

(Tanpınar, 2008, s. 176). Öğrenci de kesit çalışmasında, ön cephedeki üst kültür ortamının yanı sıra tıpkı bugün de olduğu gibi, Beyoğlu'nu Beyoğlu yapan kozmopolit niteliklerin, çok kültürlü karakterin ve canlılığın, o dönemlerde de bir sonraki dizide olduğunu vurgulamak istemiş, bu vurguyu da canlı renk kullanımı ile gerçekleştirmiştir. Metinde sözü edilen kültürel fonksiyon, kesitte tipografik aktarım yöntemi ile soyutlanmıştır (Şekil 6).

Şekil 6: Edebiyat ortamının kamusal alana yansımaları

Tanpınar'ın "*Gümrükten geçen her şey müslümanlaşıyordu*" sözü, metinde, kültürel değişimin resmi kontrol noktasında gerçekleştiği şeklinde açıklanmaktadır (Tanpınar, 2008, s. 126). Öğrenci çalışmasında, gümrüğün bir kırılma çizgisi (ve bir tür filtreleme mecrası) olarak kullanıldığını ve sözünü ettiği bu kırılmanın; önceki renkleri, farklı biçimleri ve çeşitliliği tek tipleştirme durağı olarak algıladığını aktarmıştır (Şekil 7). Metnin aynı yerinde bu farklılıkların ve çeşitliliklerin "müslümanlaşarak" geldiği yeni durum bir orkestra metaforu ile aktarılmış, "*Büyük orkestranın içinde münferit sazlar kendiliklerinden kaybolurdu*" (Tanpınar, 2008, s. 126) şeklinde ifade edilmiştir. Yazarın vurguladığı ve olumladığı "uyum" ve "birliktelik" içerikli alt metni, kesitte eleştirilmiş ve "tek tipleştirme" "türdeşleştirme" eğilimi olarak yorumlanmıştır.

Büyük orkestranın içinde münferit sazlar kendiliğinden kaybolurdu.Çünkü asıl yayı gösteren şeyler bizimdi.Bunlar şehrin kendisi, bizim olan mimarlık, bizim olan musiki ve hayat, nihayet hepsinin üzerinde dalgalanan hepsinin üzerinde dalgalanan hepsini kendi içine alan, kendimize mahsus duyguları, hüznüleri, adede bizim olan zaman...

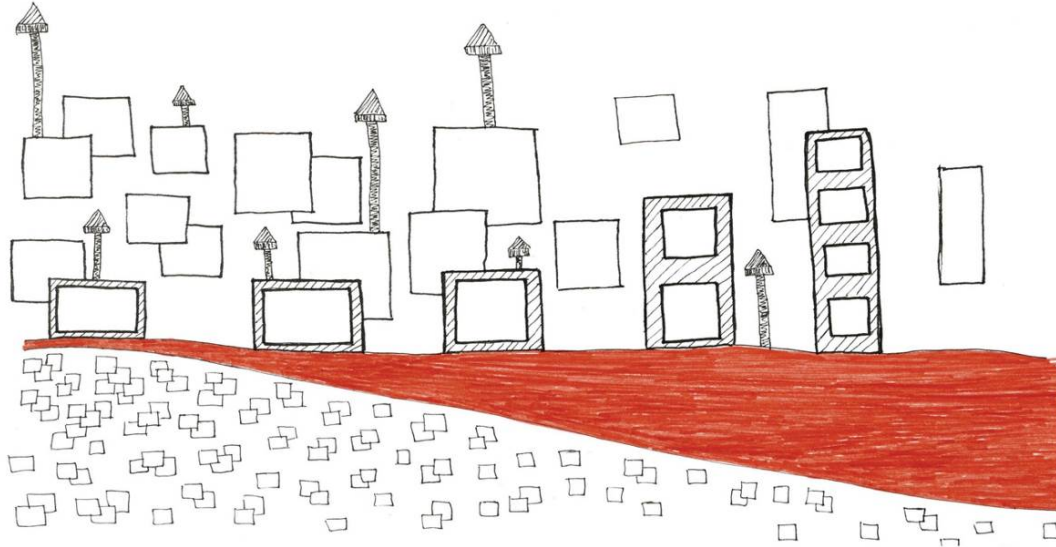

"Gümrükten geçen herşey müslümanlaşıyordu"

BÜŞRA ALTIN

Şekil 7: Kamusal alanda ahenk ve ayrışıklık

Eski mahallelerde, insanların yakın çevresindeki mezarlıklarla ilişkilerinin olduğuna değinen ve bunun artık değiştiğine hayıflanan Tanpınar'ın sözleri (Tanpınar, 2008, s. 105) öğrenci çalışmasında, değişimin şehrin enine büyümesi kadar düşeyde büyümesiyle de ilişkili olduğu ileri sürülmüştür. Çalışmada; yapılar yükseldikçe, temellerin derinleşmesi, toprak altındaki geçmiş kuşaklarla olan bağların yitirilmesine ve temel için aşağılara doğru derinleşildikçe bu yığına yaklaşılmadığı, tam tersine, geçmişe ait bu yığının daha derinlere itildiğine vurgu yapılmıştır (Şekil 8). Kesit çizgisinin geometrik boyutlarının genişletildiği bu çalışma, mekânlarla kurulan metafizik ilişkilerin çalışıldığı, kutsallığın mekân algısına yansımalarının işlendiği bir kesit örneğidir.

"YANIBAŞLARINDAKİ KÜÇÜK CAMİİ VE MEDRESE MEZARLIKDAKİ ÖLÜLERİYLE YAN YANA YAŞAYAN, SEVİNÇLERİNİ, HÜZÜNLERİNİ ONLARLA PAYLAŞAN ESKİ İSTANBUL MAHALLERİ..."

BÜŞRA SARI

Şekil 8: Mezarlıklarından uzaklaşan yeni yapılaşmalar.

Mahalle yaşamındaki fiziki değişimin bir uzantısı olarak, insani ilişkilerin dönüştüğünü ileri süren bir çalışma, bu dönüşümü formlarla vurgulamayı denemiş, yapı formu olmasa da mahalle içi ilişkilerin daha yumuşak ve esnek biçimlerden, daha keskin sivri ve bir arada bulunmaya elverişli olmayan biçimlere dönüştüğünü vurgulamıştır (Şekil 9). Tanpınar'ın mahallenin yerini, "Alt kat ile üst katın habersizliği, ölümüne dirimine kayıtsızlığı" olarak vurguladığı mahalle kaybı öğrencilerin günümüzde de geçerli olduğunu düşündükleri bir ilişki biçimidir (Tanpınar, 2008, s. 131). Eski evlerdeki ahşap konstrüksiyon ile yeni betonarme binalar arasındaki zıtlıkta üçgen formun, zorlukla dengelenebilen, kesişimlerin en az seviyeye indiği, kırıcı ve sivrilmiş ilişki biçimlerini yansıttığı vurgulanmıştır.

Şekil 9: İnsan ilişkilerindeki değişimin geometrik biçimlerle ilişkilendirilmesi

Mahalle yaşamındaki ses unsurunun yok oluşuna değinen satırlarda Tanpınar, sokak satıcılarının eski dönemlerde evlerin içindeki insanlara etki ettiğini, günün saatlerinin rengini verdiğini belirtmiştir (Tanpınar, 2008, s. 127). Bu temayı çalışan öğrenci, sokak satıcısının sesini grafikleştirdiği kırmızı renkli ses dalgası efektinin geçmişte, binaların içine işler ve kişileri sarıp sarmalarken, zaman içerisinde bu satıcıların mahalle kesitinde toprak altına doğru kaybolduğunu ve binaların içindeki yalnız bireylere ulaşmadan, sesin, bina kesitlerine takılıp kaldığını aktarmaya çalışmıştır. Öğrenci;

Tanpınar'ın bu duygusunu aktarırken, günümüzdeki durumu da, bu tür sokak satıcılarının varlığının sesi ile değil ama edebiyat metnindeki varlığı ile izlenebildiği yorumunu yapmıştır. O. Pamuk'un romanlarından "*Kafamda Bir Tuhaflı*"ta (Pamuk, 2014) ana karakter olarak sokak bozacısını seçmiş olmasını kesitine taşıyan çalışma, satıcıların seslerinin ve varlıklarının kesit altında kalsa da, satıcıya ait bilginin şehrin keşmekeşine ve kalabalıklığına rağmen sürdüğünü ve yok olamayacağını sadece biçimsel bir değişikliğin olduğunu vurgulamıştır (Şekil 10).

Sokak Satıcılarının Zaman İçindeki Varlığı

Şekil 10: Kamusal alandaki seslerin edebiyat metinleri içerisindeki serüveni

6. SONUÇ YERİNE: ŞEHİRLERDEKİ DEĞİŞİMİN İZLERİ

Tanpınar'ın şehir metinlerinde yer alan konulardan bu çalışmaya aktarılan farklı ölçeklerdeki unsurlar; kamusal alan, toplu taşıma araçları, mezarlıklar, hapishaneler gibi çeşitlilikler göstermekle birlikte, çalışmaların kritik edildiği jürilerde ve üretim aşamalarında en çok tartışmaya açılan konu spesifik olarak mahalleler olmuştur. Kesit çizgileriyle yorumladıkları tüm metinsel verilerin genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa, öğrencilerin, şehir mekânlarına ve bu mekânlardaki değişimleri gözlemlene becerileri, edebiyat metinleri üzerinden yaptıkları mekânsal keşifler ile zenginleşmektedir. Çalışma kapsamında ağırlıklı olarak tartışılan ve Tanpınar'ın "fakir mahalleler" olarak andığı mahalle ortamı, günümüz şehirlerinde de kuşkusuz varlıklarını sürdürmektedir. Bu mahalleler, geleneksel mahallenin fiziki unsurlarını sürdürmese de sosyal-toplumsal ilişki ağları bağlamında mahalle karakteristiğinin izlerinin kolaylıkla okunabildiği ortamlardır.

Tanpınar; sesi, ölüleri, binaları gibi; farklı pek çok unsuru ile mahallenin kendisinin kaybolduğunu belirtmiştir. "*Bugün artık yalnız şehrin şurasına burasına dağılmış eski, fakir mahalleler var*" tespiti (Tanpınar, 2008, s. 130-1) 1950'li yıllara ait. 2000'li yıllarda ise durum oldukça farklı. Tanpınar'ın sözünü ettiği nostaljik mahalle görüntüsü içinde olmamakla birlikte, "fakir mahalle"ler şehrin sadece şurasında burasında değil, her yerinde ve hatta tam da merkezindedir. Geleneksel biçimleri koruyarak değil, kendi mahalle seslerini ve ilişki biçimlerini oluşturarak varlar. Öğrenci çalışmalarının neredeyse tümünün, bu ilişkilerin yitirildiği, artık var olmadıkları yönündeki algıları ve

işlerini bu doğrultuda işlemeleri, büyük oranda, bu mahallelerde yaşamıyor olmaları, hatta bu mahallelerden haberlerinin dahi olmamasından kaynaklanmaktadır. Oysaki fakir mahalleler, “sem”lerden oldukça başka gündelik yaşamlarıyla “mahalle” olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Dolayısıyla değişim olgusu üzerinde durulan öğrenci çalışmalarında şehir mekânlarındaki fiziksel değişimin hızı sadece yıkıcı etkisiyle algılanmaktadır. Fiziki gözlemlerle mahalleler eskiye -geleneksele- dair bir iz barındırmıyor izlenimi vermektedir. Ancak mahallelerdeki gündelik yaşam, mekân kullanım alışkanlıkları geniş sürelerde gözlemlendiği takdirde, fiziki mekânda görülemeyen izlerin, alışkanlıklarda ve gündelik pratiklerde varlığını sürdürdüğü keşfedilebilir. Mahalleler değişmiştir ama dönüşmemiştir. Fiziki görüntüsü değil ama mahallelerin simgesel gücünün korunduğu çok sayıda örnek bulunmaktadır. Toplumsal farklılıkların oluşum hızı ile mekânsal değişimin hızının karşılaştırılması, değişim ve dönüşüm olguları arasındaki ayrımı ortaya koyacak çalışmalar olacaktır.

“Eski şeyleri kendileri için sevmiyoruz. Bizi onlara doğru çeken bıraktıkları boşluğun kendisidir. Ortada izi bulunsun veya bulunmasın, içimizdeki didişmeden kayıp olduğunu sandığımız bir tarafımızı onlarda arıyoruz” (Tanpınar, 2008, s. 207). Bu çalışmadaki arayış Tanpınar’ın sözünü ettiği, içimizdeki boşluğu doldurmak için yapılmıştır. Tanpınar; metinlerinde, mekânı geometrisinden sıyrıp, yaşanmış bir alana, ruh gücünü verdiği bir yere dönüştüren bir yazardır (Ağbaba, 2016, s. 42). İstediginde eski şeylere erişemeyip; şiire ve yazıya döndüğünü söyleyen Tanpınar gibi öğrenciler de yazarın metinlerine ve kişisel kesitlerine dönmek üzere isteklendirilmişlerdir. Tanpınar; “Aramak ve bütün kapıları çalmak kâfidir” (Tanpınar, 2008, s. 208) demekte. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen arayışın sonunda değerli birşey bulundu mu sorusu, Tanpınar’ın tespitiyle yanıtlanabilir: Aramak kâfidir...

KAYNAKLAR

Ağbaba, Serdar, “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Eserlerinde Mekân-Birey Algısı”, *Karahindiba Edebiyat Dergisi*, İstanbul 2016, Yıl 1, Sayı 5, s. 38-42.

Bafna, Sonit, “How architectural drawings work and what that implies for the role of representation in architecture”, *Journal of Architectural Education*, 2008, Cilt 13, Sayı 5, s.535-564.

Calvino, Italo, *Görünmez Kentler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Çağlar, Nur ve Ultav, Zeynep Tuna, “Emile Zola Yazınından Mimari/Kentsel Mekâna Dair Okumalar ve Düşünceler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, Ankara 2004, s. 43-60.

Dellaloğlu, Besim, *Bir Tanpınar Fetişizmi*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2013.

Engigün, İnci, *Günlüklerin Işığında Tanpınar’la Başbaşa*, Dergah Yayınları, İstanbul 2008.

Gariper, Cafer, “Yalnızız Romanında Mekânın Poetikasızlaşması ve Ütopik Dünya Olarak Simeranya”, *Erdem Dergisi*, Sayı 62, İstanbul 2012, s. 41-58.

Gürer, Tan Kamil ve Yücel, Atilla, “Bir Paradigma Olarak Mimari Temsilin İncelenmesi”, *itüdergisi/a*, Cilt 4, Sayı 1, İstanbul 2005, s. 84-96.

Hewitt, Mark, “Representational Forms and Modes of Conception; an Approach to the History of Architectural Drawing”, *Journal of Architectural Education*, Cilt 39, Sayı 2, 1985, s.2-9.

Korkmaz, Ramazan “Romanda Mekânın Poetiği”, Ed.: A. Kulhanlıoğlu ve S. Eker, *Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen’e Armağan*, Grafiker Yayıncılık, Ankara 2007, s. 399-415.

Pallasma, Juhani, *Tenin Gözleri*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 2011.

Pamuk, Orhan, *Kafamda Bir Tuhafılık*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

Şahin, İbrahim, *Haz ve Günah*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.

Şahin, Veysel, “Kimliksel Değerlerin Çatıştığı Mekân: “Sinekli Bakkal” Romanında Yapı ve İzlek”, *Turkish Studies*, Cilt 6, Sayı 3, İstanbul 2011, s. 1549-1580.

Şenel, Ayşe Nur, “A reading of the late 19th-century Istanbul public life and space through the tanzimat novels”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, İzmir 2010.

Şengül, Mehmet Bakır, “Romanda Mekân Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 11, İstanbul 2010, s. 528-538.

Tan, Funda, “Çizim Mimarlığı: Mimari bir Motivasyon Olarak Çizim”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2013.

Tanju, Bülent, *Tereddüd ve Tekerrür*, Akın Nalça Yayınları, İstanbul 2007.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Dergah Yayınları, İstanbul 2008.

Turan, Bülent Onur, “21. Yüzyıl Tasarım Ortamında Süreç, Biçim ve Temsil İlişkisi”, *Megaron*, Cilt 6, Sayı 3, İstanbul 2011, s. 162-170.

Whorf, Benjamin Lee, *Language, Thought and Reality*, Cambridge, Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, Cambridge 1956.

Zariç, Mahfuz, “Yeni Eleştiri Kuramından Akademik Eleştiri Yöntemine”, *International Journal of Languages Educating and Teaching*, Cilt 3, İstanbul 2014, s. 99-121.

Sürdürülebilir Okul Öncesi Eğitim Yapılarının Sosyal ve Kültürel Sürdürülebilirlik Açısından İncelenmesi

Burcu TONGUÇ¹, Mehtap ÖZBAYRAKTAR^{2*}

ÖZ

20. yy'da artan nüfus ile birlikte doğal enerji kaynakları kullanımının artması ve ilerleyen teknoloji ile yeryüzünün doğal kaynaklarının hızla azalması çevre sorunlarının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bu kapsamda kaynakları en az tüketecek, çevreyi koruyacak ve sürdürülebilirliğini sağlayacak çözüm yolları için yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Sürdürülebilirlik çalışmaları 1980'lerden itibaren pek çok yapı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yapılardan biri de eğitim yapılarıdır. Çevreye duyarlı, eğitim kalitesini ve çocukların sağlığını korumayı amaç edinmiş eğitim yapıları; gerek şimdiki genç nesil, gerekse de gelecek kuşaklar için daha bilinçli ve sağlıklı bir dünya yaratılması açısından önem taşımaktadır. Bunu başarmanın ilk adımı ise; okul öncesi eğitimden başlayarak bütün okulları sürdürülebilir anlayışla tasarlamak ve öğrencilere sürdürülebilir eğitim anlayışını benimsetmektir. Sürdürülebilir eğitim yapıları üzerindeki çalışmalar, diğer yapı tiplerinde olduğu gibi toplam sürdürülebilirliği oluşturan ekonomik, ekolojik, sosyal-kültürel sürdürülebilirlik üzerinde yoğunlaşarak devam etmektedir. Yapıların farklı iklim bölgelerinde ve arazi şartlarında konumlanması, çevrelerindeki potansiyellerin farklılığı, yapılar için ayrılan bütçelerin değişkenliği gibi sebeplerle bazı sürdürülebilirlik bileşenlerinin ve bunlara ait kriterlerin ön plana çıktığı görülebilmektedir. Çalışmada bu kapsamda, sürdürülebilirliğin sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik bileşeni ele alınmıştır. Çalışmanın amacı bu bileşenin ve içerdiği faktörlerin dünya mimarlık literatüründen seçilen başarılı "sürdürülebilir okul öncesi eğitim binaları"nın tasarımına, bulunduğu topluma ve çevreye etkisinin incelenmesi ve değerlendirmesidir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sosyal ve Kültürel Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Eğitim, Okul Öncesi Eğitim Yapıları.

Analysis Of Sustainable Preschool Education Buildings in Terms Of Social and Cultural Sustainability

ABSTRACT

Increase in the use of natural energy resources in 20th century with the increasing population and advancing technology and decrease of natural resources of the earth expeditiously, caused environmental problems to increase substantially. In this context intense studies have been implemented for solutions that would least consume these resources, provide the sustainability and protect the environment. Sustainability studies have concentrated on various buildings beginning from 1980s. One of these buildings is educational buildings. The first step in achieving this is to design all of the schools with a sustainable understanding and make students to adopt the sustainable education understanding beginning from the preschool education period. Studies on sustainable educational buildings continue by concentrating on economic, ecological, social and cultural sustainability which constitute total sustainability as they are in other buildings types. Educational buildings that are sensitive to the environment, aimed at preserving the quality of education and the health of children have an important place in terms of creating a more conscious and healthy world for both the current young generation and future generations. Some sustainability components and their criteria stand out because of some causes such as the buildings being located in different climate areas and land conditions, the differences of the potentials around their environments, variability of the budgets allocated for the buildings. Within this scope, the study has been discussed social and cultural sustainability components of sustainability. The purpose in this study is to evaluate and examine the effect of social and cultural sustainability components, and the factors it consists of, to the areas successful "sustainable preschool educational buildings" selected from architectural world literature, the society it belongs and environment.

Keywords: Sustainability, Social and Cultural Sustainability, Sustainable Education, Preschool Education Buildings.

¹ Mimar, TOSB Organize Sanayi Bölgesi.

² Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, mehtap.ozbayraktar@gmail.com

*İlgili yazar / Corresponding author: Mehtap ÖZBAYRAKTAR, mehtap.ozbayraktar@gmail.com

Gönderim Tarihi: 15.12.2016

Kabul Tarihi: 23.05.2017

1.GİRİŞ

20. yy 'da artan nüfus ile birlikte doğal enerji kaynakları kullanımı artmış, ilerleyen teknoloji ile yeryüzünün doğal kaynakları hızla azalmış, buna paralel olarak çevre sorunları önemli ölçüde artmıştır. Bu kapsamda kaynakları en az tüketecek, çevreyi koruyacak ve sürdürülebilirliğini sağlayacak çözüm yolları için yoğun çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1982'de I.U.C.N³ tarafından kabul edilen "Dünya doğa şartı" belgesinde yer alan "sürdürülebilirlik" kavramı (Mengi ve Algan, 2003, s.15; Yazar, 2006 s.3) , yine 1982 yılında Alman Çevre Bakanlığı direktifleri ile yayınlanan "Ekolojik İnşa (Ökologisches Bauen)" kitabı ile mimarlık literatürüne girmiştir. Kitapta doğal ve yapay çevrelerle ilgili bilgiler, aktif ve pasif sistemlerin işleyişi ekolojik tasarımın ana yaklaşımları şekil ve grafiklerle anlatılmış ; ekolojik mimarlığın "Neufert" i olarak anılmıştır (Tönük, 2008, s. 98). Küresel kaynakların hemen hemen yarısının (Edwards, 2001, s.30; Sevinç Kayıhan, 2006, s.176)⁴, Worldwatch Enstitüsü'nün belirttiğine göre ise (Flavin, Nicholas, 1994; Sevinç Kayıhan, 2006, s. 175) dünya üzerindeki toplam enerji tüketiminin %40' ının binaların yapım ve kullanım aşamalarında harcadığı göz önüne alındığında çevreye duyarlı, ekolojik ve sürdürülebilir mimari tasarımların önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Sürdürülebilirlik çalışmaları 1980'lerden itibaren pek çok yapı tipi (konut, gençlik merkezi, kültür merkezi, sergi binası... vb gibi) üzerinde yapılmıştır. Bu yapılardan biri de eğitim yapılarıdır. Çünkü toplumların gelişmişlik düzeylerinin bilgi toplumu olma özelliğiyle ölçüldüğü günümüzde, eğitim giderek önem kazanmaktadır. Toplumlar geliştikçe bireylerine sağladıkları eğitim süreleri ve eğitim kalitesi artmakta; bunun sonucu olarak da eğitim yapılarına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Çevreye duyarlı, eğitim kalitesini ve çocukların sağlığını korumayı amaç edinmiş eğitim yapılarının; çevrenin, kaynakların ve enerjinin korunmasına katkısı, çocukların başarı düzeylerini arttırması, tasarım yoluyla toplumsal değerleri desteklemesi, sağlıklı, güvenli tasarımlar olması ve sürdürülebilirlik kavramını gelecek kuşaklara aktarabilmesi, gerek şimdiki genç nesil, gerekse de gelecek kuşaklar için daha bilinçli ve sağlıklı bir dünya yaratılması açılarından önem taşımaktadır. Günümüzde eğitim binalarındaki sürdürülebilirlik; daha düşük işletme maliyeti, artan öğrenci katılımı, artan öğretmen performansı, yapı ömrünün artması ve daha az çevresel etki, çocukların başarı oranının yükselmesi ve çevreye karşı olumlu davranışlar sergilemesi gibi olumlu etkiler oluşturmaktadır. Böylece elde edilen bilgi, toplumlara aktarılarak gerekli bilinçlenme sağlanmaktadır. Bunu başarmak için ilk adım ise; okul öncesi eğitimden başlayarak bütün okulları sürdürülebilir anlayışla tasarlamak ve öğrencilere sürdürülebilir eğitim anlayışını benimsetmektir. Okul öncesi eğitim yapılarının sürdürülebilir yapılar olarak tasarlanması; okulların büyük ölçekli yapılar olması açısından yaratacağı çevresel etki, çocukların davranışlarındaki uzun süreli değişiklikleri erken yaşlarda şekillendirebilmesi, birçok farklı kullanıcı tarafından kullanılabilmesi ve sürdürülebilir tasarım ile daha iyi okullar oluşturulabilmesi yönlerinden çok önemlidir (Tonguç, 2012, s.2-4). Sürdürülebilir eğitim yapıları üzerindeki çalışmalar, diğer yapı tiplerinde olduğu gibi toplam sürdürülebilirliği oluşturan ekonomik, ekolojik, sosyal kültürel sürdürülebilirlik üzerinde yoğunlaşarak devam etmektedir (Kim ve Rigdon, 1998, s.5-8; Kohler, 1999, s. 309-320; Becker vd. 1999, s.4-14; C.I.B⁵, 1999; Sachs, 1999, s.25-36; Williamson vd. 2003; Pressoir, 2008, s.57-62). Ancak yapıların farklı iklim bölgelerinde ve arazi şartlarında konumlanması,

³ IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources): 1948 yılında doğal kaynakların korunması amacı ile kurulmuş uluslararası bir organizasyondur.

⁴ Küresel kaynakların binalarda kullanım oranları: Enerji %50, su %42, malzeme (hacim olarak) %50, tarım alanlarının azalması % 48, Mercan kayalıklarının tahribi % 50.

⁵ C.I.B. (International Council for Research and Innovation in Building and Construction): İnşaat ve yapı sektöründeki kamu araştırma enstitüleri arasında bilgi alışverişini teşvik etmek ve kolaylaştırmak için 1953 yılında kurulmuş bir dernektir (Tonguç, 2012, s.38).

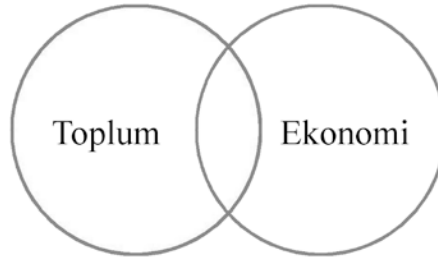
çevrelerindeki potansiyellerin farklılığı, yapılar için ayrılan bütçelerin değişkenliği gibi sebeplerle bazı sürdürülebilirlik bileşenlerinin ve bunlara ait kriterlerin daha fazla ön plana çıktığı görülebilmektedir (Tonguç, 2012, s.279). Bu durum yapıyı bulunduğu çevrede odak noktası haline getirebilmekte, hem çevrenin hem de yapının sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Çalışmada⁶ bu kapsamda, sürdürülebilirliğin sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik bileşeni ele alınmıştır. Çalışmanın amacı bu bileşenin ve içerdiği faktörlerin dünya mimarlık literatüründen seçilen başarılı "sürdürülebilir okul öncesi eğitim binaları"nın tasarımına, bulunduğu topluma ve çevreye etkisinin incelenmesi ve değerlendirmesidir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ve EĞİTİM: KAVRAMLAR, TANIMLAR

Bu bölümde çalışmada ele alınan sürdürülebilirlik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik, eğitimde sürdürülebilirlik, sürdürülebilir eğitim yapıları ve sürdürülebilir okul öncesi eğitim yapıları kısaca tanımlanmıştır.

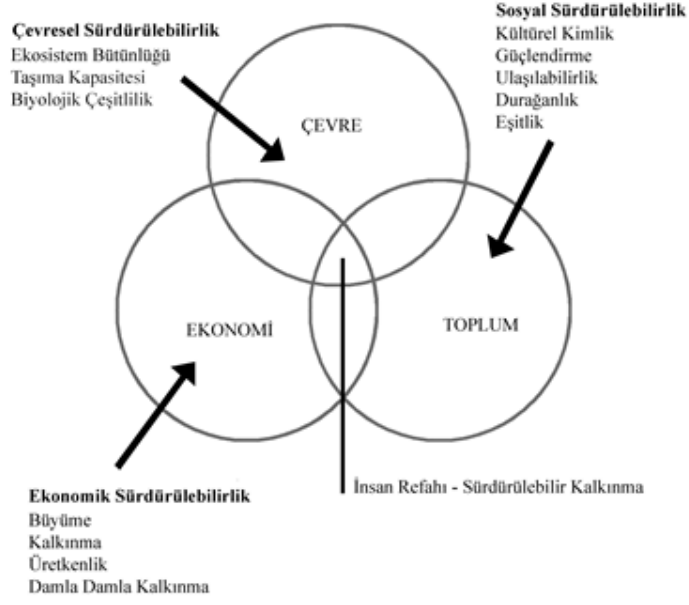
2.1. Sürdürülebilirlik

1982 yılında Dünya Doğayı Koruma Birliği (I.U.C.N.) tarafından kabul gören ve Dünya Doğa Şartı belgesinde yer alan sürdürülebilirlik kavramı; ekosistem, organizmalar, kara-deniz ve atmosfer kaynaklarının optimum sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde yönetilmesi olarak tanımlanmıştır (Mengi ve Algan, 2003, s.15; Yazar, 2006 s.3). Sürdürülebilirlik, 1982 yılından günümüze kadar farklı platformdaki meslek dalının ilgi alanına girmesi nedeniyle birçok araştırmacı tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. 1987 yılına kadar tüm dünyada geçerli olan ve çevreyi göz ardı eden, toplum ve ekonomi temelli kalkınma anlayışı (Şekil 1), yerini 1987'de Dünya Çevre Kalkınma komisyonu (The World Commission on Environment and Development–WCED) tarafından hazırlanan ve Brundtland Raporu olarak da bilinen Ortak geleceğimiz (Our Common Future) ile ilk tanımlaması yapılan "sürdürülebilir gelişme" anlayışına bırakmıştır. Rapor, çevre konusunu; yoksulluk, eşitsizlik, nüfus artışı ve çevre bozulması arasındaki karşılıklı ilişkiler çerçevesinde biçimlendirmekte, tüm ülkeler için çevreye uyumlu yeni bir gelişme modelini ve "sürdürülebilir kalkınma" (Şekil 2) kavramını önermektedir (World Commission on Environment and Development, 1987, s.n.y.; Şenel, 2010, s.18).

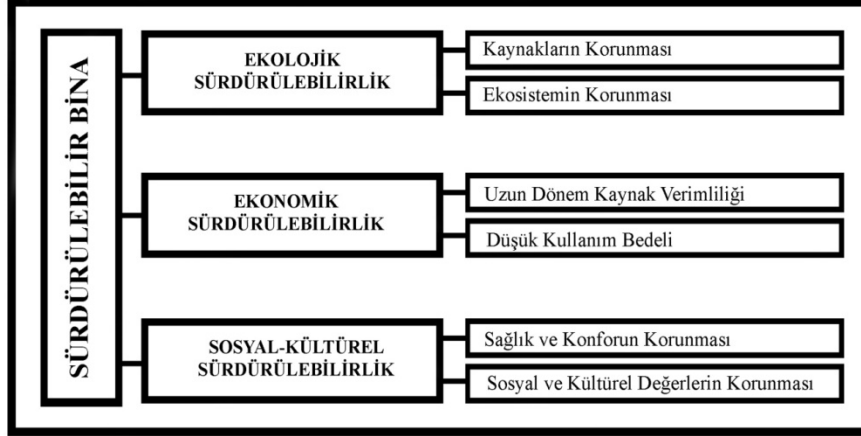
Şekil 1. 1987 öncesi kalkınmanın temeli (Blundell Jones, 2001, s. 54-59)

⁶Bu makale Mimar Burcu Tonguç'un Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde tamamlanmış olan "Sürdürülebilir Tasarımın Okul Öncesi Eğitim Yapıları Örneğinde İrdelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı (HKU Architecture 2002, s.n.y.; Şenel, 2010, s.26)

Kim ve Rigdon' a göre (1998, s.5-8) mimarlık bağlamında sürdürülebilirlik üç temel prensiple sağlanmaktadır: 1. Kaynakların korunması; azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüşümü, 2. Yaşam döngüsü 3. İnsancıl tasarım. Kohler (1999, s. 309-320; Sevinç Kayıhan, 2006, s.23) sürdürülebilir binaların ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik bileşenlerinden oluştuğunu ve bu bileşenlerin sürdürülebilir bina tasarım ilkeleri olduğunu belirtmiştir (Şekil 3). 1999 yılında C.I.B. (International Council for Research and Innovation in Building and Construction) ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik kavramlarını daha detaylı olarak açıklamış; sürdürülebilir yapılarıdaki temel hedefleri ortaya koymuştur. Bu hedefler; Kaynak kullanımının azaltılması, çevre ve doğal ortamın korunması ve iyileştirilmesi, insan sağlığının ve konforunun en üst düzeyde sağlanması, yerin sosyo-ekonomik, kültürel ve politik gerçeklerinin gözetilmesidir (C.I.B., 1999, s.n.y; Sakıncı, 2010, S.1-12) . Becker vd. (1999, s.4-14), sürdürülebilirliği üç temel kategoride açıklamaktadır: 1. Ekonomik süreçler 2. Sosyal süreçler, kalıplar ve faktörler 3. Karar verme süreci ve kurumsal düzenlemeler. Sachs (1999, s.25-36; Çahantimur, 2007, s.10) ise sürdürülebilirliği dört bölüme ayırmaktadır:1. Sosyal sürdürülebilirlik ve onun sonucu olan kültürel sürdürülebilirlik, 2. Ekolojik sürdürülebilirlik 3. Ekonomik sürdürülebilirlik, 4. Politik sürdürülebilirliktir. Williamson vd. (2003, s.1-18) ve Bilge' ye göre (2007, s.15-16) sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmasına sebep olan veriler üçe ayrılmaktadır: 1.Ekolojik veriler, 2.Ekonomik veriler, 3.Politik, sosyal-kültürel veriler. Pressoir (2008, s.57-62)'e göre sürdürülebilirlik üç bileşenden oluşmaktadır: 1. Ekolojik sürdürülebilirlik, 2.Ekonomik sürdürülebilirlik 3. Sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik. Yukarıdaki çalışmalardan da görüldüğü gibi, günümüzde araştırmacılar sürdürülebilir yapıların; ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik boyutları ile tanımlanması gerektiği ve bu boyutların sürdürülebilir yapının bileşenleri olduğu konusunda birleşmişlerdir. Bu bileşenler aynı zamanda "toplum sürdürülebilirliği" oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı göz önüne alınarak bu bölümde sadece sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik ele alınmış ve incelenmiştir.

Şekil 3. Sürdürülebilir Binanın İlke Ve Stratejileri (Kohler, 1999, s.309-320 ; Sevinç Kayhan, 2006, s.23)

2.1.1. Sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik

Sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik en genel tanımı ile; "insan ihtiyaçlarının karşılanmasına ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına destek olacak sosyal şartların korunup geliştirilerek doğal kaynakların günümüzdeki ve gelecekteki nesiller tarafından verimli kullanılmasının sağlanması"dır (Çahantimur, 2007, s.11). Hoşkara'ya göre (2007, s.32) sosyal sürdürülebilirlik; dine, gelenek ve göreneklere, etik kurallara, değerler sistemine, eğitime, tutumlara, kişisel ve grup davranışlarına bağlı olan sosyal normlar arasındaki dengeyi yansıtmaktadır. Du Plessis'e göre (1998, s.n.y.; Hoşkara, 2007, s.34) sosyal sürdürülebilirlik; insan yaşam kalitesinde gelişime izin verilmesi, halklar arasında sosyal adaletin desteklenmesi, kültürel ve sosyal bütünlüğün göz önüne alınması, kendine güven ve hür iradenin yükseltilmesi, bireyselden uluslararası kadar bütün seviyelerde karar almada işbirliğinin ve katılımın cesaretlendirilmesi ve halkın yetkilendirilerek kapasite artırımı için fırsatlar sağlanmasıdır. C.I.B. 'e (1999) ve Sakinç 'a göre (2010, s. 1-12) sürdürülebilir yapıların temel hedeflerinden biri de yerin sosyal-ekonomik, kültürel ve politik gerekliliklerinin gözetilmesidir. Bu hedefin temel ilkeleri; toplumların sosyal ve ekonomik gerçeklerinin anlaşılması, toplumsal ve kültürel çeşitliliğin korunması, toplumsal gereksinim ve isteklerin anlaşılması, toplumların kendi yaşam ortamlarının oluşturulma sürecine etkin katılımların sağlanmasıdır. Sachs'a göre (1999, s.25-36; Çahantimur, 2007, s.12), sosyal sürdürülebilirlik, eşitlik ve demokrasinin temel değerlerine dayanmalıdır ve toplumların iç organizasyonları ile ilişkilidir. Rapoport (1998, s.1-20), konut örneğinde kültür ve çevre arasındaki ilişkinin kültür ve çevre kavramlarının soyut ve çok genel olmaları sebepleri ile imkansız olduğunu belirtmektedir. Bunun için bina çevresi için geçerli olan "sosyo- kültürel" değişkenleri geliştirmiştir. Buradaki "kültürel" kavramı, sosyal değişkenlerin alt yapısını oluşturan düşünsel değişkenleri ifade etmektedir. Bunlar gerçek, gözlemlenebilir ve kültürün sosyal ifadeleri (aile ve akrabalık yapıları, sosyal ilişkiler, roller ve statüler, sosyal kurumlar vb. gibi) olmaları açısından önemlidir. Bilge'ye göre (2007, s.22) sosyal sürdürülebilirliğin ana hedefi; toplumların ve onları çevreleyen mekânların arasındaki ilişkinin irdelenmesidir. Burada sosyal adalet ve toplumun her kesimi için kent ve plan kapsamında donatılara erişebilme eyleminin gerçekleştirilmesi ile beraber daha iyi yaşam koşulları yakalanmaya çalışılmalıdır. Aydın ve Okuyucu' ya göre (2009, s.37) yeniden kullanım, binaların sosyo kültürel sürdürülebilirliği açısından da önem taşımaktadır. Yeniden kullanılan binaların sosyo kültürel sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi için 12 bileşen önermektedirler: 1.Özgün işlevin unutulmaması, 2. Yeni işlevin bilinir olması, 3. Çevre

ile uyum, 4. Bulunduğu dokuda dikkate çekme, 5. Sembol olma, 6. Kentin tanıtımına katkı sağlama, 7. Çevreye canlılık verme, 8. Referans noktası olma, 9. Kentin gereksinimini karşılama, 10. Harabe görünümünden kurtulma, görsel kirliliğe engel olma, 11. Kullanıcılara sağladığı sosyal, kültürel ve ekonomik yararlar. Şenel (2010, s.34) ise sosyal sürdürülebilirlik için öncelikli hedefleri 14 başlık altında toplamıştır: 1. Eğitim, 2.İstihdam, 3. Sağlık/içme suyu, 4. Barınma, 5. Yaşam Kalitesi, 6. Kültürel Miras, 7. Yoksulluk/Gelir dağılımı, 8. Suç, 9. Nüfus, 10. Sosyal ve etnik değerler, 11. Kadınların rolü, 12. Kaynaklara erişilebilirlik, 13. Toplumsal yapı, 14. Eşitlik/Sosyal ayırım.

2.2. Eğitimde sürdürülebilirlik

Eğitimde sürdürülebilirlik konusunda oluşturulmuş ilk ve en kapsamlı çalışma olan Gündem 21, gençliğin çevre ve gelişme konularında karar alma sürecine ve programların uygulanmasına katılımına dikkat çeken bir rapordur: 1) Eğitimde sürdürülebilirlik: a.Temel eğitimin geliştirilmesi ve varolan eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi b. Toplumsal anlayış ve farkındalık c. Eğitimin özendirilmesi (URL-1), 2) Sürdürülebilir kalkınmada çocuklar: Birleşmiş Milletler 1990 Dünya Çocuk Zirvesi'nde belirlenen hedefler doğrultusunda, çocuk haklarının geliştirilmesi ve korunmasının sağlanması ve katılımcı çevre ve kalkınma süreçlerinde çocukların özel çıkarlarının göz önüne alınması amaçlanmaktadır (Marmara, 2006, s.22-23).

2.3. Sürdürülebilir eğitim yapıları

Okullarda sürdürülebilir uygulamaların bir bütün olarak ele alınması, enerji ve kaynak tüketimi üzerinde ciddi anlamda iyileştirmelere sebep olacaktır. Sürdürülebilir olarak tasarlanan okullarda; daha yüksek başarı oranı, daha düşük işletme maliyetleri, artan öğrenci katılımı, artan öğretmen performansı ve memnuniyeti, yapı ömrünün artması, daha düşük çevresel etki, öğrencilerin davranışlarının değişmesi gibi çok önemli etkiler tespit edilmiştir. Ayrıca sürdürülebilir bir okul; araç kullanmayı azaltmak, yeme alışkanlıklarını değiştirmek ve enerji tasarrufu davranışlarını göstermek gibi olumlu bir çok davranışı bireye kazandırmak üzerine bir misyona sahiptir. Bu etkiler, çok güçlü olabilmektedirler. Örneğin, pek çok güneş paneli üreticisi, panellerin okullarda kullanılması ile, öğrenci ailelerinden talep geleceğini bildikleri için, okula koydukları paneller için daha düşük fiyatlar istemektedirler. Öğrenciler, aralıksız bir biçimde çalışan bir kurum içinde bu bilgilerle donatılarak büyütüldükleri için, alışkanlıklarını ve beklentilerini hem iş yerlerine hem de yetişkin bireyler olarak kendi evlerine taşıyabilmektedirler. Sürdürülebilir okullar; öğrencilerin her yaptıkları eylemin dünya üzerindeki etkilerinin farkında olmaları ve beklentilerini yeniden düzenlemeleri, bir sonraki kuşağın temel beklentilerini yenilemeleri açısından büyük rol oynamaktadırlar (Gelfand ve Freed, 2010, s.1-7).

2.3.1. Sürdürülebilir okul öncesi eğitim yapıları

Eğitimin istenen hedeflere ulaşması, sağlıklı ve çağdaş bireylerin yetişmesi; okul öncesi eğitimle başlamaktadır. Çocuğun kimlik ve beceri kazandığı okul öncesi dönemde istenen kaliteli eğitimi alması, çocukların her türlü ihtiyaçlarına cevap verebilecek iyi tasarlanmış eğitim yapıları ile mümkündür. Okullar bu durumda çok özel rol oynamaktadırlar. Öğrenme mekânları; çocukların erken çocukluk döneminden itibaren dünyaya verilen zararları anlamalarına yardımcı olur, sosyal yaşamlarının ve arkadaşlıklarının temelini oluştururlar. Okul öncesi eğitim yapılarının sürdürülebilir yapılar olarak tasarlanması; okulların büyük ölçekli yapılar olması, bütün toplumlar tarafından kullanılması açısından çok önemlidir (Gelfand ve Freed, 2010, s.1-7). Ayrıca daha iyi ve kaliteli okullar, yapılması düşünülen gelecek tasarımlar için örnek teşkil etmektedir.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR OKUL ÖNCESİ EĞİTİM YAPILARININ SOSYAL ve KÜLTÜREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde yukarıdaki araştırmalar sonucunda (Bölüm 2) belirlenen sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik bileşeni ve içerdiği faktörlerin (Tablo 1), dünya mimarlık literatüründen seçilen başarılı "sürdürülebilir okul öncesi eğitim binaları" nın tasarımına, bulunduğu topluma ve çevreye etkisi incelenmiştir.

Tablo 1. Sosyal Ve Kültürel Sürdürülebilirlik İle İlgili Alt Faktörler (Tonguç, 2012, s. 102-103)

-
- Yapının bulunduğu çevre ile uyumlu tasarımı (Aydın ve Okuyucu ,2009).
 - Yapının çevresinde sembol olması (Aydın ve Okuyucu ,2009).
 - Harabe görünümünden kurtulma, görsel kirliliğe engel olması (Aydın ve Okuyucu ,2009)
 - Kültür ve mirasın korunması (Şenel ,2010, s.34).
 - Yaşam standardının yükseltilmesi (Şenel ,2010; Bilge, 2007 ; Du Plessis, 1998; Hoşkara, 2007).
 - Doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması ile ilgili insanların bilgilendirilmesi.
 - Halklar arasında sosyal adaletin desteklenmesi (Du Plessis, 1998; Hoşkara, 2007)
 - Kendine güven ve hür iradenin yükseltilmesi (Du Plessis, 1998; Hoşkara, 2007).
 - Toplumsal ve kültürel çeşitliliğin korunması (C.I.B., 1999; Sakınç, 2010).
 - Toplumsal gereksinim ve isteklerin anlaşılması (C.I.B., 1999; Sakınç, 2010).
 - Toplumların kendi yaşam ortamlarının oluşturulma sürecine etkin katılımlarının sağlanması (C.I.B., 1999; Sakınç, 2010).
 - Eski binaların yeniden değerlendirilerek kullanıma sunulması (Aydın ve Okuyucu ,2009).
 - İşlevin bir gereksinimi karşılaması anlamında topluma katkı sağlaması (Aydın ve Okuyucu ,2009).
 - Yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması (Aydın ve Okuyucu ,2009).
 - Yakın çevresine kullanıcı hareketliliğiyle canlılık getirmesi (Aydın ve Okuyucu ,2009).
-

Daha önce de belirtildiği gibi yapıların buldukları bölgeler ve arazi şartları, çevrelerindeki potansiyellerin farklılığı gibi sebeplerle bu faktörlerin (Tablo 1) bir ya da bir kaç kullanılarak sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik sağlanmaktadır. Bu çalışmada belirlenen sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik faktörlerinden en yoğun olarak kullanılan altı faktörü seçilmiştir:

- Yapının bulunduğu çevre ile uyumlu tasarımı
- Yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması
- Kültürel mirasın korunması yolu ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması
- Doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması ile ilgili insanların bilgilendirilmesi
- Toplumların kendi yaşam ortamlarının oluşturulma sürecine etkin katılımlarının sağlanması yolu ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması
- Yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliğiyle canlılık getirmesi

Çalışma kapsamında ele alınan okul öncesi eğitim yapıları dünya mimarlık literatüründe "kindergarten, day care center ve nursery" olarak nitelendirilen bağımsız anaokullarıdır:

- Bernts Have Günlük Bakım Merkezi, Holbæk, Danimarka, 2009, Henning Larsen Architects

- Freispiel Anaokulu, Marktgemeinde, Avusturya, 2010, G.O.Y.A.
- El Porvenir Anaokulu , Bogota, Colombia, 2009, Giancarlo Mazzanti
- Bali Yeşil Eğitim Merkezi, Badung, Bali, Endonezya, 2007, John ve Cynthia Hardy
- Fuji Anaokulu , Tokyo, Japonya, 2007, Tezuka Architects
- Heidenau Anaokulu , Dresden, Almanya, 2007, Reiter & Rentzsch Architects
- Dragen Çocuk evi, Odense, Danimarka, 2008-2009, C. F. Moller Architects
- Oliver Anaokulu, Zaragoza, İspanya, 2006-2007, Carroquino Finner Arquitectos

3.1. Yapının bulunduğu çevre ile uyumlu tasarımı ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması

Yapıların doğal çevreye uyumlu olarak, ona zarar vermeden tasarlanması; üretim, yapım ve kullanım sürecinde bir yapının enerji tüketimini azaltmak, çevreye yaydığı kirliliği minimuma indirmek, doğal kaynakların da tükenebileceğinin farkına vararak kullanımına özen gösterilmeyi kapsamaktadır (URL-2). Çevreye uyumlu tasarım; doğal kaynakların ve malzemenin korunumunun yanı sıra, yapıların buldukları çevre içerisinde uyumlu bir silüet oluşturmalarına olanak tanımaktadır. Aynı zamanda çevreyle uyumlu tasarımda; yapının bulunduğu mevcut zemin özellikleri de dikkate alındığı için ekonomik maliyet de daha düşük olmaktadır. Eğitim yapısının aynı zamanda öğretmen ve öğrenciler için bir öğrenme çevresi ve bulunduğu çevrenin bir parçası olduğu okul tasarımının çocuk gelişimine yardımcı olması gerektiği düşüncelerinden hareketle, tasarım yolu ile okulda çocuklara “çevre ile uyum, doğal kaynakların korunması, doğal malzeme kullanımı” açılarından da dolaylı bir eğitim de verilmektedir (OECD, 1990, s. 6-21; Özbayraktar, 2002, s.139) .

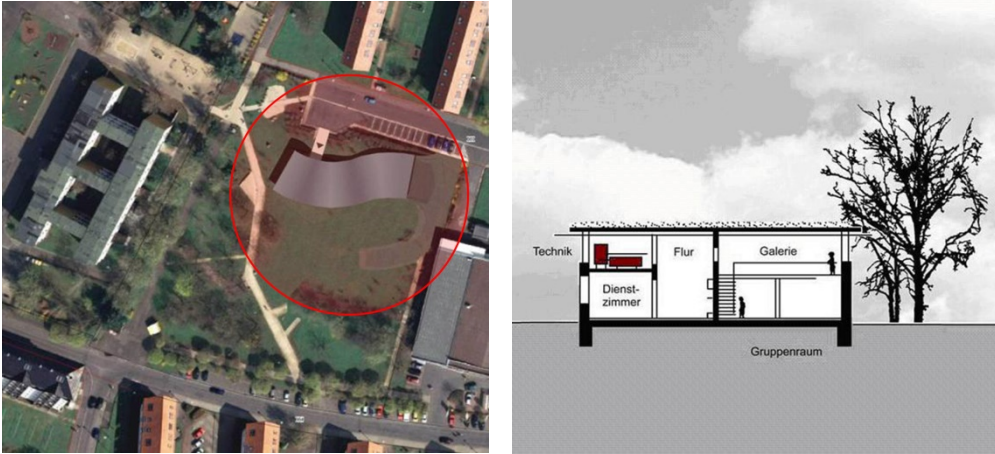
Şekil 4. Bernts Have Günlük Bakım Merkezi Havadan Görünümü (URL-3)

Bernts Have Günlük Bakım Merkezinde yapı, yeşilin ağırlıklı olduğu bir çevre içerisinde konumlanmıştır. Tasarımcının yapıyı eğimli arazinin doğal yapısını koruyarak, tepeye gömülü olarak az katlı tasarlaması ve yeşil çatı kullanması ile yapı, peyzajın bir parçası haline gelmiştir. Aynı zamanda çocukların kullanımı açısından da kolaylık sağlanmıştır. Çatı, çocuklar için bir oyun ve öğrenme alanına dönüşmüştür (Şekil 4).

Şekil 5. Freispiel Anaokulu Dış Mekan Oyun Alanları ve İç Mekandan Görünümü (URL-4)

Freispiel anaokulu, yeşil dokunun yoğun olduğu bir alanda tasarlanmıştır. Mevcut ağaçların korunumu ön planda tutularak, anaokulunun ağaçlara zarar vermeyecek şekilde parçalı olarak tasarlanmasına karar verilmiştir. Ağaçların korunumuyla birlikte mevcut yüksek ağaçlar tepe pencereleri olan yapılardan gözükmekte, bu yolla dış mekan çocuklar için iç mekana taşınmaktadır (Şekil 5).

Şekil 6. Heidenau Anaokulu Havadan Görünümü ve Yapı Kesiti (URL-5)

Heidenau anaokulu, konumlandığı araziye mükemmel derecede uyum sağlamış ve arazinin bir parçası olmuştur. Arazinin doğal elemanları, çocuklar için oyun alanına dönüşmüştür. Yapının park alanı ile uyumlu tasarımı ile mevcut ağaçlar, gün ışığından en çok yararlanan batı ve güney cephelerinde gölgelendirme amaçlı kullanılmıştır (Şekil 6).

Vaziyet Planı

Kuzey Cephesi

Güney Cephesi

Şekil 7. Dragen Çocuk evi, (URL-6, URL-7)

Dragen çocuk evi mevcut ağaçlar korunarak, çevre ile uyumlu tasarlanmıştır; yapı, doğal ışıktan en iyi yararlanılacak şekilde güneye yönlendirilmiştir. Güneye bakan cephede geniş boşluklar oluşturulmuş, kuzey cephesinde ise küçük tekil pencereler kullanılmıştır. Yapının girişinde bulunan dokunmatik ekranda yapının mevcut durumdaki enerji performansı konusunda bilgi alınabilmektedir; bu yolla doğrudan “çevre ile uyum, doğal kaynakların korunması” üzerine eğitim verilebilmektedir (Şekil 7).

3.2. Yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması

Yapıların çevrelerinde sembol yapı haline gelmeleri, buldukları bölgenin hatta kentin tanıtımına katkı sağlamaktadır. Sembol yapılar aynı zamanda buldukları yer ile özdeşleşmekte ve kentin turist potansiyellerini arttırmaktadırlar (Ateşoğlu, 2008, s.n.y). Eğitim yapıları açısından bakıldığında; o bölgenin eğitim yapısının bölgede ve dünyada sembol olması hem bölgenin ve yörenin sürdürülebilirliğini, hem de bu okullardaki eğitimin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

El Porvenir Anaokulu (Şekil 8), gecekonduların yoğun olduğu bir çevre içerisinde konumlanmış bir yapıdır. Okulun çevredeki bir çok yapıdan daha özgün ve kaliteli tasarımı; buraya olan kullanıcı yoğunluğunu arttırdığı gibi, bulunduğu yere değer katarak yörenin tanıtımına da katkı sağlamıştır. Çevreye duyarlı bir yapı olarak literatüre giren okul, aynı zamanda bir çok yabancıların bu yöre ve okul hakkında bilgi sahibi olmasına da olanak tanımıştır.

Şekil 8. El Porvenir Anaokulu Genel Görünümü (URL-8)

Bir başka örnek de Bali Yeşil Eğitim Merkezidir (Şekil 9). Okul, sembol yapı olması dolayısıyla yerel halktan başka, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen çocuklara da eğitim vermektedir. Buraya farklı kültürlerden gelen çocuklar hem birarada olmayı öğrenmekte; hem de kaldıkları süre boyunca doğa, bitkiler ve sürdürülebilir yaşam ile ilgili gerekli bilgileri edinmektedirler.

Şekil 9. Bali Yeşil Eğitim Merkezi, Eğitim Mekanları (URL-9)

Şekil 10. Oliver Anaokulu Genel Görünümü ve Yeşil Çatı Formu (URL-10)

Çalışma kapsamında ele alınan Bernts Have Günlük Bakım Merkezi (Holbæk/ Danimarka) (Şekil 4), Freispiel Anaokulu (Marktgemeinde/ Avusturya) (Şekil 5), Heidenau Anaokulu (Dresden/ Almanya) (Şekil 6, 15), Oliver anaokulu (Zeragoza/ İspanya) (Şekil 10), Dragen çocuk evi (Odense/ Danimarka) (Şekil 7, 16), Fuji Anaokulu (Tokyo/ Japonya) (Şekil 13, 14), sembol-sürdürülebilir okul yapıları olarak dünya literatüründe yer almaları ile buldukları kentlerin tanıtımlarına katkı sağlamaktadırlar.

3.3. Kültürel mirasın korunması yolu ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması

Kültürel mirasın korunması; toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânların korunarak günümüze kadar taşınmasıdır. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılmaktadır. Bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu vermekte, böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunmaktadır (URL-11). Kültürel mirasın korunması ile aynı zamanda ülkenin tanıtımı da yapılmaktadır. Eğitim yapıları aracılığı ile kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği; hem geleneksel yapım sistemi ve malzemesinin kullanılması ile hem de okulda bu yönde verilen eğitim ile sağlanabilmektedir.

Şekil 11. Bali Yeşil Eğitim Merkezi (URL-12)

İkinci Kat Çok Amaçlı Mekan

Yerel Çatı Konstrüksüyonu Tekniği

Şekil 12. Bambudan Yapılmış Olan Bali Yeşil Eğitim Merkezi (URL-9)

Bali Yeşil Eğitim Merkezi, yöreye özgü, geri dönüşümü kolay, esnek, doğal ve sağlıklı bir malzeme olan bambudan yapılmıştır (Şekil 11-12). Okulda dünyanın dört bir yanından gelen çocuklara o yörenin doğal malzemesi olan bambunun yetiştirilmesi ve yerel bitkileri üzerine bilgi verilmektedir. Aynı zamanda farklı kültürlerden buraya gelen çocuklar bir taraftan bu yörenin kültürel çeşitliliğini deneyimleme şansına sahip olmakta, diğer taraftan farklı kültürlerde yetişmiş çocukların etkileşimi sağlanmaktadır.

3.4. Doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması ile ilgili insanların bilgilendirilmesi

Doğal kaynaklar; “insan yaşam düzeyini geliştirmek amacı ile kullandıkları toprak, su, otlak, orman, yaban hayatı ve mineraller gibi doğal çevreyi oluşturan etmenlerin büyük bir bölümü” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Velioğlu, 2005, s.129-140). Doğal kaynakların korunumu ise toplumlara ekonomik yarar sağladığı gibi, kültürlerin sürekliliğini sağlamakta ve gelecek nesillere aktarılmaktadır. Gelecek kuşaklara günümüzden daha iyi yaşam koşulları sağlayabilmek için sürdürülebilirlik ve kaynak korunumu konusunda eğitimin ilk basamaklarından itibaren öğrenciler bilinçlendirilmeli, bu konuda yapılan projeler ise desteklenmelidir.

Şekil 13. Fuji Anaokulu Genel Görünümü URL-13)

Fuji Anaokulu yıllarca halkın belleğinde yer etmiş olan, 50 yıllık Zelkova Ağacının bulunduğu bir çevrede konumlanmıştır (Şekil 13). Zelkova Ağacı, semt sakinleri için çok değerlidir. Şiddetli bir tayfun sonucunda yerinden sökülmesine rağmen kurtarılarak

tekrar yerine dikilmiştir. Yapı konumlandırılırken Zelkova Ağacı korunmuştur. Bu sayede geçmişte çocuklarının oynayabildiği tek ağaç olarak zihinlerinde yer eden Zelkova ağacı ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik sağlanmış, geçmiş dönem çocukları ile bugünün çocukları arasında bağ kurulmuştur.

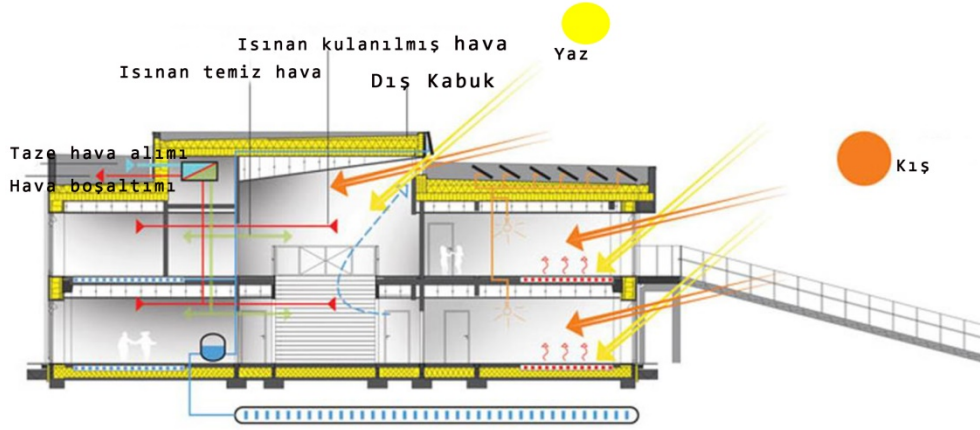
Şekil 14. Fuji Anaokulu Zelkova Ağacı ve “Ağaç Etrafında Dolaşım Oyun Yapısı” (URL-14)

Ayrıca bu ağaç mekan organizasyonuna dahil edilmiş, “ağaç etrafında dolaşım” oyun yapısı haline getirilmiştir (Şekil 14). Ağaçtan sarkıtılan halatlar ve iplerle ağaç, hem oyun yapısı hem de gölgeleme elemanı olarak kullanılmıştır. Bu yolla çocuklara, farkında olmadan “doğal kaynakların korunması” eğitimi de verilmiştir.

Şekil 15. Heidenau Anaokulu Bahçeden Görünüm (URL-5)

Heidenau Anaokulu'nun yeşil çatısı, yapıda % 50 su korunumu sağlamaktadır. Yağmur suyu biriktirilmekte; biriktirilen su yeşil alan sulamasında kullanılmaktadır. Ayrıca yapının inşası sırasında mevcut ağaçlar korunmuş ve gelecek nesillere aktarılmıştır (Şekil 15).

Şekil 16. Dragen Çocuk Evi Kesiti (URL-6)

Dragen çocuk evi'nde çatıya yerleştirilen güneş panelleri ile güneş enerjisi depolanarak sıcak su elde edilmektedir. Çatı konstrüksüyonunda ve bina dış kabuğunda özel yalıtım detayları uygulanarak ısı kayıpları en aza indirilmiştir (Şekil 16).

Şekil 17. Bali Yeşil Eğitim Merkezinde Ana Binanın Dışındaki Yeşil Alan (URL-9)

Bali Yeşil Eğitim Merkezi bahçesinde çocuklara bambu yetiştirilmesi ve yerel bitkiler verilmesi için bir alan ayrılmıştır (Şekil 17). Ayrıca hem Heidenau Anaokulu'nda hem de Dragen Çocuk evi ve Bali Yeşil Eğitim merkezinde doğal kaynakların korunumu ile ilgili bilgi, yapı aracılığı ile dolaylı olarak da verilmektedir.

3.5. Toplumların kendi yaşam ortamlarının oluşturulma sürecine etkin katılımlarının sağlanması yolu ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması

Toplumların kendi yaşam ortamlarının oluşturulma sürecine etkin katılımının en önemli etkisi, buldukları çevreye sağladığı istihdamdır. Yapım sürecinde; yöreye özgü malzemeler ve yapım tekniklerinin kullanılması ile yöre halkının bu sürece dahil edilmesi, aynı zamanda yapının ustalıkla tamamlanmasına da neden olmaktadır. Malzemeyi en iyi tanıyan yerel halk, taşıyıcı sistem çözümlerinde, detaylarda ve uygulamada kolaylık sağlamaktadır. Eğitim yapılarında hem özgün malzeme ve yapım tekniklerinin kullanılması, hem de bunu en iyi bilen yerel halkın sürece katılımı ile ortaya çıkan sonuç; erken çocukluk döneminden itibaren çocukların kültürlerini daha iyi öğrenmelerine ve geleceğe aktarmalarına yardımcı olmaktadır. Bali Yeşil Eğitim Merkezi'nin (Şekil 18) yapım sürecinde yerel halka hem iş olanakları sağlanmış ve yöresel ekonomi desteklenmiş, hem de bambuyu iyi tanıyan işçilerle istenen her türlü detaylar tasarlanabilmiştir.

Şekil 18. Bali Yeşil Eğitim Merkezinde çalışan yerli halk (URL-15)

3.6. Yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliğiyle canlılık getirmesi

Bulunduğu çevreye uyumlu ve sembol yapı olarak inşa edilen yapılar bulunduğu yerin değerini artırır, çevrelerinde kullanıcı hareketliliği sağlar ve çevresini değiştirirler. Örneğin çarpık yapılaşmanın olduğu bir bölgede yer alan bir sosyal yapı, bulunduğu yere ekonomik getiri sağlar ve o bölgenin altyapısının iyileştirilmesine neden olur. Sağladığı istihdam ile kullanıcı sirkülasyonunu artırır ve sosyal bir çevre yaratır. Eğitim yapılarının böyle bir çevrede tasarlanması hem o çevrenin fiziksel altyapısını geliştirecek, hem de o yapı çocuklar kadar toplumun da eğitim merkezi olabilecektir. Böylece çevrenin ve eğitimin sürdürülebilirliği sağlanabilecektir.

Şekil 19. El Porvenir Anaokulu Genel Görünümü (URL-16)

El Porvenir Anaokulunun (Şekil 19) gecekondü mahallesinde konumlandırılmasıyla okula ulaşım yolları sağlanmış, altyapı olanakları iyileştirilmiş ve çevre düzenlemesi ile daha yeşil bir ortam yaratılmıştır. Yapı çevresindeki çarpık yerleşmeye zıt olarak, modern formu ve kaliteli yapısıyla gelecekte yapılması planlanan yapılara da örnek teşkil eder durumdadır. Okuma oranı düşük olan bir yerde konumlandırılması bölgedeki çocukların da eğitim olanaklarından yararlanmasına olanak tanımış, çevresinde kullanıcı çeşitliliğini artırırken aynı zamanda çocuklar arasında eğitimde fırsat eşitliği sağlanmasına katkı sağlamıştır.

El Porvenir Anaokulu yanı sıra çalışmada incelenen Bernts Have Günlük Bakım Merkezi (Holbæk/ Danimarka) (Şekil 4), Freispiel Anaokulu (Marktgemeinde, Avusturya) (Şekil 5), Bali Yeşil Eğitim Merkezi (Badung/ Bali) (Şekil 9, 11, 12, 17, 18), Heidenau Anaokulu (Dresden/ Almanya) (Şekil 6-15), Oliver anaokulu

(Zeragoza/İspanya) (Şekil 10), Dragen çocuk evi (Odense/Danimarka) (Şekil 7, 16), Fuji Anaokulu (Tokyo/ Japonya) (Şekil 13, 14) sembol-sürdürülebilir okul yapıları olarak bir yandan buldukları kentlerin tanıtımlarına katkı sağlarken; diğer yandan çevrelerinde kullanıcı hareketliliği sağlamak ve çevrelerini değiştirmektedirler.

4.SONUÇLAR

Çalışma kapsamında ele alınan ve toplam sürdürülebilirliği oluşturan bileşenlerden biri olan “sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik” bileşeninin, sürdürülebilir okul öncesi eğitim yapılarının mekanlarına, bu yapıların buldukları topluma ve çevreye etkisi aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Yapılarda sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik faktörlerinden sadece biri kullanılabilirdiği gibi, aynı yapıda bir kaçının sağlanabildiği de görülmektedir. Böylece oluşturulan etki artırılabilir:
 - Bernts Have Günlük Bakım Merkezi: Yapının bulunduğu çevre ile uyumlu tasarımı, yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması, yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliği ile canlılık getirmesi.
 - Freispiel Anaokulu: Yapının bulunduğu çevre ile uyumlu tasarımı, yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması, yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliği ile canlılık getirmesi.
 - El Porvenir Anaokulu: Yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması, yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliği ile canlılık getirmesi gibi.
 - Bali Yeşil eğitim Merkezi: Yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması, yapı ile kültürel mirasın korunması, doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması ile ilgili insanların bilgilendirilmesi, toplumların kendi yaşam ortamlarının oluşturulma sürecine etkin katılımlarının sağlanması, yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliği ile canlılık getirmesi.
 - Fuji Anaokulu: Yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması, doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması ile ilgili insanların bilgilendirilmesi, yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliği ile canlılık getirmesi.
 - Heidenau Anaokulu: Yapının bulunduğu çevre ile uyumlu tasarımı, Yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması, doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması ile ilgili insanların bilgilendirilmesi, yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliği ile canlılık getirmesi.
 - Dragen Çocuk evi: Yapının bulunduğu çevre ile uyumlu tasarımı, yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması, doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması ile ilgili insanların bilgilendirilmesi, yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliği ile canlılık getirmesi.
 - Oliver Anaokulu: Yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması, yapının yakın çevresine kullanıcı hareketliliği ile canlılık getirmesi.
- Okul Öncesi eğitim yapılarında kullanılan her bir sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik faktörü öğrenciler, öğretmenler ve toplum için aynı zamanda eğitimin de bir parçası haline gelmektedir:
 - Yapının bulunduğu çevre ile uyumlu tasarımı ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik: Yapı ile okul öncesindeki çocuklara “çevre ile uyum, doğal kaynakların korunması, doğal malzeme kullanımı” dolaylı eğitimlerinin verilebilmesi, okulun bütün mekanları ile bir öğrenme çevresi haline getirilmesi.

- Yapının kentin tanıtımına katkı sağlaması: Bölgenin ve yörenin kültürel sürekliliğinin sağlanması.
- Kültürel mirasın korunması yolu ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik: Okul öncesi eğitim yapısı ile bölgenin kültürel mirası hakkında dolaylı eğitimin verilmesi, okulun bütün mekanları ile bir öğrenme çevresi haline getirilmesi.
- Doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılması ile ilgili insanların bilgilendirilmesi: Sürdürülebilirlik ve kaynak korunumu konusunda okul öncesi eğitimde bilinçlenme, bilginin sürdürülebilirliği.
- Toplumların kendi yaşam ortamlarının oluşturulma sürecine etkin katılmalarının sağlanması ile sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik: Yerel halkın kültürel sürekliliğe katkıda bulunması, erken çocukluk döneminden itibaren çocukların kültürlerini öğrenmeleri ve geleceğe aktarmaları.
- Yakın çevresine kullanıcı hareketliliğiyle canlılık getirmesi: Eğitim yapısının toplum için "toplum eğitim merkezi" olma potansiyeli, çevrenin ve eğitimin sürdürülebilirliği.

Günümüzde yaşanan çevre sorunlarının önüne geçilebilmesi için öncelikli olarak yapılması gereken, toplumlarda çevre duyarlılığının oluşturulmasıdır. Bu duyarlılığın oluşturulması da okul çağındaki çocukları bu bilinçle yetiştirmekle sağlanabilecektir. Okul öncesi çağından başlamak üzere ekolojik bilinçle büyüyen bir çocuğun gelecekte çevresel sorunlara karşı, daha duyarlı bireyler olması kaçınılmazdır. Bu süreçte en etkili yöntem öğrenim gördükleri okulların sürdürülebilir olarak tasarlanmasıdır. Çocuğun teoride aldığı eğitimi, uygulamada da görerek ve yaşayarak öğrenmesi çocuk üzerinde bilgilerin kalıcılığı açısından çok daha etkili olacaktır. Ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik bileşenlerinin kullanılması ile tasarlanan sürdürülebilir okul öncesi eğitim yapıları sadece çocuklar üzerinde değil, aynı zamanda okulun bulunduğu çevre ve toplumun üzerinde de etkili olmakta; bu yolla "kültürel miras, doğal kaynaklar" konularında yeterli duyarlılık oluşturulmakta ve gelecek nesillere aktarılabilir.

KAYNAKLAR

Ateşoğlu, İrfan, "Şehir Markası Oluşturmada Sembol Yapıların Etkisi", *Yerel Siyaset*, 4, 2008, s.n.y.

Aydın, Dicle ve Okuyucu, Ebru, "Yeniden Kullanıma Adaptasyon ve Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında Afyonkarahisar Millet Hamamının Değerlendirilmesi", *Megaron*, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul 2009, s. 35-44.

Becker, Egon, Jahn, Thomas and Stiess, Imanuel, "Exploring Uncommon Ground: Sustainability and the Social Sciences", *Sustainability and the Social Sciences*, Becker, Egon and Jahn, Thomas (Eds.), Zed Books, London 1999, s.4-14.

Bilge, Cenk, *Sürdürülebilir Çevre ve Mimari Tasarım: Mimariye Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Blundell Jones and Peter, "Lifelong Learning", *Architectural Review*, London 2001, s.54-59.

C.I.B, Agenda 21 on Sustainable Construction, C.I.B. Report Publication 237, Rotterdam 1999.

Çahantimur, Arzu, *Sürdürülebilir Kentsel Gelişmeye Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım: Bursa Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Du Plesis, Chrisna, *The Meaning And Definition Of Sustainable Development In The Built Environment*, University Of Pretoria, CSIR Building And Construction Technology, Master Thesis, Pretoria, South Africa 1998.

Edwards, Brian, "Green Architecture", *Architectural Design*, Ed. B. Edwards, London, Wiley-Academy 2001, s:30.

Flavin, Christopher and Nicholas Lenssen, *Powering the Future: Blueprint for a Sustainable Electricity Industry (World Watch Paper 119)*, 1st. Ed., Worldwatch Institute, Washington DC 1994.

Gelfand, Lisa and Freed, Eric Corey, *Sustainable School Architecture: Design for Elementary and Secondary Schools*, Wiley Academy 2010.

HKU Architecture, *Sustainable Architecture and Building Design*, 2002, s.n.y <http://www.ad.arch.hku.hk/research/BEER/sustain.htm>, (Erişim tarihi 01.03.2017-saat. 15.05).

Hoşkara, Ercan, *Ülkesel Koşullara Uygun Sürdürülebilir Yapım İçin Stratejik Yönetim Modeli*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Kim, Jong-Jin, Rigdon, Brenda, *Sustainable Architecture Module: Introduction to Sustainable Design*, National Pollution Prevention Center for Higher Education, University of Michigan, USA 1998.

Kohler, Niklaus, "The Relevance Of The Green Building Challenge: An Observer's Perspective", *Building Research & Information*, Thomson Reuters, 1999, s.309-320.

Marmara, Aylin, *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

Mengi, Ayşegül ve Algan, Nesrin, *Küreselleşme Ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme – AB ve Türkiye Örneği*, 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003.

OECD, *The Quality Of The The Physical Environment Of The School And The Quality Of Education- Decentralized Programme On Educational Building, Conclusions Of Seminar Held In Lidingö- Sweden (17-21 October 1988)*, Head Of The Publications Service OECD, France 1990, s. 6-21.

Özbayraktar, Mehtap, *İlköğretim Okullarının Kurumsal- Toplumsal Ve Fiziksel Analizi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Trabzon 2002.

Pressoir, Eveline, "Preconditions For Young Children's Learning And Practice For Sustainable Development, *The Contribution Of Early Childhood Development For*

Sustainable Societies, Prambing Samuelsson, Ingrid And Kaga, Yoshie (Eds.), UNESCO, Paris 2008, s.57-62.

Rapoport, "Amos, Using Culture in Housing Design", s.1-20, http://www.housingeducators.org/Journals/H&S_Vol_25_No_1-2_Using_Culture_in_Housing_Design.pdf (Erişim tarihi: 08.03.2017, saat: 06.58).

Sachs, Ignacy, "Social Sustainability and Whole Development : Exploring the Dimensions of Sustainable Development", *Sustainability and the Social Sciences*, Becker, Egon and Jahn, Thomas (Eds.), Zed Books, London 1999, s.25-36 .

Sakinç, Esra, "Yerleşme ve Bina Ölçeğinde İklimle Dengeli Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi", *Yapı Fiziği ve Sürdürülebilir Tasarım Kongresi*, Bildiriler Kitabı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul 2010, s. 1-12.

Sevinç Kayıhan, Kutlu, *Sürdürülebilir Mimarlığın Yarı Nemli Marmara İkliminde Tasarlanacak Temel Eğitim Binalarında İrdelenmesi Ve Bir Yöntem Önerisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006.

Şenel, Aslıhan, *Sürdürülebilir Bina Yapım İlkelerinin ve Yeni Yaklaşımların İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü Yapı Bilgisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.

Tonguç, Burcu, *Sürdürülebilir Tasarımın Okul Öncesi Eğitim Yapıları Örneğinde İrdelenmesi*, Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2012.

Tönük, Seda, "Benzin Bitti Kelle Göründü", *Arredamento Mimarlık*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2008, s.96-104.

URL-1: www.yesilkutu.net/surdurulebilir-kalkinma.aspx (Erişim tarihi: 26.12.2011, saat: 20.22).

URL-2: http://www.cevreciyiz.com/akademi/bakis_detay.aspx?SectionId=93&ContentId=21 (Erişim tarihi: 18.11.2012, saat:18.10).

URL-3: Bernts Have Daycare Center / Henning Larsen Architects <http://www.archdaily.com/85118/bernts-have-daycare-center-henning-larsen-architects/5012d6ab28ba0d0658000048-bernts-have-daycare-center-henning-larsen-architects-image>, (Erişim tarihi: 08.03.2017, saat: 15.33).

URL-4: Freispiel– Kindergarten V. Guntramsdorf / g.o.y.a, <http://architecturelab.net/freispiel-kindergarten-v-guntramsdorf-g-o-y-a/>, (Erişim tarihi: 08.03.2017, saat: 15.38).

URL-5: Playing on the Passive House hill - the new kindergarten in the Heidenau city park, <https://passipedia.org/examples/non-residential-buildings/passive-house-kindergartens/central-europe/new-kindergarten-in-the-heidenau-city-park-germany>, (Erişim tarihi: 20.05.2017, saat: 15.00).

URL-6: Dragen Children's House by CF Møller, <https://architizer.com/projects/childrens-house-dragen/>, (Erişim tarihi: 20.05.2017, saat:18.15).

URL-7: Dragen Children's House by CF Møller <https://www.dezeen.com/2009/12/08/dragen-children%E2%80%99s-house-by-c-f-moller/>, (Erişim tarihi: 20.05.2017, saat:18.50).

URL-8: El Porvenir Social Kindergarden / Giancarlo Mazzanti, <http://www.archdaily.com/89896/el-porvenir-social-kindergarden-giancarlo-mazzanti/5012fc7d28ba0d0658000a12-el-porvenir-social-kindergarden-giancarlo-mazzanti-aerial-view>, (Erişim tarihi: 08.03.2017, saat: 16.17).

URL-9: PT Bamboo Pure: Green School, Bali, <http://www.designboom.com/architecture/pt-bamboo-pure-green-school-bali/>, (Erişim tarihi: 08.03.2017, saat: 16.54).

URL-10: Oliver Kindergarden / Carroquino Finner Arquitectos, <http://www.archdaily.com/4564/oliver-kindergarden-carroquino-finner-arquitectos/500ef5c928ba0d0cc7000fca-oliver-kindergarden-carroquino-finner-arquitectos-image>, (Erişim tarihi: 20.05.2017, saat: 17.40)

URL-11: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>, (Erişim tarihi: 08.03.2017, saat: 16.47).

URL-12: Green School, Bali, Indonesia, <https://www.flickr.com/photos/350org/5066857171>, (Erişim tarihi: 08.03.2017, saat: 16.52).

URL-13: Fuji Kindergarten By Tezuka Architects, Tokyo, Japan, <https://archide.wordpress.com/2010/02/23/fuji-kindergarten-by-tezuka-architects-tokyo-japan/>, (Erişim tarihi 08.03.2017, saat: 17.24).

URL-14: Ring Around a Tree, Japan : Fuji Kindergarten http://www.earchitect.co.uk/jpgs/japan/fuji_kindergarten_ring_around_a_tree_t290911_k4.jpg, (Erişim tarihi 08.03.2017, saat: 17.30).

URL-15: Bali Bamboo Design, <https://ramkshrestha.wordpress.com/2011/11/02/bali-bamboo-design/>, (Erişim tarihi 08.03.2017, saat: 17.34).

URL-16: Mazzanti Arquitectos, El Porvenir Kindergarten, Bogotá, Colombia <http://www.positive-magazine.com/mazzanti-arquitectos-el-porvenir-kindergarten-bogota-colombia/>, (Erişim tarihi 08.03.2017, saat: 17.40).

Williamson, Terry, Radford, Antony, Bennetts, Helen, *Understanding Sustainable Architecture*, Spon Press, London 2003.

World Commission on Environment and Development (WCED), *Our Common Future- Brundtland Report*, Oxford University Press, Oxford 1987.

Yazar, Kadir Hakan, *Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2006.

Yıldırım, Hasan ve Veliöğlu, Nimet, "Sürdürülebilir Orman Yönetiminde Kriter Ve Göstergelerin İrdelenmesi", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 56 , s.129-140.

Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Baniliği ve Aziz Polyeuktos Kilisesi¹

Dilek MAKTAL CANKO²

ÖZ

Bizans İmparatorluğu'nda imparatoriçeler ve soylu kadınlar; malın, mülkün ve soyluluğun hamili olarak manastırlar kurdular, hastaneler inşa ettirdiler, el yazmaları ürettiler ve sanat hamisi olarak yetiştiler. Kaynakların yetersizliği nedeniyle 11. yüzyıl öncesine ilişkin bilgilerimizin kısıtlı olmasına rağmen; 6. yüzyılda yaşamış olan prenses Anikia Iuliana'nın sanat hamisi olarak yetişen soylu bir kadın olduğu bilinmektedir.

Anikia Iuliana, imparatoriçe adayı olarak yetiştirilmesinin ardından hayallerinin gerçekleşmemesi nedeniyle hayal kırıklığı yaşamış ve dönemin imparatoru Iustinianus ile sanatsal alanda güç savaşına girmiştir. Bu güç savaşının ürünü Iuliana'nın baniliğinde yaptırılmış Aziz Polyeuktos Kilisesi olmuştur. Pahalı işçiliği, şatafatlı sanat eserleri ile kilise, Iuliana'nın konumunun ve gücünün büyüklüğünü kanıtlamakla birlikte, zamana meydan okuyan banisini de ölümsüzleştirmiştir.

Bu makalede, Bizans prensesi Anikia Iuliana'nın, mimari ve süsleme özellikleri bakımından çağının ötesinde bir yapı olan Aziz Polyeuktos Kilisesi'ne maddi destek vermesinin nedenleri incelenmiş ve bir imparatorluk kadınının mimari unsurlar ile sosyal hayatta ve politikada yer alma süreci tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anikia Iuliana, Aziz Polyeuktos Kilisesi, Bizans'ta Sanat Hamiliği, Bizans Kadınları

Art Patron of Byzantine Princess Anicia Juliana and Hagios Polyeuktos Church

ABSTRACT

In the Byzantine Empire, empresses and noble women as a owner of the goods, property and nobility established monasteries, built hospitals, produce manuscripts; and they were trained as a patron of the arts. Despite limited our knowledge of the pre-11th century due to the lack of resources, it is known the princess Anicia Juliana lived in Constantinople in the 6th century was a noble woman who was trained as a patron of arts.

She was disappointed for not being empress. Then she competed about artistic field with emperor Justinianus in the period. This product of the competition was Hagios Polyeuktos Church. The church with expensive workmanship and ornate artwork has proved the power of Anicia Juliana.

In this article, it is examined the reasons why the Byzantine prince Anicia Juliana gave financial support to the Hagios Polyeuktos Church which is a structure beyond the age of architectural and decorative features and discussed the process of being involved in social life and politics with the architectural elements of an imperial woman.

Key Words: Anicia Juliana, Hagios Polyeuktos Church, Patron of Arts in Byzantium, Byzantine Women

¹ Bu çalışma, 12-14 Mayıs 2016 tarihlerinde Adnan Menderes Üniversitesi tarafından düzenlenen "Kültürel Miras ve Kadın" başlıklı sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur. Makale olarak hazırlanırken bazı eklemeler ve düzenlemeler yapılmıştır.

² Araş. Gör. Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü,
*İlgili yazar / Corresponding author: dilek.m.canko@ege.edu.tr

Gönderim Tarihi: 19.04.2017

Kabul Tarihi: 17.05.2017

1. GİRİŞ

Antik Yunan'da ve Roma'da olduğu gibi halka; imparatorun, imparatoriçenin ve saray görevlisinin önemini, cömertliğini ve toplumsal bilincini ifade eden hizmetler sunma sorumluluğu Bizans sisteminin de bir parçasıydı. Bu sistem gereği imparatorluk ailesi üyeleri genellikle büyük maddi desteğe ihtiyaç duyan görkemli inşa faaliyetlerinin baniliğini yapmışlardır. Bu faaliyetler yoluyla banilerin, Tanrı'ya şükretme ve ona hediye sunarak manevi rahatlama, ruhlarının kurtuluşu için yakarma ve toplumsal statünün artışının sağlanması fırsatlarını elde etmesi; kadınların da baniliğe ilgi göstermesine neden olmuştur.³

Bununla birlikte, anıtsal yapıların baniliği ile imparatorluk kadınlarının elde ettiği önemli bir fırsat daha olmuştur. İmparatorluk kadınları, sözcüklerle yapamadığı kamu söylemini kurdukları anıtlar ile sağlamaya çalışmışlardır. Roma dönemi ve Erken Hıristiyanlık döneminde heykeller ve anıtlar ile sağlanan kamu iletişim biçimi, Bizans döneminde anıtsal yapıların baniliği ile devam ettirilmiştir (Brubaker, 1997, s. 52; James, 2014, s. 65). Bu anlamda Augusta Helena (250-330), İmparatorluk ailesi üyesi ilk Hıristiyan bani olarak Bizans için önemli bir sembol olmuştur.⁴ Helena'nın ardından gelen erken Hıristiyanlık ve erken Bizans dönemi imparatorluk kadınları banilikleri ile kendilerine, Helena ile paralel bir yol çizmişlerdir (Brubaker, 1997, s. 59-60). Theodosios Hanedanlığı'na mensup kadınlar da Helena'yı takip ederek politik varlıklarını banilik yoluyla sağlamlaştırmaya çalışmışlardır.⁵ Özellikle, Aelia Eudoksia ve Aelia Athenais Eudokia, Helena gibi Kutsal topraklara gitmiş ve banilik faaliyetlerini orada sürdürmüşlerdir (Brubaker, 1997, s. 90; Kleinbauer, 2006, s. 125). Athenais Eudokia'nın kızı Liciana Eudoksia ve onun kızı Placidia ve torunu Anikia Iuliana da hanedanlığın geleneğine uyararak banilik yoluyla kamu iletişimini sağlamaya çalışan imparatorluk ailesi üyesi kadınlar olmuşlardır.

Bu kadınlar banilik faaliyetleri ile yaşadıkları hayat için Tanrı'ya şükranlarını sunmak, dinsel görevlerini yerine getirmek gibi manevi amaçları mı hedefliyorlardı? Ya da kamu iletişimini sağlamak, politik varlıklarını sürdürmek veya varlıklarını göstermek gibi daha dünyevi amaçlara mı sahipti? Bu makalede, Anikia Iuliana ve baniliğini yaptığı Aziz Polyektos Kilisesi incelenerek bu soruya Iuliana özelinde yanıt verilmeye çalışılacaktır.

2. ANIKIA IULIANA'NIN YAŞAMI

Batı Roma İmparatoru Flavius Anicius Olybrius (472-473) ve karısı İmparator III. Valentinianus'un ve Liciana Eudoksia'nın kızı 'Genç' Placidia'nın çocuğu olarak 461 (ya da 463) yılında Konstantinopolis'te dünyaya gelen Anikia Iuliana (Kaegi, 1991, s. 99-100), muhtemelen çok iyi bir eğitim almıştı. İmparator soyundan geldiği için sarayda *patricia* unvanına sahipti ve dolayısıyla sarayda yapılan tüm törenlerin bir üyesi idi. Annesi Placidia, büyük annesi Liciana Eudoksia ve büyük büyük annesi Athenais Eudokia'nın imparatoriçe olmaları ve saraydaki şaşaalı yaşamları, muhtemelen kendisinin de imparatoriçe olma hayalleri kurmasına neden olmuştu. Bu amaçla 478'de general Areobindus ile evlenmiş ve 512'deki generali imparator yapmaya yönelik

³ Bizans'ta Kadın Baniler hakkında daha fazla bilgi için bkz: Canko 2016. 351-400.

⁴ Augusta Helena'nın Hıristiyan Bizans dünyasına, sanatına katkısı için bkz: Angelova 2015, 134-146; ardından gelen imparatorluk kadınlarına etkisi hakkında daha geniş bilgi için bkz: Brubaker 1997, 52-75.

⁵ Theodosios kadınlarının baniliği ile ilgili daha geniş bilgi için bkz: Erbilgin 2010.

girişim başarısızlıkla sonuçlanınca büyük hayal kırıklığına uğramıştı (Connor, 2011, s. 158).

Soylu, zengin ve büyük Romalı ailelerin ikisine mensup olan Anikia, ailesinin olanaklarını kullanarak döneminin dini ve siyasi olaylarında önemli bir rol oynayacak kadar etkili bir kişilik olmuştu. 484-519 yılları arasında Ortodoks-monofizit akımların çekişmesinden doğan Akakios'un başlattığı dinsel akımda Roma ve Konstantinopolis kiliseleri arasındaki anlaşmazlıkta aktif rol alması ve kiliseler arasındaki sürtüşmeye son vermek amacıyla Papa Hormisdas ile mektuplaşması döneminin politikasına etkisini ve gücünü kanıtlamaktadır (Necipoglu, 1993, s. 274).

Anikia Iuliana, antik doktor Dioskorides'in *De Materia Medica (Tıbbi Maddelere Dair)*⁶ isimli bitkilerin, otların ve köklerin tıbbi amaçlarla nasıl kullanılacaklarına dair talimatlar veren eserinin gösterişli bir şekilde süslenmiş 512 tarihli Viyana kopyasında (cod. med. gr. 1, fov. 6v) tasvir edilmiştir (Şekil 1). Antik çağın sonlarında ve Bizans döneminde temel bir tıp ve eczacılık kaynağı olan bu çalışmada, günümüzde de örneklerinin görülebileceği 383 Akdeniz bitkisi resmedilmiştir. 'Anikia Iuliana Kodeksi' ismiyle bilinen bu yazmanın 6. yaprağının arkası günümüze gelen en eski hitap sayfasıdır ve banisinin tasvirini barındırmaktadır (Janick ve Stolarczyk, 2012, s. 10).⁷

Törenselleşmiş ifadeler taşıyan bu resimde Iuliana, katlanır ayaklı bir tabure üzerinde oturmuş cepheden ve sağ eliyle altın sikkeler dağıtırken tasvir edilmiştir. Altın sikkeler Iuliana'nın sağında bulunan *Yüce Gönüllülük* (μεγαλοψυχία-megalopsychia) kişileştirmesi tarafından tutulan bir çantadan gelmektedir. Iuliana'nın solunda ise, kucaklarında bir kitap tutan *Bilgelik* (φρόνησις-phronēsis) kişileştirmesi tasvir edilmiştir (Angelova, 2015, s. 226). Bu kişileştirmeler, Iuliana'nın bilgece davranışını ve cömertliğini alegorik yoldan anlatır. Prensesin yanında açık kitabı tutan bebek figürü ise kendini imar faaliyetlerine adanmış prensesin sanat hamiliğine vurgu yapar (Connor, 2011, s. 164).

Taban mozaikleri ve Kıpti sanatının tekstil örneklerinde görülen bir yuvarlağın içinde sekiz kollu yıldız tasarımı el yazmaları arasında benzersiz ve eşsizdir. Tasviri çevreleyen kırmızı üçgenlerin içinde altın yaldızla IOULIANA ismi hecelenmektedir (Kiilerich, 2010, s.171). Ortadaki sekizgenin lacivert fonunun boyanmasında yalnızca Afganistan'da çıktığı söylenen yarı değerli lacivert taş (lapis lazuli) tozu kullanılmıştır. Genel olarak renklerin parlaltısı, prensesin pozu ve yerleştirildiği ortamla para bağışlayışı çok açık bir biçimde tek bir fikrin birbirini tanımlayan yönlerini oluştururken, prensesin cömertliğini ortaya koymaktadır (Cutler, 2010, s. 137). Nitekim orta bölümdeki canlı maviyi çevreleyen ve sekizgen oluşturan ip ile çember oluşturan ip arasında kalan mavi boşluklarda minik figürlerin inşa faaliyeti ile tasvir edilmesi minyatürü kilisenin yapımı ile ilişkilendirmiştir. Sahnelerin birinde bebek işçiler tahta kirişleri çekiçle yerine oturturken, diğerinde iskelelerde durup ipleri çeken figürler görülmektedir. Bu sahnelerin her biri yapının inşası ile ilgili sahneler olduğu açıktır (Connor, 2011, s. 164).

Üst giysisi baştan aşağıya altın çizgili, ayak taburesi de aynı tarz altın süslemeli olan Anikia Iuliana, bu tasviri ile tahta oturan ve iki yanında meleklerle tasvir edilen Tanrı

⁶ El yazmasının 1689 yılında Peter Lambeck tarafından tanıtılmasıyla başlayan bilim dünyasına kazandırılma çalışmaları için bkz: Ciotta, 2012, s. 101.

⁷ El yazması minyatürleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: Brubaker, 2002, s. 289-214.

Anasia'na benzemektedir. Anikia, Floransa fildişi panelindeki İmparatoriçe Ariadne⁸ gibi sağ elini saygı işareti yapmak için yana doğru açmış ona bir kitap sunan küçük figürü işaret etmektedir. Anikia Iuliana'nın burada erguvan ve altın renklerle, imparatorluk *diademi* giyerek ve imparator gibi tahta oturarak tasvir edilmesi ve genellikle imparator tasvirlerinde bulunan yana doğru açılan el; onun imparatoriçe olduğunu düşündürmektedir (James, 2001, s. 144; Kiikerich, 2010, s. 186; Angelova, 2015, s. 227).⁹ Ancak Iuliana bir *agusta* değildi. Entelektüel, soylu ancak imparatoriçe gibi tasvir edilmesi onun masum olmadığını da göstermektedir. Çağdaşları da muhtemelen ayrıntıları bu şekilde okumuştur (Angelova, 2015, s. 229).

Şekil 1: Anikia Iuliana'nın Portresi, Viyana Dioskorides Yazması, cod. med. gr. 1, fov. 6v, 6. yüzyıl başı, Österreichisches Nationalbibliothek Viyana, Avusturya (Baker, 2013, s. 115, Fig: 7)

Ayrıca Iuliana, ithaf yazıtında da imparatorluk dilini kullanmıştır. Birbirinin içinden geçen ve bükümlü bir iple çizilmiş sekizgen çerçevenin iç kısmında ince siyah bir şerit üzerinde Grek harfleriyle yazılmış bir yazıt okunmaktadır. Bu her bir dizisinin Iuliana'nın adının bir harfiyle başlayan akrostişli bir dizedir ve ilk dize Anikia'nın başının üzerinden başlar (Connor, 2011, s. 164-165):

“İşte tüm iyi övgülerle, Kraliçem, Honoratöe sana ilahiler söyler ve seni över. Üyesi olduğun ailenin, Anicilerin yüce gönüllülüğü, tüm dünyaya yayılarak sana övgüler söyler. Çünkü sen, o göklere yükselen güzelliği, Tanrı'nın kilisesini inşa ettin.”

Bu dizelerde yazılması nedeniyle bilgi sahibi olduğumuz kadarıyla bu kitap, Iuliana'ya

⁸ 5./erken 6. yüzyıla tarihlenen üzerinde imparatoriçe Ariadne'nin tasviri olduğu düşünülen fildişi panel. Bu panel üzerinde gördüğümüz imparatorlara ait özellikler İmparatoriçe'nin erken Bizans döneminde önemine ve gücüne işaret etmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Canko, 2016, s. 239-241.

⁹ Anikia Iuliana'nın tasvirindeki sembollerin anlamları hakkında daha geniş bilgi için bkz: Kiikerich, 2010, s. 173-178.

512 yılında boğazın Asya yakasındaki Konstantinopolis kasabalarından biri olan Honoratõe'deki Tanrı Anası Kilisesi'nin inşasına banisi olduğu için kasaba halkı tarafından bir teşekkür olarak sunulmuştu (Killerich, 2010, s. 171; Cormack, 2000, s. 41; Angelova, 2015, s. 226).¹⁰ Görünüşe göre, bu hediye verenler, bir imparator kızına ve bir kilise banisine tıbbi bilgiler içeren bir kodeksi vermeyi uygun görmüşler (Angelova, 2015, s. 177). Anikia'nın tasvirindeki süs ve ihtişam Anikia'nın kişiliği hakkında bize bilgi sunarken tasvirdeki alegorik anlamlar ve dizelerde geçen "Kraliçem" kelimesi de halkın Iuliana'yı bir imparatoriçe gibi gördüğünü ve benimsediğini kanıtlamaktadır.

3. ANIKIA IULIANA'NIN BANİLİK FAALİYETLERİ VE AZİZ POLYEUKTOS KİLİSESİ

Anikia, iyi bir dindar olarak annesi Placidia ve büyük annesi Licinia Eudoksia ve büyük büyük annesi Athenis Aelia Eudokia'nın banilik geleneğini devam ettirmiş ve erken Hıristiyan ve erken Bizans dönemi için çok önemli bir kadın banisi olmuştur. Konstantinopolis'in muhtemelen varoşlarından biri olan Honoratõe semtinde olduğu bilinen Tanrı Anası Kilisesi'nin öyküsü ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır (Nathan, 2006, s. 435) ancak, Iuliana'nın banisi olduğu diğer kilise olan Aziz Euphemia Kilisesi'nin birkaç kuşak süren inşaa hikayesi bilinmektedir.

Lucinia Eudoksia (422-462), 440-450 arasında Azize Euphemia'ya ithaf edilen kiliseyi kurmuş, kızı Placidia 461-472 arasında kilisenin süsleme programı yapmış ve Anikia Iuliana ise 527-528 yılında ölümünden önce kiliseyi tamamlamıştır (Grant, 2000, s. 77). Anikia'nın sıkı sıkıya ilkelerini benimsediği Khalkedon Konsili'nin bağlı olduğu Azize'ye ithaf edilen bu kiliseyi tamamlaması dini, siyasi ve sanatsal açıdan atalarının izinden gittiğini ifşaa etmektedir.

Honoratõe'deki Tanrı Anası (Theotokos) Kilisesi ve Azize Euphemia Kilisesi günümüze kadar ulaşmamışlardır ve ne yazık ki yerleri bile bilinmemektedir. Ancak erken Hıristiyanlık ve erken Bizans dönemi için önemli bir banisi olduğu anlaşılan Anikia Iuliana'nın Konstantinopolis'te döneminin en görkemli kilisesinin banisi olduğu 1960 yılında tesadüfen yapılan çalışmalar sırasında keşfedilmiştir.

1960 yılında İstanbul'un Saraçhane semtinde, yeni bir belediye binası inşaa için çalışmalara başlandığında, buldozerlerin büyük mermer bloklar, tuğla ve taş parçaları ile karşılaşmaları nedeniyle yapım faaliyetleri durdurulmuş ve arkeologlar yapının kimliğini belirlemek üzere çalışmalara başlamışlardır. 1964-1969 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzesi Eski Çağlar Bölümü ve Dumbarton Oaks işbirliği ile gerçekleştirilen ve altı dönem boyunca süren kazılar sonucunda çok görkemli bir kilise ile karşı karşıya olunduğu fark edilmiştir (Şekil 2). Dumbarton Oaks'tan Martin Harrison ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden Nezih Fıratlı'nın (1965, s. 230-236; 1966, s. 222-238; 1967, s. 273-278; 1968, s. 195-216) yapının mimarisi ve süslemeleri, Cyril Mango ve İhor Şevçenko'nun (1961, 243-247), ise yıkıntılar arasından gün ışığına çıkan Grekçe bir yazıt üzerindeki çalışmaları, kilisenin isminin ve banisinin belirlenmesini sağlamıştır. Kilise, Romalı-Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın baniliğini yaptığı Aziz Ployeuktos

¹⁰ 8. yüzyıl bilgini Theofanes'in de Kroniğinde Anikia hakkında, "Honoratõe'deki Tanrı Anası Kutsal Kilisesi'ni kuran en soylu Iuliana" diye bahsetmesi (Theophanes Confessor, 1997, s. 239), bu kilisenin Anikia tarafından baniliği yapılan *Tanrı Anası Kilisesi* olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kitap ne kadar teşekkür olarak sunulsa da Iuliana, bu kadar ince işçilikli ve pahalı bir eserin oluşumunda maddi destek vermiş olmalıdır. Anikia, bu tasvir ile kilisenin ve bu değerli kitabın banisi olarak tarihe kaydını geçiriyordu.

Kilisesi'dir.

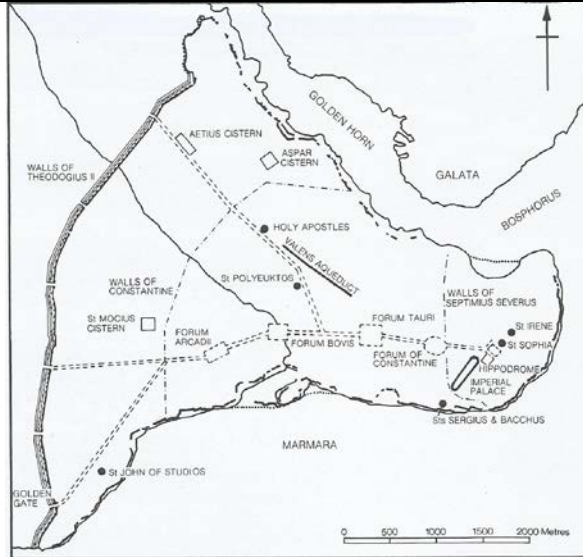

Şekil 2: Aziz Polyeuktos Kilisesi kazı alanından genel görünüm (Harrison, 1989, Fig 29) ve alanın günümüzdeki durumu (http://www.hayal-et.org/i.php/site/building/polyeuktos_kilisesi, E.T: 17.05.2017)

Aziz Polyeuktos Kilisesi, Mese caddesi boyunca Theodosios Forumu'ndan geçerek Havariyyun Kilisesi'ne varan resmi geçit güzergahının üzerinde ve Anikia'nın kendi sarayının yanında çok önemli bir konumda bulunmaktaydı (Şekil 3) (Freely ve Çakmak, 2005, s. 66). 524-527 yılları arasında¹¹ inşası sürdürülen kilise, muhtemelen o zamana kadar Konstantinopolis'te görülen en muhteşem yapı idi.¹²

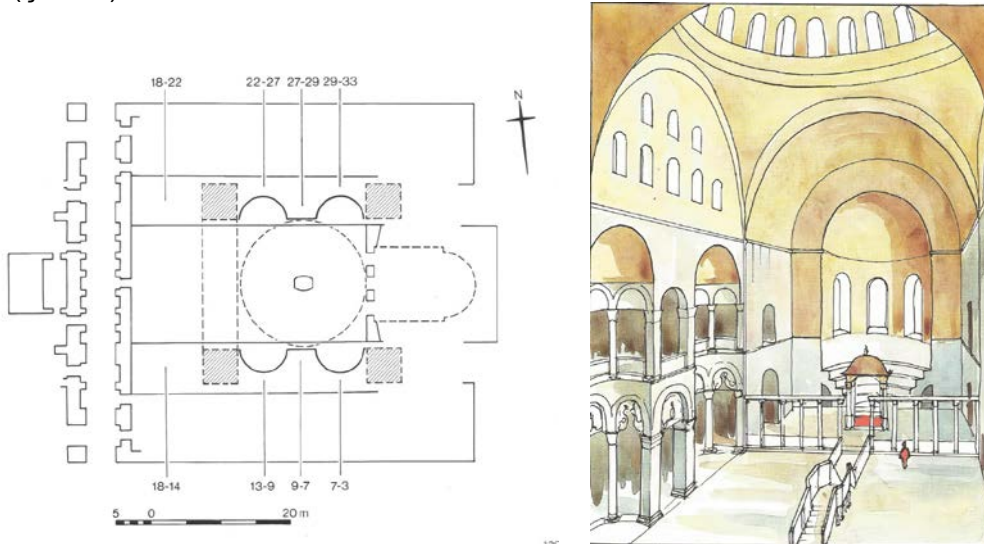
¹¹ 1964 yılında bulunan yapının inşasında kullanılan tuğlaların büyük çoğunluğunun üzerinde tarih bildiren haç şeklinde damgalar görülmüştür. Bunlar edebi kaynaklardaki kronolojik bilgiler ile karşılaştırıldığında kilisenin inşasına 524 yılında başlandığı ve Anikia'nın ölümünden bir yıl önce 527 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır (Ciotta 2012, 105). Bununla birlikte, Tourslu Gregorius'un hikayesi de yapının Iustinianos'un hükümdarlığının başladığı yıl olan 527 yılında tamamlandığını söylemektedir. Kazılar esnasında bulunan sikkeler, kilisenin II. Isakios Angelos'un hükümdarlığının bitiminden kısa bir süre sonra yıkıldığını göstermektedir. 1010 yılındaki deprem bu tahribata neden olmuş olabilir (Müller-Wiener 2007, 191). Bu tahribat muhtemelen şehrin Latinler tarafından ele geçirilmesi esnasında daha da artmış olmalıdır. Çünkü Batı Avrupa'da özellikle Venedik'te kiliseye ait mimari parçalar bulunmaktadır (Freely ve Çakmak, 2005, s. 66; Mango, 2006, s. 84). Yapının Venedik'e götürülen pek çok parçası San Marco Kilisesi'nin inşasında kullanılmıştır. Götürülemeyen parçalar ise, Konstantinopolis'teki diğer kiliselerde kullanılmış olmalıdır.

¹² Kilisenin kalıntıları, günümüzde İstanbul'un Saraçhane semtinde park içinde sergilenmektedir ve ziyaretçilere açıktır.

Şekil 3: Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin yerini gösteren Bizans dönemi Konstantinopolis planı (Harrison, 1989, s. 35, Fig: 30)

1960'lı yıllar boyunca Martin Harrison başkanlığında kazıların devam etmesi kilisenin görkemini ve büyüklüğünü de gözler önüne sermiştir. Sadece temelleri günümüze ulaşabilmiş kilisenin yapı strüktürünü dikkatli bir şekilde inceleyen Amerikalı arkeolog Harrison, kilisenin planını ve restitüsyon çalışmasını yapmıştır. Kilise her kenarı 52 metreden biraz daha az uzunluğa sahip devasa boyutlarda kare bir anıttı. Narteksin batısında atrium ve onun da kuzeyinde vaftizhane olabilecek büyük ve karmaşık bir yapı bulunmaktaydı. Üstteki nişlerle bölünmüş ana mekan, iki temel duvarların arasında nefleri birbirinden ayıran sütun sıralarını bulunduruyordu (Harrison 1989, s. 127-135) (Şekil 4).

Şekil 4: Kilisenin Planı (Harrison 1989, 129 fig: 169) ve batıdan doğuya apsise doğru restitüsyon çizimi (Harrison, 1989, s. 126, Fig: 167)

Kare bir yapı olan kilisenin ana girişine avludan sadece temelleri ve en alt basamağı günümüze kalan bir merdivenle ulaşılabilirdi. Merdivenin uzunluğu 5 metre idi. Kare plan ve naos ile nefler arasındaki temel duvarların aşırı kalınlığı kilisenin kubbe ile örtülmüş olabileceğini düşündürmüştür (Harrison, 1989, s. 134; Mango, 2006, s. 84; Müller-Wiener, 2007, s. 190). Kubbe, orta nefin duvarlarının kalınlığı üzerinde yükselmekte, nefin geri kalan üçte ikisi ise tonozla örtülmüş bir kubbeli bazilika

olmalıdır. Bu sistem Ayasofya'daki gibi her iki yandaki iki eksedraya dayanan pencerelerle hafifletilmiş iki kemeraltı duvarı meydana getirmekteydi. Aziz Polyektos Kilisesi; iki sütunla üç kemere bölünmüş, iki katlı ve yarım daire biçimli dört *eksedrayla* desteklenen, kubbeli bir merkezi planın görüldüğü ilk yapı olması bakımından da Bizans sanatı açısından önemli bir yapıdır (Yerasimos, 1998, s. 170) (Şekil 5).

Şekil 5: Aziz Polyektos Kilisesi'nin Üç Boyutlu Model çalışması (Erişim: www.hayal-et.org – Avrupa Kültür Başkenti Projesi)

4. AZİZ POLYEUKTOS KİLİSESİ'NİN ANIKIA IULIANA İÇİN ÖNEMİ

Kilisenin Bizans sanatı açısından önemi sadece bilinen ilk kubbeli bazilika olması ile kalmamaktadır. Cyril Mango ve Ihor Ševčenko, bu yıkıntılar arasında ortaya çıkan Grekçe yazıtlarda, Yunan Antolojisi'nde korunmuş olan uzun bir şiirin sözcüklerini tanımayı başarmışlardır (Mango ve Ševčenko, 1961, s. 243-247). Bu yazıtın Yunan Antolojisi'nde bahsi geçen şiir olduğunun anlaşılması, kilisenin Aziz Polyektos Kilisesi olduğunu kesinleştirmiş ve kiliseyi baştan sona dolanan şiirin tümünün bilinmesini ise banisi hakkında önemli tanımlamalar yapmayı sağlamıştır.

Kilisenin naosundaki kemerler üzerinden başlayarak narteksinde ve atriumunda da devam eden ve kiliseyi dolanan yetmiş altı dizelik şiir, kilisenin inşa süreci ve Anikia'nın hayatı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Epigramın ilk kırk bir dizesi kilisenin içini dolanan bir şerit içinde nefin güneydoğu köşesinden başlayıp saat yönünde uzanarak nefin çevresindeki nişlerin kemerlerine ve kornişlere, geri kalanı ise narteks ve atriuma kazınmıştı (Harrison, 1989, s. 127).

Yetmiş altı dizelik şiirin ilk on mısrası, büyük büyük annesi II. Theodosios'un eşi Athenais Eudokia'dan bahsederek ailesinin gücünü ve şöhretini ön plana çıkarmaktadır. Bu epigrama göre buradaki ilk kilise, küçük ve daha az gösterişli olarak Athenais Aelia Eudokia tarafından yaptırılmıştır.¹³ Eudokia, 251 yılında şehit edilen bir Roma lejyoner askerin Polyektos'un kemiklerini Melitene'den (Malatya) getirtmiş ve onun adına bir kilise inşa ettirmiştir (Yerasimos, 1998, s. 170). Anikia, sarayının duvarları içinde bulunan bu kiliseyi genişletip süsleme ile zenginleştirmiştir:

“Tanrıyı onurlandırmak adına istekli olan İmparatoriçe Eudokia, tanrısal ilhamlı Polyektos'a bir mabet yapan ilk kişiydi. Fakat onu, bunun kadar güzel ve büyük yapmadı. Bir kısıtlama ve yeterli kaynağa sahip olamamasından değil – bir Kraliçe'nin ne eksiği olabilirdi ki?- ailesinin ve soyundan gelenlerin, onu daha da güzelleştirmek adına bilgiye ve kaynağa sahip olacakları ilahi bir biçimde içine doğdu. Bu soydan

¹³ Athenais Aelia Eudokia'nın banilik faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: Klein, 2014, s. 85-95.

Luliana, kutsanmış ebeveynlerin parlak ışığı, onların asil kanının dördüncü nesilde taşıyan o Kraliçe'nin, ki o soydan en harika çocukların anasıydı, ümidini boşa çıkarmadı. Aslen küçük olan bu yapıyı şu anki ölçüsüne ve şekline getirdi."(Paton, 1916, s. 33).

Galla Placidia'nın Ravenna'da Aziz Ioannes'e adanan kilisesinde sülalesinin tasvirlerini yaptırarak imparatorluk aile bağlarını övmesi (Brubaker, 1997, s. 53), Anikia Luliana tarafından da benimsenmiş gözükmeğidir.

Epigram 28-31 numaralı dizeler, Luliana'nın yaptırdığı diğer kiliselere de değinerek onun baniliğini ve yüce gönüllüğünü över ve ardındaki dizelerde kendisinin ve ailesinin korunması ve ölümsüzlüğü için dua eder:

"Sen bile ellerinin Tanrı'ya adanmış kaç ev yaptırdığını bilmiyordun; sadece sen bana kalırsa, dünyanın her köşesinde sayısız tapınaklar yaptırdın ve her zaman ilahi Tanrı'nın hizmetkarlarını yücelttin." (Paton, 1916, s. 8-9)

Ardındaki dizeler ise (32-41), Luliana'nın ve ailesinin Tanrı'ya hediyeleri ve adakları nedeniyle tüm Göksel varlıklar tarafından korunacağını bildirir:

"Ailesinin iyi işleri ile onların ayak izlerini takip eden O (Luliana), her zaman dindarlık yolunda gitti ve ailesini ölümsüz yaptı. Bu nedenle, tapınaklar inşa edip hediyeler verdiği Göksel Kralın tüm görevlileri, memnuniyetle kızları ve oğlu ile onu korudu ve Güneş yanan arabasını sürdüğü sürece en hayırlı ailenin şanının sürekliliği ölçülemeyebilir." (Paton, 1916, s. 8-9)

Antolojiye göre, kilisenin önündeki nartekste yazılı olan sonraki dizeler (42-55) Luliana'yı yüceltirken, kilise hakkında da önemli ipuçları vermektedir:

"Konstantinos'tan sonra, Theodosios'un kutsal altın ışığından sonra ve bir çok krali atalarından sonra bir kaç yıl içinde soyuna layık böylesine değerli bir işi başaran Luliana'nın çalışmalarının ilahiliğini anlatmak için kağıtlar yetmez. Bir tek O, Tanrı'ya bir ev hediye ederek şöhret olan Süleyman'ın bilgeliğini aşmış ve zeminden yıldızlara, doğudan batıya her iki taraftaki gün ışığı ile parlayarak kendini genişleten Tanrı evi ile zamanın sesi olmuştur." (Paton, 1916, s. 8-11)

Bu dizeler ile Luliana, Hz. Süleyman'ın eserinden daha görkemli bir eser yaratıp onun bilgeliğini ve büyüklüğünü aştığını söyleyerek kendini Süleyman ile kıyaslamaktadır (McClanan, 1996, s. 54).

4.1. Anikia Luliana ve Ayasofya

Anikia'nın 524 yılından 527 yılına kadar baniliğini yaptığı kilisenin içinde kendini ve ailesini öven oyma yazıt ve elde edilen gösterişli mimari öğeler, böylesine görkemli bir kilise yaptırmaktaki amacının, soyluluğunu, zenginliğini ve ihtişamını göstermek ve kanıtlamak olduğunu düşündürmektedir. Nitekim, şiirde Anikia'nın Tanrı Evi'nin Süleyman'ın Tapınağı ile kıyaslanması amacının gücünü göstermek olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak Anikia, gücünü kime göstermek veya kanıtlamak istiyordu? Harrison'a (1989, s. 137-139) göre zamanının aşağı tabaka mensubu imparator ve imparatoriçelerine... Theodosios'un soyundan gelen bir prenses olarak aşağı tabakadan imparator Iustinus ve Iustinianus'un tahtta oturması gücüne gidiyor olmalıydı. Üstelik imparatorun aşağı tabakadan gelmiş karısı imparatoriçe

Theodora'nın görkemli yapıların banisi olması¹⁴ ve imparatorluğun en soylu ve zengin kadını olarak görülmesi nedeniyle kendisinin kaybolan gücünü ve etkisini geri getirmek istemesi böylesine görkemli bir kilisenin inşasını seçmiş olmasına önemli bir etken olmuş olmalıdır. Büyük ihtimalle kocasının, oğlunun ve özellikle kendisinin tahtı daha çok hak ettiklerini düşünüyordu. Çünkü, imparatorluk ailesi soyundan gelen kendisiydi... Siyasi rekabet ve politik güç gösterisi böylesine görkemli bir yapının inşasında kendisi için önemli bir güdü olmuş olmalıdır (Raitt, 2011, s. 1-6).

Kilise, Iustinianos'un imparator olduğu yıl olan 527 yılında kapılarını halka açtığında bu Iustinianos için önemli bir sorunu da gündeme getirmiştir: Bir kadın nasıl olur da döneminin en gösterişli Tanrı Evi'ni inşa ettirir? Iuliana'nın büyüklüğü ve görkemi ile benzeri görülmemiş bir yapı inşa ettirmesi, kuşkusuz imparatorluğa karşı hoşnutsuzluğunu ifade etmesini sağlayan çok önemli bir araç olmuştu. İmparator dışında birisi özellikle de bir kadın böylesine görkemli bir yapı inşa ettirirse imparatorun da imajının bundan olumsuz etkileneceği açıktır. Hatta, kilise içinde kendisini ve soyunu öven böylesine önemli dizeleri sadece imparatorun kullanımı uygun görülmüşken Iuliana'nın kullanılması açıkça bir meydan okumadır (Raitt, 2011, s. 6-7). Iustinianos bunun altında kalmayacaktı. İmparatorluğun en büyük mimarlarını ve matematikçilerini Anikia'nın yapısından çok daha büyük ve hatta şimdiye kadar yapılan ve yapılacak olan tüm yapılardan daha büyük ve görkemli bir kilise yapmak üzere görevlendirdi (Harrison, 1989, s. 139). Yıllar süren inşa faaliyetlerinden sonra bugün biliyoruz ki, yaptırdığı eser günümüzde bile dünyanın en önemli yapılarından birisi olarak yaşamını sürdürmektedir: Ayasofya...

4.2. Anikia Iuliana ve tavus kuşu motifi

Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin süslemeleri de mimarisi kadar görkemli ve eşsizdir. Antoloji'deki 55-65 arasındaki dizeler kilisenin süslemeleri hakkında önemli ipuçları vermektedir:

“Orta nefin her iki yanında sağlam kolonların üzerinde duran sütunlar, altından tavanın ışıltısını destekler. Her iki tarafta kemerlerin içine oyulmuş girintiler sonsuz dönen ay ışığını çoğaltmışlardır. Sayısız yollardaki karşılıklı duvarlar, doğanın kayalıkların derinliklerinde yaptığı çiçeksi çimenlikler gibi renklerin muhteşem metalik damarları ile giydirilmiştir. Ve Iuliana'nın hediye ettiği Tanrı'nın evi için onları koruyarak ihtişamlarını saklar.” (Paton, 1916, s. 10-11)

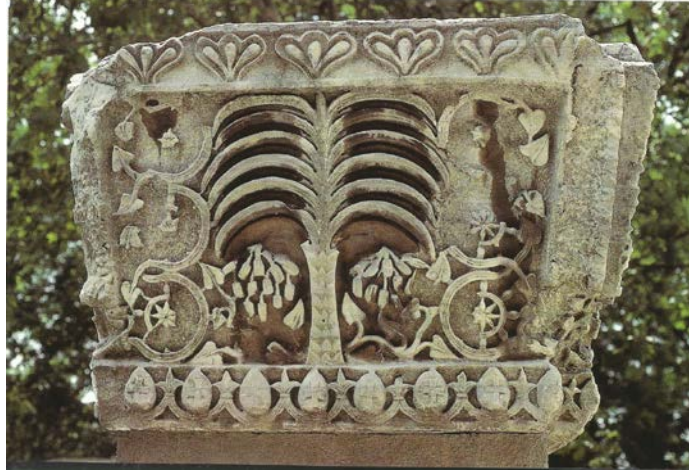
Bu dizelerde kilisenin süslemesinde kullanılan damarlı mermerler, renkli cam ve ametist kakmalardan bahsederek kilisenin süsleme programının ayrıntısı da verilmiştir.

Harrison tarafından yapılan kazılar esnasında İran Sasani sanatında rastlanan son derece stilize desenlere sahip birçok mimariye ait parçalar *insitu* halinde bulunmuştu. İmpost sütun başlıkları üzerinde stilize meyve ağaçları, hurma palmyeleri, nar ağaçları ve hurma yaprağı desenleri, üzüm salkımları kilisenin zengin bir süsleme programına sahip olduğunu kanıtlamaktaydı (Şekil 6-7). Çok iyi bir işçilikle yapılmış asma dalları ve yapraklar ve sütun başlıkları geç Roma sanatının Doğu Akdeniz'deki en önemli örnekleri arasındadır (Kuban, 1993, s. 277) (Şekil 7).

¹⁴ İmparatoriçe Theodora'nın banilik faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: McClanan, 1996, s. 50-72; Unterweger, 2014, s. 97-108.

Şekil 6: İmpost sütun başlığı, ön ve arka yüzü (Mango ve Sevcenko, 1961, Fig: 15.)

Şekil 7: Sütun başlığı (Harisson ve Fıratlı, 1967, Fig: 13)

Bu kalıntılar arasında en dikkat çekici olanlar, üzerinde oyma yazıtları bulunan saçaklık bloklarıydı. Bunlar dönen asma yapraklarıyla üzümlerden ve ince bir rölyef halinde yaprakların damarlarını bile gösteren ayrıntılı oyulmuş asma yapraklarından meydana gelen desenle kaplıydılar (Harrison, 1989, s. 77-124) (Şekil 8).

Şekil 8: Şiirin 30. dizesinin bulunduğu tavus kuşu tasvirli kemer ve ayrıntısı (Harrison, 1989, s. 37, Fig: 31)

Kilisenin içine kazınmış epigram, bir dizi niş içeren saaklığın çevresindeki bir şerit boyunca devam ediyordu (şekil 8-9). Nişlerin içinde kalkık veya açılmış kuyruklarıyla yontma tavus kuşlarının kalıntılarına rastlanmıştı. Bu tavus kuşlarının kırık yerlerinden nişleri nasıl doldurdıkları anlaşılabiliyordu. Kazılar sonucunda kilisenin içinde otuz tavus kuşu bulunduğu ortaya çıkmıştı. Kuşların ve onları çevreleyen asma desenleri ve yazıtların orijinal görünüşünü tekrar oluşturmaya yetecek sayıda parça izine rastlanmıştı. Asmaların ve harflerin arka planları parlak mavi, kuşlar ve tüyleri yeşil mavi ve altın rengindeydi. Her kuş, oyma rölyef bir kolye takmaktaydı, kakma yeşil cam gözlere sahipti ve gagasında bir nesnenin ve belki de bir lambanın asılı olduğu bir zincir tutuyordu (Connor, 2011, s. 162). Gerçek boyutlarda resmedilmif bu kuşlar kilisenin içinde kuşkusuz olağanüstü bir görsellik sunmaktaydı¹⁵.

şekil 9: şiirin 31. dizisinin bulunduğu niş ve tavus kuşu tasviri (Harrison, 1989, s. 41 Fig: 34)

Antik ağ'da tavus kuşu Zeus'un karısı Hera'nın simgesi idi. Hera gösteriş meraklısı olmasından dolayı, görkemli ve alımlı tavus kuşu ona yakıştırılan bir simge olmuştur (Gibson, 2002, s. 165). Hikaye, Zeus'un Argos Kralı Inakhos'un kızı Io'yu görünce kıza açık olmasıyla başlar. Hera bunu öğrenince büyük bir kıskançlığa kapılır. Zeus da sevgilisini karısının öfkesinden korumak için onu beyaz bir ineğe dönüştürür. Hera, ineğin kendisine verilmesini şart koşar ve Io'nun başına bin gzly dev Argos'u bekçi olarak diker. Zeus ise Hermes'i Argos'u büyüleyerek öldürmesi için gönderir. Argos lnce Hera hiddetlenir ve Argos'un 100 gözünü alıp tavus kuşunun tüylerine yerleştirir (Erhat, 1996, s. 152).

Hristiyan sanatının ilk yıllarında, Tanrı'nın yaradılış güzelliğini sunmak için, görkemli tüylerini tasvir ederek tavus kuşlarının görüntüsünü kullanmışlardı. Tavus kuşları sadece Tanrı'nın güzelliğine değil aynı zamanda kuşun her ilkbaharda tüylerinin dökülmesi doğanın yenilenme gücüne gönderme yaparak dirilişi ve lmszlyđ simgelemiştir. Ruhun kurtuluşu ve sonsuz yaşam simgesi erken Hristiyanlık döneminde Santa Costanza'nın Mozolesi'nde görüldüğü gibi mozolelerde da çok kullanılan bir simge olmuştur (Baker, 2013, s. 85).

Erken Hristiyanlık ve erken Bizans döneminde imparatorluk ailesine mensup kadınlar ve aristokrat kadınlar öldükten sonra gmlecekleri yerleri inşa ettirmek istiyorlardı.

¹⁵ Kilisenin dekorasyonu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Harrison, 1989, s. 77-124.

Eudokia, Aziz Stephanos'a adadığı çok büyük bir kilise inşa ettirdi ve öldükten sonra da burada gömülmeyi istedi ve isteği de gerçekleşti. Theodosios Hanedanlığı'nda imparatoriçe olan diğer kadınlar da mutlaka ya Roma'da ya da Konstantinopolis'te mozolelerinde yalnız ya da kocalarıyla beraber gömüldüler. Anikia'nın da bu kaygılar içinde olmaması imkansızdır. Bu nedenle de en son ve en görkemli yapısını kendi mezar yeri olarak düşünmüş olmalıdır (Connor, 2011, s. 171).

Asma dalları ise, Antik Çağ'da Dionysos ile bağdaştırılır ve Hıristiyan sanatı da ekmek şarap ayınındeki şarabı veya İsa'da yaşamın yenilenmesini simgelemektedir. Tavus kuşları asma yaprakları ile birleşerek yaşamın yenilenmesi ve ölümsüzlüğün simgesi haline gelmiş ve bu simgeler, bu kilisenin gömü yeri olarak planlandığı düşüncesini desteklemiştir (Connor, 2011, s. 163). Roma döneminde tavus kuşlarının imparatoriçelerin ruhlarını kutsal tanrılar katına taşıyan kuş olarak betimlendiği ve Romalıların mezar anıtlarına yaptırdıkları tavus kuşu figürlerinin soyluluk göstergesi olduğu (Parman 1993, 387) düşünüldüğünde; kökeni, ailesi ve ihtişamı ile imparatoriçe olarak kendisini tanımlayan Anikia Iuliana, kendisinin ve ailesinin gömü yeri olarak planladığı kilisesinin süsleme programını bilinçli olarak kendisini belirlemiş olmalıdır.¹⁶

Aziz Polyuktos Kilisesi'nde tüm zarafeti ve ihtişamı ile izleyenlere görsel bir şölen sunan tavus kuşu figürünün, Anikia'nın banisi olduğu Dioscorides Yazması'nın ilk sayfasında da bulunması (Şekil 10), tavus kuşunun Anikia tarafından bilinçli olarak seçildiğini desteklemektedir. Hatta Connor, tavus kuşunun Anikia'nın bir sembolü veya imzası olduğu fikrini ortaya atmıştır (Connor, 1999, s. 509).

Şekil 10: Dioscorides Yazması, tavuskuşu tasviri, Viyana Dioskorides Yazması, 6. yüzyıl başı, Österreichisches Nationalbibliothek Viyana, Avusturya (Baker, 2013, s. 109, Fig: 1)

¹⁶ Tavus kuşunun simgesel anlamı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz: Maguire, 1987, s. 39, 60.

Epigramda yer alan son dizeler (65-76), tavus kuşuna ve Hera ile İo hikayesine gönderme yaparak Anikia'yı Büyük Konstantinos ile kıyaslarken yaptıklarının öneminden ve büyüklüğünden bahsetmektedir:

“Yüzlerce gözle donatılmış, duvardaki çeşitli tasvirleri doğru okuyan, gözlerini parlayan evin kubbesine dikmiş, hangi usta işlerin ozanı hikaye üstüne hikaye koymak için şimdi alalecele batı cephesine yönelir? İnançsız paganların öfkesini bastırıp putlardan kaçarak bedenini suyla arıtarak Kutsal Üçlemenin ışığını tesis eden Bilge Konstantinos'un verandanın merkezinin üstünde kutsal kalem işlerinin olağanüstü yaratısını görebilirsin. İşte, Iuliana sayısız işlerden sonra anne babasının ruhları, kendi hayatı ve şimdi ve kendinden sonraki nesilleri için başardıkları bunlardır.”

5.SONUÇ

Antik Çağ kültüründen geleneklerin halen baskın olduğu bir dönem olan erken Hıristiyanlık ve erken Bizans dönemlerinde kadınlar, dışa dönük bir toplum yaşamı sürdürmüş ve göreceli olarak özgürlüğe sahip olmuşlardır. Bu kadınlar, entelektüel faaliyetlerde de bulunmuşlar ve kültür hamileri olarak birçok sanatsal eserin oluşumuna katkı sağlamışlardır. Bu katkıların nedeni, kişisel dindarlık ve bağlılık, ailesel istekler ve soy ile ilgili gösterişler gibi kişisel nedenler olabileceği gibi kadınların politik ve sosyal ortamda var olma savaşlarının sonucu da olmuştur. Tanrı'ya şükranlarını sunmak üzere armağan ettiği Aziz Polyektos Kilisesi, kalıntıların anlaşıldığı üzere, değerli taşlar ile süslemeleri ve ince oyma işçiliği ile hiçbir masraftan kaçınmayan Anikia'nın cömertliğini ve kendini var etme sürecini gözler önüne sermektedir. Bir kadın olarak böylesine ihtişamlı bir kilise yaptırmak sadece imparatoriçelere özgü iken Anikia'nın bunu başarmış olması güçlü ve etkin bir kadının sesini duyurur.

Bununla birlikte bu yapılar, bu tür kişisel nedenlerden çok daha önemli kamusal yankıları barındıran yerler olmuşlardır. İmparatorluk ailesine mensup kadınlar, yaşamlarını Tanrı'nın bir lütfu olarak değerlendirmelerinin sonucunda, kiliseleri Tanrı'ya bir teşekkür olarak hediye sunarlardı. Bununla birlikte, Aziz Polyektos Kilisesi, tavus kuşları ve asma yaprakları öldükten sonra da hatırlanmak amacı ile ölümsüz olma gayesinde olan ve yazıttaki dualar ile kendinin ve ailesinin ruhlarının kurtuluşunu dileyen bir kadının sesini de duyurmaktadır.

Aziz Polyektos Kilisesi öncü planı ve daha öncesine ait görülmeyen ihtişamda süslemeleri ile çok görkemli bir yapı idi. Böylesine özenli bir yapının banisi olmak hiç kuşkusuz Anikia'nın tercihidir. Kilisenin süslemelerindeki ihtişam ve zenginlik, dönemin imparatoru ve onun eşinin soylu olmamasına ve imparatorluğu hak etmediklerine dair bir çılgılık da olabilir. 528 yılında hayata veda eden Anikia, Iustinianus'un Ayasofya'yı ilk gördüğünde “Süleyman seni geçtim” diye bağırmasını ve belki de içinden “Anikia seni geçtim” diye haykırmasını göremedi. Anikia, Aziz Polyektos gibi bir kiliseyi inşa ettirerek Iustinianus'a meydan okuyordu ancak önemli bir amacı daha vardı: Zamana meydan okumak. Sadece imparatoriçe olan bir kadının yapabileceği büyüklükte görkemli bir kilise inşa ederek ölümsüzleşmek...

KAYNAKLAR

Angelova, Dilianan N, Sacred Founders Women, Men and Gods in the Discourse of Imperial Founding Rome Through Early Byzantium, California University, USA 2015.

Baker, Katherine M, "The Anicia Juliana Codex: A Product of Cultural Inheritance and Appropriation in 6th Century Byzantium", Oklahoma Üniversitesi yayımlanmamış master tezi, 2013.

Brubaker, Lelie, "Memories of Helena: Paterns in Imperial Female Matronage in the Fourth and Fifth Centuries", Women, Men and Eunuchs, (Ed: Liz James), New York 1997, s. 76-99.

Brubaker, Leslie, "The Vienna Dioskorides and Anicia Juliana", Byzantine Garden Culture, (Ed: Antony Littlewood, Henry Maguire, Joachim Wolschke-Bulmahn), Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington D.C, USA 2002, s. 189-214.

Canko, Dilek Maktal, "Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri". Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2016.

Ciotta, Gianluigi, "Anikia Iuliana Sarayı Yapılarından Aziz Polyeuktos Kilisesi". Arkeoloji ve Sanat 141, İstanbul 2012, s. 101-110.

Connor, Carolyn L, "Epigram in the Church of Hagios Polyeuktos in Constantinople and Its Byzantine Response", Byzantion 69, 1999, s. 479-527.

Connor, Carolyn, Bizans'ın Kadınları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Cormack, Robin, Byzantine Art, Oxford History of Art Series, Oxford University Press, 2000.

Cutler, Anthony, "Bizans'ta İhtişam ve Lüksün Vazgeçilmezliği", Byzantiondan İstanbul'a Bir Başkentin 8000 Yılı, 5 Haziran-4 Eylül 2010, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2010, s. 136-143.

Erbilgin, Seyda Hilal, Theodosios Hanedanında Kadın Banilerin Etkinlikleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

Erhat, Azra, "İo", Mitoloji Sözlüğü, İstanbul 1996, s. 152-153.

Freely, John ve Çakmak, Ahmet S, İstanbul'un Bizans Anıtları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

Gibson, Clare, Semboller Nasıl Okunur? Resimli Sembol Okuma Rehberi, Yem Yayınları, Çin 2002.

Grant, Michael, Roma'dan Bizans'a, Homer Kitabevi, İstanbul 2000.

Harrison, Martin ve Fıratlı Nezh, "Excavations at Saraçhane in Istanbul: First Preliminary Report", Dumbarton Oaks Papers 19, 1965, s. 230-236.

Harrison, Martin ve Fıratlı, Nezh, "Excavations at Saraçhane in Istanbul: Second and Third Preliminary Reports", Dumbarton Oaks Papers 20, 1966, 222-238.

Harrison, Martin ve Fıratlı, Nezh, "Excavations at Saraçhane in Istanbul: Fourth Preliminary Report", *Dumbarton Oaks Papers* 21, 1967, s. 273-278.

Harrison, Martin ve Fıratlı, Nezh, "Excavations at Saraçhane in Istanbul: Fifth Preliminary Report, with a Contribution on A Seventh-Century Pottery Group". *Dumbarton Oaks Papers* 22, 1968, s. 195-216.

Harrison, Martin, *A Temple For Byzantium, The Discovery and Excavation of Anikia Iuliana's Palace-Church in İstanbul*, İngiltere 1989.

James, Liz, "Depicting the Public Body", *Empresses and Power in Early Byzantium*, Leicester University Press, New York 2001, s. 133-147.

James, Liz, "Making a Name: Reputation and Imperial Founding and Refounding in Constantinople", *Female Founders in Byzantium* (Ed: Lioba Theis, Margaret Mullett, Michael Grünbart, Galina Fingarova, Matthew Savage), Polonya 2014, s. 63-72.

Janick, Lules ve Stolarczyk, John, "Ancient Greek Illustrated Dioscoridean Herbals: Origins and Impact of the *Juliana Anicia Codex* and the *Codex Neopolitanus*", *Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca* 40 (1), 2012, .Erişim: www.notulaebotanicae.ro. 25.07.2016. s. 09-17.

Kaegi, Walter Emil, "Anicia Juliana", *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1 (Ed: Alexander P. Kazhdan, Alice-Mary Talbot, Anthony Cutler, Timothy E. Gregory, Nancy Patterson Ševčenko), Oxford University Press, New York 1991, s. 99-100.

Kiilerich, Bente, "The Image of Anicia Juliana in the Vienna Dioscurides: Flattery or Appropriation of Imperial Imagery?", *Symbolae Osloenses* 76:1, 2010, s. 169-190.

Klein, Konstantin M., "Do good in thy good pleasure unto Zion The Patronage of Aelia Eudokia in Jerusalem", *Female Founders in Byzantium* (Ed: Lioba Theis, Margaret Mullett, Michael Grünbart, Galina Fingarova, Matthew Savage), Polonya 2014, s. 85-95.

Kleinbauer, W. Eugene, "Antioch, Jerusalem and Rome: The Patronage of Emperor Constantius II and Architectural Invention", *Gesta* 45 No: 2, 2006, s. 125-145.

Kuban, Doğan, "Polieuktos (Ayios) Kilisesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* Cilt: 6, Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Kurumu Yayını, İstanbul 1993, s. 276-277.

Maguire Henry, *Earth and Ocean The Terrestrial World in Early Byzantine Art*, The College Art Association of America, USA 1987.

Mango, Cyril ve Ševčenko, Ihor, "Remains of the Church of St. Polyeuktos at Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers* 15, 1961, s. 243-247.

Mango, Cyril, *Bizans Mimarisi* (Çev: Mine Kadiroğlu), İstanbul 2006.

McClanan, Anne, "The Empress Theodora and the Tradition of Women's Patronage in the Early Byzantine Empire", *The Cultural Patronage of Medieval Women* (Ed: J.H. McCash), Atina 1996, s. 50-72.

Müller-Wiener, Wolfgang, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Nathan, Geoffrey, 'Pothos tes Philoktistou': Anicia Juliana's Architectural Narratology". Byzantine Narrative, Papers in Honour of Roger Scott (Ed: John Burke, Ursula Betka, Penelope Buckley, Kathleen Hay, Roger Scott, Andrew Stephenson), Melbourne 2006, s. 433-443.

Necipoğlu, Nevra, "Anikia Iuliana", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi Cilt: 1, Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Kurumu Yayını, İstanbul 1993, s. 274.

Parman, Ebru, "Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi: 4, Ankara 1993, s. 387-412.

Paton, W.R, The Greek Anthology 1, Londra 1916.

Raitt, Louisa R, "Anicia Juliana: The Rightful Ruler And Her Controversial Construction" 2011, Erişim: http://www.pugetsound.edu/files/resources/11228_Raitt.pdf, 13.04.2016. s. 1-19.

Theophanes Confessor, The Chronicle of Theophanes Confessor (Çev: Cyril Mango ve Roger Scott), Clarendon Press, 1997.

Unterweger, Ulrike, "The Image of the Empress Theodora as Patron", Female Founders in Byzantium (Ed: Lioba Theis, Margaret Mullett, Michael Grünbart, Galina Fingarova, Matthew Savage), Polonya 2014, s. 97-108.

Yerasimos, Stefanos, "Aziz Polyuktos'tan Ayasofya'ya Kubbeli Bazilika'nın Doğuşu", Sanat Dünyamız 69-70 Bizans Özel Sayısı, İstanbul 1998, s. 167-174.

Kentsel Kimlik Bileşenleri ile Yerel Kimliğin İzlerini Sürmek: Kapanca Sokak Örneği

Sonay AYYILDIZ^{1*}, Filiz ERTÜRK²

ÖZ

Kentin sahip olduğu kültürel ve doğal değerler, kent kimliğini şekillendirirler. Kent kimliğinin oluşması için, bu değerlerin sürekliliğinin sağlanması, kentin geçmişinden gelen mesajları geleceğe aktaran maddi ve manevi değerlerin korunması gerekir. Kent kimliğini yansıtan en önemli unsurlardan biri de o kentin tarihi ve mimari özellikleridir. Geçmişte, toplumun değer yargıları ve geleneksel yaşam biçimlerine göre oluşturulan kent yapısının, günümüzde yeni teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme ve nüfus artışı doğrultusunda kentlerin anlam ve kimliğinin sürekli olarak tahrip edildiği görülmektedir. Bu tahrip edilme süreciyle beraber, kentler ayrılaşmakta, kentlere ve kent parçalarına karakterini veren ve diğerlerinden ayıran özellik olan 'kimlik' yozlaşmaktadır. Benzer sorunlar Kocaeli kentinde de yaşanmakta; 3000 yıllık tarihi bir geçmişi olan kent, sanayi ve içgöçle beraber kimlik değişimine uğramaktadır. Bu amaçla; çalışmada Kocaeli'nin tarihi kimliğinde önemli bir yer teşkil eden, yüzyılı aşkın tarihi geçmişe sahip olan, özgünlüğünü günümüzde de koruyan ve Kocaeli'nin yerel kimliğinin izlerinin sürülebileceği ender yerleşimlerinden biri olan Kapanca sokağının taşıdığı değerlerin geleceğe iletilebilmesi, kimliğinin ortaya çıkarılması ve kültürel sürekliliğinin sağlanabilmesi için kayıt altına alınması gerekliliği düşünülmektedir. Bu çalışmada, Kapanca Sokağının yerel kimliği; doğal, yapay, sosyal çevre ve tarihsel süreç açısından ele alınmış ve incelenmiştir. Böylelikle Kapanca sokağının sahip olduğu özgün tarihsel dokunun gelecek kuşaklara aktarılmasını mümkün kılmak amacıyla, bölgenin değerleri ve geçirdiği değişimler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Kentsel Kimlik, Yerel Kimlik, Kentsel Kimlik Bileşenleri, Kapanca Sokak

Following of Local Identity Traces through Urban Identity Components: The Case of Kapanca Street

ABSTRACT

The cultural and natural values that the city possesses shape the identity of the city. To be formed of the city identity, it is necessary to maintain the continuity of these values and to protect the material and spiritual values that convey the messages of the city's past to the future. One of the most important elements reflecting the urban identity is the historical and architectural features of the city. In the past, the structure of the city, which was formed according to values of society and traditional life styles, has been constantly destroyed in the direction of new technological developments, rapid urbanization and population increase. Along with this destruction, the cities are become the same, the identity that gives characters to the cities and that distinguishes from the others is degenerated. Similar problems are experienced in the city of Kocaeli; The city, which is a historical past of 3000 years, is undergoing identity change with industry and internal migration. With this purpose; In order to be able to find out its identity and provide its cultural continuity and communicate to the future of the values of Kapanca Street, which is one of the rare settlements in Kocaeli and is an important place in the historical identity of Kocaeli and has a history more than a century and protects its authenticity nowadays and where traces of local identity of Kocaeli can be traced, it is considered necessary to be registered. In this study, local identity of Kapanca Street was investigated in terms of natural, artificial, social environment and historical process. Thus, in order to make it possible to transfer the original historical texture of Kapanca Street to future generations, the values of the region and the changes it has undergone have been determined.

Keywords: Identity, Urban Identity, Local Identity, Urban Identity Components, Kapanca Street, Kocaeli

¹ Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, sonayayildiz@gmail.com, 05335717631

² Yüksek Mimar, Kocaeli Üniversitesi, FBE, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi ertukk.filiz@gmail.com, 05333714624

*İlgili yazar / Corresponding author: Sonay AYYILDIZ, sonayayildiz@gmail.com

Gönderim tarihi: 02.12.2016

Kabul tarihi: 29.05.2017

1. GİRİŞ

Geçmişten bugüne, insanın var oluşuyla başlayan barınak ihtiyacı, yine insan eliyle şekillenmiş ve gelişmiştir. Bu gelişme, insanın doğayı, kendisini ve toplumu tanımasıyla var olmuştur. Geçirilen bu süreçler boyunca yapılan yerleşim alanları kendi içlerinde ortak özellikler göstermiş, aynı toplumun ve aynı çevrenin özelliklerini içinde barındırmıştır. Benzer özellikler incelendiğinde ise, o yere özel bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Bu da şüphesiz 'Yerel Kimlik' olarak tanımlanabilmektedir. Yerel kimliği yansıtan en önemli unsurlardan biri de yerin tarihi ve mimari özellikleridir.

Geçmişte, toplumun değer yargıları ve geleneksel yaşam biçimlerine göre oluşturulan kent yapısının, günümüzde yeni teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme ve nüfus artışı doğrultusunda kent anlam ve kimliğinin sürekli olarak tahrip edildiği yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Öçal'a (2008) göre; bu tahrip edilme süreciyle beraber, kentler aynılaşmakta, kentlere ve kent parçalarına karakterini veren ve diğerlerinden ayıran özellik olan 'kimlik' yozlaşmaktadır (Bayramoğlu, 2010, s.31-32).

Kaplan'a (1991) göre; zaman içinde toplumların kültürleri, sosyo-ekonomik yaşantıları ve teknolojileri üzerine oluşan değişimler, özellikle yapı çevresi ve sokaklarda hissedilmektedir. Sokaklar, toplumların işlev ve kültür etkileşimi açısından yoğun faaliyet gösterdiği alanlardır (Özalp, 2008, s.21).

Astakoz adı verilen yerde ilk kurulduğu günden bu yana Helen, Roma, Bizans ve Türk uygarlıklarına 3000 yıl boyunca ev sahipliği yapan ve bir zamanlar dünyanın dördüncü büyük kenti (Nikomedia) olan Kocaeli'de sanayinin gelişi ile birlikte kentin tarihi ve kültürel kimliği bozulmaya başlamıştır. Kentin çağlar boyunca geçirmiş olduğu depremler sonucunda da bu uygarlıklardan çoğunlukla günümüze en yakın olan Osmanlı dönemi eserleri ayakta kalabilmiştir. Bunlardan özgün dokusunu koruyabilmiş olan ve kentin yerel kimliğini büyük ölçüde yansıtan Kapanca Sokağı ve konutlarının yok olmadan geleceğe aktarılması önemli görülmektedir.

Bu çalışmada Kapanca Sokağının kimliği, kentsel kimlik bileşenleri ile incelenmiş ve son yüz yıllık tarihsel süreç içerisindeki değişim irdelenmiştir.

2. KENTSEL KİMLİK VE BİLEŞENLERİ

2.1. Kent, kimlik ve kent kimliği

Keleş'e (1976) göre kent, işlevler bütününden oluşmuş bir sosyal sistemdir. Bu sistem birçok ögeden oluşur. Sistemin bütünü insanların arzu ve gereksinimlerinin karşılanması amacına yönelmiştir. Kent sisteminin siyasal, toplumsal, ekonomik ve mekân la ilgili alt sistemleri bulunur (Yayınoğlu ve Susar, 2008, s.11).

Holton'a (1999) göre; Marx, kenti, işbölümü ile özel mülkiyetin karakterize ettiği bütün toplumlarda bulunan özerk bir genel yapı olarak ele almakla; onu, türlü üretim biçimlerinin mülkiyet ilişkilerine göre biçim değiştiren heterojen bir kurum olarak görmek arasında gidip gelmiştir (Yayınoğlu ve Susar, 2008, s.10).

Kent kültür bütünüünün barındığı ve insan bilinci ve belleğinin yansıması olan zamanın tarih niteliği kazandığı yerdir. İnsanın atasından alıp bir sonraki kuşağa aktardığı değerler ve miras kentte kendini süreklilik içinde ve fiziksel olarak ortaya koyar. Bu bakımdan kentin fiziksel yapısı, yani mimarisi, köprüleriyle, kemerleriyle ev ve anıtları, eski ve yeni mabetleriyle insana dünyanın insan yapısı ve insan mirası olan boyutunu

anımsatarak, onu geçmişi ve geleceği arasında bir tarihe oturtur ve diğer insanlarla ve kuşaklarla ilişkilendirir (Erzen, s.119).

Proshansky ve Diğerleri'ne (1983) göre; kimlik, yapılan tanımlamalarda genellikle, doğadaki herhangi bir canlıyı veya objeyi diğer canlı ve objelerden ayıran, öncelikle onun görsel, işitsel vb. duygularla algılanan, kendine özgü olma durumu ile ifade edilmekte ve teklik, özgünlük anlamında kullanılmaktadır (Topçu, 2011, s.1052).

İnsanların toplum halinde yaşadıkları, yani bir kültür oluşturdukları her yer ve zamanda, kişi olarak da, toplum olarak da bir kimlikleri olmuştur. 'İnsanlığın kültür ve kimlik gibi olguları kavramlaştırması başka bir kültür/kimlik durumuyla ilk karşılaşma sonrası olmuştur' demek yanlış olmayacaktır. Yani kişi kendi kimliğini ya da kültürünü yaşadığı toplum içinde oluştururken kendi farklılığını ancak başka kimlik ya da kültürle karşılaştığı zaman kavramıştır. Bu farkına varışla birlikte, farklılık bilinci de belirir. Bu anlamda kimlik "kişinin yahut bir sosyal grubun çeşitli mensubiyetlerini açıklayan, onun tanınmasını sağlayan ve dış gözlemle kavranabilen özellikleridir. Kimliği, özneyi en yakın diğerinden ayıran farklılıklar olarak da tanımlayabiliriz." (Kösoğlu, 1995, s.43).

Her insanın kendine ait özellikleri, kimliği ve kişiliği olduğu gibi kentlerin de kendilerine ait kimlikleri vardır. Bu bağlamda kent kimliği; Lynch, (1960); Tekeli, (1990) ve Çöl'e (1998) göre kent imgesini etkileyen, her kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen, kentliler ve onların yaşam biçimlerinin oluşturduğu, sürekli gelişen ve sürdürülebilir kent kavramını yaşatan, geçmişten geleceğe uzanan büyük bir sürecin ortaya çıkarttığı anlam yüklü bütünlüktür (Topçu, 2011, s.1052).

Kentin sahip olduğu kültürel ve doğal değerler, kent kimliğini şekillendirirler. Kent kimliğinin oluşması için, bu değerlerin sürekliliğinin sağlanması, kentin geçmişinden gelen mesajları geleceğe aktaran maddi ve manevi değerlerin korunması gerekir. Kentin farklı dönemlerine tanıklık etmiş yapılar ve yapı grupları, kentlilerin yaşantısına dahil olarak sözü edilen değerler içerisinde öncelikli konumda yer alırlar. Bu nedenle bir kentte o kentin özgün kimliğine katkısı bulunan ve ait olduğu döneme ilişkin kayda değer mimari ve yaşamsal özellikler taşıyan yapıların korunması, o kentte kültürel sürekliliğin sağlanmasında ve kentin kimliğinin oluşumunda ve oluşmuş kimliğin geleceğe taşınmasında önemli bir rol oynar (Biol, 2007, s.46-54).

Kent kimliği, bir kenti diğerlerinden ayıran özellikler bütünü olarak özetlenebilir ve birçok bileşenin bir araya gelmesiyle oluşur. Her kentin sahip olduğu coğrafya ve insan topluluğu farklıdır. Bu nedenle bu farklılıkların mimari mekânlara yansması da farklıdır.

2.2. Kentsel kimlik bileşenleri

Önem ve Kılınçaslan'a göre, kentlerin farklı karakterleri kent kimliği, kent profili ve kent imgesi kavramlarıyla açıklanmaktadır. Kent kimliği uzun bir zaman dilimi içinde biçimlenir. Kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, niteliklerin karışımı olarak kente biçim verir. Kentin profilini doğal profili, sosyo-ekonomik profili ve insan eliyle yapılmış mekânın profili ile bir bütünleşmenin değerlendirilmesi oluşturur. Kent kimliğini oluşturan elemanlar doğal, beşeri ve insan eliyle yapılmış çevreden kaynaklanan elemanlar açısından değerlendirilebilir (Önem ve Kılınçaslan, 2005, s.116).

Liggett ve Perry'ye (1995) göre; doğal çevreden kaynaklanan kimlik unsurları, kentin topoğrafik durumu, iklim koşulları, bitki örtüsü, genel konumu vb. özellikleridir. Beşeri

çevreden kaynaklanan kimlik unsurları, birey ve toplumdur. Bireylerin ve toplumun sahip olduğu değerler, kimliklerini oluşturur ve bu değerler kent kimliği ile doğrudan ilişkilidir. İnsan eliyle yapılmış çevreden kaynaklanan kimlik unsurları ise; kentte yapılmış olan her türlü düzenlemenin özellikleridir. Bu düzenlemeler içerisinde kentteki meydanlar, sokaklar, anıtlar vb. her türlü kentsel bileşen yer alabilir (Yayınoğlu ve Susar, 2008, s.10).

Kent her şeyden önce anlaşılabilir ve okunabilir olmalıdır. Okunabilen bir kent, mahalleleri, odak noktaları veya yolları kolayca ayırt edilebilen ve basit bir şekilde gruplandırılabilen kenttir. Anlaşılabilirlik ve okunabilirlik, güzel bir şehrin tek başına önemli özelliği olmamasına rağmen, kentsel ölçekte boyut, zaman ve karmaşıklıkla sahip çevreler göz önüne alındığında özellikle önemli olmaktadır (Lynch, 2014, s.3).

Bir kentin kimliği; doğal ve yapay çevreden kaynaklanan kimlik elemanları, bu elemanların mekânsal öğeleri, tarihi, kültürel değerleri ve düzeyi, mimarisi, sosyal yapısı, coğrafyası, içinde yaşayan uygarlıkları, yerel gelenekleri, yaşam biçimi, şu anda yaşayan insanları, ilk yerleşimden bugüne geçirdiği evreleri, topografyası, bitki örtüsü, iklimi, jeopolitik konumu, Doğu veya Batı kenti oluşu, deniz ve karayolu bağlantısı, başka kültürlerle olan açıklığı veya kapalılığı, ekonomik yapısı, barındırdığı canlı türleri, geçirdiği işgaller ve savaşlar, depremler, bir devlete başkentlik yapıp yapmadığı vb. birçok etken ile değişebilmekte ve böylelikle kendine has özellikler kazanmaktadır. (Kösoğlu, 1995, s.43).

Yerleşme özellikleri ne olursa olsun yapıların diğer yapılar ile birlikte var olduğu ve doğada doğal koşullar ile birlikte yer aldığı gerçeği göz ardı edilemez. Yerleşmeyi oluşturan yapıların bir araya gelme biçimleri bir yandan yapıların kendi iç-mekân sal kurgularını etkilerken, diğer yandan da yerleşmelerin karakterlerinin oluşmasında etkili olmaktadır (Eyüce, 2005, s.23).

Kent kimliğini oluşturan bileşenlerden birisi olan yapılar, aynı zamanda buldukları dönemin toplumsal, siyasi, kültürel ve ekonomik dönemlerine ışık tutmaları sayesinde bir diğer bileşen olan beşeri bileşenlere de ışık tutarlar. Kentler de geçmişlerinin katkısıyla kimlik sahibidirler. Çünkü kentsel kimlik bir kenti diğerlerinden ayıran, o kente özgü olan farklılıklar bütünüdür. Kentlerin sahip olduğu yapılar geçmişten bugüne o kentte yaşayan toplumun anıları ile daha da anlam kazanır ve toplumsal bellekte yer eder. Bu nedenle bu yapıların korunarak gelecek nesillere aktarılması ve sürdürülebilir kimliğin sağlanması gereklidir.

3. YER, MEKÂN, BELLEK VE YEREL KİMLİK

3.1. Yer, mekân ve bellek

1967'de Webber'in fark ettiği gibi yere bağımlı olmayan kentsel alanlar hızla oluşmaktadır. Bir yandan dünyanın küçülmesi, 'yer'lerin birbirine yaklaştırılması, bir yandansa insanın insana ve insanlığa uzaklaşması, yabancılaşması aynı anda söz konusudur. Bu iletişim araçları bize -bugünkü kullanıma biçimleri yüzünden- gerçek yerlerin içeriklerinden kopartılmış görüntülerini sunmaktadırlar. Ando'nun da dediği gibi "yerin ruhunu bugün kurtaracak olan, ne tarihe ne de toprağa dönmektir. Onun yerine toprak ve tarihi uyandırmaktır" (Akcan, 1996; Ciravoğlu, 2006, s.55).

Türkçede, 'yer' kelimesi "Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân" olarak tanımlanır. Başka bir deyişle neredeyse dünya üzerindeki ve gök altındaki her alanı kapsayabilir. Aslında 'yer' konusu ve kelime anlamı çok karmaşıktır. Pratikte, insanların neyin yerine 'yer' kelimesini kullandıklarını ayırt etmek, takip etmek neredeyse imkânsızdır. Fakat şu bir gerçektir ki, 'mekân' ve 'yer' kelimeleri, benzerlik,

yakınlık ve birlikteliklerine rağmen, farklı anlamlara çağrışım yaparlar (Tuncer, 2010, s.6). ‘Mekân (Space)’, ‘Yer (Place)’den daha soyuttur. Ayrımı tanımlanmamış mekân, daha iyi tanıdıkça ve değer verdikçe ‘yer’ e dönüşmektedir. Mekânın yere dönüşümü bedeninin mekân la ilişkili duygusal bir bağ kurduğu şeklinde de açıklanabilir (Adiloğlu, 2006, s.293–297).

“Mekân, insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyuttur” (Harvey, 2003, s.n.y). Buradan çıkan sonuç ise, insan ve mekânın sürekli bir etkileşim içinde olduğudur. İnsan-mekân ilişkileri konusu, yer/mekân ve mekân kimliği ile ilgili çalışmaların önemli bir sorunudur. Mekânlarla ilişkiler kişinin ve kimliğin gelişiminin kaynağı iken, bireyler de kendi özlerini ve mekân la ilişkileri sayesinde sosyal aitliklerini yansıtmaktadırlar. Bu tür ilişkilerde, mekânlar fiziksel çevre ve insan faaliyetleri tarafından meydana getirilmiş gibi görünmektedir. Bireylerin zihinsel ve duygusal süreçleri, oluşturulan çevrede bulunan diğer insanların faaliyetleri tarafından olduğu kadar bireylerin kendilerinin yaptığı eylemler tarafından da etkilenmektedir (Arabulan, 2008, s.4).

Öte yandan, yaşantı, fiziksel formlar olan mekânların daha ötesinde, *anlamli ve deneyimlenmiş* olanın içinde geçer. Çünkü mekâna, zayıf ya da güçlü, tekil ya da çoğul, çok çeşitli şekillerde tutunulur. Mekân la kurulan her türlü bağ onun anlamını değiştirir. Bu bağlarla, mekân ile kurulan ilişkisellik çoğalır, deneyim artar. *Herhangi* olan mekân artık, *tanıdık, deneyimlenmiş, anlamli* ‘yer’e dönüşür. ‘Yer’, mekân la ilişki kurmanın ve dünyaya tutunmanın, onda var olmanın yoludur (Tuncer, 2010, s.12). Yerin, zaman içerisinde biriktirdikleri, onun anlamını ve ruhunu oluşturur.

“Mekânın yere dönüşmesi insanın bir mekân ı zaman içinde tanıyışıyla birlikte oluşur... Ne zaman ki mekân üç boyutlu bir yapı, derinlik kazanır o zaman yere dönüşür. Bu derinliğin bir bölümü fizikselidir. Çoğunlukla harekete bağlı duylara dayanır: renk, doku, ışık, rüzgâr hissi, çevre sesleri... Bu bir anlamda mekânın edebi hissidir.” (Ryden, 1995, s.290-292). Bu his, yıllar boyu oluşan deneyimlerin sonucudur. Yeri karakter sahibi yapan; insanın yanında, içinde deneyimlerini barındığı tarihtir, anılardır. Mekân ancak bu şekilde anlamli hale gelmektedir.

Rossi'ye göre kenti oluşturan mimariler, mekânları üzerinden üretilen sosyal ilişkilerle kent belleğinin bir parçası haline gelmekte, bu ilişkiler ağı kentin tarihi içinde akarak zamanla onu biçimlendirmekte, yeniden üretmektedir. Rossi, kolektif belleği kente içkin ve onunla bir bütün olarak görürken, kentin yaşayan bir organizma gibi canlı bir ‘Öz’e sahip olduğunu da iddia etmektedir. Bu öz sayesinde, kenti yaşayan bir organizma gibi ‘canlı’ tahayyül eden Rossi, dolayısıyla kent ve mimarlığı belleğin öznesi olarak yorumlamıştır. Yerin, zaman içerisinde biriktirdiklerinin, onun anlamını ve ruhunu oluşturduğunu iddia eden bu tür yaklaşımlar, kent ve mimarlıklar üzerinden oluşan kolektif belleğin yanı sıra, kendisinin de bir belleği olduğunu açıklamaktadır. Kente ait bu bellek, ‘kentsel bellek’ kavramsallaştırmasıyla literatürde yerini almaktadır (Coşkun, 2013, s.20).

Yer ile ilişkisini kurabilen kent, içinde barındırdıklarıyla özgündür. Yerin sahip olduğu özü, atmosferi hissedilir kılan kentler, diğer kentlerden ayrılırlar ki bunun sebebi yere ait kimliğe sahip olmalarıdır.

3.2. Yerel kimlik

‘Locus Solus’, eşsiz yer kavramları, bugün de kentleri, yer ve coğrafya, toprak ve gökyüzü ile ilk örneksel değerleri anlamak için kullanılan önemli kavramlardır. (Erzen, 2015, s.22). Norberg-Schulz, karakteristik mekân özellikleri içeren doğal ve yapıllı

çevrelerde antik Roma kavramı '*genius-logi*' nin (yerin ruhu) izini sürmüştür. Öğretisinin merkezine yerleştirdiği kavram, M. Heidegger'in varoluş felsefesinden esinlenen Norberg-Schulz'un erken modernizmin mekânlarını duyuşsal/ duygusal/ varoluşsal bağlamlarda eleştirmesine olanak sunar (Alangoya, 2015, s.n.y).

Bir yerin kimliğinin insanın kimliğinin gelişmesinde çok önemli bir rolü olduğunu ve insan varlığının bir vakum içinde değil, sürekli ve karşılıklı bir ilişki kurduğu çevrenin bir parçası olarak geliştiğini "Yerde hayat yaşanır" sözleriyle vurgulayan Norberg-Schulz gerçekleşen bir şey için 'yer almak' deyimini kullandığımızdan ve bu deyim aslında 'yer' kavramının varoluş için temel önemine dikkat çeker. İnsanların Antik dönemde bu kavramı '*genius-logi*' terimiyle karşıladıklarını ve her yerin kendine özgü bir karaktere sahip olduğunu ve herhangi bir yerde yerleşip orada yaşamak için ilk önce o yerin ruhuyla anlaşmak gerektiğini söyler. Bu yüzden, yapı yapmanın var olan çevreyi kavramak ve ona saygı duymak anlamına geldiğinden ve yapı yapma işinin insanlara varoluşla ilgili bir temel kazandırdığından bahseder. Norberg-Schulz'a göre "*Genius-Logi dondurulamaz ve günün gerekleriyle bağlantılı olarak kavranması gerekir. Yer kavramıyla ilgili böyle dinamik bir tanım, var olan bir çevreye yaratıcı bir adaptasyonun temelini oluşturur*". Heidegger'in söylediği gibi: "*Ölümlüler yeryüzünü kurtarabildikleri sürece yaşarlar, inşa ettiğimiz her yapı dünyamızın bir bölümünü kurtarmak için bize imkân sağlar*" (Norberg-Schulz, 2001, s.42-43).

Yeryüzünü insanoğlunun tüm ihtiyaçlarını karşılayacağı hammaddeleri sunan sonsuz bir kaynak olarak gören Erzen'e göre; doğa, kendi doğamızı besleyen ve iç dünyamızda gizemli dinamiklere neden olan bir krater gibidir. Yeryüzünün bu sonsuz gizemli gücü, hem kendi doğamızın, hem yaşadığımız kentlerin, sanatın ve dolayısıyla mimarinin hammaddesidir. Kentsel gelişimleri, mimarlığın pratiğini ve bireyin mimari mekân yaşantısını anlamak için insanın yeryüzü ile yakın ilişkisini ve bedensel alışverişini incelemek son derece önemlidir. Heidegger "*Orada olmak (Dasein), var olmak ile aynı şeydir*" der. Varlık ancak bir varlık alanı içinde olasıdır; bu nedenle insanın barınması var olması için nasıl şart ise, yeryüzü de insan için gereklidir ve vazgeçilmesi mümkün değildir. Yeryüzünü yalnızca, insanı uzayda yok olmaktan koruyan bir bağ olarak görmek doğru değildir. Aynı zamanda varlığımızın ilk barınağı olarak görmek gerekir. 'Yer' kavramı insan ve yaşamından ayrı bir olguya işaret etmez; Heidegger, "*insan bir konumda, yer başka bir konumda değildir*" der. Yaşam, ikamet ve insanın varlığı 'yer' ile birliktedir (Erzen, 2015, s.21).

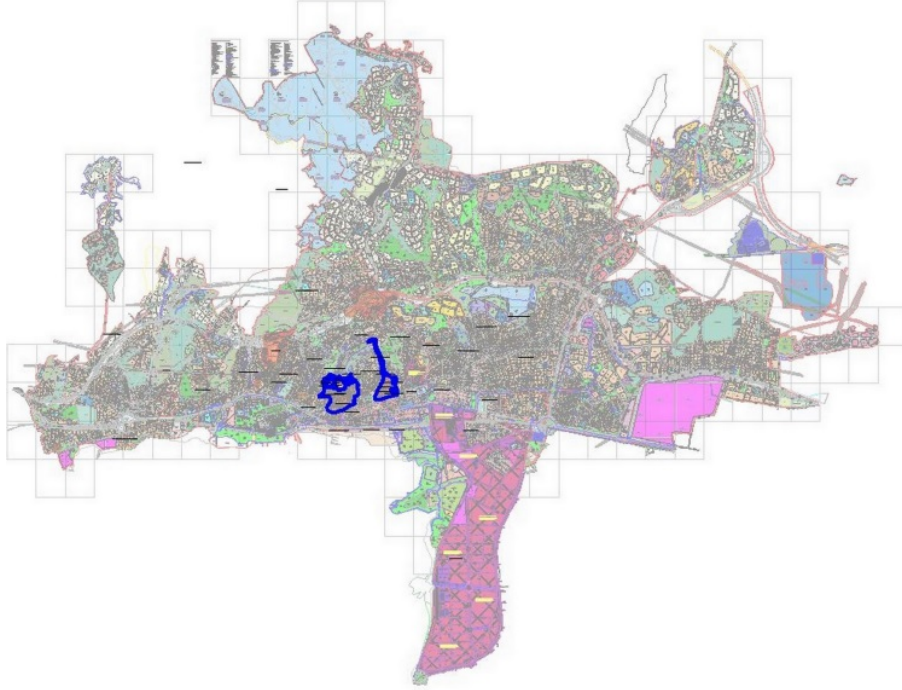
Yere ait özelliklerin tamamını içinde barındıran yerin ruhu sayesinde her yer, kendi belleğine ve anlamına sahiptir. Bu nedenle, yere ait özellikler özgündür ve o yeri diğerlerinden ayırır ve bu farklılıklar bütünü ise yerel kimliği oluşturur.

4. ÇALIŞMA ALANI

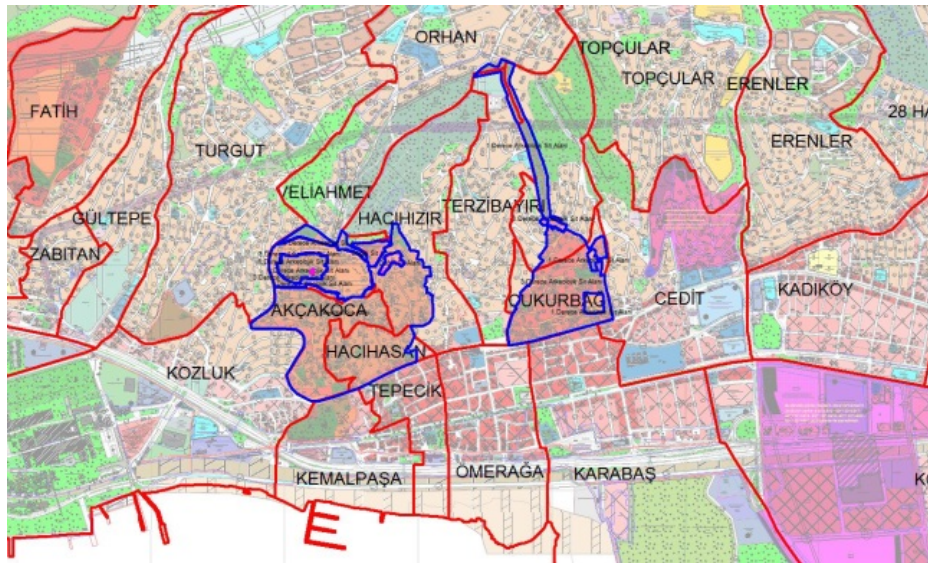
Bu makalede, yukarıda sayılan kentsel kimlik ve yerel kimlik özelliklerinin çoğunu barındıran Kocaali'nin yerel kimliğinin izlerinin sürülebileceği ender yerleşimlerinden biri olan Kapanca Sokak çalışma alanı olarak seçilmiştir. Bu sokak, merkez ilçe olan İzmit'in (Şekil 1.) kentsel sit alanı sınırları içerisindeki Akçakoca mahallesinde (Şekil 2.) yer almaktadır.

Kentin yerel kimliğinin izlerinin sürülebileceği tarihi Kapanca Sokak; Akçakoca Mahallesi'nin güneyinde, Sabri Yalım Caddesi ile Sırrı Paşa Caddesi'ni bağlayan sokak doğu-batı istikametinde konumlanmaktadır (Şekil 3.). Sokak sınırı, manzara, malzeme, oran, doluluk-boşluk, yapılaşmış alanlar gibi geleneksel sokak dokusu karakterini koruyabilmiş önemli bir sokaktır. Dar ve dik bir yokuş üzerindeki sokağın sınırlarını, topoğrafyaya uygun yerleşen binalar ve bahçe duvarları belirlemiştir. Kuzey

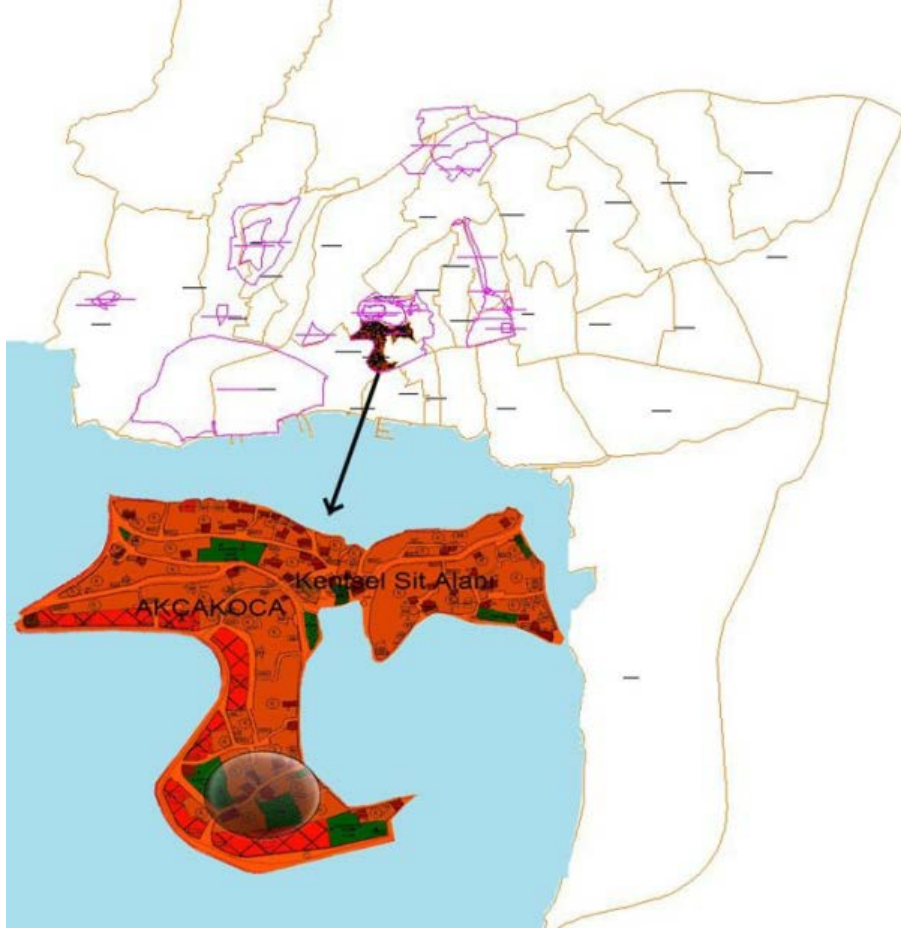
tarafından girişinde restorasyon geçirmiş 19. Yy. geç Osmanlı Dönemi'ne ait bir sarnıç (Fotoğraf 1) ile biraz aşağısında 1783 tarihli Kapanca Sokak Çeşmesi (Zeliha Kadın Çeşmesi) (Fotoğraf 2) yer alırken, güney tarafında bugün "Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü" olarak kullanılan tarihi Ermeni Protestan Kilisesi (Fotoğraf 3) mevcuttur.

Şekil 1. Kocaeli'nin Merkez İlçesi İzmit
(İzmit Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 2. Akçakoca Mahallesi'nin İzmit'teki Yeri
(İzmit Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 3. Kocaeli Kentsel Sit Alanı, Kapanca Sokağın Akçakoca Mahallesi İçindeki Yeri ve İncelenen Tescilli Konutlar (İzmit Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi).

Fotoğraf 1. 19. YY. Geç Osmanlı Dönemi'ne Ait Sarnıç
(Fot. 1: Sonay Ayyıldız, 2016)

Fotoğraf 2. 1783 Tarihli Kapanca Sokak Çeşmesi
(Fot. 2: Sonay Ayyıldız, 2016)

Fotoğraf 3. Bugün "Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü" Olarak Kullanılan
Tarihi Ermeni Protestan Kilisesi (Fot. 3: Sonay Ayyıldız, 2016)

5. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Yüzyılı aşkın tarihi geçmişe sahip olan ve özgünlüğünü günümüzde de koruyan Kapanca sokağının taşıdığı değerlerin geleceğe iletilebilmesi, kimliğinin ortaya çıkarılması ve kültürel sürekliliğin sağlanabilmesi için kayıt altına alınması gerekliliği düşünülmektedir.

Çalışmada literatür araştırması ve alan çalışması (fotoğraflama, haritalama v.b.) yapılmış ve Kocaeli'nin tarihi kimliğinde önemli bir yer teşkil eden Kapanca Sokağının kimliği, kentsel kimlik bileşenleri açısından ele alınarak ortaya konulmuştur. Çalışma dört aşamadan oluşmaktadır: Sokak, birinci aşamada doğal çevre bileşenleri, ikinci aşamada yapay çevre bileşenleri, üçüncü aşamada tarihsel süreç ve dördüncü aşamada ise sosyo-kültürel değişim açısından analiz edilmiştir.

5.1. Doğal çevre bileşenleri açısından analiz

Heidegger'in "*Bir bina yerin ve oturanların özelliklerine göre inşa edilir, bulunduğu fiziksel ve beşeri topografya ile şekillenir*" söylemi mimarlık ve doğa arasındaki ilişkinin gerçekliği açısından son derece önemlidir (Sharr, 2013, s.10).

Kocaeli coğrafi konumu, doğu-batı arasında geçişi sağlayan köprü özelliği, deniz ve kara ulaşımının verdiği imkân lar nedenleri ile ilkçağlardan beri önemli bir şehir olmuştur (İzmit Analitik Etüdüleri, 1970, s.8; Erdoğan, Ayyıldız ve Özbayraktar, 2011, s.13). Kapanca sokak ise, bugün gizli kalmış İzmit Kentsel Sit Alanı'nın kent merkezinden giriş kapısı niteliğinde ve özgün dokusunu büyük ölçüde korumuş önemli tarihi bir sokaktır. Geçmişte de ana caddeden Çarşı-i Müslim mahallesinde bulunan çarşıya geçiş yolu üzerinde bulunmaktadır. Bulunduğu konum sokağın adını almasına da neden olmuştur. Kapanca (Kapancı) adını isminden de anlaşılacağı üzere Kapan işi yapan kişilerin yaşadığı yeri tariflemektedir. Ayrıca adını, 1900'lerin başında İzmit kent merkezinde 'Kapanönü' adıyla bilinen çarşıya yakınlığından ötürü aldığı düşünülmektedir. Osmanlıca-Türkçe sözlüğe göre ise; Kapan: Pazara satılmak üzere gelen yiyecek maddelerinin tartıldığı resmi kantar; bu kantarın bulunduğu yer, Kapancı: Yiyecek maddelerinin tartıldığı resmi kantarın başında bulunan görevlidir (Tuğlacı, 1972, s.1377-1379).

Çalışma alanının başlangıcı olan Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nün Kapanca Sokak üzerindeki parsel sınırının alt kotu ile sokak sonu olan Sırrı Paşa caddesi ile kesişim noktası kotu arasındaki fark alınarak hesaplandığında %19.63 derecelik bir eğim olduğu tespit edilmiştir. Sokakta yer alan konutlar incelendiğinde ise toprağa oturan bodrum veya zemin katların yapım sisteminin eğimden kaynaklı olarak yığma taş duvar olduğu görülmektedir.

Kocaeli ikliminin, Akdeniz iklimi ile Karadeniz İklimi arasında bir geçiş oluşturduğu söylenebilir. İzmit'te yazlar sıcak ve az yağışlı, kışlar yağışlı, zaman zaman karlı ve soğuk geçer (Kocaeli İl Yıllığı, 2001, s.15-20; Bölgesel Göstergeler, s.IX-X). Bu sebeple konutlar kırma çatılı ve bakıları manzara (İzmit Körfezi) ve güneye yöneliktir. Konutlar bahçeli olup, bahçelerinde çeşitli meyve ağaçları bulunmaktadır (Fotoğraf 4). Bu özellikleri ile bir çok şaire bile ilham kaynağı olmuştur.

Fotoğraf 4. Kapanca Sokaktan Bir İzmit Körfezi Manzarası
(Fot. 4: Sonay Ayyıldız, 2016)

“ ...

“Kapanca kaptı bizi
kendisine götürdü
bağlık bahçelik,
yerden ağaçlarla, bitkilerle, fışkıran
antik eserlerin arasına
Şurada bir sütun başı,
Burada bir duvar yadigarı
...” (Kuyumcu, 1994, s.32).

Yukarıda bahsedilen özellikleri göz önüne alındığında; Kapanca Sokak'ta doğal çevre verilerinin etkili olarak kullanıldığı açıktır.

5.2. Yapay çevre bileşenleri açısından analiz

Tarihi kent merkezinin içinde yer alan Kapanca sokak, kimlik anlamında geçmişten gelen çok önemli değerlere sahip olmasına rağmen, yakın zamanda çevresi çok katlı sıradan apartmanlarla sarılmış ve algılanamaz bir duruma gelmiştir (Fotoğraf 5). Bu nedenle bu bölümde Kapanca Sokak Gestalt Algı Kuramı çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir.

Gestalt psikolojisi ile ortaya konulan algısal gruplama ilkelerine göre, çevremizdeki objeler organize edilmiş bütünler şeklinde algılanır. Bu organizasyonun bazı ilkelerini Lang (1987) Yakınlık, Benzerlik, Devamlılık ve Kapalılık olarak sınıflamıştır (Aytem, 2005, s.18).

Fotoğraf 5. Çok Katlı Apartmanlar Arkasında Algılanamayan Kapanca Sokak
(Fot. 5: Sonay Ayyıldız, 2016)

Sokaktaki konutların birbirlerine olan yakınlıkları, daha kesin sınırların oluşumunu sağlamakta ve gruplaşma eğilimi göstermektedir (Şekil 4).

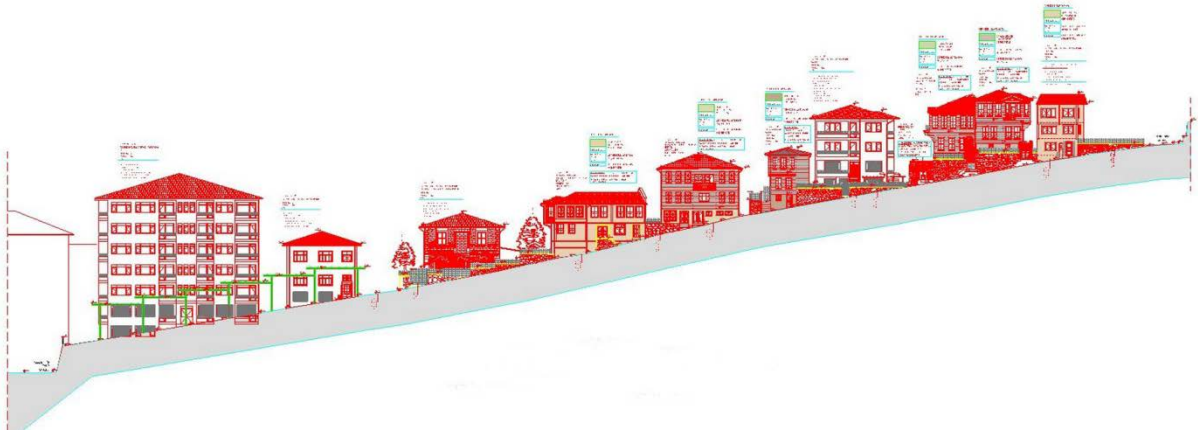
Şekil 4. Konutların Birbirlerine Olan Yakınlığı
(Şekil 4: İzmit Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü Arşivi)

Konutların cephe özelliklerinden doluluk-boşluk oranları, girinti-çıkıntıları (cumbaları) ve malzemelerindeki benzerliklerinden dolayı sokak bir bütün olarak algılanmaktadır (Şekil 5).

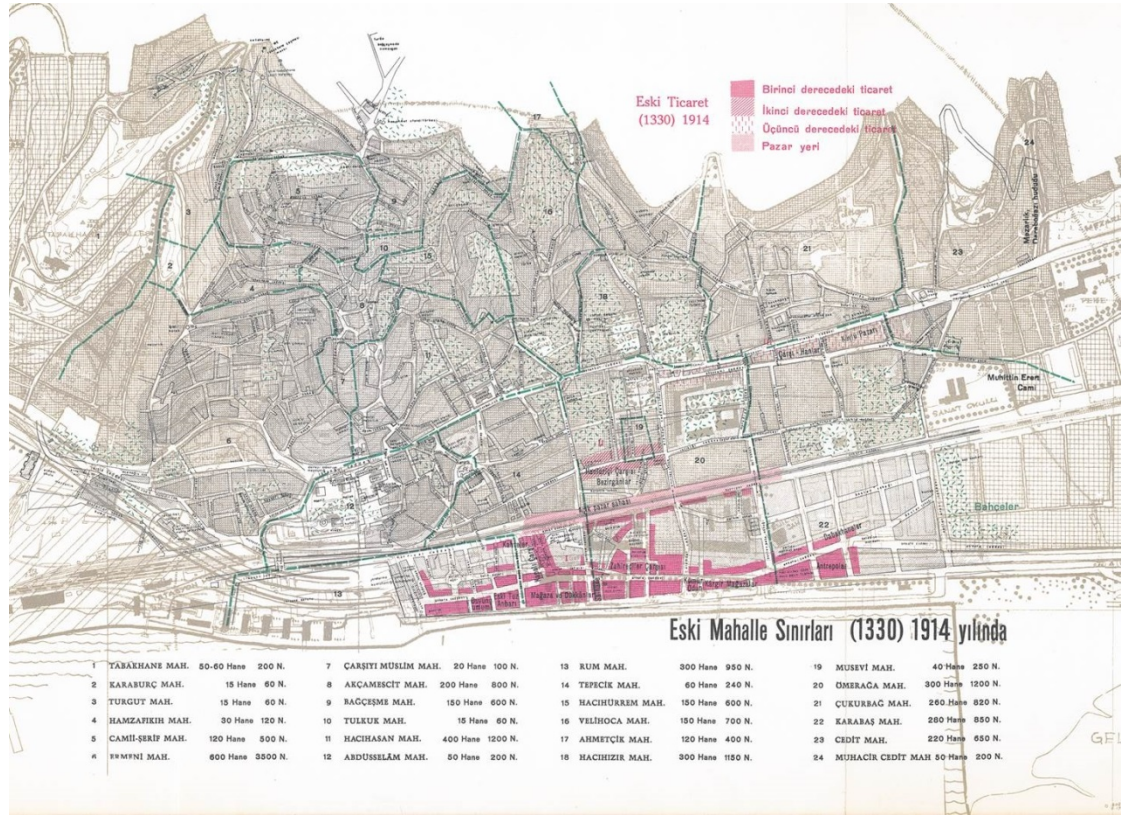

Şekil 5. Konutların Birbirlerine Olan Benzerliği-Sokaktaki Restorasyon ve Rekonstrüksiyon Çalışmaları Tamamlandığında Oluşacak Sokak Canlandırması (Şekil 5: İzmit Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü Arşivi)

Sokakta bulunan 10 tescilli konutun 8'i sokağa dayalıdır. Ayrıca 5 ve 6 envanter nolu konutlar ile 10, 11 ve 12 envanter nolu konutlar ise hem sokağa dayalı hem de bitişik nizamlıdır. Binaların ardışık düzende ve aynı istikamette devam etmesi, bir bütün oluşturarak birlikte algılanmalarına sebep olmaktadır (Şekil 6, 7, 8).

Şekil 6. Konutların Devamlılığı-Sokağın Kuzey Silueti (Şekil 6: İzmit Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 9. İzmit'in 1914 Yılındaki Mahalleleri
(Şekil 9: İzmit Analitik Etüdüleri, 1970, s.11.)

1987'de alınan kararla Kapanca Sokak korunacak sokaklardan biri olarak belirlenmiştir. İlk revitalizasyon çalışmaları, 'İzmit Evlerini Koruma ve Yaşatma Projesi (İZEYAP)' ile başlamış, 1994'te 25 resmi kuruluş ve sivil toplum örgütünün katılımı ile imzalanan 'Sırrı Paşa Sözleşmesi'nin ardından İZEYAP resmiyet kazanmıştır (Şen, 1996, s.24). Projenin amacı İzmit kentinin kimlik sorununa çözüm getirmek, kentlinin yaşadığı ortama duyarlılığını sağlamak, sorunları belirginleştirip kente sahip çıkmasına öncülük etmektir (İZEYAP Bülteni, 1995, s.16-17). 1994'de Kapanca Sokağı'nı da içine alan 'Koruma Amaçlı İmar Planı' yapılmıştır. 2003 yılındaki koruma amaçlı imar planında 'Kentsel Sit Alanı' içinde yer almaktadır. Sokağın 2003 yılındaki durumu Fotoğraf 6'da görülebilmektedir.

Özellikle Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir şubesine bağlı çalışan Galata grubu İZEYAP projesinin önemli bir bileşeni olmuştur. Galata grubu, Kapanca Sokağı'nın tümünde rölöve ve restorasyon projesi yapmış, kentsel tasarım projesi geliştirmiştir. Bu çalışmalardan sonra İZEYAP ile 1995-1996 yıllarında sokakta bulunan 12 tescilli yapıdan 10'unun çatısı, 7'sinin cephe onarımında birinci ve ikinci katlarının ahşap kaplamaları yenilenmiş, zemin katlarındaki taş duvarlarda herhangi bir onarım yapılmamıştır (Ayyıldız ve Özbayraktar, 2005, s.34-37). Saraybahçe Belediyesi, İZEYAP projesi kapsamında tescil levhalama çalışmalarını yapmıştır. Yapıların tescil numaraları Şekil 13'de görüldüğü gibidir.

Fotoğraf 6. Kapanca Sokağın 2003 Yılındaki Durumu
(Fot. 6: Sonay Ayyıldız, 2003)

2005 yılında Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Mimarlar Odası, Valilik, Saraybahçe Belediyesi, Kültür Turizm Müdürlüğü ortaklaşa 2. Sırrı Paşa Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Sözleşme ile İzmit'in önemli valilerinden Sırrı Paşa'nın görkemli konağının onarımının önü açılmış, Kapanca Sokak Evleri için de yeniden koruma ve yaşatma kararı alınmıştır (Akcan, 2006, s. 28-29).

Bugün İzmit Belediyesi tarafından başlatılan Tarih Koridoru projesinin güzergahı üzerinde olan sokakta restorasyon ve rekonstrüksiyon çalışmaları halen devam etmektedir (Fotoğraf 7, 8).

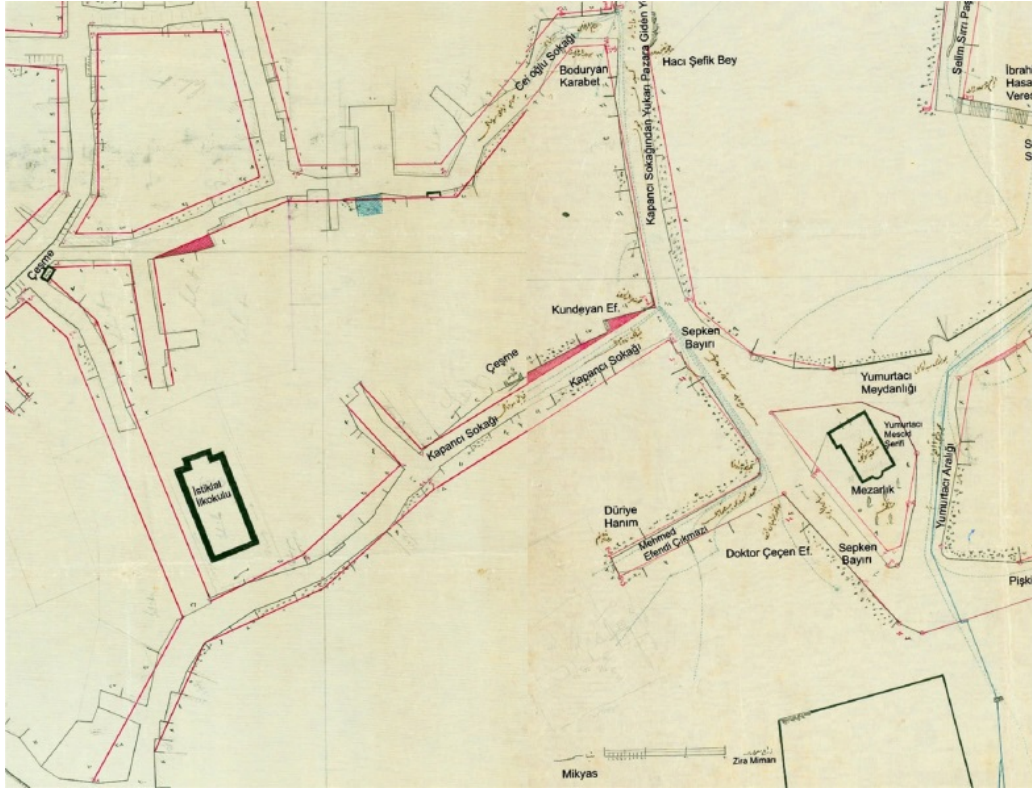

Fotoğraf 7, 8. Kapanca Sokakta Restorasyon ve Rekonstrüksiyon Çalışmaları
(Fot. 7,8: Sonay Ayyıldız, 2016)

19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başlarına ait geleneksel tescilli 12 konutun bulunduğu sokakta yakın zamanda ikişer konutun parsel birleştirme işlemi yapıldığından; bugün kuzey yönünde 6, güney yönünde 4 olmak üzere toplam 10 adet tescilli konut mevcuttur. Bunlardan 7 tanesi İzmit Belediyesi, 3 tanesi ise İzmit Sanayi Odası tarafından istimlak edilerek koruma çalışmaları ile bir kısmı yeniden işlevlendirilmiştir (Tablo 1).

Üç ayrı dönemde yapılmış olan ve 100 yıllık bir periyodu kapsayan zaman içindeki planlar (Şekil 11, 12, 13) incelendiğinde, sokağın morfolojik yapısının; parselasyon durumunun; sokak başlangıç ve bitiş noktası arasındaki kot farkının değişmediği açıkça görülmektedir.

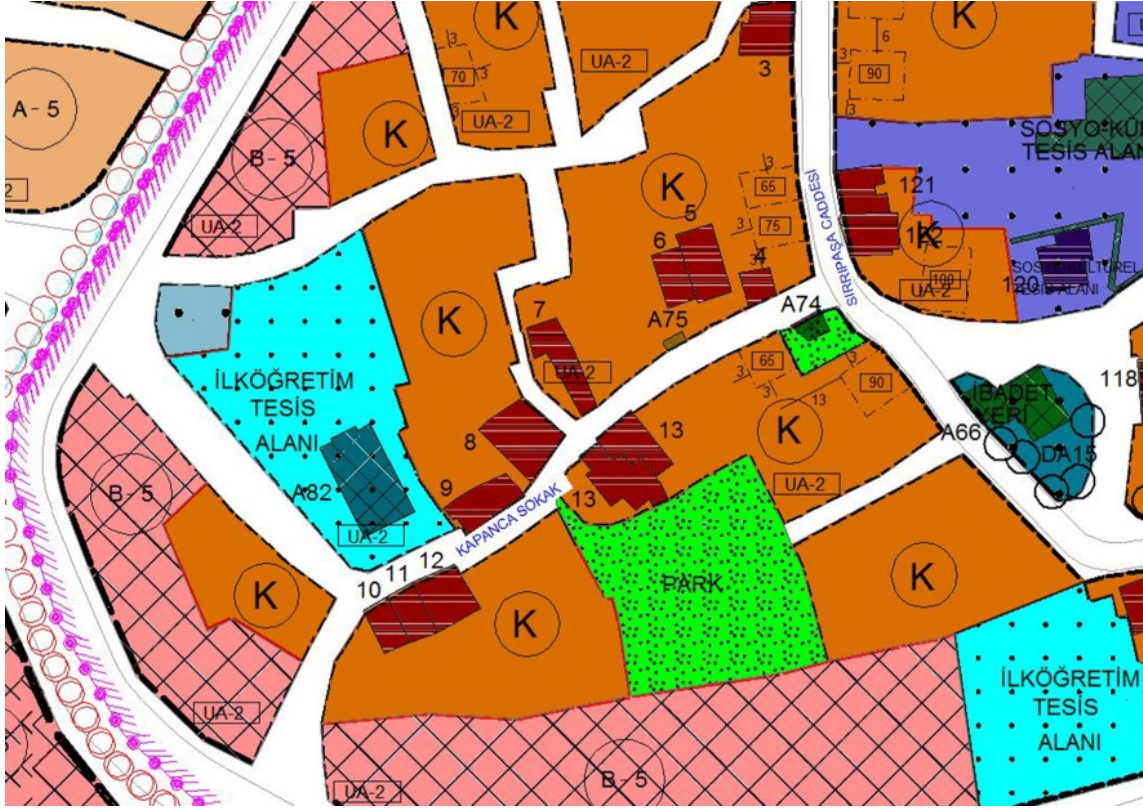
Kentsel Kimlik Bileşenleri ile Yerel Kimliğin İzlerini Sürmek: Kapanca Sokak Örneği

Şekil 11. Kapanca Sokak ve Yakın Çevresi 1925 Yılı İstikamet Planı
(Şekil 11: İzmit Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 12. Kapanca Sokak ve Yakın Çevresi 1965 Yılı Halihazır Durum Paftası
(Şekil 12: İzmit Belediyesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü Arşivi)

Şekil 13. Kapanca Sokak ve Yakın Çevresi Güncel Koruma Amaçlı İmar Planı
(Şekil 13: İzmit Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi)

5.4. Sosyo-kültürel değişim açısından analiz

Tarihsel, dinsel ve sosyal geçmişleriyle ön plana çıkan kentler, yaşam alanlarında üretmiş oldukları kültürel birikimlerle kendilerine özgü kimlikler oluşturmaktadırlar.

Neill'e (1997) göre; kentte bir yapı veya yapı grubu ortaya çıktığı dönemin yaşantısına tanıklık etmiş hatta doğrudan katılmışsa ve dönemin mimarisini ve kültürünü yansıtıyorsa, kentli için bir anlamı bulunur. Bu anlam, sadece geçmişin hayaline saygıyı içeren nostaljik bir tutum olmayıp, aynı zamanda içinde bulunulan zaman dilimindeki kolektif deneyimi de kapsamaktadır (Birol, 2007, s.46-54).

Yaşlıca, Şenlier, Çalışır ve Hovardaoğlu'na (2002) göre; tarihi dokularımızdaki sokakları ilginç yapan, ayrıcalıklı kılan olgu, sokakları tanımlayan yapılar ile bu yapıların kullanıcıları arasında oluşan diyalektiktir. Sokakların oluşmasına neden olan bu diyalektikte ortaya çıkacak bozulmaların derecesine bağlı olarak, sokaklarda da kimliğin yitirilmesini ortaya çıkartacak değişimler olmaktadır (Özalp, 2008, s.32). Nitekim 2009 yılına kadar konutların çoğunlukta olduğu Kapanca sokaktaki binalar restorasyon ve rekonstrüksiyon çalışmaları ile işlev değişikliğine uğramış; kullanıcılarının değişmesiyle birlikte sokakta sosyo-kültürel bir değişim de yaşanmaktadır. Bu da sokağın özgün kimliğini yitirmesine sebep olmuştur (Tablo 1, 2).

Tablo 1. Tescilli Konutlar İle İlgili Kullanım Kararları Değişikliği

BİNA ENVANTER NO	İLK KULLANIM	GÜNCEL KULLANIM
4	KONUT	KONUT
5	KONUT	KONUT
6	KONUT	MUSTAFA KURT GÜZEL SANATLAR GALERİSİ
7	KONUT	SOSYO-KÜLTÜREL AMAÇLI KONAK (PROJE AŞAMASINDA)
8	KONUT	KOCAELİ İMAM HATİP LİSELERİ MEZUNLARI DERNEĞİ
9	KONUT	KOCAELİ GAZETECİLER CEMİYETİ
10	KONUT	OTEL (PROJE AŞAMASINDA)
11	KONUT	OTEL (PROJE AŞAMASINDA)
12	KONUT	OTEL (PROJE AŞAMASINDA)
13	KONUT	OTEL

Tablo 2. Tescilli Anıt Eserler İle İlgili Kullanım Kararları Değişikliği

BİNA ENVANTER NO	İLK KULLANIM	İKİNCİ KULLANIM	GÜNCEL KULLANIM
A82	ERMENİ PROTESTAN KİLİSESİ	İSTİKLAL İLKOKULU	REHBERLİK ve ARAŞTIRMA MERKEZİ MÜDÜRLÜĞÜ
A74	SARNIÇ	SARNIÇ	SARNIÇ ve PARK (Sarnıç olarak kullanılmıyor)
A75	ZELİHA KADIN ÇEŞMESİ	ÇEŞME	ÇEŞME (Çeşme olarak kullanılmıyor)

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kocaeli ilinin merkez ilçesi olan İzmit ilçesinde yapılan bu çalışmada kentsel sit alanı olarak belirlenen bölgede özgün sokak dokusunun en iyi korunduğu Kapanca Sokağı özelinde, kimlik konusu doğal, yapay, sosyal çevre ve tarihsel süreç açısından ele alınmış ve incelenmiştir. Böylelikle Kapanca sokağının sahip olduğu, özgün tarihsel dokunun gelecek kuşaklara aktarılmasını mümkün kılmak amacıyla, bölgenin değerleri ve geçirdiği değişimler tespit edilmiştir. Çalışmada yapılan değerlendirmelere göre;

İzmit merkezinde bulunan ve 'Kapan Önü' adı verilen ticari alana ulaşımın kolaylığı nedeniyle, dükkân sahiplerinin yaşadığı konutların bulunduğu bu sokak konum olarak ticari merkeze yürüme mesafesindedir. Sokakta yer alan konutların toprağa oturan bodrum veya zemin katları eğimden kaynaklı olarak yığma taş duvarlıdır. İzmit'te yaşanan iklimsel değişimlere yanıt verecek şekilde tasarlanan bu konutlar kırma çatılı ve bakıları manzara (İzmit Körfezi) ve güneye yöneliktir. Konutlar bahçeli olup, bahçelerinde çeşitli meyve ağaçları bulunmaktadır. İnşa edildikleri dönemde doğal çevre özellikleri ön planda tutulduğundan yapıların topografya ile uyumu son derece başarılıdır. Bahsedilen özellikleri göz önüne alındığında Kapanca Sokak'ta doğal çevre verilerinin etkili olarak kullanıldığı açıktır.

Sokakta özgün fiziki yapı büyük ölçüde korunmuş, ancak sivil mimari örneği olan konutların çoğu rekonstrüksiyon yöntemi ile yeniden inşa edilmiştir. Sokaktaki

konutların birbirlerine olan yakınlıkları, daha kesin sınırların oluşumunu sağlamakta ve gruplaşma eğilimi göstermektedir. Sokakta bulunan tescilli konutların çoğu sokağa dayalıdır. Binaların ardışık düzende ve aynı istikamette devam etmesi, bir bütün oluşturarak birlikte algılanmalarına sebep olmaktadır. Sokak boyunca yer alan parsellerin sürekliliği, konutların ve bahçe duvarlarının bir sınır oluşturması, konutların cephe özelliklerinden doluluk-boşluk oranları, girinti-çıkıntıları (cumbaları) ve malzemelerindeki benzerliklerinden dolayı, yerleşim tam bir sokak olarak algılanmaktadır.

Kent kimliği oluşumunun, geçmiş ögeler, geçmiş ögelerin yeniden yorumlanması ve yeni ögeler zincirinden oluşan, geçmişten geleceğe uzanan bir süreç olduğu düşünülürse; tarihi kent merkezinin içinde yer alan Kapanca Sokağı'nın kimlik anlamında geçmişten gelen çok önemli değerlere sahip olmasına rağmen, çevresinin çok katlı sıradan apartmanlarla sarıldığı ve algılanamaz durumda olduğu da bir gerçektir. Sonuç olarak yapay çevre, dik bir yokuş üzerinde inşa edilmiş olmasına rağmen algılanmaya müsait şekilde yapılmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda inşa edilen yapılar nedeniyle sokak içine girene kadar gizlenmiş ve algılanamaz konumdadır.

Akçakoca Mahallesi'nde son yüz yıldır adı değişmeyen Kapanca Sokağı'nın bu süreçte morfolojik yapısı, parselasyon durumu, sokak başlangıç ve bitiş noktası arasındaki kot farkı değişmemiş; dolayısıyla sokak dokusu çoğunlukla korunmuştur.

Geçmişte ana caddeden Çarşı-i Müslim Mahallesi'nde bulunan çarşıya yani Kapanca Ölüne geçiş yolu üzerinde bulunması nedeniyle adını konumundan alan Kapanca Sokak'ta, o dönemde yaya ulaşımının sıklıkla kullanıldığı ticaret ve konut alanlarının yakınlık ilişkisi ön planda tutulmuştur. Tarihi dokularımızdaki sokakları ayrıcalıklı kılan olgu, sokakları tanımlayan yapılar ile bu yapıların kullanıcıları arasında oluşan diyalektiktir. Sokakların oluşmasına neden olan bu diyalektik ilişkinin tutarlılığı kimliğin sürdürülebilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ortaya çıkacak bozulmaların derecesine bağlı olarak, sokaklarda da kimliğin yitilmesi söz konusu olmaktadır. Nitekim 2009 yılına kadar konutların çoğunlukta olduğu Kapanca sokaktaki binalar yakın zamanda gerçekleştirilen restorasyon ve rekonstrüksiyon çalışmaları ile, İzmit Belediyesi'nin Tarih Koridoru projesi kapsamında yeniden işlevlendirilerek kullanım amaçları değiştirilmiştir. Kullanıcıların değişimi ile özgün sosyo-kültürel kimliği kaybolmuştur. Geçmişte konut olan bu mekânların çoğu bugün derneklerin kullanımına verilmiştir. Bunun sonucunda, zaten çevresindeki yapılaşma yüzünden gizli kalmış olan bu sokak halkın gündelik yaşamından ve kullanımından oldukça uzaklaştırılmış duruma gelmiştir.

Tarihi değeri olan bir yer, kimliği ile tanındığından bu özelliğini yitirmemeli ve o yer de yapılacak değişikliklerin hangi şartlarda gerçekleşmesi gerektiği ve sonuçlarının neler olacağı sorgulanmalıdır. Bu nedenle çalışma alanı tarihsel süreç açısından da ele alınmış ve bellek aktarımı sorgulanmıştır. Belleğin bir yerin kimliğinin aktarımındaki önemi büyüktür. Geçmiş ve gelecek arasındaki bağları kurabilmenin yollarından birisi de belleğin aktarılabilmesidir. Ancak bu aktarımın eksiksiz yapılması ile bu sağlanabilecektir.

Yüzyıla yakın bir süre önce inşa edilen bu sokakta yapılan inceleme sonucunda o dönemde yapılaşmanın doğal bileşenler göz ardı edilmeden gerçekleştiği görülmektedir. Bunun sonucu olarak yerin oraya özgü olan biricikliği sağlanmıştır. Yapıların doğa ile ve sosyal durum ile uyumu sonucu ortaya çıkan konut tipleri, sokak üzerindeki yerleşimleri de bu duruma katkı sağlamaktadır. Sokağın kendi içindeki algılanabilirliği o yerde yaşayan insanların aidiyet hislerini güçlendirmektedir. Ancak,

sokak bugün yapısal anlamda korunmaya çalışılsa da, kent içindeki varlığı hem algılanabilirlik hem de gündelik yaşamdan uzaklığı nedeniyle korunamamıştır. Dokusu değişmese de işlevi değişmiş ve anlamı boşaltılmıştır. Kentin gelişimi için yapılan planlamalar sokağı görünmez ve yaşanmaz hale getirmiştir. Böylesine önemli bir yerleşim alanı, kentin kimliği adına kullanılabilircek çok önemli verilere sahip olsa da bu durum göz ardı edilmektedir.

Bu nedenlerle, çalışma alanının ve bu alana benzer alanların en önemli yapısal kimlik elemanlarını oluşturan öğelerin dikkat çekiciliğini ve algılanabilirliklerini artırmak adına gerek yapı gerek donatı ölçeğinde gerekli düzenlemelere gidilmelidir. Etrafındaki aykırı yapılaşmalar iyileştirilmeli, aydınlatmalar, yönlendiriciler, bilgilendirme panoları ile tanımlanarak belirgin hale getirilmelidirler. Ranta dayalı fırsatlara yer verilmemeli ve kent bütününde doğaya ve tarihe saygılı bütüncül yaklaşımlarla kentin kimliği korunarak yaşatılmalıdır. Tarihi sokaklarda bulunan yapılar, dokuya uygun olarak iyileştirilmeli, bu sokaklarda mekânın tanınırlığının ve algılanabilirliğinin artırılması anlamında kent estetiğine ve işlevine katkıda bulunan, mekânın kimliği ile bütünleşen ve tarihi dokuya uygun donatı elemanları konumlandırılmalıdır. Bellek mekân olarak kabul edilebilecek ve geçmiş yaşamların kanıtları olan tarihi sokaklar özenilerek korunmalı ve kent kimliği adına varlıkları incelenmelidir. Kentin planlamasında, yol gösterici nitelikteki bu yerlerin analizlerinden faydalanılmalıdır. Günümüz kentlerinde meydana gelen aynışma, küreselleşme ve kapitalizm sonucu oluşan benzerlik, bu tip bellek mekânların göz ardı edilişi sonucu meydana gelmektedir. Geçmişin izlerini sürmek geleceğin en iyi yol aydınlatıcılarıdır.

Bu çalışmada çalışma alanının bir sokak olarak ele alınması yaşanan yer kavramının ancak ilişkiler sonucunda ortaya çıkacağı gerçeğidir. Mimarlık ürününü sadece tek yapı olarak ele almak yerine hem yapılar topluluğu olarak, hem de yapılar topluluğu ile tanımlanan ve birbirleri ile ilişkili mekânlar bütünü olarak ele almak önemlidir. Yerleşmeleri, yapıları ve mekânları karşılıklı ilişkileri içinde ve tümleşik öğeler olarak ele alan bir yaklaşım ile yere ait kimlik öğeleri anlaşılabilir ve anlatılabilir. Bu nedenle yerel kimlik üzerine yapılan bu çalışmada Kapanca Sokak ölçeğinde; doğal, yapay, tarihsel süreç, sosyo-kültürel bileşenler ve bunların birbirleri ile etkileşimleri ortaya koyulmuştur. Ancak ileride Kocaeli'nin kentsel kimliğini ortaya koymak için kent genelinde çok disiplinli çalışmalar yapmak gereklidir.

KAYNAKLAR

Adiloğlu, Fatoş, "Space and Place in Cinema", *4th International Symposium Communication in the Millenium içinde*. TÜBİTAK Yayınları, 2006, s. 293–297.

Akcan, Nilgün, "Kapanca Sokak ve Sırrı Paşa Sözleşmesinin Gelişimi", *KMİM Dergisi*, Eylül-Ekim-Kasım, Sayı 1. Kocaeli 2006, s. 28-29.

Alangoya, Kezban Ayça, "Genius Loci" Kavramı ve Mimarlık Eğitiminde Doğal ve Yapılı Çevre İlişkisi, *Mimarlık Dergisi*, 385, Eylül-Ekim 2015, s.n.y. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=399&RecID=3760> , Erişim Tarihi: 25.11.2016, Saat: 10:50.

Arabulan, Selin, *Yer/Mekân Kimliğinin Değişimi: Mezitbey Hamamı ve Yakın Çevresi Alan Çalışması*, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık Anabilim Dalı, Edirne 2008.

Aytem, Nurdan Meltem, *Mimari Mekân da Renk, Form ve Doku Değişkenlerinin Algılanması*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Ayyıldız, Sonay; Özbayraktar, Mehtap, "Belleğini Arayan Kent: Bir Kentin Görün(mey)en Yüzü", *Tasarım Dergisi*, Sayı 149, 2005, s. 34-37.

Bayramoğlu, Nergis, *Kullanıcısı Algısı Bağlamında Kentsel Kimlik: Barbaros Bulvarı-Büyükdere Kentsel Aksı*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Birol, Gaye, 2007, "Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Otel Üzerine Bir Değerlendirme", *Arkitekt Dergisi*, Kasım-Aralık 2007, Sayı 514, s. 46-54.

Bölgesel Göstergeler TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova 2009, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, "Genel Bilgiler", Ankara 2010, s. IX-X.

Ciravoğlu, Ayşen, *Sürdürülebilirlik Düşüncesi-Mimarlık Etkileşimine Alternatif Bir Bakış: "Yer" in Çevre Bilincine Etkisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006.

Coşkun, Lale Seval Biltekin, *Kamusal Mekân Ve Kolektif Bellek Bağlamında İstasyon Binalarının İncelenmesi ve Hızlı Tren İstasyonlarına Dönüşümü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2013.

Erdoğan, Nevnihal; Ayyıldız, Sonay; Özbayraktar, Mehtap, *Tarihi İzmit Kent Merkezi Mahalleler Sokaklar Mimari Eserler*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 20, İse Reklam, İstanbul 2011.

Erzen, Jale N., *Üç Habitus-Yeryüzü, Kent, Yapı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

Eyüce, Ahmet, *Geleneksel Yapılar ve Mekân lar*, Birsen Yayınevi, İstanbul 2005.

Harvey, David, *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev.: Mehmet Morali, 1. Basım, 2003.

İzeyap Bülteni, Sayı 95/3, Doruk Basım Yayın, İzmit 1995. s. 16-17.
İzmit Analitik Etüdları, İller Bankası Harita Genel Müdürlüğü Matbaası Döner Sermayesi, Ankara 1970.

İzmit Belediyesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü Arşivi

İzmit Belediyesi Etüt Proje Müdürlüğü Arşivi

İzmit Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi

Kocaeli İl Yıllığı, "Doğal Yapı", Atlan Matbaası, İzmit 2001.

Kösoglu, Nevzat, "Kültür/Kimlik Üzerine", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 33, Mart / Nisan 1995, s. 43.

Kuyumcu, Yılmaz, "Kapanca'da" Şiiri, *İzeyap Bülteni*, 1.Sayı, Doruk Basım Yayın Reklamcılık Ltd. Şti., İzmit 1994, s. 32.

Lynch, Kevin, *Kent İmgesi (The Image of the City, 1960)*, Çev.: İrem Başaran, VI. Basım, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Norberg-Schulz, Christian., Yer Kavramı Bağlamında Eski Yapılarda Yapılaşma, Çev.: İdil Üçer, *Mimarlık Dergisi*, Sayı 297, 2001, s. 42-43.

Önem, A. Buket; Kılınçaslan, İsmet, “Haliç Bölgesinde Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik”, *İTÜ Dergisi/a, Mimarlık, Planlama ve Tasarım*, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2005, s.115-124.

Özalp, Defne, *Tarihi Kent İmajının Korunmasında Kentsel Tasarım-Antakya Örneği*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara 2008.

Ryden, Kent C., “Mapping The Invisible Landscape: Folklore, Writing, and the Sense of Place”, *The Annals of Iowa, State Historical Society of Iowa, Iowa Department of Cultural Affairs*, 54 (1995), s. 290-292.

Sharr, Adam, *Mimarlar İçin Heidegger*, Çev.: Volkan Atmaca, Birinci Baskı, Yem Yayınları, İstanbul 2013.

Şen, Nihal Polat, *İzmit’te Merkezi, Yerel Yönetim ve Sivil Toplum Örgütlerinin İşbirliği ile Gerçekleştirilen İzeyap Projesi*, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Lisans Bitirme Ödevi, İstanbul 1996.

Topçu, Kadriye Deniz, “Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, 2011, s. 1052.

Tuğlacı, Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Sermet Matbaası, Cilt III, 1. Baskı, İstanbul 1972, s. 1377-1379.

Tuncer, Ezgi, “Yer” Üzerine Bir Okuma Denemesi: Samatya ~~Karni~~Pratikleri, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Yayınoğlu, Pınar Eraslan; Susar, Filiz, *Kent, Görsel Kimlik ve İletişim*, 1. Baskı, Umuttepe Yayınları No:3, Kocaeli 2008.

Kolektif Bellekteki Değişkenleriyle İzmit'te Kamusal Mekân Algısı

Özden EROL^{1*}

ÖZ

Bu çalışmada Cumhuriyet'in kamusal yapılarının/ alanlarının bellekteki değişkenlerini ortaya koyarken algıdaki sonucu saptamak istenir. Çünkü birçok Cumhuriyet Kenti'nin algılanışında, kuruluşundan bugüne değişen olgularının olduğu ve artık bir risk faktörü taşıdığı düşünülmektedir. Buradan yola çıkarak belleği hatırlamak ve unutmak üzerinden ayrıştırmak yerine, doğal fiziksel yollarla, düşünsel veya yapay kurgularla oluşan çeşitli bellek değişkenleri ve dinamikleri tespit edilmektedir. Ortaya çıkan tespitlerin yazarın kişisel yorumları olduğu düşünülmemesi için ilk olarak bellek ve algı kavramı tariflenmekte ve bu durumun toplumsal oluşu kanıtlanmaktadır. Toplumsal belleğin kent içindeki izini sürmek için belirlenen konu aralığı kamusal mekânlar/ alanlar olmaktadır. Sinir sistemimize etki eden bellek fenomenlerinin algımızı meydana getirerek öznellediği sonucuna vararak, çalışma yere bağlı ve yerele ait kararlara, İzmit'te yaşamış, bu kenti deneyimlemiş kişilere yer veren kaynaklarla yönlendirilmektedir. Kentle ilgili yerel gazeteler, başbakanlık arşivleri, anı kitapları, belediye meclis kararları taranmakta ve belirlenen zamanın içinde değişen mimari algı, geçmişten gelen verilerle ortaya konmaya çalışılmakta ve tüm kaynaklar Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Bellek, Algı, Kamusal Mekan, İzmit

Public Space Perception in Izmit With its Versions in Collective Memory

ABSTRACT

In this study, while presenting the versions of the public buildings/spaces of the Republic in memory, it is wanted to determine the result in perception. Because in perception of the many Republic Cities, it is thought that there have been changing facts since the foundation and has a risk factor now. Starting from this, instead of separating the memory from remembering and forgetting, through natural physical ways, various memory versions and dynamics created with intellectual or artificial fictions are confirmed. Firstly, memory and perception concept is defined not to think the appearing determinations as the personal comments of the author and the situation's social being is proved. Defined subject range to follow the track of social memory in the city are public spaces/areas. By having the result that memory phenomenon affecting our neural system creates and subjectifies our perception, the study is pointed to the sources which includes the decisions connected to the place and about the local, the people who lived in İzmit and experienced the city. Local newspapers, archives of prime ministry, memoir books, town council decisions have been searched and the architectural perception changed in the defined time is tried to be presented through the data from the past and all resources have been inspected since the foundation of the Republic.

Key Words: Collective Memory, Perception, Public Space, İzmit

¹Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık Bölümü Doktora Öğrencisi
*İlgili yazar / Corresponding author: ozdenbinici@gmail.com
Gönderim Tarihi: 06.12.2016
Kabul Tarihi: 21.03.2017

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu Cumhuriyet kentinin algılanışında, kuruluşundan bugüne değişen olguların olduğu ve artık bir risk faktörü taşıdığı düşüncesiyle ele alınacaktır. Ayrıca, kentler üzerinde gerek fiziksel yollarla, gerek düşünsel ya da yapay kurgularla bu duruma sebep olan çeşitli bellek değişkenlerinin varlığını saptamak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, İzmit'te 1923'ten bugüne gelene kadar kentteki deneyimlerimize sebep olan doğal veya yapay fiziksel elemanlar ve düşünsel etkenlerin neler olduğu, bunların sonucunda bu kente bakarken algımızın nasıl değiştiği ya da değiştirildiği sorularına cevap aranarak; Cumhuriyet'in kamusal yapılarının/alanlarının bellekteki değişkenlerine ve algıdaki sonucuna ulaşmak istenmektedir. 1923'ten itibaren yaklaşık 100 senelik bir zaman diliminin kendi içinde sıçramaları, düşüşleri, durağanlıkları belirlenir ve deneyimlemelere çıkarımlar yapılabilir. Konunun başlangıcında algı-bellek tanımı ve ilişkisinin analizi bu çıkarımları anlamak için gerekli görülmüştür. Belleği hatırlamak ve unutmak üzerinden ayrıştırmak yerine, çeşitli dinamiklerini ve değişkenlerini saptamak daha doğru bir yöntemdir. Bu çalışmada da yeni baştan bir kent belleği oluşumu veya tamamen yıkımının mümkün görülmediği belirtilmelidir. Toplumsal belleğin kent içindeki izini sürmek için belirlenen konu aralığı kamusal mekânlar/alanlar olmaktadır. Serbestçe kamuya ait olan veya devlet kurumlarınca kullanılıp halk tarafından sınırlı ölçüde yararlanılan, kimi zaman kişilerin mevcut iktidarın kararı çerçevesinde söz hakkı olan yerler makalede ele alınacaktır.

Tariflenebilen algı dünyamızın arkasında yatan gizil unsurlar, bellek meselesidir. Şimdiki zamanda edindiğimiz algısal bilinç, hafıza sistemimizdeki izlerle o duruma, olaya veya nesneye karşı bütüncül bakışımızı sağlar. Buradan yola çıkarak çalışmamızda bellek ve algı şu şekilde ilişkilendirilmiştir: Algı; çatışmacı ve tartışmacı farklılıklar oluşturan, çoklu görüş açıları barındıran, sabit, durağan ve bir sürekliliği olmayan bir fenomen, bellek ise görünmeyen figürlerin algımıza musallat olması ve onda tehdit yaratması durumudur. Bergson'un algı ve bellek ilişkisini detaylıca ortaya koymasıyla, herhangi bir saf maddenin algılanış biçimi sinir sistemimiz aracılığıyla cereyan eder sonucuna varırız. Genel olarak tinsel diyebileceğimiz bellek fenomenleri ise bu sisteme etki ederek algımızı meydana getirir ve öznelleşir (Bergson, 2007, s.55). Bu nedenle çalışma yere bağlı ve yerele ait kararlara, İzmit'te yaşamış, bu kenti deneyimlemiş kişilere yer veren kaynaklarla yönlendirilmektedir. Kentle ilgili yerel gazeteler, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, anı kitapları, belediye meclis kararları taranmıştır.

Bergson; *“Özne ve nesneyle ilgili, bunların ayrımları ve ortak noktalarıyla ilgili sorular, uzaydan ziyade zamanla bağlantılı olarak ortaya konmalıdır”* (Bergson, 2007, s.53) derken, imgelerin zamanda gezindikçe öznelleşmesini tarifler. Böylelikle belirlenen zamanın içinde değişen mimari algı, geçmişten gelen verilerle ortaya konmaya çalışılmakta ve tüm kaynaklar Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren incelenmektedir. Ortaya çıkan tespitlerin yazarın kişisel yorumları olduğu düşünülebilir. Bu tip bir düşünceye sebebiyet vermemek için ilk olarak bellek ve algı kavramı tariflenmekte ve bu durumun toplumsal oluşu kanıtlanmaktadır. Bir başka deyişle; geçmişten bugüne elde olan veriler ortaya konduğu için, hatırlama işin içine girmekte ve hatırlama başlayınca gruplar ortaya çıkmaktadır. Nitekim ilk bölümlerde tespit edilen değişkenler, tarihsel süreçte binalar üzerinden elde edilen somut veriler ile oluşturulmuştur. Bu tespit edilen değişkenler kolektif belleğin ürünüyken, deneyimlemeler bölümünde yapılan algı tespitleri toplumsal olmaktadır.

2. TOPLUMSAL ALGI VE KOLEKTİF BELLEK İLİŞKİSİ

Duyusal yolla aktarılan algımızın ardında yatan bilinçsel durum bellekle ilişkilendirilir. Kişinin kendi algısını aktardığı her kavram, belleğindeki izlerin ipucunu verir. Saptanmak istenen durumla ilgili belirli bir süreçte deneyimlenen girdileri, şimdiki algısını ortaya koyar. Özetle burada ele alınacak konu üzerinden gidecek olursak; bugünün Cumhuriyet Dönemi kamusal mekân algısını ortaya koyabilmek için, 1923'ten günümüze kadar kolektif bellekte tespit edilen fiziksel veya düşünsel her değişkeni saptamak gerekmektedir. Öncelikle bu bölümde algı ve bellek ilişkisi belirli düşünürlerin tespitleriyle anlatılmaktadır. Örneğin yapılan bir tez çalışmasında algıyla ilgilenen iki önemli düşünür Maurice Merleau Ponty ve Bergson'un algıyı tarifleme biçimleri görülmektedir (Tapınç, 2012, s.1-8). Ponty mutlaklık ve nesnellığı bertaraf ederek, var olan şimdiye ve özneye vurgu yapar. Bergson, bellekteki izler olmadan şimdinin olmayacağını ifade eder. Ponty, algısal deneyimi kendi doğaçlamasında, somutluğunda görürken ve vücudun mekânsallığına vurgu yaparken, Bergson için algısal deneyim hala ikincil durumdadır ve zamanın akışı için, algılar kullanışlı hafıza figürlerinin sistemizasyonudur. Ponty için deneyimin ikircikli, belirsiz ve özgün durumu, dünyada varoluş boyunca oluşturulan bir vücudun perspektifine sahip olma nedeniyledir. Bunun aksine Bergson kararsızlık ve özgünlüğü, bellek ve algı ikilisiyle kurgulanan sayısız yol olması önerisiyle açıklamaktadır. Buradan anlaşıldığı gibi algının iki öncül durumu; "öznelliği ve bellekle" olan ilişkisidir.

Kolektif bellek düşüncesini ilk kez ortaya atan Halbwachs (Halbwachs, 1992, s.52-53), Bergson ve Freud'un bireysel olarak yorumladıkları *hatırlama ve unutma biçimlerini* daha ileriye götürerek, kişisel belleğin sosyal kodlarla oluştuğunu düşünmekte, bireysel belleği bireyin bulunduğu sosyal ve fiziksel çevre olmadan tariflemenin mümkün olmadığını, belleğin her şekilde kolektif bir üretim olduğunu açıklamaktadır. Bireysel ve kolektif bellek arasındaki farkları değerlendiren Schudson (Schudson, 2007, s.179-180), aynı olaylar dahilinde bile toplum ve değerlendirme farkına göre farklı bellek hikayeleri oluştuğunu belirtirken, bireysel bellek düşüncesini reddetmekte ve bireyin toplumsal ve kültürel bilgilerinin depolandığı ambardan, ihtiyaç olduğunda yararlandığını vurgulamaktadır. Bunun yanında belleğin bilinçli olarak anıları kavramak için saklandığı yerlerden bahsetmektedir. Ayrıca bireysel belleği bir yandan kişisel bir mülkiyet olarak tanımlarken; diğer yandan geniş topluluklar tarafından paylaşıldığı için "kolektif bellek" olarak nitelenmektedir. Oluşan algı bireysel belleklerden aktarılırken, niteliği toplumsal, kültürel ve kolektif olarak açıklanmaktadır. Bunun sonucunda kent üzerinde toplumsal belleği etkileyen, bir takım kaymalara/kopmalara sebebiyet veren ve birbiriyle karşılıklı etkileşim halinde olan düşünsel ve fiziksel değişkenlere rastlanır. Siyasi etkiler, basın faktörü ve zaman içerisinde toplumca değişen durumlar düşünsel değişkenler içerisinde incelenmektedir.

3. KAMUSAL MEKÂNIN KENTTEKİ DEĞİŞKENLERİ

3.1. Düşünsel değişkenler

3.1.1. Siyasi etkiler

Ülkemizde tek partili dönemden çok partili sisteme geçiş başta olmak üzere pek çok politik düşünce değişiklikleri yaşanmıştır. Bu farklılaşma somut olarak mekânlarda gözlemlenirken, resmi kolektif belleğin en büyük değişken etmenlerinden biri haline gelmektedir. Anılmak istenen, hatırlanmak istenen durum ulusal nitelik taşıdığı anda üretim süreci kamuoyunun gözü önünde gerçekleşir. Uzmanlar görüş ifade ederler, farklılıklar ve çatışmalar gündeme getirilir. Aynı karmaşık süreç yerel düzeyde

gerçekleştiğinde ise durum bu kadar göz önünde tutulamamaktadır. Projelerle genellikle yerel yetkililer ilgilenir, bölgenin ileri gelenleri halkın konuyla ilgili görüşünü almaksızın kendi vizyonları doğrultusunda planları yapar. Süreç iki durumda farklı işlese de kentteki resmi bellek yansımaları mevcut iktidarın yönlendirmesiyle gerçekleşir (Nora, 2006, s. 29).

Değişen siyasi görüşlerin, değişen düşünsel kavramlarının mekanlara yansımaları rahatlıkla okunabilmektedir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1932 yılında kurulmaya başlayan Halkevleri, tek partili dönemin kültürel ve mimari yapılanmalarından biridir. Dönemin partisi olan "*Cumhuriyet Halk Partisi*" halkla ilişkisini artırarak Cumhuriyet rejimini benimsetme amaçlarını taşımaktadır. Halkın eğitim öğretim, sosyo-kültürel seviyelerini yükseltme hedefini gerçekleştiren Halkevleri, döneminin siyasi kimliğine de hizmet etmiştir. Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesiyle Halkevleri kapatılmış, yıkılmış veya işlevleri değiştirilmiştir. İzmit Halkevi ise kapatıldığı 1951 yılından 1980 yılına kadar kent içinde atıl bir şekilde kalmıştır. Bu sürece kadar yapılanmanın toplum içindeki etkisi azaltılmıştır. 1980 yılından sonra "*Halk Eğitim Merkezi*" adıyla tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Bugünkü politikalar neticesinde günümüzde herhangi bir ideoloji ve amaç içermeden çeşitli kursların verildiği bir binaya dönüşmüştür. Diğer yandan bugün bu tür kurslardan oluşan eğitim kurumları belediyelerin bünyesine kaydırılmış ve Kocaeli Halk Eğitim Merkezi'ne alternatif olmuşlardır.

Değişen siyasi erkle birlikte görülen mekansal diğer bir farklılaşma ise, Selçuklu-Osmanlı mimari cephe figürleri istemidir. Bugünün yönetimi tarafından belirli bir tarih döneminin çizgilerini görme arzusu aynı zamanda bugünün çağdaş mimarisine farklı bir yorum getirmektedir. Bu durum hatırlama için güçlü bir uyarıcı olan iktidarın ileriye dönük meşruluk ve geriye dönük ebedilik arzusundan ileri gelmektedir. Sonuç olarak sürekli değişen iktidar dengeleriyle belleğin tökezlemesi sapmalar yaşaması mümkündür. Çünkü gelen her iktidar kendi hatırlatma figürlerini kullanarak toplumun belleğine etki etmek ister (Nora, 2006, s. 73).

Üç aşamalı olarak aktarabileceğimiz düşünsel değişkenler bölümünün ikinci halkası basındır. Basın siyasi erkin düşünce tarzını halka iletme ve toplumu etkileme noktasında aracı kanaldır.

3.1.2. Basının etkisi

Yerel basın üzerinden takip edilen beğeni ve beklentiler yazın alanına büyük önem atfetmektedir. Benjamin'in savunduğu gibi tinsel değerler basın yoluyla örgütlenir ve konformist düşüncenin paralelinde ilerler (Benjamin, 2014, s.100). Tarihte hükümet tarafından çıkarılmış basın kararları ve yetkililer tarafından "*halkın yararına haberler*" adıyla denetlenmiş örnekler mevcuttur. Bu durumda devlet öncülüğünde hafızanın korunması söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte yazınsal fazlalık ve çeşitlilik, çok seslilik oluşturabilmekte ve kamunun ortak varlığına dönüşebilmektedir. İzmit geçmişte iktidar söyleminin yanında çeşitli yerel gazeteler aracılığıyla kent için alternatif söylemler üretebilmiştir. Örneğin İzmit PTT Binası'nın bitmek üzere olduğu düşünülürken, diğer bir yandan planlarına uygun olarak yapılmadığı görülür. Tüm bunların sebebinin teknik personel eksikliği, maddi sıkıntılar olduğu anlaşılmış ve proje kent için büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Yapıldığı dönem çevresine büyük sıkıntılar yaşatan binaya ilişkin algı, birbirine muhalif olan ve farklı siyasi görüşlere sahip Türkyolu ve Bizimşehir adlı iki yerel gazeteyle anlaşılmaktadır.

İzmit'in genel durumunu, sokakların, caddelerin halini, sahil kent ilişkisini konu alan, halkı bilgilendiren köşe yazarları veya kentle ilgili kentlinin fikir sunacağı platformlar bugün yok denecek kadar azdır. Gazetelerde kentle ilgili yeni inşaların kendi tekillikleri

üzerinden, kentle ilişkisi kurulmadan reklam niteliğinde haberi yapılır, çok azı halkın yorumuna ve çok yüzeysel kısımları halkın kararına bırakılır. Örneğin İzmit'in yeni tramvay projesinin tramvayının rengi, ismi ve modeli internet üzerinden anket yoluyla halk oylamasına sunulmuştur. Fakat diğer bir yandan yerel gazetelerde bu projenin güzergâhı, yapılış süreci, amacı gibi önemli kararlarıyla ilgili halkın yeterince bilgilendirilmediği gözlenmektedir (Özgür Kocaeli Gazetesi, 23.05.2016). Habermas'ın *"İdareyle kesintisiz temasın gerçekleştiği konular/ alanlar/ durumlar, akıl yürüten topluluğun eleştirisine konu olma anlamında kritik bir durum oluşturabilir. Toplum bu sürece meydan okumak istediğinde dönüştürmesi/ değiştirmesi gereken aygıt, basındır"* (Habermas, 2015, s. 84-88), biçiminde söz ettiği gibi, verilen kararları öğrenme, kararların verilme sürecine müdahil olma, eleştirme veya karşı durma, kısacası kentlinin kentle ilgili daha etkin kılınması ancak basın yoluyla mümkündür.

Zaman içerisinde bir takım gerekçelerle toplumsal beğeni, beklenti, ihtiyaç ve alışkanlıklarda dönüşümler yaşanabilir. Basın yoluyla takip edilebilen bu bulgular, kendi zamanı içinde yine basın yoluyla aktarılmakta, yayılmakta ve kabullenilmektedir.

3.1.3. Toplumsal beğeni, beklenti, ihtiyaç ve alışkanlıklar

Gerçekte sorunsuz yapılar inşa etme isteği olan İzmit halkının, zihninde yarattığı mekânlarla ortaya çıkanlar arasında bir yarılma olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren eksikliği hissedilen yapılara ulaşmaları ciddi mücadelelerle gerçekleşen İzmit halkının *"beklemeyi bilmek"*, *"sabretmek"* gibi kavramları uzun zamana yayarak göğüslemeleri ve uzayan inşaat süreçlerinde ortaya çıkan yapıların bekleneni karşılamaması, her seferinde kentlide hayal kırıklığı yaratmıştır. Fakat yönetimin ve kurumların ekonomik ve teknik eksiklikler gibi sebepleri olsa da, bu haklı gerekçeler toplumda oluşan beklentiyi, hayal kırıklığını ve güven algısını değiştirememektedir. İzmitli'nin ihtiyacı olan modern kamusal yapılara ulaşmadaki ciddi güçlüklerle inşaatların uzaması, ortaya çıkan yapıların işlevlerini tam olarak yerine getirememesi veya yapısal ve strüktürel sorunlar büyük bir bıkkınlık getirmiş, istenilene ulaşamamanın verdiği mutsuzlukla mekânlara ait belleğin oluşamamasına ya da bellekte amaçlanan imgenin ortaya çıkmamasına neden olmuştur.

Söz gelimi, 1976 yılında inşa edilen İzmit Hükümet Konağı zaman içinde işlevsel olarak istenilene yanıt verememiştir. Mimarlık adına *"söz söyleyebilenler"* tarafından tercih edilen ve beğenilen bu proje, hizmete girdiğinde mekânların örgütlenmesi ve mevcut teknolojiyi kullanamaması anlamında, gelişmenin ve değişimin uzağında kalmıştır. Gerek merkezin ve devlet yöneticilerinin mimari zevklerindeki değişme, gerekse inşai sebeplerle kullanımda ortaya çıkan güçlüklerle, zihinlerde eskitmeye yüz tutmuştur (Erol, 2014, s.152). İnşa edildiği günden beri toplumca benimsenemeyen bina, bugünkü yönetim tarafından yıkılmak istendiğinde kentli tarafından engellenmemiştir. Benjamin'e göre sanat yapının biriciklik niteliği ile geleneğin bağlamı içerisindeki yerleşikliği arasında özdeşlik bulunmaktadır (Benjamin, 2014, s. 57- 58). Buradan bakışla yapıların/mekânların aynı nitelikte mevcut olan özel atmosferlerine zamanla bakışın değiştiği görülür. Bu değişim bağlam farklılıklarından dolayıdır. İnşa edildiği ilk yıllarda kentteki koşullar nedeniyle yapılara atfedilen önem, zamanla değişiklik gösterebilir, hatta yapı tamamen değersizleşebilir.

Toplumsal beğeni ve beklentilerin yanında yıllar içinde ihtiyaçlar da değişmektedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın yaşandığı yıllarda artan salgın hastalıklar büyük ölümlere yol açmıştır. Örneğin verem hastalığı büyük ölümlere sebep olmakla birlikte tedavi merkezleri yok denecek kadar azdır. O dönem Verem Dispanseri inşa

edildiğinde İzmit için büyük bir anlam ifade etmektedir. Devlet hastanesinin bir bölümünün verem hastalarına tahsis edileceği kadar fazla sayıda hasta bulunduğundan bina yeterli gelmemiştir. Ancak bugün verem hastalığına karşı önlemler alındığı ve daha fazla teçhizatlı yapılar inşa edildiği için bu dispanser binasına eskisi kadar ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu nedenle, binanın önemi inşa edildiği yıllara oranla azalmış ve bina başka ihtiyaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Zaman ilerledikçe toplumun ihtiyaçları değişebilmektedir. Başta sağlık sorunları olmak üzere gelişen ve iyileşen ülke şartları bazı mekânların gerekliliğini azaltmaktadır. Aynı durum İzmit Halkevi Binası için de geçerlidir. Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda rejimi benimsetmek ve halkı eğitmek için inşa edilen binanın zaman ilerledikçe bu amaçlarına eskisi kadar gereksinim duyulmamakta ve artık bu gayelerin yeni alternatifleri bulunmaktadır. Cumhuriyet'in kamusal yapılarının inşa edildikleri dönemlerde genellikle kent için ilk olma özellikleri vardır. Acil ihtiyaçlar, uzun ve zorlu bekleyişler dahilinde yapılarak toplumun büyük bir eksikliği giderilmiştir. Diğer taraftan zamanla bazı alışkanlıklardan vazgeçme durumu da ortaya çıkmıştır. Örneğin yazlık sinema kültürü sosyal aktivitelerin vazgeçilmeziyken, zamanla bu açık hava mekânları terk edilmiştir.

Düşünsel farklılaşmaların ardından kent içinde somut değişiklikler gözlenmektedir. Bu süreçte kentsel kararlar, yapım- yıkımlar, işlev ve yer değiştirmeler, yapay ve doğal felaketler, yerin ve zamanın ruhuna aykırı yapay kazanımlar gözle görülür hale gelmektedir.

3.2. Fiziksel değişkenler

3.2.1. Kentsel kararlar

İzmit için tasarlanan imar planlarında idari merkezin, rekreasyon merkezinin konumlarının sürekli farklılaşması kent içi ana ulaşım arterinin belirsizliğine sebep olmuştur. Bugün dağınık halde bulunan idari mekanlar ve rekreasyon alanları kentliyi belirli bir noktada toplayamamaktadır. İzmit ile ilgili kentsel kararların diğer bir örneği ise sanayi yapılarının kentin dışında konumlanmasıdır. Kentin endüstrisi için önemli katkıları olan ilk sanayi yapıları şehrin dışında konumlanmış olup, bu konuma uygun yeni fonksiyonlar yüklenmemektedir.

Söz gelimi, İzmit'in yeşil, rekreasyon ve kamusal alanlar gibi sosyal alanlarının ana kararlarını inceleyelim. Erken Cumhuriyet Dönemi'nin şehircilik anlayışında yeşil alan düzenlemelerine önem verilmesinden dolayı (Batur, 1998, s. 215), Jansen planının önerileri arasında olan bu üç alan, Öz Dönemi'nde (1931- 1950 yılları arasında Belediye Başkanı Kemal Öz Dönemi) de oluşturulan yeşil alanlar arasındadır. Bu dönemde sayısı ayrıca arttığı gözlenen yeşil alanların Jansen'in 1938 tarihli planında işaretlenen alanlarla örtüştüğü gözlenmektedir. 1953 tarihli Aru'nun planında, şehir içinde bulunan park ve yeşil sahalar korunmuş, ayrıca sahilde eski Gümrük Binası ve Yeni Cuma Cami arasında park düşünülmüştür. Yeni iskân sahaları içinde yeşil saha, park, çocuk bahçesi gibi açık sahalar ayrılmıştır. Eski şehirde değişme imkânlarının zamanla, adım adım olacağı belirtilmiştir. Şehrin cami ve benzeri eski eserlerini başka binalar sarmış ve etkilerini bozmuştur. İmar planında bu nokta göz önünde bulundurulmuş, camilerin etrafı açılarak tanzim edilmiştir (Aru, 1953, s. 211-212). 1972 tarihli Sökmen'in planında şehir merkezinde bulunan park ve yeşil alanların çoğu korunmuş fakat büyük bir değişikliklerle Ankara-İstanbul yolunun dolgu yapılarak kıyıdan geçirilmesi kent ve kıyı ilişkisini zayıflatmış, denizle kentin bağının kopmasına sebep olmuştur. İzmit artık eski küçük bir sahil kenti, yeni bir sanayi şehri olarak bilinmektedir. Eski kıyı kenti İzmit, yaşayan hafızaların anlattıklarında, anı kitaplarında ve eski fotoğraflarda kalarak tarih olmuştur. Bu nedenle belirlenen yeşil, rekreasyon veya kamusal alan olarak tabir edilen sosyal alanlarda kaymalar ve kopmalar yaşanmıştır.

Bugün bu alanlarda yapılan düzenlemelerin park sınırları içinde kalmaları, kafe, mağaza, yürüyüş yolları gibi gündelik hayat ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemelere entegre olamamaları diğer bir deyişle kent içine dahil edilememeleri sebebiyle kullanım yoğunluklarında değişiklik gözlenememiştir. Ayrıca alışveriş merkezi gibi tüketim, yani hızlı unutmaya tempolu merkezlerde geçirilen zamanın artmasının yanında, park, meydan, yeşil alan gibi kentin belleğini, kolektif belleği destekleyen açık kamusal alanlar gün geçtikçe önemini yitirmektedir.

İlk adımda kent için somut olarak verilen genel kararların ardından tekil müdahaleler uygulanmaktadır. Bu müdahaleler yıkılanın yerine yenisini yapmak, işlevini dönüştürmek, yer değiştirmek ve yapay edinimler/ kazanımlar üzerinden incelenmektedir.

3.2.2. Yapım ve yıkım

Modern süreçte yaşamak için gerekli olan birincil koşul yapma ve yıkmaya üzerinden oluşturulmuştur. Modern insanın hareket edebilmek ve yaşayabilmek için kucaklamak zorunda olduğu diyalektik Lukacs tarafından sunulmaktadır² (Bermann, 2013, s.75). Bu öğretiden temellenen modern dönem, kullanılan malzeme niteliği, köyden kente doğru yoğun bir göçle artan nüfusun gerekliliklerini hızlıca karşılama dürtüsü, eskiyi ve eskinin kullanışsız olanını bertaraf edip sade, yalın ve fonksiyonel olanına yönelme, makinalaşmayla birlikte seri üretim ve standardizasyon kavramları gibi doğrular getirmiştir. Öncelikle 20. yüzyıl mimarisinde geliştirilen programlar ve manifestolar, bu süreçle birlikte gelen yapım ve yıkımları destekler niteliktedir. Dönemle birlikte gelen rasyonel tavır, bellekteki izleri silmeye çalışarak algıyı nötrler. Eskiye takılan yeni bir düzenleme, bellekte üzerine bir katman eklenip kendi zamanına devam edebilecekken, görsel bir izin veya yazılı bir belgenin olmaması bu işi zorlaştırmaktadır. Aynı zamanda modern döneme denk gelen bazı Cumhuriyet Dönemi yapılarının karakteri de bu akımdan etkilenir. Bu nedenle eski binaların fonksiyon ve teknolojik yetersizliği veya görsel kaygılarla Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar yapım ve yıkımlar devam etmiştir. Günümüzde devam eden yıkımlar için özellikle Cumhuriyet mekânının anlam duygusunu yitirmesi ve bu dönem mirası için yeterli bilince sahip olunmaması, nedenlerin en başında gelmektedir. Artık o yerle ilgili duyulan bir hikâye veya görülen bir fotoğraf üzerinden rastlantısal bir şekilde hafızalar onarılabilecektir. 1940'larda yapılan Kocaeli Devlet Hastanesi'nin yıkılması ve yerine yeni hastane binasının yapılması (Fot.1- Fot.2), İzmit'in endüstri şehri olmasında başrolü olan Seka Yerleşkesi'nin özellikle sosyal yapılarının korunamaması ve eski işleviyle bağlantılı olmayan Sekapark'ın inşa edilmesi bu konuya örnek verilebilir. Meselenin özünde SEKA Yerleşkesi'ni bütüncül haliyle değerlendirmek ve bugüne katmak amaçlanmamaktadır. Bugün bu alanda sadece oturma alanları, kafeler, çeşitli sahil düzenlemeleri yapılmış ancak denizle ilişkisi kurularak eski SEKA ile bağlantı sağlanamamıştır.

²Lukacs'ın Bermann, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* kitabında geçen diyalektiği; "Her şeyin geçip gitmesine, yeni yaratışlara yol açmak için o ana kadar yaratılan her şeyin hatta gelecekte de yaratabileceklerinin yıkımını kabullenmeye hazır olmadığı sürece yaratamayacaktır."

Fot.1: Kocaeli Memleket Hastanesi
Binici, 2012, s.119)

Fot.2: Kocaeli Devlet Hastanesi'nin Yıkımı
(Özgür Kocaeli Gazetesi, 19 Aralık 2014)

İzmit ile ilgili başka örnekler verilecek olursa; 1940'lı yıllarda inşa edilen Belediye İşhanı yıkılarak yerine alışveriş merkezi, İzmit Cezaevi yıkılarak yerine eğitim yapıları yapılması kararlaştırılmıştır. İzmit'te, 1940-1960 yılları arasında inşa edilen Yenidoğan İlkokulu, Sümer İlkokulu, Necatibey İlkokulu, Yenimahalle İlkokulu'nun yerine bugün yeni okullar inşa edilmiştir. Başta Oğuz Sineması olmak üzere kentli için en önemli sosyal aktivitelerden olan İzmit sinemaları ve açık hava sinema alanları günümüzde mevcut değildir. Bugün İzmit Belediyesi'nin olduğu Belsa Plaza'nın yerinde bir zamanlar eski hal binasının bulunduğu ise hafızalardan silinmiştir.

Kendi içinde çeşitli üslupsal farklar nedeniyle dönemlere ayrılmış olan Cumhuriyet dönemi binaları yapım teknikleri ve kullanılan malzeme yönüyle genel olarak betonarme yapılardır. Bugünün yeni malzeme dünyası içinde inşa edilen binalar ise genellikle cephede farklılaşan yeni unsurlarıyla bu yapılardan ayrılmaktadır. Böylece şimdi ile geçmiş arasında zamanın fiziksel algısı açısından genişleme yaşanırken, fikrî farklılaşmada daralmalar olmuştur. Örneğin İzmit'te 1940'lı yıllarda inşa edilen ve aynı dönemi temsil eden Erkek Sanat Okulu ve İzmit Lisesi, anı değerleri açısından kentte korunması gereken yapılar olmalarına rağmen eşdeğer görülmemektedir (Fot.:11-12). Kesme taştan inşa edilen Erkek Sanat Okulu tescillenirken, görünüş itibarıyla alanında uzman kişiler dışında bugünün okullarından ve sonraki yıllarda inşa edilen kendi ek binalarından ayırt edilemeyen betonarme ve dış cephe boyalı İzmit Lisesi yıkım tehlikesi altındadır. Bu yapıdaki koruma konusundaki çatışma ve kararsızlığı Riegl'in belirttiği "eskilik değeri" ve "yenilik değeri" terimleri tariflemektedir. Ona göre yenilik değeri eskilik değerinin en korkunç rakibidir (Riegl, 2015, s. 92- 96). Bozulmanın izlerini taşıyan yapı onarıldığında, eskiliğinden değer kaybedip gözü yanıltabilmektedir. İzmit Lisesi'nin biçim, malzeme, strüktürel anlamda eski ve yeni binaları arasında keskin farklılıklar olmaması bu iki değeri birbiri içinde eritmektedir. Hala kullanılabilir olması ile birlikte, konu daha da karmaşık hale gelir ve binadaki geçmiş yani bozulma izleri daha çok saklanmak istenebilir veya yeni olan için yıkım kararı getirilebilir. Cumhuriyet eğitim sistemi ile İzmit'te ilk inşa edilen lise, kent için önemli bir değerken, malzeme burada değer belirleyici etmen olmuştur.

Fot.11: İzmit Lisesi (Binici, 2012, s.101)

Fot.12: İzmit Endüstri Mes. Lisesi (Binici, 2012, s.109)

İzmit için eskilik ve yenilik değeri arasında sıkışıp kalan örnekler artırılabilir. İnşa edildiği günden günümüze dek, sürekli onarıma ve eklemeye maruz kalan PTT Binası'na sadece gören gözle tarihi bir değer vasfı yüklemek imkânsızdır. Aynı şekilde 28 Haziran İlkokulu'nun ilk yapılan bloğuyla daha sonra eklenen bir diğer bloğunu görünüş itibariyle birbirinden ayırmak ve bir değerlendirme yapmak çok zordur.

Malzemelerin bugünün yapılarıyla karşılaştırılmasının yanında toplum, geçmişten gelen yapı malzemelerinin kullanımlarına göre, algısına göndermeler yapmakta ve binalara değer biçmektedir. Örnek verilen doğal taş, Osmanlı'dan bu yana ülkemiz yapılarına anıtsallık hissi yaratmakta, onlara koruma konusunda öncelik kazandırmaktadır. Basit geometrik formların kullanılması, şerit pencereler veya geniş cam yüzeyler ile iç ve dış mekan arasında şeffaflık ve geçirgenlik kurma, fonksiyonel mekan düzeni, dışarıdan belirgin olmayan konstrüksiyon ve beyaz dış cephe gibi unsurlar modernizmin hızlı ve geçici yapı üretimine gönderme yapmaktadır.

3.2.3. Dönüştürme ve işlev/yer değiştirme

Yapıların inşasından sonra geçirdiği dönüşümler, kitleyle yapıt arasındaki hesaplaşmada büyük etki arz eder. Benjamin'e göre yapılar iki yoldan alınırlar: "*hem dokunsal hem de görsel yolla.*" Mimari söz konusu olduğunda insanın algılaması salt görsellik, yani yoğun iç gözlemlerle değil, zamanın akışı içerisinde dokunsal algılamaya, yani alışkanlığın yönlendirilmesiyle sağlanır (Benjamin, 2014, s.76). Mekânın kullanılmasıyla kazanılan alışkanlık dönüşümlerle veya değişimlerle kaybedilir. Kullanıcı türünün ve yoğunluğunun değişmesi mekânla ilgili algının azalmasına neden olur. Örnek verecek olursak; Cumhuriyet'in yetiştirdiği kadın mimarlardan olan Lemar Cevat Tomsu'nun erken dönem projelerinden biri olan Karamürsel Halkevi (1936) 1960'lı yıllarda hastane binasına dönüştürülmüş ve eski Halkevi Binası oluşuna dair hiçbir iz bırakılmamıştır (Fot.:3-4). Çok partili sisteme geçerken kapatılma kararı verilen Halkevi Binası'nın orijinaline sadık kalınmadan eklentiler yapılmıştır (Erol, 2015, s. 1983- 1996). Önemli ilklerden olan bu bina, bugünün kent hafızasında yıkılan eski hastane binası olarak bilinmektedir. Halkevi fonksiyonuyla kısa süre kullanılan yapı, kentli tarafından anımsanmamaktadır.

Fot.3: Karamürsel Halkevi
(Erol, 2015, s.1986)

Fot.4: Halkevi'nin Hastaneye Dönüşümü
(Erol, 2015, s.1992)

SEKA alanında 1. Kâğıt Fabrikası'nın Bilim ve Kağıt Müzesi'ne dönüştürülmesi projesinde bina içinde gezerken, zemininde camla kapatılmış dekovil hattının izlerine rastlanmaktadır (Fot.:5-6). Bununla birlikte binanın ayrı bir bölümünde kâğıt yapım sürecini anlatan ve SEKA ile ilgili belgeleri barındıran arşive yer verilmiştir. Boym'a göre "*Geçmiş ele avuca sığmaz ve tekinsizdir. Geçip giden zamanların kalıntıları..., modern çağda şarkın kıymetli taşları gibi kutsal bir yere koyulur. Her türlü birebir yenileme projesi memnuniyetsizliğe ve şüpheye yol açar; tarihi düzleştirir, geçmişi bir*

ön cephe haline, tarihsel üslupların parçalarına indirger. Hafızanın izleri her yerde görülür. Yenilenmiş eski taşlar, geçmişin hayaletleri ile şimdinin gereklilikleri arasındaki transit yerleri haline gelir” (Boym, 2009, s.123). Kentte geçmişe ait bu binaya yapılan müdahaleler yüzeyselleşip, korumayla ilgili önemli noktalar ötelendikçe eleştiriler artabilir. Yeni nesilin bilim yönünden gelişimine yardımcı olan, diğer bir deyişle geleceğe hizmet eden bu müze yapısında da, zaman zaman geçmişle karşılaştıran ve eskiye geçişe izin veren ara kesitler bulunmaktadır. Geçmişten kalan birtakım izlerin mekânın herhangi bir yerinde bırakılması “geçmişe saygı” olarak nitelendirilebilirken, ziyaretçilerin mekâna yakınlık duymasına fırsat tanımıştır. Fakat fabrika binasını koruma hususunda yapılan müdahalelerin yapıya ne kadar değer kattığı ve nasıl dönüştürdüğü ayrı bir tartışma konusudur.

Fot.5: 1. Kağıt Fabrikası
(Binici, 2012, s.55)

Fot.6: Bilim ve Kağıt Müzesi (Özgür Kocaeli,
Gazetesi 30 Kasım 2014)

Zaman içerisinde birtakım sebeplerle fonksiyon değişikliğine uğrayan binalar İzmit için artırılabilir. 1952 yılında inşa edilen Adliye Sarayı ihtiyaçlara yetersiz kalması gerekçesiyle İl Sağlık Müdürlüğü'ne devredilmiş ve 2000 yılında yeni bir Adliye Binası inşa edilmiştir (Binici, 2012, s.133). Yine aynı gerekçeyle 1964 yılında inşası tamamlanan İşçi Sigortaları Binası, 1998 yılında SSK Merkez Dispanseri'ne dönüştürülmüştür (Binici, 2012, s. 158-164). İncelenen işlev değişikliklerinin yanında, İzmit'te en fazla yer veya bina değişikliğine maruz kalan kurum, İzmit Sanayi ve Ticaret Odası'dır. 1954 yılından bugüne dek altı kez mekân değiştiren oda, kent içinde uzun yıllar kendine ait bir yer edinememiştir (Binici, 2012, s. 191- 198). Kurumun son yıllarda inşa ettiği bina ise konumu ve görünüşü itibarıyla kent için önemli bir referans noktası olarak, yıllardır kaybettiği gücünü ve izini, kentte büyük bir etki bırakarak kazanmaya çalışıyor gibidir.

3.2.4. Yer in ve zamanın ruhuna aykırı yapay edinimler/ kazanımlar

Benjamin'e göre “Yapıtların teknik yolla yeniden üretimleri sonucu hakikiliğinin zedelenmesi, maddi varlığından tarihsel tanıklığına değin başlangıçtan itibaren gelenekleşmiş olan her şeyinin zarar görmesi anlamına gelmektedir. Maddi varlıktan temellenen tarihsel tanıklık öncelikle yapıtın insanlarla bağıını koparmakta, sonrasında tarihsel tanıklık öğesinin sarsıntı geçirmesine neden olmaktadır. Bu sarsılmayla birlikte zarar gören nesnenin otoritesi, son bulan şey ise “özel atmosfer” kavramıdır” (Benjamin, 2014, s.54-55). Örneğin İzmit kentiyile bütünleşik bir deniz yaşantısını, yani onun bir defaya özgü varlığını, diğer bir deyişle özel atmosferini korumak yerine yapay bir şelale üretip, su olgusunun kitlesel varlığının yeniden üretimiyle avuntu sağlanması beklenemez. Buradaki yeniden üretim, denizin insanlarla kopan bağıını iyileştirememiştir. Aksine şelale, etrafındaki kafe düzenlemeleri ve büyük istinat duvarlarıyla birlikte tarihi İzmit Saat Kulesi'ni çevreleyerek kentteki otoritesini diğer bir deyişle özel atmosferini sarsmış ve görsel etkisini zayıflatmıştır (Fot.:13).

Fot.13: Saat Kul. ve Yapay Şelale (haberciniz.biz) Fot.14: İzmit Yeni Valilik Binası (ozgurkocaeli.com.tr)

İnsanların zamanın hızından tedirgin olduklarında saklanacakları, Boym'un "*nostalji*" olarak adlandırdığı, suni mekanlar üretilmektedir. Fakat gerçek anlamıyla kendi doğal seyrinde yaşanması için yanlısamalar ve gerçek pratiklerden oluşan çift katmanlı tarih oluşumu gerekmektedir (Boym, s.19). Çünkü eksik kalması halinde yerden veya zamandan yapay edinimlerle doldurulmaya çalışılmaktadır. Yere ait olmayan ve farklı zamanlardan eklemeler çift katmanlı olarak tasvir edilen tanımı karşılamamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 2012 yılında başlayan yeni Hükümet Konağı, Selçuklu Mimarisi'ne ait izler yalnızca cephe düzenlemesinde sürülerek, modernize edilmeye çalışılmıştır (Erol, 2014, s.152) (Fot.:14). Cephelerin haricinde, yapının kentte konumlanış biçimi, kullanılan malzeme ve plan sistemi yönünden, bu tarihi döneme bir atıfta bulunulmamıştır. Günümüzde Türkiye'nin diğer kamu yapılarında görülen benzer durum gibi, kentin en büyük idari yapısı olan İzmit'in yeni Hükümet Konağı, zamanın hızına karşı bir nostalji yaşama arzusuyla değil, yönetimin, tarihin Osmanlı ve Selçuklu Dönemi'ni görsel olarak göz önünde tutmak niyetiyle inşa edilmiştir. "*Işık Sözcükleri*" kitabında Kracuer, bizi olayı deneyimlemekten ve anlamaktan alıkoyan şeyin yeniden üretebilirlik olduğunu söylemiştir. O'na göre; "*Tarihsel görüntülerin kitlesel varlığı bile bellek ile deneyim arasındaki bağlantıyı, bilginin ve algının olanaklılığını tehdit eder. Kendi hakikatini ardında bırakarak kolaylıkla geri getirilebilen ebedi şimdide, hemen erişilebilen bir koleksiyona dönüşme tehlikesi altındadır.*" (Cadava, 2008, s.28.) Günümüzde, hatırlatılmak istenenler için yapay yolla üretime ihtiyaç var gibi görünmektedir. Kent içi verilerin özümseme şansının azalmasından ötürü, verilmesi istenen kurgunun sahneleri oluşturulmaktadır. Ayrıca bunun yanında ihtiyaçları karşılamadığı gerekçesiyle eski Hükümet Konağı'nın yıkılması, Cumhuriyet'in modernist çizgilerinden birini daha kentten silmiştir.

Yapıların orjinalleri ile yeniden üretilen imajları kentte gereksiz süs öğeleri olarak görülmekle birlikte, gereksiz imaj üretimini de beraberinde getirmektedir. Tarihsel süreçte, ayakta kalan yapıların sayısı azaldıkça bu yapıların sayısını imajlarla arttırma çabası tarihi yapıların eksikliğini kapamanın bir yoludur (Şenyurt, 2014, s.1143). Bir yandan İzmit Lisesi yıkım tehlikesi altındayken veya Eski Memleket Hastanesi yeni bir hastane binası için yıkılmışken, diğer yandan İzmit Saat Kulesi simgesini tüm taksi duraklarında yinelemek görsel şovun ötesine gidememekte, bilinçli ve iyi niyetli bir "hafıza mekan" denemesi olamamaktadır. Kent simgelerinin çoğaltılması, sürekli arka planımızda dekor olarak durdurulması çabası için H.Marcuse "*Kültür bir arka plan değildir, gündelik yaşamın tersi, bir başka evrenin iklimidir*" der (Assmann, 2003, s.87). Bunun gibi yanlış kararların devamı görsel olarak kenti kirletmenin yanında daha önemli zararlara neden olmaktadır. Eskiye öykünmelerin yerinden ve bağlamından kopuk olması, edinilen geçmiş alışılmışlıkların kalmamasından ötürü büyük bir coşkuyla karşılanmamaktadır.

Alınan kararlarla yapılan müdahalelerin yanında bir de beklenmedik anda gelişen değişimler meydana gelmektedir. Doğal ve yapay felaketler olarak ayırabileceğimiz bu ani değişiklikler kent içinde büyük hasarlara neden olabilmektedir. Fiziksel oluşan

zararla birlikte istemli ve istemsiz bellek kayıpları yaşanmaktadır. Bununla birlikte felaket sonrasında alınan önlemler toplumsal unutmaya ve hatırlama olgularına yardımcı olmaktadır.

3.2.5. Felaketler

Travmatik olayların toplumsal dinamiklerini değerlendirirken doğal afetler veya insan eliyle oluşturulmuş felaketler, altüst edici değişimlere iyi birer örnektir. İzmit'te yaşanan deprem, doğrudan kentle ve mekânla ilişkili olan bir doğal felakettir. Ayrıca mekân üzerinden incelediğimiz kolektif belleğe büyük etkisi olduğu düşünülmektedir. İnsanların bu olaya yanıt veriş biçimi depremden sonra gelişen, farklılaşan ve değişen belki de alt üst olan kamusal algıyı araştırmak için iyi bir yöntemdir. Deprem kente büyük hasar vermiş ve belleklerdeki mekânları yıktığı gibi anıların da hatırlanmaması boyutuna getirmiştir. Deprem nedeniyle başlatılan kentsel dönüşüm, kuşkusuz hasarlı yapıların yenileştirilmesi için olumludur. Fakat yaşanan soykırım sonrası örneklerde olduğu gibi gerçekten unutulmak istenen bir durum olan deprem, anıları ve yaşandığı yerleri de bilinçli olarak silmek istemiştir. “*Zihinde ve Kültürde Bellek*” kitabında, yaşanan travma sonrası gelişen acil durum, inhibisyon ve uyum aşamalarından söz edilir (Boyer, Wertsch, 2015, s.224- 234). Farklı gruplar farklı tepkiler verecek kimileri hatırlamak isteyecek, kimileri unutmayı tercih edecektir. Ya da kabullenmeleri için olumsuzluk veren duygunun kalkmasını sağlayacak zamanı bekleyeceklerdir. İzmit depreminin gece yaşanmış olması, toplumda genelde barınma alanlarıyla ilgili korku oluşturmuştur. Kamusal mekânlar ise büyük bir faciaya neden olmadığından dolayı güvenilirliğini daha fazla korumaktadır. Fakat hasar almış bazı örnekler vardır. Örneğin Cumhuriyet yapılarından olan Kocaeli Devlet Hastanesi'nin bir bölümü yıkılmış, tamamı hasar almıştır. Yıkılan bölümler yerine yeni eklentiler yapılmış, hasar alan ve eskiyen yapı gerekli bakım ve onarımlardan geçirilmemiştir. Günümüze bu şekilde gelerek tehlike arz etmesi nedeniyle binanın yıkımına karar verilmiştir. Diğer bir örnek ise; İzmit'in sanayi şehri olmasında başrol oynayan Seka Kağıt Fabrikası'nın bazı sosyal yapılarının aldığı hasar sebebiyle kullanılamaz hale gelmiş olmasıdır. Bu yapıların yerine yeniden bir inşa veya düzenleme olmamıştır. Fakat fabrikanın karşı parselinde konumlanan ve sosyal yapılarla aynı süreçte inşa edilmiş olan SEKA Cami ağır hasar aldıktan sonra yerine eskisine çok benzer yeni bir cami projesi uygulanmış ve aynı alanda, aynı fonksiyonuyla kentlinin belleğindeki yerini korumuştur. Depremde hasar gören yapılardan bir diğeri ise Bağçeşme İlkokulu, diğer bir adıyla Orhangazi İlkokulu'dur. Bugün yıkılan binanın yerinde eskisinden farklı bir eğitim yapısı bulunmaktadır.

Günümüzde felaket olgusunu yalnızca anıt yapmak üzerinden değil, depremde hasar görmüş veya bu durumu hatırlatan binalar veya mekânlar içinde araştırmak gereklidir. Ayrıca kamusal alanlarda bilinci geliştirmeye yönelik deneyim alanları, deprem olgusunun kolektif bellekte yer edinebilmesi için gerekli görülür. Anıt ve müze gibi durağan olan ve insanla ilişki kuramayan yapılar yerine, insanla karşılıklı etkileşim içine girebilen ve tecrübe edilen “*karşı anıtlar*” üretilmelidir. Böylece hatırlanmak istenmeyen deprem olgusu iyileştirilip içselleştirilerek, hafızalardaki anıları gün yüzüne çıkarmaya imkân verir. Deprem sonrasında İzmit'te kamusal bir alanda deprem anıtı inşa edilmiş fakat nitel veya nicel hiçbir özelliğiyle farkındalık yaratamamıştır (Fot.:7- Fot.:8).

Fot.7: Anıtpark ve Deprem Anıtı
(placeandsee.com)

Fot.8: 99 Gölçük Depremi Anıtı
(www.wowturkey.com)

Bunun yanında İzmit üzerinden yapay bir felaket olarak vereceğimiz örnek ise TEKEL yangınıdır. Faili meçhul olan bu yangın İzmit'in önemli bir Cumhuriyet öncesi ve sonrası tanığını yok etmiştir. İnsan eliyle yapılmış bu felaketten geriye yanmış binaya ait anı nitelikli büyük bir duvar bırakılmıştır. Kentin TEKEL geçmişine şimdilik bir katkısı olmayan kalıntının, bugün tamamı bitki örtüsüyle kaplanmış ve bu izle ilişkili olmayan büyük bir park düzenlemesi yapılmıştır (Fot.:9-10).

Fot.9: Yanan TEKEL Binası'nın Günümüzdeki Duvar Kalıntısı (Özden Senem Erol)

Fot.10: TEKEL Yangını
(bizimkocaeli.com)

4. BUGÜNÜN KAMUSAL MEKÂN ALGISI ve SONUÇ

Kişinin algısındaki farklılaşmalar toplumun belleğinde değişkenlikler yaratır. Bireysel olan algıda, hatırlama işin içine girdiğinde gruplar ortaya çıkmaya başlar. Vücut ile sıkı ilişki içinde olan algı, duyularımızın hesaba katılması ile deneyimi başlatır. Kent içindeki mekân ve izler görülebilir, tarif edilebilir ve somut olandır. Fakat tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan fiziksel ve düşünsel etkiler deneyimlenerek, elle tutulur bu kavramlarda anlamsal ve biçimsel kaymalar/kopmalar yaşanır. Yerelde bağlamı, içeriği, niteliği değişen veya gerçeğinin yerine temsili konulan, yok olan, yerine konulan ve istikrarsızlaşan kent elemanları, geçmişten bugüne gelene kadar algıda değişmeler yaşamıştır. Bu durum ise bellekte kalan kalıcı izler olarak nitelendirilerek; ilk bakışta fark edilmeyen, görünmeyen ve tariflenmeyen fakat bugünün kent algısına musallat olan durumlardır. Kentte rastladığımız mekân ve izleri tarif etme ve görme biçimi, zihnimizdeki bu bellek figürlerinin ipucunu verebilir. Birbirinin içinde kaybolan ve birbirine girişken algı- bellek konusu; Cumhuriyet'in yapıları/ alanları incelenirken kentte algılanan durum ve belleğin yapısı olarak yüzeye çıkmaktadır.

Kentte süregelen fiziksel ve düşünsel etkileşimler, belirli bir zaman sonra toplumda bir algı ve simgeleştirme durumu yaratır. Benjamin'in "*Pasajlar*" kitabında "*mimesis yetisi kuramı*" olarak ifade ettiği bilgi yönelimi özünde deneyim kuramıdır. Temeli benzerlikler üretmek ve algılama yetisi olan "*duyumsanan bilgi*", kent içinde bize tüm çabaların sonucunu verir. Artık hayatta kalmamış olan, gözle görülmeyenin üzerinde dahi üstünlük kurulabilecek bu dönemin anlamlarını açığa çıkartmak amaçlanmaktadır (Benjamin, 2014, s.17). Heidegger'e göre mekânlar matematiksel olarak kavranan "*mekânla*" değil, insan deneyimi yoluyla kavranan "*yerle*" varlık bulur. Yerler de tıpkı şeyler ve binalar gibi öncelikle deneyim ve kullanım yoluyla algılanır (Sharr, 2013, s. 48-71).

Geçmişte "*Kağıt Şehri*", "*İşçi Kenti*" olarak anılan kent, SEKA'nın kapanmasından ve mekanlarının yeniden işlevlendirilmemesinden sonra, günümüzde fabrikaların fazlaşması ve Türkiye sanayisinin merkezi olmasından ötürü "*Sanayi Kenti*" olarak adlandırılmaktadır. Temsili olarak kentin sanayi ismiyle genelleştirilmesi SEKA ile anılan kâğıt ismini bertaraf etmiştir. İzmit denildiğinde ilk akla gelenler arasında Cumhuriyet tanığı olan SEKA ötelenmiştir veya çeşitlenmiştir. Bu durum sosyal belleğin işlevidir ve hatırlama bir göstergelendirme eylemidir. Kent içinde hatırlama kültüründe kendi doğal seyrinde işaretler yakalanır. Bellek sanatı gibi yeniden oluşturulmasına gerek yoktur. Hatta hatırlama kültüründe işaretler fazla kullanılmaz, mekânın tamamı işaret derecesine yükseltilir yani göstergelendirilir. Kente ait, "*fayton*", "*tütün depoları*", "*bataklık*", "*sinemalar*", "*ahşap yapılar*" gibi, ilk akla gelebilecek pek çok kentsel imaj hızla yok olmuş, modern mimarinin örneklerine heves eden yaklaşımla, avangard örneklerin kötü benzerleri İzmit kentini doldurmuştur (Şenyurt, 2014, s.1143). İzmit'in meşhur açık bahçe sinemaları ve kendine özel sinema salonlarının yerini AVM'ler içinde oluşturulmuş genel sinema merkezleri almıştır. İzmit'e ait olan SEKA, Oğuz, Altınal Sinemaları, yerini küresel markalara bırakmıştır. İzmit'in tepelerindeki ahşap iki üç katlı yapıları, TOKİ konutları gölgelemektedir. Faytonlar eski şehir içi eğlencesi olmaktan çıkmış, tütün depoları ise Tekel'in yanmasıyla önemlerini yitirmiştir.

İzmit'e ait bu mekânların yerini alan yeni imgeler ne yazık ki yerele ait olmamakta ve kültürel anlamını kaybetmektedir. Bu durum, bireyin Cumhuriyet Dönemi mimarisi ile biçimlenen kente olan aidiyetlik duygusunun sonunu hazırlar. Bu duygunun yok olması; mekânın tarifsizliği nedeniyle, sürekli yapay edinimlerin artmasına, kente yabancılaşmaya ve yaşanılan çevreden kopmaya kadar gidebilecek sonuçlara bireyi sürükler.

Nihayetinde bu kadar hızlı değişen ve değiştirilen olguların olması, kent algımız için bir risk faktörü taşımaktadır. Düşünsel ve fiziksel olarak yukarıda başlıklandırılan bellek değişkenleri doktora tezi kapsamında çalışılmaya devam edilmekte ve bu etmenlerin sonucunda oluşan kent imgeleri mekânsal veya kavramsal boyutlarıyla artırılmaktadır.

KAYNAKLAR

Alois Riegl, *Modern Anıt Kültü*, Daimon Yayınları, İstanbul 2015.

Aru, Kemal Ahmet, "İzmit Şehri İmar Planı", *Arkitekt Dergisi*, N: 9-12, 1953, s: 211-212.

Assmann, Jan, *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Batur, Afife, *1925- 1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

Bergson, Henri, *Madde ve Bellek*, Dost Kitabevi, Ankara 2007.

Benjamin, Walter, *Pasajlar*, Yapı Kredi Yayınları, 11. Baskı, İstanbul 2014.

Bermann, Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, 16. Baskı, İstanbul 2013.

Binici, Özden Senem, *İzmit'te 1936-1966 Yılları Arasındaki Yapı Üretiminin Kentin Gelişimine Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli 2012.

Boym, Svetlana, *Nostaljinin Geleceği*, Metis Yayınları, İstanbul 2009.

Boyer, Pascal, Wertsch, James V., *Zihinde ve Kültürde Bellek*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Cadava, Eduardo, *Işık Sözcükleri: Tarihin Fotografisi Üzerine Tezler*, Metis Yayınları, İstanbul 2008.

Erol, Özden Senem, "Tarihsel Süreçte İzmit Hükümet Vilayet Konakları ve İktidarın Temsiliyetindeki Değişim", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014.

Erol, Özden Senem, "Karamürsel Halkevi", *Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Kocaeli 2015.

Erol, Özden Senem, "Tarihsel Süreçte İzmit Hükümet Vilayet Konakları ve İktidarın Temsiliyetindeki Değişim", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014.

Halbwachs, Maurice, *On Collective Memory*, çev: Lewis A. Coser, The University Chicago Press, Chicago and London 1992.

Habermas, Jürgen, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2015.

Nora, Pierre, *Hafıza Mekanları*, Dost Yayınevi, Ankara, 2006.

Schudson, Michael "Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri", *Cogito, Bellek: Öncesiz, Sonrasız*, N: 50, 2007.

Sharr, Adam, *Mimarlar İçin Heidegger*, YEM Yayın, İstanbul 2013.

Şenyurt Oya, 'Kent Belleğinin Yıkımı Ya da Kentsel Dönüşümsüzlük', *UPAD 2014*, Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Kocaeli 2014.

Tapınç, Merve Rümeyza, "*Perceptual and Intuitional Experience in Merleau-Ponty and Bergson*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2012.

Özgür Kocaeli Gazetesi, 23 Mayıs 2016.

Özgür Kocaeli Gazetesi, 19 Aralık 2014
Özgür Kocaeli Gazetesi, 30 Kasım 2014.

Evaluations on The Landscapes of School Gardens: İzmit Central District of Kocaeli Province Sample

Aysun ÇELİK^{1*}, Elvan ENDER²

ÖZ

Okul bahçeleri; rekreasyonel, sosyal, ekolojik, psikolojik, öneme sahip olup, çocuk ve gençlerin yetişmesini, gelişmesini etkileyen alanlardır. Çocuk ve gençlerin günlük yaşamlarının büyük bir bölümü de okulda ve okul bahçelerinde geçtiğinden, okul bahçelerinin düzenlenmesi iç mekanlar kadar önemli alanlardır.

Bu çalışmanın amacı; Kocaeli ili İzmit merkez ilçesinde bulunan okullar örneğinde, okul bahçelerinin peyzajına ilişkin durum değerlendirmesi yapmaktır. Bu amaçla; İzmit'te yer alan 30 ilköğretim okulu ve 19 lise-dengi okul olmak üzere toplam 49 adet okul bahçesi, alan kullanım biçimleri, donatı elemanları ve bitki materyali yönünden incelenerek değerlendirilmeler yapılmıştır. Okulların alan kullanımına ilişkin analizlerde oransal dağılım, donatı elemanları ve bitki materyali verilerinin analizinde ise frekans dağılımı yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; okul bahçelerinin peyzajına yeteri kadar önem verilmediği belirlenmiştir. Alan kullanımı yönünden mevcut değerlerin, gelişmiş ülkelerdeki standartların çok altında olduğu tespit edilmiş, ilköğretim okullarının sadece % 43,33'ünde, lise ve dengi okullarında ise %57,89'unda yeşil alanların bulunduğu tespit edilmiştir. Yeşil alan varlığı yönünden; en fazla yeşil alana sahip olan okul ile en az yeşil alana sahip olan okul arasında ilköğretim okullarında 313 kat fark, lise ve dengi okullarda ise 57 kat fark olduğu belirlenmiştir. Mevcut yeşil alanlarda ise bitki tür çeşitliliği çok azdır. Çim alanlar ile çiçeklikler yok denecek düzeydedir. Oyun çağındaki çocukların eğitim gördüğü ilköğretim okullarının %93,34'ünde oyun grubu bulunmamaktadır. Lise ve dengi okulların %47'sinde basketbol ve voleybol için uygun çok amaçlı spor alanı bulunmaktadır.

Çalışma sonucunda, okul bahçelerinin eğitim ve öğretimin bir parçası olarak ele alınması gerektiği, tüm öğrencilerin eğitim ve öğretim imkanlarından eşit olarak yararlanabilmesi için donatı alanları ve donatı elemanları organizasyonunda eşitlik bir standartın getirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İzmit, Okul Bahçesi, Peyzaj, Peyzaj Elemanları, Alan Kullanımı

Okul Bahçelerinin Peyzajına İlişkin Durum Değerlendirmesi: Kocaeli ili İzmit Merkez İlçesi Örneği

ABSTRACT

School gardens are the spaces that affect the growth and development of children and the teenagers with their recreational, social, ecological and psychological importance. Since the children and the teenagers spend the majority of their daily lives at schools and in school gardens, the design of these gardens is as important as the indoor designs.

The objective of this study is to evaluate the current status of the landscape of the school gardens considering the sample schools located in İzmit, central district of Kocaeli province. For this purpose, a total of 49 school gardens, 30 of which belong to primary schools and 19 to high schools and their equivalents, have been studied and evaluated in terms of space use profiles, landscape design components and vegetal components. While proportional range method has been used in the analysis of the space use at schools, frequency analysis method has been utilised in the analysis of the data relating the landscape components and the vegetal components. According to the results derived from the study it has been determined that landscape design of the school gardens is ignored. It has also been determined that the rates related to space use are far below the standards when compared with the developed countries. Green space use has been observed only in 43.33 % of the primary schools and 57.89 % of high schools and their equivalents. When considered in terms of green space use, it has been specified that the difference between the school with the largest green area and the school with the least green area is 313 times higher in primary schools and 57 times higher in high schools and their equivalents. Plant diversity, on the other hand, on existing green spaces has been determined to be quite poor. Grass areas and flower beds are scarcely used. 93.34 % of the primary schools, where children at play age are trained, do not have playgroups. Similarly, 47 % of the high schools and their equivalents do not have multifunctional playgrounds suitable for basketball and volleyball games.

As a result of the study, it has been suggested that the school gardens should be regarded as a part of education and training; a uniform standard should be adopted in the organisation of spaces and components in order to ensure that all students have equal access to education and training opportunities.

Keywords: İzmit, Landscape Design, Landscape Design Elements, School Garden, Space Use

¹ Uludağ University, Faculty of Agriculture, Department of Landscape Architecture BURSA-TÜRKİYE, celikaysun06@yahoo.com.tr

² Uludağ University, Faculty of Agriculture, Department of Landscape Architecture BURSA-TÜRKİYE,

*İlgili yazar / Corresponding author: Aysun ÇELİK, aysuncelik@uludag.edu.tr

Gönderim Tarihi: 26.12.2016

Kabul Tarihi: 02.05.2017

1. INTRODUCTION

Schools constitute the most influential environment where a child spends most of his/her time. Data derived and incidences observed through this environment form the keystones for the adaptation of the child to the society as a healthy individual (Erdönmez, 2007). School gardens, on the other hand, are open spaces which are to be designed and equipped for enabling children and teenagers carry out recreational activities, sports activities and entertainment.

School gardens should meet recreational needs of the students and form an attractive and comfortable environment where the students shall feel themselves relaxed in their spare times (Golby and Appleby, 1997).

An important aspect of the school gardens and their planning especially due to increasing environmental problems is their ability to train individuals who are sensitive to the environment and, at the same time, who can protect nature and its units (Bradley, 1995). Many of the urban spaces are surrounded by concrete and asphalt as a result of unplanned urbanization. Children and teenagers live away from nature and natural environment. Therefore, as an effective means of learning, green space is of great importance. School gardens are also good opportunities for understanding children and young people. Encouraging group works in these gardens shall promote cooperation among students as well.

As a result of insufficient space and limited resources that hinder students from moving freely in most of the school gardens, not all the students are able to benefit from the opportunities equally. Playgrounds included within the borders of school gardens, enable children to be mentally dynamic during break times throughout the day. Another factor providing particularly healthy life environments within the outdoor layout of the school gardens is the presence of vegetal components and their aesthetical design (Aksu and Demirel 2011).

According to Çorlu (1996), the influence of the school gardens on the students are evaluated considering following titles:

- ✓ Physical and mental development
- ✓ Recreation
- ✓ The creation of activities that respond to most of the students' needs
- ✓ Ensuring security of life and property of the students
- ✓ Rising awareness of the environment and interacting with the environment
- ✓ Student socialization
- ✓ Providing hygienic environment for students
- ✓ Utilisation of the garden as a place of education and training.

An ideal school garden should include a kind of natural landscape space. The use of indoor, outdoor and green spaces should be planned considering grade and age differences. The following places should be taken into consideration during planning of the mentioned spaces: Playfields, spaces set for vegetation, sitting components, potable water facilities and water fountains, hiking trails, parking and bicycle lots, shuttle parks, personnel and guard booths, parade areas and multifunctional spaces, waiting areas for parents and meeting halls for the use of parent-teacher association. Besides, design components such as terrarium, vivarium, aquarium, and plant pool for ecological applications should exist (Wolf 1967). Besides, school gardens should include vegetal components (trees, bushes, flowers and grass areas); animals; ponds or pools; sites and components suitable for sitting, leaning, taking shelter or hiding; some kind of flexible equipment and areas that encourage the children to create their own space by using their own imagination and creativity (Fjortoft and Sageie 2000).

The Ministry of National Education of the Republic of Turkey involves the following principles regarding the designing of the school gardens:

In terms of space use, besides educational structures and students' hostels at boarding schools, schools should have amphitheatres and suitable areas for outdoor classes to handle the lectures in the open air under appropriate air conditions. Thereby, students shall find opportunities to express themselves; improve their creativity and imagination; a kind of stimulation shall be provided for their curiosity and they will be able to present their educational and cultural activities on these spaces. School gardens should include at least one volleyball court and one basketball court. The dimensions of the volleyball court should be 13 m x 22 m and the basketball court should be 19 m x 32 m. On the conditions that the school garden has enough space, it is advised to have an indoor sports hall and a miniature football pitch with the dimensions 24 m x 42 m. In order to ensure the creation and continuity of common local and cultural values among students, playgrounds for traditional children games should also be included within the borders of school gardens. For instance the dimensions of the playground for the game "9 Men's Morris", which is one of the traditional children games, should be either 3 m x 3 m, 2 m x 2 m or 1 m x 1 m. As for the playground of the game "Drop the Handkerchief", another traditional game, the dimensions should be minimum 15 m x 27 m or maximum 20 m x 40 m. The playground for "Hopscotch", on the other hand, should consist of 8 squares with the dimensions 45 cm x 45 cm each. The floor of the playgrounds should be smooth and flat. Furthermore school gardens should have parade areas ground of which should be covered with anti-slide material providing a space of at least 2 m² for each student. As for design components, the Ministry makes it obligatory that every school garden has a space for Atatürk's Bust and a minimum 6 m-tall flag post on the right hand side of the school garden when entered. Additionally, areas that contribute children's physical development with the activities such as running, jumping, climbing and appropriate game tools and equipment for the age groups should be included. Arbour-shaped sitting areas and sitting groups, made of wooden material preferably, that enable students and teachers to sit; have some rest and communicate when not handling the classes and thus contribute to their social development should also be included. School gardens should also include as much as possible green areas; ecologically compatible plants; flower parterres which are designed around some principles and are easy to maintain. Thus, the cold and monotonous effect of hard floors should be broken. There should be walking paths linking functional areas within the school garden and providing walking opportunities in the fresh air (<http://www.meb.gov.tr>).

Moreover, school gardens in Turkey are not deemed to be sufficient by the users and school administrations in terms of landscape characteristics. These spaces do not bear features that enable students enhance their physical activities. Unfortunately, involving natural landscape elements such as plants, water and soil in outdoor spaces of the schools is at minimum level. Parents and school administrations demand landscape features be enhanced (Özdemir and Yılmaz 2009).

The objective of this study is evaluating the landscape status of the school gardens located in İzmit, central district of Kocaeli province, and specifying the sufficiency and the deficiencies in practise. The absence or inadequacy of standard criteria for the landscaping of school gardens in Turkey has been a limiting factor in the study. The evaluations have been carried out in line with the principles of school garden designing regulations of the Ministry of National Education and the criterion of 25m² minimum garden area per student (Akdoğan,1972), which is applied in many countries.

2. MATERIALS and METHODS

2.1. Materials

The study was carried out among 30 primary schools and 19 high schools and their equivalents located in İzmit, the central district of Kocaeli Province, between the years

2013-2014. Kocaeli Province is located in the Marmara Region and surrounded with Black Sea in the north; Bursa in the south; İstanbul in the west and northwest; Sakarya in the east (Figure 1). The Province consists of 12 districts including central district İzmit. The central district, İzmit, is a coastal settlement near the eastern end of İzmit Bay. Data, visuals and observations derived through field studies carried out at schools which are located in the İzmit district; documents obtained from the administrations of each school and Kocaeli Provincial Directorate of National Education and previous researches that had been carried out on the subject matter form the main material of the study.

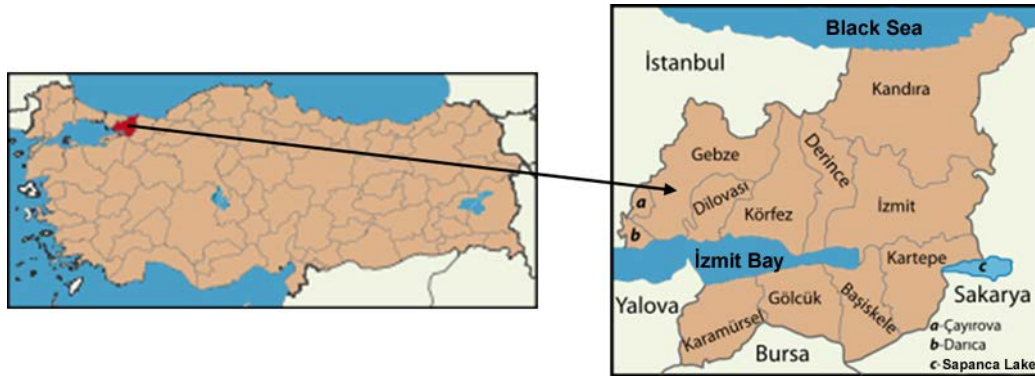
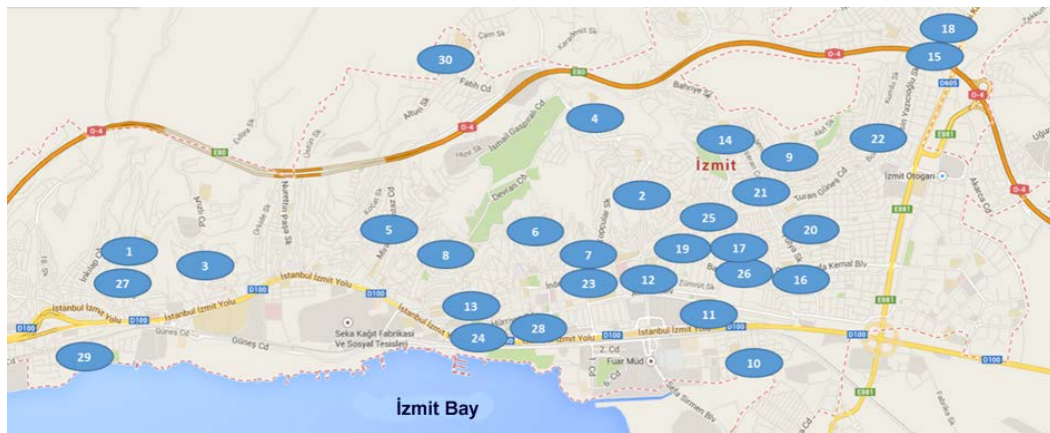

Figure 1. Geographical location of Kocaeli

There are 142 schools located in İzmit, the central district of Kocaeli province. 9 of these schools are nursery schools, 51 are primary schools, 43 are secondary, 20 of them are high schools and 10 are vocational training centres. All the primary schools and high schools with their equivalents in İzmit have been covered within this study. However schools with insufficient data have been excluded. Therefore, 59 % of the primary schools and 95 % of the high schools and their equivalents have been included within the study. Figure 2 and 3 indicate the locations of Primary and High Schools and Their Equivalents respectively included in the study.

1. Zafer Primary School (P.S), 2.Topçular P.S, 3. Yenimahalle P.S, 4. Muammer Aksoy P.S, 5. İnkılap P.S, 6. Akşemsettin P.S, 7. Mehmet Akif P.S, 8. Ertuğrul Gazi P.S, 9. İbrahim Süreyye Yiğit P.S, 10. Türk Pireli P.S, 11. Atatürk P.S, 12. 28 Haziran P.S, 13. Akçakoca P.S, 14. Ulubatlı Hasan P.S, 15. Yarb. Refik Cesur P.S, 16. Albay İbrahim Karaoğlanoğlu P.S, 17. Kazım Karabekir P.S, 18. Dr. Ferdi Koçal P.S, 19. Fevzi Çakmak P.S, 20. Mimar Sinan P.S, 21. Leyla Atakan P.S, 22. Tavşantepe P.S, 23. Saraybahçe P.S, 24. 50.Yıl Cumhuriyet P.S, 25. Bekirpaşa Vakıf P.S, 26. İbni Sina P.S, 27. Mehmetçik P.S, 28. Ulugazi P.S, 29. 75.Yıl Cumhuriyet P.S, 30. Özel Atafen P.S

Figure 2. Location of Primary School

1. İzmit High School (H.S.), 2. Vocational H.S , 3. İzmit Muallim Naci H.S., 4. Atatürk Technical and Vocational H.S., 5. Cahit Elginkan H.S., 6. Kocaeli Medical Vocational H.S, 7. Namık Kemal H.S., 8. Sabancı Technical and Vocational H.S., 9. Mimar Sinan H.S., 10. İzmit Girls' Vocational High School, 11. 24 Kasım H.S., 12. İzmit Trade Vocational H. S., 13. İzmit Atılım H.S., 14. Yahya Kaptan H.S., 15. Kocaeli Tourism Vocational H.S., 16. İzmit Başöğretmen H.S., 17. Muammer Dereli Teacher Training H.S., 18. Özel Marmara 2000 H.S., 19. İnkılap H.S.

Figure 3. Location of High Schools and Their Equivalents

2.2 Methods

In order to obtain space data, primarily, a space data form has been created. Observation, research and scoring data from picked schools and the original data from school administration interviews has been recorded in the form. Space data include space use information from schools and information related to vegetal and landscape design reinforcement components. The data concerning the space size of the schools have been derived from Kocaeli Provincial Education Directorate and the data related to the number of registered students from school administrations. The space use profile, the type and number of landscape design components and the type of vegetal use have been acquired through on-site observations, researches and inventory under consent of the school administrations. While specifying the type of the samples taken from existing plants in green spaces of the schools, the following sources has been used: Davis, 1965-1988; Krussmann, 1984-1986; Yaltirik, 1988; Pamay, 1992; Pamay 1993; Brand 1997-2001; Mataracı 2002; Evans, 2005; Mamikoğlu, 2007". While analysing space use of the schools, rational range method has been utilized. On the other hand, the data related to vegetal and landscape design reinforcement components have been analysed through frequency distribution method.

3. RESEARCH FINDINGS

3.1. Findings relating space use

Total education period in primary schools is 8 years and compulsory primary education includes pupils between the ages 6-14. Table 1 indicates the space use and amount of space per student in primary schools included within this study.

Table 1. Space use and amount of space per student in primary schools

Name of the Primary School	Number of the students	Total space (m ²)	Total indoor space (m ²)	Total outdoor space (m ²)	Total green space (m ²)	Total space per person(m ²)	Indoor space per person (m ²)	Outdoor space per person (m ²)	Green space per person (m ²)
Zafer P.S	663	3324	1200	2124	50	5.01	1.81	3.20	0.07
Topçular P.S	655	4750	750	4000	200	7.25	1.14	6.11	0.30
Yenimah P.S	400	6450	1450	5000	2500	16.12	3.62	12.5	6.25**

Evaluations on The Landscapes of School Gardens: İzmit Central District of Kocaeli Province Sample

Muammer Aksoy P.S	350	3000	1200	1800	-	8.57	3.43	5.14	-
İnkılap P.S	1000	4414	1024	3390	800	4.41	1.02	3.39	0.8
Akşemsettin P.S	420	940	200	740	-	2.24	0.48	1.76	-
Mehmet Akif P.S	672	2544	650	1894	86	3.79	0.97	2.82	0.12
Ertuğrul Gazi P.S	310	500	350	150	-	1.61	1.12	0.48*	-
İbrahim Sür. Yiğit İO	496	8000	750	7250	500	16.13	1.51	14.62	1.01
Türk Pireli P.S	750	10000	6000	4000	2000	13.33	0.8	5.33	2.66
Atatürk P.S	436	2452	1650	802	70	5.62	3.78	1.83	0.16
28 Haziran P.S	1062	7000	4000	3000	-	6.59	3.76	2.82	-
Akçakoca P.S	204	1760	1000	760	-	8.63	4.90**	3.72	-
Ulubatlı Hasan P.S	435	7500	1000	6500	500	17.24	2.30	14.94	1.14
Yarbay Refik Cesur P.S	1059	6529	829	5700	50	6.16	0.78	5.38	0.04
Albay İbrahim Kara. P.S	717	5050	1250	3800	-	7.04	1.74	5.30	-
Kazım Karabekir P.S	1031	6960	1400	2160	20	6.75	1.36	2.09	0.02*
Dr. Ferdi Koçal P.S	596	2500	900	1600	600	4.19	1.51	2.68	1.0
Fevzi Çakmak P.S	776	2600	1200	1400	-	3.35	1.55	1.55	-
Mimar Sinan P.S	2115	4412	722	3690	-	2.08	0.34*	1.74	-
Leyla Atakan P.S	1315	4000	1000	3000	-	3.04	0.76	2.28	-
Tavşantepe P.S	1318	4300	550	3750	-	3.26	0.42	2.84	-
Saraybahçe P.S	327	3405	643	2762	-	10.41	1.96	8.44	-
50.Yıl Cumhuriyet P.S	1544	1962	1722	240	-	1.27*	1.11	0.15	-
Bekirpaşa Vakıf P.S	568	4875	650	4225	-	8.58	1.14	7.44	-
İbni Sina P.S	400	3500	1570	1930	-	8.75	3.92	4.82	-
Mehmetçik P.S	652	2600	1300	1300	-	3.99	1.99	1.99	-
Ulugazi P.S	2065	3621	1821	1800	-	1.75	0.88	0.87	-
75.Yıl Cumhuriyet P.S	226	3300	300	3000	1000	14.60	1.33	13.27	4.42
Özel Atafen P.S	765	30,000	3000	27000	-	39.22*	3.92	35.29*	-
						*		*	
TOTAL	23.327	152.248	40.081	108.767	8376	223.24	55.35	174.79	17.99

*Minimum, ** Maximum

As indicated in Table 1, total number of registered students in the 30 primary schools in 2013 located in İzmit, the central district of Kocaeli Province, is 23327. The total indoor and outdoor space of the schools is **152248 m²**, whereas total indoor space sum is **40081 m²** and outdoor space is **108767 m²**, **8376 m²** of which is green space. The maximum amount of space per student for total indoor spaces is 39.22 m² whereas for outdoor spaces it is 35.29 m² and 6.25 m² for green spaces.

Figure 4 indicates the maximum and minimum rates of spaces per person. Accordingly, when schools are compared in terms of outdoor space, the maximum outdoor space rate is nearly 74 times bigger than the minimum rate. When the schools are compared in terms of green space presence, this difference becomes nearly 313 times.

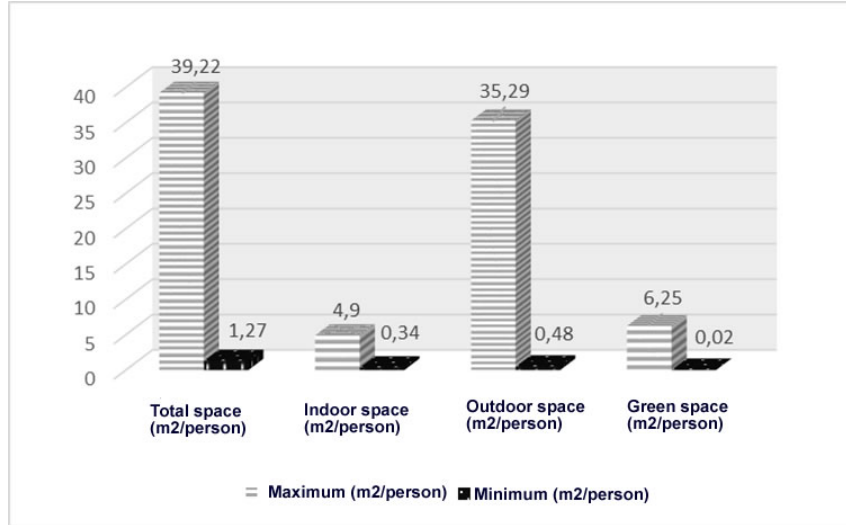

Figure 4. Maximum and minimum rates of space per person (Primary Schools)

High schools and their equivalents cover teenagers. Similarly, for an efficient learning environment, environmental factors need to be well organised.

Table 2 indicates space use data of 19 high schools and their equivalents located in İzmit, central district of Kocaeli Province.

Table 2. Space use and amount of space per student in high schools and their equivalents

Name of the School	Number of the students	Total space (m ²)	Total indoor space (m ²)	Total outdoor space (m ²)	Total green space (m ²)	Total space per person (m ²)	Indoor space per person (m ²)	Outdoor space per person (m ²)	Green space per person (m ²)
İzmit H.S.	650	7123	1000	6123	1000	10.96	1.54	9.42	1.54
Endüstri Meslek H.S	3187	35435	9928	25507	-	11.12	3.12	8.00	-
İzmit Muallim Naci H.S	332	7000	1000	6000	1000	21.08	3.01	18.07	-
Ataturk Tech. and Voc. H.S	1506	55000	42000	13000	-	36.52	27.89	8.63	-
Cahit Elginkan Anadolu H.S.	763	16500	8100	8400	1200	21.63	10.62	11.00	1.57
Kocaeli Medical Voc. H.S	420	3400	640	2760	2000	8.09	1.52*	6.57	4.76
Namık Kemal H.S.	615	7132	1500	5632	-	11.60	2.44	9.16	-
Mimar Sinan H.S.	826	6445	1728	4717	-	7.80	2.09	5.71	-
İzmit Girls' Vocational H.S.	1400	15000	13500	1500	-	8.42	9.64	1.07	-
Sabancı Tech. and Voc. H.S	549	15000	5000	10000	1000	27.32	9.11	18.21	1.82
24 Kasım H.S.	570	7719	2719	5000	3000	13.54	4.77	8.77	5.26
İzmit Trade Vocational H.S	1050	10383	2256	8127	-	9.89	2.15	7.74	-
İnkılap H.S.	393	3337	1000	2337	300	8.49	2.54	5.95	0.76
İzmit Atılım H.S.	700	11500	6500	5000	4500	16.43	9.28	7.14	6.42
Yahya Kaptan H.S.	850	15300	8349	6951	836	18.00	9.82	8.18	0.98
Kocaeli Tourism Voc. H.S	217	920	735	185	30	4.24	3.39	0.85*	0.14*
İzmit Başöğretmen H.S.	278	860	530	330	150	3.09*	1.90	1.19	0.54
Muammer Dereli Teach..T. H.S	456	26000	15500	10500	-	57.01**	33.99**	23.02**	-
Özel Marmara 2000 H.S.	250	12000	8000	4000	2000	48.00	32.00	16.00	8.00**
TOTAL	15012	249002	129985	126069	17016	343.23	170.82	174.68	31.79

*Minimum, ** Maximum

As Table 2 indicates, total registered student number of 19 high schools and their equivalents in 2013 is **15012**. The total indoor and outdoor space of the schools is **249002 m²**; whereas total indoor space sum is **129985 m²** and outdoor space is **126069 m²**, **17016 m²** of which is green space. The maximum amount of space per student (m²/student) for total spaces is 57.01 m² whereas for indoor spaces it is 33.99 m², 23.02 m² for outdoor spaces and 8.00 m² for green spaces.

When schools are compared in terms of outdoor space, the maximum outdoor space rate is nearly 27 times bigger than the minimum rate. When the schools are compared in terms of green space presence, this difference becomes nearly 57 times (Figure 5).

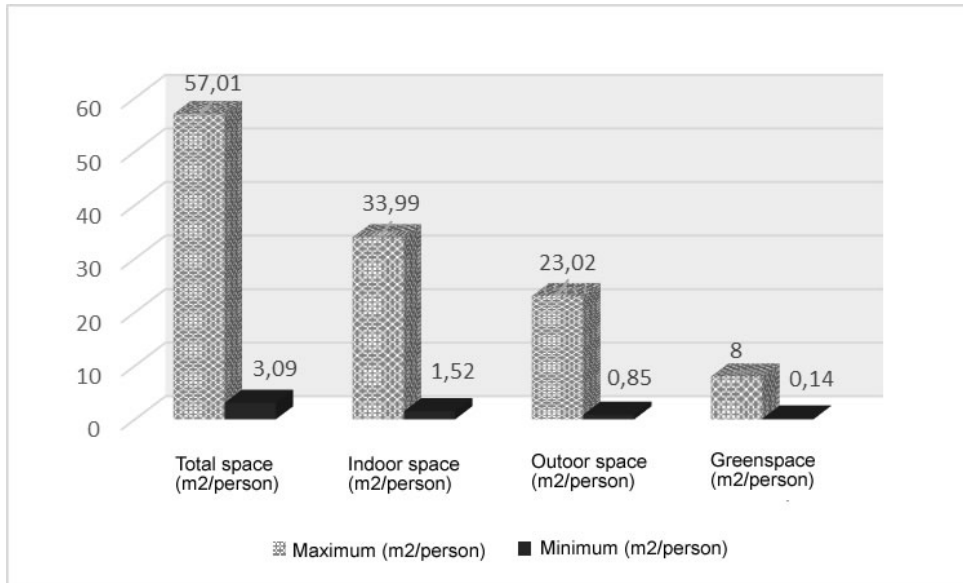

Figure 5. Maximum and minimum rates of space per person (High Schools and their equivalents)

3.2. Findings related to landscape reinforcement components

School gardens should have areas and components that enable students to perform activities such as running; climbing; jumping; walking; playing with water, sand and soil. The current status of primary schools in terms of reinforcement elements are presented in Table 3. The following formula has been used in determining the use rates of the reinforcement components:

$$\text{Components use rate for schools (\%)} = \frac{\text{Total number of components in each school} \times 100}{\text{Total number of components in all schools}}$$

Table 3. Reinforcement element diversity and use rates in primary schools

Name of the school	The effigy of Atatürk	Flagpole	Park benches	Lightening elements	Litterbins	Swing	Slide	Play groups	Picnic tables	Seesaw	Arbour	Decorative pools	Fountains	Basketball court	Swimming pool	Chessboard grounds	Total	Reinforcement element use rates (%)
Zafer P.S	1	2	6	2	8	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	20	3.19
Topçular P.S	1	2	4	5	7	-	-	-	-	-	1	-	3	-	-	-	23	3.67
Yenimah P.S	1	1	-	3	12	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	18	2.87
Muammer Aksoy P.S	1	2	5	8	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	2.87
İnkılap P.S	1	3	6	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	2.23
Akşemsettin P.S	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	6	0.96
Mehmet Akif P.S	1	1	10	3	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	3.19
Ert. Gazi P.S	1	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	0.64*
İbrahim Sür. Yiğit P.S	1	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	0.64*

Türk Pireli P.S	1	1	10	-	15	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	30	4.78		
Atatürk P.S	1	1	6	-	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	12	1.91		
28 Haziran P.S	1	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	0.80		
Akçakoca P.S	1	1	-	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	1.12		
Ulubatlı Hasan P.S	1	1	2	-	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	7	1.12		
Yarb. Refik Cesur P.S	1	2	5	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	2.87		
Albay İbr.Kara. P.S	1	1	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	10	1.60		
Kazım Karabek. P.S	1	2	-	4	5	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	14	2.23		
Dr. Ferdi Koçal P.S	1	2	8	5	8	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	26	4.15		
Fevzi Çakmak P.S	1	1	4	2	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	11	1.75		
Mim Sinan P.S	1	2		3	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	1.75		
Leyla Atakan P.S	1	2	5	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	2.23		
Tavşantepe P.S	1	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	9	1.44		
Saraybahçe P.S	1	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	0.80		
50.Yıl Cumh P.S	1	1	-	4	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	1.91		
Bekirpaşa Vakıf P.S	1	2	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	0.96		
İbni Sina P.S	1	3	10	5	3	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	24	3.83		
Mehmetçik P.S	1	1	3	2	2	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	10	1.59		
Uluğazi P.S	1	3	10	4	10	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	29	4.63		
75.Yıl Cumh P.S	1	1	20	4	5	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	33	5.26		
Özel Atafen P.S	2	5	50	50	70	2	2	1	6	1	2	1	10	3	1	1	207	33.01*	
TOTAL		30	50	167	115	200	6	4	2	6	1	6	1	34	3	1	1	627	100.00

*Minimum, ** Maximum

As the data in Table 3 indicates, playgrounds and their components which are essential for the school gardens, where the children are expected to meet their needs for playing games, are insufficient in many of the schools. Reinforcement elements that exist in all of the studied primary schools (100 %) are "The effigy of Atatürk, flagpole and litterbins". The rate of benches and lightening elements are 60 %; fountains 43 %; arbours 16 %; swings 13 % and slides 10 %. The rate of playgroups, picnic tables, seesaws, decorative pools, basketball courts, swimming pools, chessboard grounds are only 3 %. Maximum use rate for the reinforcement elements belong to a private school with the rate 33.01 % whereas minimum rate is 0.64 %.

Table 4 indicates the reinforcement element status of high schools and their equivalents. According to the presented data, reinforcement elements that exist in all of the studied high schools and their equivalents (100 %) are "The effigy of Atatürk and flagpole". The rate of benches is 84%; lightening elements 79%; litterbins 74%; basketball courts 47%; basketball and volleyball court 47%; fountains 42%; football field 37%; volleyball court 32%; arbour and containers 26%; picnic tables 21%; playpen, swimming pool and bicycle lot 5%. Maximum use rate for the reinforcement

elements in high schools and their equivalents is 24.94 % whereas minimum use rate is 0.47 %.

Table 4. Reinforcement element diversity and use rates in high schools and their equivalents

Name of the School	In the entry of Atatürk	Flagpole	Park benches	Lightening elements	Literbins	Playpen	Picnic table	Arbour	Football field	Fountains	Basketball court	Volleyball court	volleyball+Football	Container	Swimming pool	Bicycle parking lot	Total	Reinforcement element use rates %
Izmit H.S.	1	2	20	2	12	-	-	1	1	-	1	1	-	-	-	-	41	4.85
Endüstri Meslek H.S	1	1	30	13	10	-	-	1	1	1	1	1	-	-	-	-	60	7.09
Izmit Muallim Naci H.S	1	1	20	8	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	33	3.90
Ataturk Tech. and Voc. H.S	1	2	12	5	20	-	10	-	-	-	-	-	1	-	-	-	51	6.03
Cahit Elginkan Anadolu H.S.	1	1	20	20	20	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	67	7.92
Kocaeli Medical Voc. H.S	1	2	15	3	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	24	2.84
Namik Kemal H.S.	1	2	20	5	10	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	39	4.61
Mimar Sinan H.S.	1	1	15	10	-	-	-	1	1	-	2	-	-	3	-	-	34	4.02
Izmit Girls' Vocational H.S.	1	1	10	15	10	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	38	4.49
Sabancı Tech. and Voc. H.S	1	1	30	15	10	-	10	-	1	1	1	1	-	-	-	-	71	8.39
24 Kasım H.S.	2	2	6	4	7	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	24	2.84
Izmit Trade Vocational H.S	1	2	20	4	7	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	35	4.14
Inkılâp H.S.	1	1	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	7	0.83
Izmit Atılım H.S.	1	2	30	15	8	-	2	-	1	-	1	1	-	-	-	1	62	7.33
Yahya Kaptan H.S.	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	4	0.47*
Kocaeli Tourism Voc. H.S	1	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	7	0.83
Izmit Başöğretmen H.S.	1	1	6	-	7	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	16	1.88
Muammer Dereli Teach..T. H.S	3	5	50	0	50	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	21	24.94*
Özel Marmara 2000 H.S.	1	2	-	6	6	-	-	1	-	4	-	-	1	-	1	-	22	*
TOTAL	22	32	30	22	18	1	26	5	7	8	9	6	9	5	1	1	84	100.00

*Minimum, ** Maximum

3.3. Findings related to vegetal components

Another essential landscape design component in school gardens is vegetation. Plants make important and miscellaneous contribution in creation of outdoor green spaces. Especially in primary school gardens, plants, which are important living components, form a kind of integrity with the playgrounds and provide students different game opportunities, enhance their creativity and enable them to be in touch with the nature (Acar, 1997; Acar, 2003). According to the studies carried on children behaviours, the children who have the opportunity of playing in school gardens that bear more natural characteristics and high landscaping features, become more creative and their learning perceptions are more effective (Özdemir and Yılmaz, 2009). Table 5 shows the plant species used in the gardens of the primary schools examined within the scope of the study.

Table 5. Plant species used in primary school gardens and their rate of use

	Plant species used	Species	
		Number	%
Tree species	<i>Abies spp</i> , <i>Acacia spp.</i> , <i>Cedrus atlantica</i> , <i>Cupressus spp</i> , <i>Juniperus spp</i> , <i>Juglans regia</i> , <i>Pinus pinea</i> , <i>Pinus nigra</i> , <i>Platanus orientalis</i> , <i>Populus spp</i> , <i>Prunus avium</i> , <i>Quercus spp</i> , <i>Tilia cordata</i>	13	52
Small tree species	<i>Malus floribunda</i> , <i>Eriopteria japonica</i> , <i>Ficus carica</i> , <i>Morus alba</i> , <i>Prunus laurocerasus</i> , <i>Punica granatum</i> , <i>Pyrus spp.</i> , <i>Salix caprea</i>	8	32
Shrub species	<i>Nerium oleander</i> , <i>Rosa spp.</i> , <i>Rosa canina</i> , <i>Chaneomeles japonica</i>	4	16
Groundcover plants (creeping plants)	-	-	-
Grass plant	-	-	-
Total		25	100

Table 5 indicates that plant diversity in school gardens are low. Most commonly used plant species seems to be trees when all primary schools considered (52 %). Among the trees, especially tall trees are preferred. It has been understood that shrubs are used slightly with a rate of 16 %. On the other hand, groundcover plants are not preferred. Most commonly preferred races are as follows: *Apocynaceae*, *Cupressaceae*, *Fabaceae*, *Juglandaceae*, *Lythraceae*, *Moraceae*, *Pinaceae*, *Platanaceae*, *Rosaceae*, *Salicaceae* and *Tiliaceae*.

When compared with primary school gardens, the gardens of high schools and their equivalents are richer in vegetation diversity (Table 6). It has been observed that tree species, especially tall ones, are commonly preferred (54.84) when all high schools and their equivalents considered. Use rate of shrubs is 33.87% whereas use of groundcover plants is less (3.23). *Adoxaceae*, *Amaryllidaceae*, *Apocynaceae*, *Araliaceae*, *Arecaceae*, *Berberidaceae*, *Betulaceae*, *Buxaceae*, *Caprifoliaceae*, *Celastraceae*, *Cupressaceae*, *Fabaceae*, *Garryaceae*, *Hydrangeaceae*, *Lamiaceae*, *Lauraceae*, *Magnoliaceae*, *Malvaceae*, *Oleaceae*, *Paulowniaceae*, *Pinaceae*, *Pittosporaceae*, *Platanaceae*, *Poaceae*, *Rosaceae*, *Salicaceae*, *Sapindaceae*, *Simaroubaceae*, *Tamaricaceae*, *Tiliaceae*. It has also been observed that herbaceous plant use is insufficient. Commonly preferred herbaceous plants are *Tagetes erecta*, *Salvia splendens*, *Viola odorata*, *Petunia hybrida*, *Celosia argentea*.

Table 6. Plant species used in the gardens of high schools and their equivalents and their rate of use

	Plant species used	Species	
		Number	%
Tree species	<i>Ailanthus altissima</i> , <i>Abies nordmannianna</i> , <i>Acacia spp.</i> , <i>Acer negundo</i> , <i>Aesculus hippocastanum</i> , <i>Betula pendula</i> , <i>Cedrus deodora</i> , <i>Cedrus libani</i> , <i>Cupressusparis leylandii</i> , <i>Cupressus sempervirens</i> , <i>Chamaecyparis lawsoniana</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Juniperus orientalis</i> , <i>Juniperus communis</i> , <i>Magnolia grandiflora</i> , <i>Pavlonia tomentosa</i> , <i>Picea excelsa</i> , <i>Picea orientalis</i> , <i>Picea pungens</i> , <i>Pinus nigra</i> , <i>Pinus slyvestris</i> , <i>Pinus pinea</i> , <i>Pinus brutia</i> , <i>Platanus orientalis</i> , <i>Populus alba</i> , <i>Photinia fraseri</i> , <i>Quercus spp.</i> , <i>Robinia pseudoacacia</i> "Umbraculifera", <i>Salix babylonica</i> , <i>Thuja occidentalis</i> , <i>Thuja orientalis</i> , <i>Tilia tomentosa</i> , <i>Washingtonia robusta</i> , <i>Washingtonia filifera</i>	34	54.84

Small tree species	<i>Acer palmatum, Lagerstroemia indica, Olea europeaea, Prunus cerasifera pissardi nigra, Tamarix tetrandra</i>	5	8.06
Shrub species	<i>Abelia floribunda, Agave americana, Aucuba japonica, Berberis thunbergii "Atropurpurea", Berberis thunbergii, Buxus sempervirens, Cassia spp., Cortaderia selloana, Eonymus japonicum, Hibiscus syriacus, Hydrangea hortensis, Laurus nobilis, Ligustrum vulgare, Nerium oleander, Prunus laurocerasus, Pitosporum tobira, Pyracantha coccinea, Rosa spp., Rosmarinus officinalis, Spirea vanhoutteii, Viburnum opulus</i>	21	33.87
Groundcover plants (creeping plants)	<i>Hedera helix, Juniperus horizontalis</i>	2	3.23
Grass plant	-	-	-
Total		62	100

On the other hand, it has been observed that school gardens of both primary schools and high schools and their equivalents are designed to be used for parking, walking and for official ceremonies. Therefore, use of hard soil in outdoor spaces is widespread and most commonly preferred construction material for mentioned hard soil is asphalt. Besides, use of school gardens by the students during holiday periods prohibited. In schools that have green spaces, plants are generally cared by school staff such as the retainers or furnace stokers due to limited financial source and labour force which prevents the plants be cared regularly and consciously.

4. DISCUSSION and CONCLUSIONS

School gardens are education centred spaces that enable students to learn about plants, wildlife and their relation and enrich the schools visually in addition to vitalising school buildings. Well- designed school gardens include lots of important educational materials and they give chance to various teaching strategies. Besides their positive effects on education, school gardens make serious contribution to urban ecology, urban green space organisation, urban aesthetic etc. In order to be able to fulfil their mentioned functions, school gardens should be implemented with landscape design and maintenance of the design should be guaranteed. In a good design, live components (plants) and non-living components (reinforcing elements, floor elements etc.) should be applied in accordance with a design created considering some principles.

In this study, current space use (including outdoor green spaces and indoor spaces) of 49 schools located in İzmit, central district of Kocaeli Province; current diversity statuses of reinforcing elements and vegetal components have been specified and their landscape design has been evaluated.

It has been ascertained that the majority of the indoor spaces of the primary schools, high schools and their equivalents located in İzmit consist of the school building and no other indoor space for sports activities, recreation, research and social activities exist. It has also been concluded that the amount of parade grounds, recreational areas, parking lots, playgrounds and sports courts, outdoor classrooms and areas for performance are either insufficient or do not exist. In the majority of the school gardens concrete hard floors designed as parade grounds are also used as areas for students to meet play and sport's needs. However, according to the principles regarding the designing of the school gardens by The Ministry of National Education

besides educational structures and students' hostels at boarding schools, schools should have amphitheatres and suitable areas for outdoor classes, at least one volleyball court and one basketball court, indoor sports hall and a miniature football pitch, playgrounds for traditional children games, walking paths and parade areas providing a space of at least 2 m² for each student (<http://www.meb.gov.tr>)

Akdoğan,(1972) states that the standards for school gardens offer a minimum amount of 25 m² space per student and this standard is considered in many countries. Among the schools studied, only one primary school is in accordance with this standard with 39.22 m² space per person. In this case, only 3.3% of primary schools in İzmit is applicable to this standard. As for high schools and their equivalents, 21.05% of the schools are in accordance with the standard and maximum rate is 57.01 m²/person.

The Ministry state that school gardens should also include as much as possible green areas; ecologically compatible plants; flower parterres which are designed around some principles and are easy to maintain. (<http://www.meb.gov.tr>) Thus, the cold and monotonous effect of hard floors should be broken yet the schools located in İzmit are insufficient in terms of open-green space per student. Only 43.33 % of the primary schools and 57.89 % of the high schools and their equivalents involved in the study have green spaces. The rest of the schools do not have green spaces when their outdoor spaces considered. Hence, in his study concerning the effects of playgrounds utilised in school gardens on children, Young (1997) emphasises that those playgrounds to be utilised in school gardens should be composed of encouraging elements besides evoking curiosity in children. On the other hand, in his study on transforming school gardens into learning environments, Takahashi (1999) states the school gardens to have great potential in terms of learning. Indeed, Aksu and Demirel (2011), state that due to intense urbanisation, outdoor playgrounds of children are gradually disappearing and existing or recently constructed playgrounds are insufficient. They also emphasize that children are growing being deprived of gaming activities which is essential for healthy development of them. Therefore, they state, one of the most important function of school gardens is meeting this gaming need of the children. Wagner (2000) states that schools having sufficient green space, are able to form more flexible learning environments. Bell et al. (2006) emphasises that school gardens which are rich in green spaces enhance the quality of physical activities. In addition, Subramaniam, (2002) states that students attending the schools having sufficient green space have greater enthusiasm and interest in learning.

The Ministry also states that every school garden necessarily has a space for Atatürk's Bust and flag posts, design components such as appropriate game tools and equipment for the age groups, arbours, sitting areas and sitting groups. (<http://www.meb.gov.tr>) Only 6.66% of the primary schools in İzmit have playgroups; 13.33% have swings and 10% have slides. On the other hand, none of the primary schools have basketball courts or swimming pools. As for high schools and their equivalents, 42% have basketball courts; 31.5% have volleyball courts; 47% have multipurpose fields suitable for both basketball and volleyball; 5% have swimming pools. Moreover, it has been ascertained that most of the school gardens are covered with hard materials (concrete-asphalt-paving stone etc.), plants have been rarely used and vegetation cover almost does not exist. Commonly an unsuccessful planting is carried out with seasonal flowers around the effigy of Atatürk and often, landscaping of the effigy is deemed to be fulfilled. Unfortunately neither shrubs nor groundcover plants are involved sufficiently. These findings are similar to previous studies. In his study Özdemir (2011) carried out in Bartın Province states that primary school gardens are insufficient in terms of structure, landscape design, reinforcement components and green spaces. Although the borders of the gardens are vegetated, they are formed as concrete, asphalt or dusty-muddy spaces. Özdemir also states that the gardens are

used as car parks during spare times. Similarly Pickard (2002), argues that while planning school gardens, areas for team games, playfields with firm ground, informal social spaces and habitat areas should be regarded. Karakaya and Kiper (2013), state that the gardens of most of the primary schools in Tekirdağ are covered with concrete and asphalt and have poor layouts in terms of plants and reinforcement components. In a study concerning the restoration of a Primary School Garden located in Canada Penner (2000), states that designing school gardens as healthier, liveable, positive environments with modern educational and recreational opportunities through natural outdoor space layouts is necessary to enhance the life quality of children.

Çelik (2012) emphasises that the gardens of pre-school education institutions in Kocaeli are not used effectively and during environmental planning, outdoor space planning is ignored. On the other hand Erdönmez (2007) states that the experience and information obtained through the games inside the school gardens during the break times by the child are as important as the other information gained through other educational means and school itself. In their study concerning the contribution of school gardens to education in Canada, Collyer et al. (2001) state that various kinds of trees, shrubs and natural plants were planted in 6 school gardens upon the requests by the educators, students and people. Moreover, these mentioned gardens were provided with grass areas, decorative pools and vegetable gardens and they were furnished with several statues. Thus, they state, subjects included in the curriculum were put into practice and the students were able to play in a healthier and safer environment. Corson (2003), emphasises that learning is not limited to the indoor spaces at school. Outdoor spaces have great potential as learning environments. Great numbers of new-built schools in America have been designed with this awareness including amphitheatres, outdoor areas dedicated to musical and painting activities, gardens, weather stations. Different topographical features and vegetation have also been considered during this mentioned design process.

There are great differences between the schools located in İzmit in terms of open space and green space existence so much so that it has been specified that the difference between the school with the largest open space and the school with the least open space is 74 times higher in primary schools and 27 times higher in high schools and their equivalents. Similarly, the difference when green space considered has been specified to be 313 times higher in primary school while it is 57 times higher in high schools and their equivalents. It is not possible to mention about a balanced practice in terms of reinforcement component and plant use when there is not a standard in the amount of open space per person.

Consequently, it is obvious that the school gardens in İzmit do not have either appropriate space use, components or plant use that provide students with game activities. All the school gardens, without any exception, should be regarded as a part of education and training; a uniform standard should be adopted in the organisation of spaces and components in order to ensure that all students have equal access to education and training opportunities; the space organization in school gardens should be designed to address various age groups and green spaces and attractive vegetative design that offer students the opportunity to relax and to deepen the understanding of the ecological system should be employed.

REFERENCES

Acar, Cengiz, Trabzon ve Yöresinde Yetişen Doğal Bazı Yerörtücü Bitkilerin Peyzaj Mimarlığında Değerlendirilmeleri Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, K.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997, Trabzon.

Acar, Habibe, Çocuk Oyun Alanlarında Kullanıcıların Bitki Tercihlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Trabzon Kenti Örneği, Yüksek Lisans Tezi, K.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003, Trabzon.

Akdoğan, Günel, Beş Büyük Şehirde Çocuk Oyun Alanları, Okul Bahçeleri ve Spor Alanlarının Yeterlilikleri ve Planlama Prensipleri Üzerine Bir Araştırma, A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları: 522, Sayfa Sayısı 84, 1972. Ankara.

Aksu, Özge Volkan, Demirel, Öner, Trabzon Kenti ilköğretim okul bahçelerinde tasarım ve alan kullanımları. SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, 12: 40-46, 2011.

Bell, Anne C., Dymont, Janet E, Grounds for Action. Promoting Physical Activity Through School Ground Greening in Canada. Evergreen, Canada, 61p. 2006.

Bradley, Lucy Kennedy, Tierra Buena, TheCreation of Urban Wildlife Habitat in An Elementary School in The Inner City. Children'sEnvironments, Volume 12, Issue 2, p. 102-110, U.S.A. 1995.

Brand 1997-2001; Plant Uconn database of trees, shrubs and vines. <http://www.hort.uconn.edu> (Date of Access: 21.09. 2016)

Collyer Cam, Irvine Steve, Grounds For Learning. Stories and Insights From Six Canadian School Ground Naturalization Initiatives. Canada, 32s. 2001.

Corson, Cheryl, Grounds for Learning: Hope for America's Derelict Schoolyards. Learning by Design. s.12-15. 2003. <http://www.cherylcorsan.com/pdfs/groundsforlearning.pdf> (Date of Access: 15.09. 2016)

Çelik, Aysun, Okul öncesi Eğitim kurumlarında açık alan kullanımı: Kocaeli Örneği. Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Dergisi. 43(1):79-88. 2012.

Çorlu, Ş. 1996. İstanbul Kenti Örnek Okul Bahçelerinin Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi. İ.Ü.FBE Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Davis, Peter Hadland. 1965-1988; Flora of Turkey and the east aegean islands. Edinburgh University Press. Volume 1-10. Edinburgh.

Erdönmez, İ. M. Ö. 2007. İlköğretim Okul Bahçelerinde Peyzaj Tasarım Normları, İstanbul Orman Fakültesi Dergisi, 1, B, (57), Sayfa 108-120.

Fjortoft, Ingunn and Jostein, Sageie, The Natural Environment As A Playground For Children: Landscape Description and Analysis of a Natural Landscape. Landscape and Urban Planning,48(1/2) 83-97. 2000.

Golby Michael, Appleby Rosemary, New School-New Era, Westminster Studies in Education, Vol.20, Page 65. 1997.

Karakaya Beste, Kiper Tuğba, Edirne Kent Merkezindeki Bazı İlköğretim Okul Bahçelerinin Peyzaj Tasarım İlkeleri Açısından Mevcut Durumunun Belirlenmesi. Tekirdağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 10 (1): 59-71, 2013.

Krussmann Gerd, 1984-1986; Manual of cultivated broad-leaved trees and shrubs. Timber Press. Portland Oregon. 678 p.

Mamıkoğlu Necati Güvenç, Trees and shrubs in Turkey, NTV Publications. Istanbul, ISBN: 978-875-6690-80-3. 728 p. 2007.

Mataracı, Tuncay, Marmara region natural exotic wood trees and shrubs, Tema Publications ISBN: 971716937-4. 371 p. 2002.

Özdemir, Aydın, Yılmaz, Oğuz, 2009. İlköğretim Okulları Bahçelerinin Çocuk Gelişimi ve Sağlıklı Yaşam Üzerine Etkilerinin İncelenmesi ,Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 181, S, 94-108.

Özdemir Aydın, Çorakçı Mehmet, Participation in the greening of schoolyards in the Ankara public school system. Scientific Research and Essays 5(15): 2065-2077. 2010.

Özdemir, Aydın, Okul bahçesi peyzaj tasarım anlayışındaki değişim ve bu değişimin uygulamaya yansımalarının Bartın kenti örneğinde irdelenmesi. Bartın Orman Fakültesi Dergisi. 13(19):41-51, 2011.

Pamay, Besalet, Plant Material I: Trees and shrubs. Uycan Press. Istanbul. 80p, 1992.

Pamay, Besalet , Plant Material II: Woody origins, flowering shrubs, vines, cacti and succulent plants, reeds. Orhan Press. Istanbul.128 p, 1993.

Penner, Tracy, Grandview U'uqinak'uuh Community School Yard. City Farmer, Canada's Office of Urban Agriculture. Canada. 2000.

Pickard, Quentin, The Architects' Handbook. Blackwell Science, UK, 468p, 2002.

Subramaniam, Aarti, Garden-Based Learning in Basic Education: A Historical Review. Center for Youth Development. University of California. Davis, California, USA, 12p, 2002.

Takahashi, Nancy, Developing School Grounds As Learning Places. University of Virginia, Thomas Jefferson Center For Educational Design. Charlottesville, Cilt No: 3, p. 27-57-58. 1999.

Wagner, Cheryl, Planning School Grounds for Outdoor Learning. National Clearinghouse for Educational Facilities. 6p, 2000.

Wolf, O, Schulgelaendeund Schulgrün-Gartenund Landschaft, Juli, p ,224-226, 1967.

Yaltırık, Faik, Dendrology II, Angiospermae, İstanbul University. Publication number: 3509. 256 p, 1988.

Young, Susan D, Children's Behaviours In A School Play Environment: A Case Study At Victoria Public School. The University of Guelph. MSc Thesis, Canada, 102p, 1997.

<http://www.meb.gov.tr> (Date of Access: 04.03.2017)

17. -20. Yüzyıl Arası Resim Sanatı Örneklerinde İstanbul Tasvirleri Ve Kentsel Bellek

Deniz DEMİRARSLAN¹
Emine Begüm SAVCIN^{2*}

ÖZ

Tüm gelişmiş canlılar gibi kentlerin de bir belleği bulunmaktadır. Kentin belleği aynı zamanda toplumun belleğidir. Kentler (kentliler) geçmişten bugüne, yaşanan tüm gelişmeleri belleğinde tutarken; bu birikim de farklı biçimlerde kent mekânına ve kent yaşantısına yansımaktadır. Kentte zaman içindeki toplumsal ve mekânsal değişimin, yaşayanlar üzerinde bıraktığı toplu izlenimler o kentin belleğini oluşturmaktadır. Kentin belleği ya da toplumsal bellek, mekân/yer-zaman-anı-kimlik birlikteliğinden oluşmaktadır. Kentsel belleğin oluşturulmasında anıtlar, tarihi yapılar, müzeler, kamusal alanda yer alan sanat eserleri, fotoğraf, film, resim, gravür vb. görsel kültür öğeleri olan sanatsal ve mimari çalışmaların yeri ve önemi büyüktür. Söz konusu İstanbul şehri olunca özellikle tarihi ve mimari özellikleri açısından İstanbul'un gelişimini izleyebileceğimiz ve görsel kültürel belleğin oluşumunu sağlayan araçlar arasında resim sanatına ilişkin yağlı boya tablo, sulu boya resim ve gravür çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada İstanbul'u konu alan 17., 18., 19., 20. yüzyıl Batılı ve Türk ressamın resimleri arasında Eminönü, Tophane, Üsküdar semtlerini konu alan resimler seçilmiş, bu resimlerin konu edindiği mekanlar incelenmiş, aynı mekanların aynı dönemdeki fotoğraf çalışmaları ile ve günümüzdeki durumu ile karşılaştırmaları yapılmıştır. Birbirinden farklı kültür yapısına sahip olan sanatçıların ürettikleri bu sanat eserlerinde İstanbul'a yaklaşımlarını, yorumlarını hatta şehrin ruhunu izleyiciye hissettirme biçimiyle birlikte, bu resim örneklerinin kentsel bellek konusunda bizleri nasıl yönlendirdiği ve yönlendireceği belirlenmiş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel bellek, İstanbul, Resim Sanatı, Orientalizm, Türk Resim Sanatı.

Urban Memory and a Study on Istanbul Description Painting Art Examples Between 17th and 20th Centuries

ABSTRACT

Like all sophisticated creatures, cities also have a memory. The memory of the city is also a memory of the society at the same time. While the cities (urbanites) keep in mind the past to present, all the developments that are happening; this accumulation is also reflected in different forms of urban space and urban life. Collective impressions of the city and its spatial and temporal change over time make up the memory of that city. The memory of the city or the social memory consists of the combination of space / place-time-moment-identity. In the creation of urban memory, monuments, historical buildings, museums, works of art in public places, photographs, films, paintings, engravings and so on. The place of artistic and architectural works, which are visual cultural elements and the importance, is great. Especially when it comes to the city of Istanbul, oil paintings, watercolour paintings and engraving works are important for the formation of visual cultural memories that we can observe the development of Istanbul especially in terms of its historical and architectural characteristics. In this study, paintings about Eminönü, Tophane and Üsküdar districts were selected from the paintings of 17th, 18th, 19th and 20th century Western and Turkish painters who were about Istanbul and the places where these paintings were subject were examined and the same places were photographed and compared with the current situation. and it has been determined how these picture examples will guide and guide us about urban memory. Finally, It has been determined how these examples of paintings orient and direct us about urban memory, along with the manner in which the artists who have different cultural structures produce their approaches to Istanbul, their interpretations, and even the audience's feelings in the spirit of the city.

Keywords: Urban Memory, İstanbul, Painting Art, Orientalizm, Turkish Painting Art.

¹Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü,
denizdemirarslan@gmail.com

²Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, begumsavcin@gmail.com
*İlgili yazar / Corresponding author: Emine Begüm SAVCIN, begumsavcin@gmail.com

Gönderim tarihi: 14.04.2017

Kabul tarihi: 20.04.2017

1.GİRİŞ

Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli bir şekilde zihinde saklama gücü olarak tanımlanan bellek, yaşadığımız şehirlerin değişimi ve gelişimi açısından önemli bir konudur. Tüm gelişmiş canlılar gibi kentlerin de bir belleği bulunmaktadır. Bu bellekten yararlanma düzeyi kentlerin gelişim biçimini derinden etkiler. Kentlerin beyni, yani kenti çekip çeviren, ona yön veren çevreler ve karar vericiler zaman zaman kentin belleğine müdahale ederler (URL-1). Kentler yaşayan birer organizma olarak, toplumlara benzer ve onları aşan tarihleriyle barındırdıkları tüm sosyal gruplara, sınıfsal yapılara kendilerinden bir şeyler katarlar. Kentin belleği aynı zamanda toplumun belleğidir. Kentler ve kentliler geçmişten bugüne, yaşanan tüm gelişmeleri belleğinde tutarken; bu birikim de farklı biçimlerde kent mekânına ve kent yaşantısına yansımaktadır. Kentte zaman içindeki toplumsal ve mekânsal değişimin, yaşayanlar üzerinde bıraktığı toplu izlenimler o kentin belleğini oluşturmaktadır. Kentin belleği ya da toplumsal bellek, mekân/yer-zaman-anı-kimlik birlikteliğinden oluşmaktadır (URL-2).

Dünyada her iki kıtaya yayılan ve tarihsel süreçte çok eski dönemlere dayanan geçmişiyle Ceneviz, Bizans, Osmanlı gibi çok zengin uygarlıklara ev sahipliği yapan İstanbul kentsel bellek açısından önemli bir şehirdir. Özellikle 20. yüzyılda ve günümüzde kentsel dönüşüm, ulaşım, kentsel düzenleme çalışmaları ile çok büyük ve önemli değişimler yaşayan İstanbul şehrinin genel görünümünün değişikliğe uğradığı açıkça görülmektedir. Kentsel belleğin oluşturulmasında anıtlar, tarihi yapılar, müzeler, kamusal alanda yer alan sanat eserleri, fotoğraf, film, resim, gravür tekniği vb. görsel kültür öğeleri olan sanatsal ve mimari çalışmaların yeri ve önemi büyüktür. Söz konusu İstanbul şehri olunca özellikle tarihi ve mimari özellikleri açısından İstanbul'un gelişimini izleyebileceğimiz ve görsel kültürel belleğin oluşumunu sağlayan araçlar arasında resim sanatına ilişkin yağlı boya tablo, sulu boya resim ve gravür tekniğinde yapılmış çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 17. yüzyılın sonlarından başlayarak ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Oryantalist gezgin ve ressamın İstanbul'u betimleyen çalışmaları bizlere bu konuda önemli görsel kaynakları oluşturmaktadır. Örneğin Melling'in yapmış olduğu gravürlerden yola çıkılarak Tophane Çeşmesi'nin çatısı 1950'li yıllarda aslına uygun olarak yeniden restore edilebilmiştir (URL-3). Ayrıca, yine 17. Yüzyılda Fransız ressam ve gezgin Guillaume- Joseph Grelot'un "İstanbul Seyahatnamesi" isimli eserinde İstanbul'un genel görünümü, sarayları, camileri, bahçeleri yanında dönemin Türk toplumunun yapısı ve günlük hayatın çeşitli yönleri hakkında oldukça detaylı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin; seyahatnamede Aya Sofya'nın bir plan şeması da yer almaktadır (Grelot, 1680: 108).

Bu çalışmada, İstanbul'u konu alan 17., 18., 19., 20. yüzyıl Batılı ve Türk ressamın resimleri arasından tarihi dokuyu barındıran Eminönü, Tophane, Üsküdar semtlerini konu alan resimler seçilmiş, bu resimlerin konu edindiği mekanlar incelenmiş, aynı mekanların aynı dönemdeki fotoğraf çalışmaları ve günümüzdeki durumu ile karşılaştırmaları yapılmış, sonuçta bu resim örneklerinin, kentsel bellek konusuna bizleri yönlendirmesiyle beraber sonrasında nasıl yönlendireceği de belirlenmiş bulunmaktadır. İncelenen Batılı ressamın arasında Vanmour, Hilaire, Ziem, Preziosi, Corrodi, Zonaro ve Bardin yer almaktadır. İncelenen Türk ressamın arasında ise Hoca Ali Rıza, Ahmet Ziya Akbulut, İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Nazlı Ecevit yer almaktadır.

Öncelikle 17.yüzyıl ve 19. yüzyıllar arasında resim sanatında Doğu teması, İstanbul'un resim sanatına konu edilmesi ve Oryantalizm konusu araştırılmış, üçüncü bölümde kronolojik sıralamaya göre Batılı ressamın resim örnekleri, dönemin fotoğraf çalışmaları ile karşılaştırılmış ve mekânların günümüzdeki durumları yerinde incelenmiş, görsel olarak belgelenmiş ve günümüzdeki durumları ile karşılaştırılmıştır. Dördüncü bölümde yine kronolojik sıralamaya göre Türk ressamın seçilen örnekler günümüzdeki durumları ile karşılaştırılarak mekânların gelişim ve değişimleri belirlenmiştir. Beşinci bölümde ise elde

edilen bulgular belirtilmiş olup; kentsel belleğin oluşumunda resim sanatı örneklerinin yeri ve önemi belirlenmiştir. Hiç kuşkusuz resimlerinde İstanbul'u konu alan çok sayıda Batılı ve Türk ressam bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında seçilen ressam ve bu ressamın resimlerinin seçilmesinde, kentsel bellek başka bir diğer deyişle toplumsal bellek açısından tarihsel süreçteki gelişim ve değişimi bizlere en iyi şekilde sunan ressam ve örnekler ele alınmış, bu seçimin yapılmasında ayrıca resimlere konu olan mekânların günümüzdeki durumlarının da belgelenebilmesi, resim ve dönemin çekilmiş fotoğrafları ile karşılaştırılmalarının yapılması, böylece mekânsal değişimlerin belirlenmesi amaç edinilmiş olduğundan, bu araştırmaya imkân verecek örnekler tespit edilerek çalışma yapılmıştır.

2. 17. VE 20.YÜZYILLAR ARASINDA SANATTA DOĞU TEMASI, İSTANBUL VE ORYANTALİZM

Avrupa kıtasından Asya kıtasına bir köprü görevi gören Küçük Asya binlerce yıl içerisinde birbirinden farklı ya da devamı niteliğinde olan birçok uygarlığı bünyesinde barındırmış ve çeşitli kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Bu kültür çeşitliliğinin kendi içerisinde barındırdığı zıtlıkların bir uyum içerisinde bulunması Batılıların gizli bir hayranlık duymasına ve Batı dünyasında merak oluşmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Batının Doğuya ve Osmanlı'ya yönelik ilgisi de dikkat çekicidir. Bu merak beraberinde ressam gezginlerin, mimarların, coğrafyacıların, kültür elçilerin, yazarların Anadolu topraklarına gelerek roman, hikâye, resim, seyahatname gibi eserlerin üretimine katkı sağlamıştır. Özellikle 17.yüzyıl ile 20.yüzyıllar arasında resim sanatında üretilen eserlerin miktarı dikkate değerdir. Fransa'da 16. ve 18. yüzyıllar arası Türk sanatı ve kültüründen etkilenecek oryantalist bir akım olarak gelişen "Turqueri" modası, Batının Doğu ilgisini açıkça ortaya koymaktadır. Resim, edebiyat ve moda gibi alanlarda bu akım etkisini göstermiştir. Örneğin; Rembrandt ve Rubens gibi ünlü ressamlar Doğu ve Türk imgelerini resimlerinde konu almıştır. Binbirgece Masalları Paris'te Antoine Galland'ın çevirisi ile yayınlanmış, 1782'de Mozart "Saraydan Kız Kaçırma" operasını yazmıştır. Fransız aristokratlarının Osmanlı kıyafetleri içerisinde çok sayıda resim yaptıkları da görülmektedir. 18. yüzyılda tarih ve klasik döneme olan ilginin canlanması Batılı aydınların gözlerini Doğuya çevirmelerine neden olmuştur. Çok sayıda Batılı elçi ve gezgin içlerindeki macera duygusunun da etkisiyle Osmanlı topraklarına özellikle de İstanbul'a gelerek incelemelerde bulunmuşlardır. Bu gezilere çoğu zaman Batılı ressam da eşlik etmiştir. Antoine- Ignace Melling, Fausto Zonaro, Leonardo Mango, Salvatore Valeri, Jean Leon Geromé, Jean Baptiste Hilaire gibi ressamın çalışmaları sayesinde bu gezilerin sonucunda İstanbul'u konu alan albümler hazırlanmıştır. Örneğin, Hilaire'in İstanbul evlerini resmettiği desenleri 1787 yılında Paris'te basılan "Tableau Général de l'Empire Ottoman" isimli kitapta yer almıştır (Demirarslan, 2016:107).

Resim sanatında ağırlıklı tema olarak İstanbul'un panoramik tasviri dışında, sokakları, saray ve çevresi, harem, Üsküdar ve Boğaz betimlenmiştir. Bu yüzyıllar arasında İstanbul'a gelmiş ve İstanbul Boğazı ve çevresini resmetmiş ressamın resimlerinde bulunan mekânların zaman içerisinde geçirdiği farklılaşmayı, kitle kültüründe kültürel belleğin nasıl oluştuğunu seçilmiş örnekler üzerinden görebiliriz.

Osmanlı toplumu devlet dairelerini, saray çevresini Avrupalılaştırmaya başlamış, sedir ve divanların yerini koltuk ve sandalye almış, alaturka müzik hor görülmeye başlanmış, Avrupalı kıyafetler giyilmiş ve toplum içerisinde yeni modalar ortaya çıkmaya başlamıştır.(Özcan, 1995, 14) Dolayısıyla, batılıların ilgisini çeken mistik kültürün kaybolacağı düşüncesi endişe yaratmıştır. Görmek istedikleri kendileri gibi olan değil; tamamen kendilerinden farklı olan bir kültür yapısı idi. Avrupa'da yaşanan Barok döneminin içerisinde insanlar yavaş yavaş eğlence hayatına, kır gezintilerine, oyun, balo

ve bayramlara merak salmakta, bu da sonrasında gelecek olan Rokoko döneminin de haberini vermekteydi. Bu merak beraberinde birçok gezginin Doğu'ya yani kendilerine en yakın olan Osmanlı topraklarına gelmelerine ve seyahatnamelerini kaleme almalarına da vesile olmuştur. Auguste Boppe "18. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları" kitabında (1998: 3) yaz aylarında Belgrad ormanındaki köylerde sürülen yaşamı Hollandalı bir gezginin doğu hatıraları ve maceralarını kaleme aldığı kitabının bir bölümünden anılarına şöyle yer vermiştir:

"Ne kadar önemli İngiliz ve Fransız varsa hepsi ordadırlar. Özellikle, şehirde bir tutsak hayatı süren kadınlar burada keyiflerine göre yaşıyorlar. Bayramlar, eğlenceler o kadar sık birbirini kovalıyor ki nasıl akıp gittiği hissedilmiyor. Bazı günler Karadeniz kıyılarına gidilir, kurulan büyük çadırların altındaki muhteşem sofralarda lezzetli yemekler sunulur, kıyıya çarpan denizin sesi, müziğin sesiyle karışarak, iştahları daha da artırır. Bazı günlerse Belgrad bentlerine gidilir. Yumuşak rahat divanlara uzanılır, tatlı bir meltem sizi keyifli bir uykuya sürükler. Su kemerleri ayrı bir eğlencedir. Bütün gün oyunlar, eğlenceler birbirini kovalar. Gün can sıkıntısı nedir bilmeden uçup gider."

Belgrad ormanlarındaki bu eğlence günlerce sürüp giderken bir yandan da ormandaki vahşi hayvanlardan daha çok Türklere karşı olan korkuları da dikkat çekicidir.

Yalnız Avrupalılar Türkleri merak etmiyor, Türkler de Batı'yı merak ediyor ve onları daha iyi tanıyabilmek için elçi gönderiyorlardı. Özellikle III. Selim döneminde Avrupa kültürü iyi tanındı. Matbaanın gelişi ile birlikte Kâğıthane yamaçları zarif altın yaldızlı veya renkli boyalı ahşap evlerle bezendi. Kağıthane'deki büyük değişim III.Ahmed'in çok hoşuna gitti ki buranın adını mutluluk ülkesi anlamına gelen Sa'dabat olarak değiştirdi (Boppe, 1998: 4)..

Batılıların, Doğu olarak kastettikleri, Osmanlı İmparatorluğu ve Türklerdir. Başka bir anlatımla Türkiye başta olmak üzere o dönemde Osmanlı toprağı olan Mısır, Suriye, Lübnan, Kutsal topraklar ya da kısaca Müslüman olan Akdeniz ülkelerini kapsar ki, o dönemde doğu gezisine çıkan önemli kişiler, saray erkânı, bilginler mutlaka İstanbul'da Vanmor'un atölyesine uğrar ve doğulu kıyafetler içerisinde portrelerini yaptırırldı (Boppe, 1998, 13-14) ve o dönem içerisinde Türk gibi giyinmek Avrupa'da moda olmuş, Carle Van Loo uzun yıllar Roma'da kaldıktan sonra 1736 yılında Paris'e dönmüş ve dönemin modasına uyarak figürlerine Türk kıyafetleri giydirmiştir. (Demirsar Arlı, 2000, 61)

3. BATILI RESSAMLARIN RESİMLERİNDE İSTANBUL TASVİRLERİ VE KENTSEL BELLEK

Kentsel bellek açısından bir inceleme söz konusu ise İstanbul'a gelen ve gelmeyen ressamın resimlerinin gerçekliği üzerinde durulması gereken bir konudur. Osmanlı topraklarını ziyaret eden Batılı ressamın ile ilgili yazılı kaynakların (Boppe, 1998; Demirsar Arlı, 2000) incelenmesi sonucunda İstanbul'u resimlerinde konu alan ressamın ve bu yabancı ressamın yapmış olduğu resimleri çeşitli gruplara ayırmamız mümkündür. Öncelikle bu ressamın İstanbul'a gelen ve gelmeyen ressamın olarak iki gruba ayırabiliriz.

17. yüzyıl süresince İngiltere, Hollanda, İsveç, Fransa ve Avusturya gibi ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'nu daha iyi tanımaları için gönderdikleri elçi heyetleri, imparatorluğun günlük yaşantısı, devlet örgütü ve saray düzeni ile ilgili birçok bilgi toplamış, yanlarında getirdikleri ressamın belgeleyici resimler yaptırmışlardır. Bu elçiler arasında Hollanda'dan gelenlerin, yanlarında götürdükleri çok sayıda Türk eseri, Türk kültürüne ait olan kılık, kıyafet ve diğer kültürel öğeleri edinerek oluşturdukları kompozisyonları içeren resimlerden oluşur. Bu eserler Rembrant ve Rubens gibi İstanbul'a gelmeyen birçok

ressama esin kaynağı olmuştur. Bu resimlerde var olan mekânlar tamamen hayali mekânlardır.

Diğer taraftan İstanbul'a gelen ressamı tekrar gruplamamız gerekmektedir. Onu da şu şekilde ifade edebiliriz: İlk grup, İstanbul ve Anadolu topraklarına gelip, buralarda çeşitli taslak, eskiz ve krokileri yanlarında götürerek, kendi yorumlarını yani hayallerini ekleyerek idealize edilmiş İstanbul dekoru oluşturup resmedenler. İkinci grup, İstanbul ve Anadolu topraklarına gelip doğa karşısında eskiz ve resimlerini yapan ancak; bu kompozisyon içerisinde gerçekte var olan mekânlara ekleme veya çıkarma yapanlar. Son olarak üçüncü grup ise; tamamen direkt doğa karşısında yorumsuz betimleme yapan ressamlardır. Bu ressamlar da kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadır: İlki bu grupta bulunan ressamlar genellikle gezgin ressamlar olmaktadır. Özellikle arşivleme yapmak, bilgi iletmek için devlet tarafından ya yalnız gönderilmekte ya da bir seyyahla birlikte gelmekteydiler. İkinci grup ise tamamen kendi hür iradeleriyle gelip doğayı gördükleri, olduğu gibi resmedenlerdir. Bugün kültürel bellek çalışmaları için bize en doğru bilgiyi son gruptaki ressamların çalışmaları vermektedir.

Bu bölümde Batılı ressamın gözünden İstanbul tasvirleri kentsel bellek açısından kronolojik sıralamaya göre incelenmiştir. Seçilen Batılı ressam ve İstanbul'u konu alan resimleri sırasıyla Vanmour, Hilaire, Ziem, Preziosi, Corrodi, Zonaro ve Bardin'dir.

3.1. Jean-Baptiste Vanmour'un eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

Jean-Baptiste Vanmour'dan (1671- 1737) önce Osmanlı topraklarına birçok ressam, ressam gezgin gelmiş olmasına rağmen II. Mahmud'un reformları ile artık kaybolmaya başlayan eski Türkiye'nin son anılarını bize sunan, Boğaziçi'nin unutulmaz ressamı Antoine Ignace Melling'e kadar sayısız sanatçı İstanbul'da kısa süre kalmıştır. Sadece Vanmour, bu topraklarda en uzun süre kalmış ve burada vefat etmiştir (Boppe, 1998: 3). Vanmour, Lale Devri'nin en önemli tanıklarından biridir. İstanbul'a geldiği 1699 senesi Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılış sürecinde bir dönüm noktasıdır. Bu dönem içerisinde fotoğraf makinesi henüz icat edilmediği için Vanmour'un yapmış olduğu resimler bir sanat eserinden ziyade, Avrupalılar için bir belge niteliği taşımaktaydı. Altmış yıl gibi bir süre içerisinde İstanbul'da yaşamış olan Vanmour saray ve çevresinde dostluklar edinmiştir. Vanmour dedikoduyu sevmeyen bir insan olduğu için güven kazanmış ve birçok devlet adamının ziyafet sofralarına konuk olmuştur. (Boppe, 1998, 9-10) Vanmour, çok sayıda elçi kabul törenleri, İstanbul görünümüleri, portreler, Patrona Halil isyanı gibi siyasi ve toplumsal olaylar ve gündelik yaşam sahneleri resmetmiştir. Vanmour'un en belirgin özelliği resimlerini büyük bir gerçekçilik ile yapmasıdır. En anıtsal boyutlu resmi olan "İstanbul panoraması" Pera'daki Hollanda Büyükelçiliği'nin bahçesinden çizilmiş olmalıdır. Bu resimde Topkapı Sarayı, Ayasofya, Sultanahmed camii ve günümüzde olmayan Yalı ve Sepetçiler Köşkü yer almaktadır (Makzume ve Kocabaşoğlu, 2004: 122) . Dolayısıyla çalışma önemli bir belgesel niteliği taşımaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Jean Baptiste Vanmour "İstanbul panoraması" (URL-4) ve (URL-4a)günümüzde yakın bölgeden panorama.

Çalışma kapsamında XIV.Louis tarafından "Kralın Doğu'daki Ressamı" olarak isimlendirilen Vanmour'un incelenen bir diğer resmi de 1720 - 1737 yıllarına tarihlendirilen "Başvezir alayının at meydanından geçişi" isimli tablodur (Şekil 2). Resim, günümüzde Amsterdam Rijksmuseum'da sergilenmektedir. Lale Devri'ni en iyi gözlemleyen ve anlatan sanatçılardan biri olan Vanmour'un incelenen eserinde Sultanahmed Meydanı ve Sultanahmed Camii konu edilmektedir. Caminin cephe, son cemaat yerini örten kubbeler gibi mimari özellikler açısından yorumlanarak resmedildiği görülmektedir. Dikilitaşlar, cami ve meydan ilişkisi de gerçeğe yakın şekilde tasvir edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Vanmour muhakkak ki Sultanahmed Meydanı'nı ziyaret etmiş, eskizler çalışmış, ancak tabloyu yaparken kendi yorumlarını da katmıştır. Makzume ve Kocabaşoğlu eserlerinde (2004:123) sanatçının belli bir sahneyi resmederken yerinde çizimler yaptığı, ancak daha sonra atölyesinde bazı ayrıntıları değiştirdiği, ayrıca her zaman elinde bir veya birkaç figürden oluşan desenlerin bulunduğunu ve bunlardan büyük kompozisyonlarında yararlandığını, ayrıca sipariş aldığı müşterilerinin portrelerinden de bu tablolarında yararlandığını belirtmektedirler. Büyük olasılıkla Vanmour bu eserinde Sultanahmed Camii'ni atölyesinde resmederken yorumlamıştır.

Şekil 2: Vanmour “Başvezir alayının at meydanından geçişi” (Demirsar, 2000: 42-43) ve meydanın Ali Rıza Paşa tarafından çekilmiş fotoğrafı (URL-5).

Şekil 3: At Meydanı'nın günümüzdeki durumu (URL-5a).

3.2. Jean Baptiste Hilaire'in eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

Osmanlı topraklarına birçok sebeple gelen ressamlardan biri de Jean Baptiste Hilaire'dir (1753- 1822). Hilaire, İstanbul büyükelçisi Kont Marie-Gabriel-Florent-Auguste de Choiseul-Gouffier ve bir grup ressamla birlikte 1776 yılında Ege gezisine çıkmış, 1782 yılında bu gezinin sonucu olarak bir kitap yayınlanmıştır. Daha sonra Choiseul-Gouffier, Cassas ile birlikte Hilaire'i İstanbul'a davet etmiş ve her iki sanatçı Osmanlı topraklarında gerek İstanbul betimlemeleri ile birlikte oryantizmin temel konusu olan “doğu” temalı birçok resim, gravür ve suluboya resim yapmışlardır (Kıbrıs, 2014: 125). Hilaire'e ait incelenen resim Yeni Cami ve İstanbul Limanı'nı konu almaktadır (Şekil 4). Resim 1789 yılında yapılmıştır. Dolayısıyla Galata Köprüsü henüz inşa edilmemiştir. Hilaire'in resmi yapmış olduğu açıdan günümüzde aynı bölge yeniden incelenmiş ve fotoğraflanmıştır.

Mekânın günümüzdeki durumu ile karşılaştırıldığında resimde birbirinden farklı boyutlarda görülen yelkenlilerin yerine bugün şehir hatlarına ait yolcu vapuru Yeni Cami'nin önündeki iskelede bulunmaktadır. İstanbul Limanı olarak isimlendirilen Karaköy limanında bugün yine şehir hatlarına ait vapur iskelesi bulunmaktadır. Eminönü ve çevresinde bulunan Osmanlı yapısı olarak da bilinen ahşap evlerin yerini bugün beton yapılar almıştır. Hilaire'in resminde silüette görülen camiler de mevcudu göstermekte olduğundan Hilaire'in eserinde gerçekçi bir İstanbul betimlemesi yaptığını söylemek mümkündür.

Şekil 4: Solda Hilaire'in resminde Yeni Camii ve çevresi (Kıbrıs, 2014:138), sağda ise (Foto.1: E.Begüm Savçın) Yeni Camii ve çevresinin günümüzdeki durumu (URL-6).

Resmin detayına bakıldığı zaman bir grup yerli ve yabancıların tarihi eserleri gemiye yüklemek üzere kayıklara aktardığını görmekteyiz. Hilaire, bu resmin altına "antik eserlerin yüklenmesi" yazmıştır. Çünkü resimde o dönem Fransız Büyükelçisi Choiseul-Gouffier'in topladığı eserlerin gemiye yüklenmesi konu edilmektedir. Ertuğrul Günay, Kültür Bakanlığı sırasında Elçiler ve Ressamlar Sergisi'nde gördüğü bu resmi delil gösterip suç duyurusunda bulunmuştur (URL-7). Dolayısıyla Hilaire'in resmi toplumsal bellek açısından büyük önem taşımaktadır (Şekil 5).

Şekil 5: Hilaire'in resminden detay incelemesinde Osmanlı'da tarihi eserlerin Batılılar tarafından kaçırlması görülmektedir.

3.3. Félix Ziem'in eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

Barbizon ekolünden bir peyzaj ressamı olan Ziem (1821-1911) Venedik, Marsilya, Rodos, İstanbul, İzmir, İskenderiye, Şam ve Beyrut gibi şehirlere yaptığı gezilerden edindiği izlenimleri tablolarına yansıtmıştır. Meslek yaşamı boyunca en az 10 bin desen, 6 bin yağlıboya yaptığı düşünülür. Özellikle Venedik ve İstanbul tabloları ile tanınmıştır. Ziem, 1855 yılında kaleme aldığı günlüğünde İstanbul'a gelme tasarısı ile ilgili, "Bu yolculuğun belirgin ve güçlü biçimlerin yoğunluğuyla ışıltılı resimler yapma dileğimi de destekleyeceğini umuyorum" notunu düşer. Paris Anlaşmasının imzalanmasından üç ay sonra, 10 Temmuz 1855'de Marsilya'yla İstanbul'u birbirine bağlayan Messageries Maritimes'in buharlı gemisi Le Danube'e biner. 18 Temmuz 1855'de İstanbul'a varır ve iki ay kalır. Ziem farklı bir sanatçıdır, özgünlükten yanadır. Yapıtları incelendiğinde, herkesin gittiği yerlere gitmek istememesi dikkat çeker. Ziem, kentin canlı bölgeleriyle çok ilgilidir. Giysiler, insanlar, kocaman öküzlerin çektiği arabalar, köpekler, Boğaz ve Haliç sularında kayıp giden yelkenliler, kayıklar başlıca esin kaynaklarıdır. Doğu'nun görkemi, masalsi mimariler, suyun gürül gürül aktığı çeşmeler gibi basmakalıp düşüncelerden uzaktır. Sanatçının İstanbul'da kaldığı süreçte kaç desen yaptığı tam olarak bilinmese de, Ziem Müzesi'nde korunan 43 defterden ikisi Türkiye'yle ilgilidir (URL-8). Sanatçının eserleri incelendiğinde her ne kadar gerçekçi çalışmış gibi durmakla beraber resmederken kendi hayal gücünü de katmıştır. Bunun sebebi ise ressamın İstanbul'da bulunduğu süre içinde Boğaz'ın, kayıkların, Osmanlı giysili figürlerin, günlük hayatın, mimari yapıtların ve İstanbul'u tanımlayan birçok unsurun karakalem ve çini mürekkepli eskiz çalışmalarını yapmış ve Fransa'daki atölyesine döndüğünde resmetmiş olması olarak gösterilebilir. Ayrıca Ziem, gezdiği yerleri ve insanları ayrıntılı bir şekilde resmetme düşüncesi yerine izlenim ve renk arayışı içindeydi. Ziem'e göre bir resmin göze hitap etmesi ve ruha seslenmesi ancak ressamın kendi idealizminin realizm ile sentezinden oluşması gerekiyordu (Makzume, 2004:59).

Ziem'in Yeni Camii'yi konu alan resmi incelendiğinde cami denizden resmedilmiştir (Şekil 6). Kayıklar diğer resimlerinde olduğu gibi resimde önemli unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Caminin yapı malzemesi kesme küfeki taşı, mermer ve tuğladır. Resimde de bu malzeme dokusu ve renkleri kendini yansıtmaktadır. Cami mekânına biri kuzeyde revaklı avluya açılan, ikisi yanlarda bulunan üç kapıdan geçilerek ulaşılır; ayrıca mihrap yönünde yanlarda birer küçük kapı daha bulunur. Ancak kentsel bellek açısından incelendiğinde camii hemen denizin kıyısındadır ve cami mimari özellikleri dikkate alındığında gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Dolayısıyla özgünlükten yana bir sanatçı olan Ziem'in eserinde kendi yorumunu katmış olması büyük bir olasılıktır. Çevrenin o tarihteki görünümü ile günümüzdeki görünümü arasında da yapılaşma açısından önemli bir farklılık gözlenmektedir. Cami deniz kenarına inşa edilmiştir ancak denizle mesafesi sonradan denizin doldurulması sonucu artmıştır. Resim de bize caminin deniz kenarında yapılmış olduğunu kanıtlamaktadır. Zira caminin ilk mimarı Davut Ağa, caminin temelleri atılırken bolca su çıkması üzerine gece gündüz çalışarak tulumlarla suyu boşaltmış ve kazıklar üzerine Rodos'tan getirilen taşları atarak duvarları yer seviyesinden yükseltmeyi başarmıştır (Şafak, 2013: 88).

Öte yandan Ziem'in İstanbul'u konu alan bir başka tablosu incelendiğinde daha gerçekçi unsurlar göze çarpmaktadır. Göksu Mihrîşah Sultan Çeşmesi'ni konu aldığı resminde çeşmeyi oldukça gerçekçi olarak betimlemiştir (Şekil 7). 1850'li yıllarda fotoğraf sanatçıları James Robertson ve Felice Beato tarafından hemen hemen aynı açıdan çekilen fotoğrafta çeşmenin özgün haline benzerliği daha açık bir şekilde belli olmaktadır.

Şekil 6: Ziem'in tablosunda Yeni Camii (URL-9) ve (URL-9a) çevresi ile günümüzdeki durumu.

Şekil 7: Felix Ziem'in Mihrişah Sultan Çeşmesi tablosu (URL-10) ve 1850'li yıllarda fotoğraf sanatçısı James Robertson ve Felice Beato tarafından çeşmenin çekilmiş fotoğrafı (URL-11).

Şekil 8: Göksu Mihrişah Sultan Çeşmesi'nin günümüzdeki durumu (URL-11a).

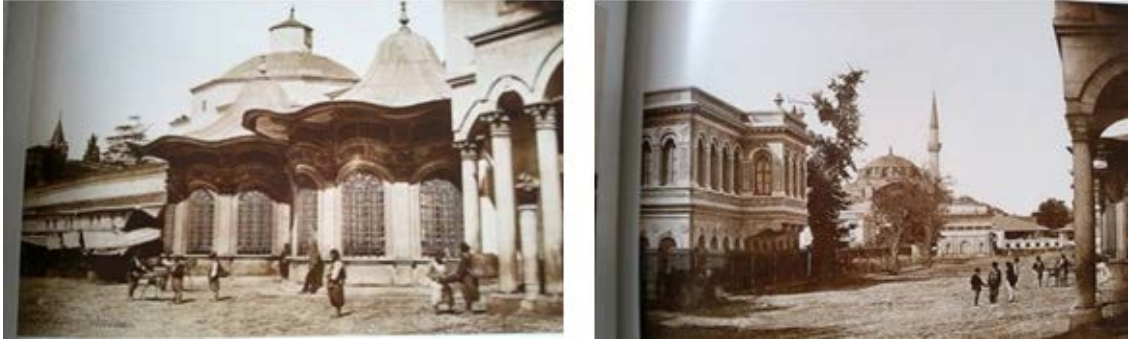
3.4. Amadeo Preziosi'nin eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

Maltalı ressam Preziosi (1816- 1882), 19. yüzyıl içinde henüz otuz dört yaşındayken İstanbul'a gelmiş, burada bir Rum'la evlenmiş, üç kızı bir oğlu olmuştur. Ölene kadar burada yaşamış ve 1882 yılında Yeşilköy'de ava çıktığı zaman kazara kendini yaralamış ve burada ölmüştür. Kendisi Yeşilköy'ün Latin Katolik mezarlığına defnedilmiştir (Berk, 1977: 6-7). Preziosi İstanbul'da yaşadığı süre boyunca birçok esere imza atmıştır. Özellikle suluboya resimleri ustaca yapılmış ve en bilinenleridir. Kendisi doğrudan doğruya doğa ya da model karşısında çalışmalarını yapmıştır. Fakat resimlerindeki mekânlar oldukça kalabalık bir kompozisyon içerir. Çalıştığı konular arasında salt mekân ya da peyzaj yoktur, denizde kayıklar, sokaklarda halkın resimleri kısaca İstanbul'u insansız, insanı İstanbul'suz bırakmaz (Berk, 1977: 7).

Oryantalist bir Boğaz ressamı olan Kont Amadeo Preziosi'nin incelenen resminde tarihi yarımadadan bir mekân betimlemesi yer almaktadır (Resim-9). Resmin, Eminönü'nde günümüzde otobüs duraklarının olduğu noktadan, önde Tahtakale Hasırcılar Çarşısı'nda bulunan Rüstempaşa Camii'nin arkasında bulunan Çemberlitaş Nuruosmaniye Camii'ne doğru bakılarak resmedildiği tahmin edilmektedir. Kompozisyon içerisinde, ressam resmini yapmış olduğu Rüstempaşa Camii'nin ölçüsünü küçültmüş, arkada bulunan Nuruosmaniye Camii'nin ölçüsünü büyütüp, minare sayısını arttırmış ve camiyi yapısal olarak yorumlamıştır. Ön sağ tarafta bulunan mimari yapı tarihi bir eser olarak günümüzde resim içerisinde olan yerde değildir. Ancak, James Robertson'un 1854 yılında çektiği Tophane ve Kılıç Ali Paşa Camii'sinin fotoğrafındaki açı ve sağ taraftaki mimari yapının benzerliği dikkat çekicidir (Şekil 10). Salıpazarı olarak da bilinen bölgede satıcıların tezgâhları ve tenteleri, James Robertson'un 1853-1854 tarihli, "Topçular Kışlası Girişi" isimli bir diğer fotoğrafında (Kıbrıs ve Ögel, 2006: 19,29) açıkça görülmektedir. Ressam büyük bir ihtimalle daha iyi bir etki yaratabilmek için şehir içerisinde birçok tarihi mekânlardan eskiz alıp, bu eskizleri birleştirerek yeni bir kompozisyon oluşturmuş olabilir.

Şekil 9: Preziosi'nin tablosunda (URL-12) Eminönü ve (Foto.2: E.Begüm SAVÇIN) bölgenin benzer bir açıdan bakışta günümüzdeki durumu.

Şekil 10: Fotoğrafçı James Robertson'un fotoğraflarında Preziosi'nin tablosunda bulunan yapılar farklı mekânlarda görülmektedir. Solda Topçular Kışlası girişi 1853- 1854 ve sağda Tophane Kasrı ile Kılıç Ali Paşa Camii görülmektedir 1854 (Kıbrıs ve Ögel, 2006: 19, 29)

3.5. Hermann Corrodi'nin eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

1844 yılında Frascati'de dünyaya gelen Hermann Corrodi 1872 yılında Paris'e gitmiş ve başta İngiliz Kraliyet ailesi olmak üzere pek çok Avrupa Kraliyet ailesine hizmet etmiştir. Uzun yıllar Roma'da yaşamakla beraber resimleri için malzeme ve fikir edinmek amacıyla seyahat etmiştir. Suriye, Mısır, İstanbul, Kıbrıs gittiği yerler arasındadır. Asıl olarak, akademik tarzda manzara ressamıdır ancak bir kısım eseri 19. yüzyıl Oryantalizm tarzındadır.(URL-13)

Corrodi'nin eseri incelendiğinde; Galata Köprüsü'nün üçüncü Galata Köprüsü olduğu görülmektedir (Şekil 11). Ayrıca resimde görülen Yeni Camii'nin resimdeki açısı günümüzdeki köprü ile olan ilişkisinde benzer açıdan resmedilmiş olup, caminin yeri ve konumu itibarıyla doğru tasvir edildiği, ressamın camiye mimari açıdan yorumladığı, arka silüete ise eklemiş olduğu camiler ile tarihi yarımadanın mistik- doğu kültürü özelliklerini yansıtmak istediği açıkça dikkati çekmektedir. Resim ile yakın tarihlerde çekilmiş eski bir İstanbul fotoğrafında da Galata Köprüsü ve tarihi yarımada ilişkisi gözlemlenmekte ve ressamın resminde yorumlar katmış olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Tablo daha detaylı incelendiğinde ise köprü üzerinde yer alan köpek tasvirleri, 19. Yüzyılda İstanbul sokaklarında sık olarak görülen sokak köpeklerine ilişkin yaşanan sorunların da ispatıdır (Şekil 12, 13).

Şekil 11: "Şafakta Galata Köprüsü" (URL-14) ve tablodan detay.

Şekil 12: Eski bir fotoğrafta Galata Köprüsü (URL-15) ve (Foto.3: E.Begüm Savcın) günümüzdeki durumu.

Şekil 13: İstanbul'da Sokak köpeklerini gösteren bir kartpostal ile fotoğraf (URI-16, URL-17)

3.6. Fausto Zonaro'nun eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

1896 yılında II.Abdülhamid'in saray ressamlığını yapan Fausto Zonaro (1854-1929), Venora ve Paris'te sanat eğitimi görmüştür. İstanbul'a ailesiyle birlikte yerleşen Zonaro, saray ressamı olmadan önce diplomat eşlerine resim dersi vererek geçimini sağlamaktaydı. II.Abdülhamid'e armağan ettiği resim padişah tarafından çok beğenilince saray ressamı olarak çalışmaya başlamıştır. Zonaro'ya hem Mecidiye Nişanı hem de saray ressamlığı unvanını kazandıran resmi bu çalışmada incelenmiştir. Bu resim "Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden geçişi" isimli eseridir (Şekil 14). Sanatçı Galata Köprüsü üzerinde, Ertuğrul Süvari Alayı'nın geçişini ilk gördüğü andan itibaren her Cuma Galata köprüsüne gelerek eskiz yaptığı bilinmektedir ve ayrıca, kompozisyon içerisinde bu sahneye tanık olarak kendisini ve eşini de resmetmiştir (Çöteliolu, 2013: 106). İstanbul'daki yaşamı çok uzun sürmemiş, Padişah'ın tahtan indirilmesiyle birlikte Zonaro'nun da işine son verilmiş; evine ve eşyalarına da el konulmuştur. Bunun üzerine doğduğu şehre San Remo'ya dönen Zonaro, 1929 yılında ölene kadar İstanbul özlemiyle yaşamıştır (URL-18).

Şekil 14: "Ertuğrul Süvari Alayı'nın Galata Köprüsü'nden Geçisi" isimli tablo (1901) (Gürçağlar, 2000).

Şekil 15'de gördüğümüz Fausto Zonaro'nun yapmış olduğu Eminönü resmi Galata Köprüsü üzerinden Yeni Camii'ne doğru bir bakış açısıyla tasvir edilmiştir. İlk kalıcı köprü için girişimler II. Sultan Beyazıd tarafından, Leonardo da Vinci'den köprü tasarımı istemesiyle başlamış; fakat 1845 yılında Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Alem Valide Sultan'ın emriyle köprü yapılmıştır. Bu köprü 18 yıl kadar kalmış, 1861 yılında Sultan Abdülaziz'in emri üzerine yeniden inşa edilip; 1863 yılında yerine takılmıştır. İkinci köprü'nün de kalıcılığı çok uzun sürmemiş, 1872 yılında bir İngiliz firmasına inşası verilmiş, üçüncü Galata köprüsü 1875 yılında tamamlanmıştır. 480 metre uzunluğunda, 14 metre genişliğinde ve 24 duba üzerinde duran bu köprü 1912 yılına kadar kullanılmış ve bu tarihten sonra Haliç'in yukarılarına doğru çekilmiştir (Demirarslan, 2017:933) .

Fausto Zonaro, ailesiyle birlikte İstanbul'da yalnızca 14 yıl kadar yaşamış, üçüncü ve dördüncü Galata Köprüsü'nü görmüştür. Şekil 15' de Fausto Zonaro'nun Eminönü isimli kompozisyonunda görüldüğü üzere Galata Köprüsü'nün zemini eğimli ve ahşap görünümlü yapılmıştır. Bu da bize bu köprü'nün zemininin ahşap olan üçüncü Galata Köprüsü olduğunu göstermektedir. Şekil 16'da gördüğümüz üçüncü ve dördüncü Galata Köprüsü'ne ait Abdullah Biraderler, James Robertson ve Bergrenn'e ait fotoğraflarda da köprü'nün bağlandığı yer Yeni Camii'nin önüne denk gelmektedir ve bu fotoğraflardaki köprü ile karşılaştığında ise resimdeki köprü'nün üçüncü Galata Köprüsü olduğu açıkça görülmektedir. Günümüzde Galata Köprüsü'nün konumu 1992 yılında çıkan yangından sonra değişmiştir. Yerine beşinci Galata Köprüsü inşa edilmiştir ve bugün hala bu köprü kullanılmaktadır.

Şekil 15: Zonaro'nun tablosunda Galata Köprüsü (URL-19) ve (Foto.4: E.Begüm Savcın) Yeni Camii ile benzer bir açıdan mekânın günümüzdeki durumu.

James Robertson- Galata Kulesinden Liman 1854.

Abdullah Bira derler- Galata Kulesinden Liman 1868

Şekil 16: Robertson ve Abdullah Biraderler'in objektifinden Galata Köprüsü (Kıbrıs ve Ögel, 2000: 10-11)

G. Berggren- Üçüncü Galata Köprüsü

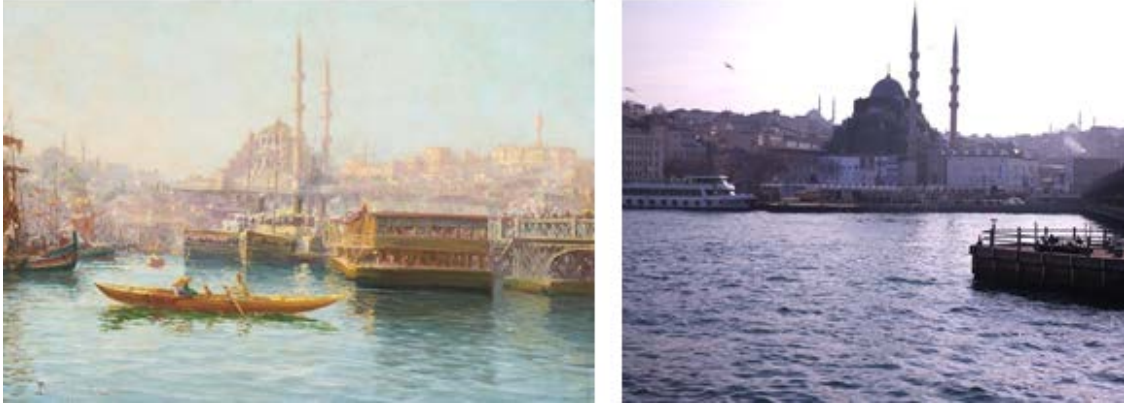

Üçüncü Galata Köprüsü- 1888

Şekil 17: 19. Yüzyılda fotoğraflarda belgelenen üçüncü Galata Köprüsü (URL-20, URL-21)

3.7. Francois Prieur Bardin'in eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

Fransız ressam Bardin (1870- 1939), 1890-1901 yılları arasında İstanbul'da yaşamıştır. G.Berggren'in Üçüncü Galata Köprüsü isimli fotoğrafında Galata köprüsünün ayakları ile 1888 yılında fotoğrafı çekilen köprünün ortalarına doğru sağında ve solunda bulunan ahşap yapının, François Prieur Bardin'in resmettiği Eminönü resmiyle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ayrıca köprünün perspektifinin Eminönü'nde bulunan Yeni Camii'ye doğru oluşu da, ressamın gerçek manzara karşısında bulunduğu ispatı şeklindedir. Bugün çekilen fotoğrafta yeni Galata Köprüsü'nün açısı değişmiştir. Ressamın bakış açısıyla, fonda bulunan Beyazıt Kulesi kompozisyon içerisinde bulunacak şekilde kadraj alındığında ise, Galata Köprüsü görülmemektedir. Yeni Camii'nin arka sağ ve sol tarafında bulunan camii silüetleri de, Bardin'in kompozisyonunda olduğu gibi yerlerinde bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Bardin'in resim çalışması gerçekçi bir çalışma olarak kentsel belleğe katkıda bulunmaktadır (Şekil 18).

Şekil 18: Bardin'in tablosunda (URL-22) Eminönü ve (Foto.5: E.Begüm Savçın) Galata Köprüsü ile mekanın günümüzdeki durumu.

Bardin'in incelenen diğer resim örnekleri ise (Şekil 18 ve 19) bir limanı konu almaktadır. François Prieur Bardin'in İstanbul tarihi yarımada bulunan bir limanı bir yıl arayla resmettiği iki resimdeki kompozisyon hemen hemen birbiriyle eş sayılacak bir benzerlik göstermektedir. Bunun sebebi ise sanatçının mekânın karşısına geçip çalışmış olma ihtimalidir. İkinci resim tarih olarak daha eski olup, solda bulunan vapur bacasından çıkan dumandan dolayı ya hareket edecek ya da limana yeni ulaşmış görünümündedir. 1899 yılında yapmış olduğu ilk resme konu olan mekân kuvvetle muhtemel bugün de hala liman olarak kullanılmakta olan Karaköy limanı, Tophane iskelesidir (Şekil 19, 20). Bu liman yalnızca yolcu gemilerinin yanaştığı bir liman olmamakla beraber aynı zamanda kayıkların karşı kıyıya yolcu taşıdıkları da bilinmektedir. Her iki resimde en önde olan Osmanlı kıyafetleri içerisinde elinde bastonu beyaz sakalı ve sarıklı olan figürün ileri yaşlarda olduğu açıkça görülmektedir. Burada kayıkçı ile sohbet etmesi akıllara Jules Verne'in "İnatçı Kereban" romanını çağrıştırmaktadır. Romanda karşı kıyıya geçme vergisi arttırılınca sinirlenip, sırf daha fazla vergi ödememek için bütün Karadeniz'i dolaşan bir Türk tüccar anlatılır. Roman ilk kez 1883 yılında yayınlanmıştır. Bu resim roman yayınlandıktan 16 sene sonra resmedilmiştir. Fransız ressam bir başka Fransız yazar olan Jules Verne'in İnaçı Keraban isimli eserinden etkilenip Osmanlı topraklarına gelmiş olabilir. Ayrıca 1881 yılında Jules Verne'in de Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret ettiği büyük olasılıktır. Kitapta bulunan mekân tasvirleri bugün de hemen hemen aynı mekânlardır. Ayrıca romanın en başında bahsedilen 16 Ağustos günü, Gömbeyaz.K.³'nün

³ Gömbeyaz K. Yrd.Doç.Dr. Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

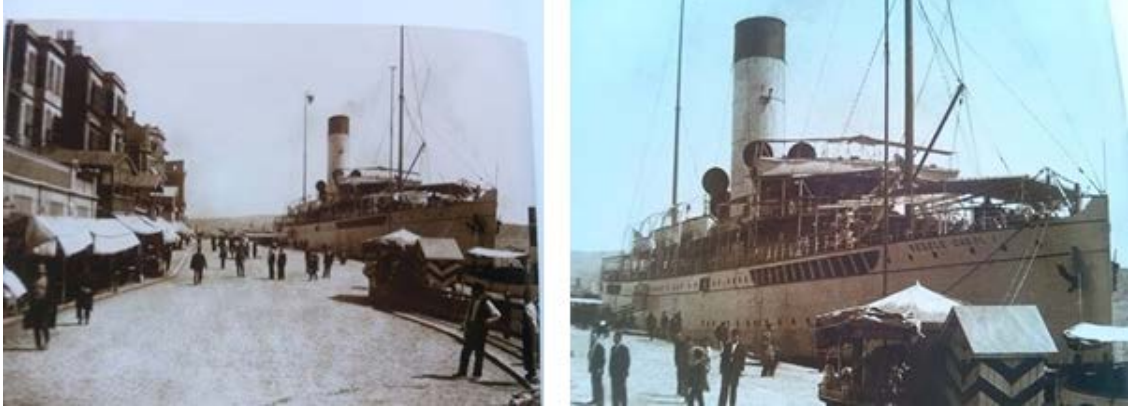
vermiş olduğu hesaplama cetveline (URL-23) göre 1881 yılının Ramazan ayının yirminci gününe rastlamaktadır. Roman 1883 yılında yayınlandığına göre romanın yazılma tarihi 1881- 1882 yılları arasındadır. Yapılan araştırmalara göre (Özcan, 2008:5) 1881 yılında Jules Verne Hollanda, Danimarka ve Almanya'yı ziyaret etmiştir (URL-24). Ziyaretinin devamında Osmanlı topraklarında bulunduğu açıkça görülmektedir. Resimde dikkat çeken bir diğer unsur peyzaj içerisinde bulunan geminin aynısı, aşağıda o yıllarda Sebah ve Joailler tarafından çekilen fotoğrafta Galata limanında bulunmaktadır (Şekil 21) (Kıbrıs ve Ögel, 2006: 14-15).

Şekil 19: François Bardin'in 1899 tarihli "Haliç'e Bakış" tablosu (Ustaoğlu, 2010: 75).

Şekil 20: François Bardin'in 1900 tarihli "Haliç'e Bakış" tablosu (URL-25).

Şekil 21: Sébah&Joallier'in objektifinden Galata Rıhtımı-1900 (Kıbrıs ve Ögel, 2006: 14-15) (URL-26).

Geminin ön tarafında yan yana bulunan batılı kıyafetler içerisinde olan iki figürün sağ tarafta beyaz kıyafetli erkek figürün elinde siyah bir kutu bulunmakta diğer koyu kıyafetli erkek figürü de o kutuya doğru bakmaktadır. Kutunun, George Eastman'ın 1888 yılında icat etmiş olduğu 'Kodak' ilk film kamerası olduğu ihtimali yüksektir (URL-27) (Şekil 22). Batılı iki erkeğin Marmara Denizi'ne doğru an'ın fotoğrafını çekerken, arkalarından bir devlet büyüğünün (1876-1909 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğunun başında II.Abdülhamid bulunmaktaydı. Burada at arabasının içerisinde Galata rıhtımından büyük bir ihtimalle Dolmabahçe Sarayı'na doğru giden, askeri kıyafetler içerisinde beyaz sakalıyla ya padişahın kendisi ya da yüksek rütbeli bir askerini) tasviri yapılmıştır.

Şekil 22: Bardin'in tablosundan detay ve ilk "Kodak" fotoğraf makinesi URL-26a).

Şekil 23: Bardin'in tablosundan detay

Resimdeki detay incelendiğinde fotoğraf çekenlerin kıyafetleri de dönemin Batılı kıyafetleri ile örtüşmektedir. Fotoğrafi çekenlerin de gezgin, casus ya da o dönem Osmanlı ordusunda görevli İngiliz subaylar olması ihtimali yüksektir (Şekil 23, 24)(Gençoğlu, 2015: 606).

Şekil 24: Dönemin İngiliz kıyafetleri (URL-28).

Bardin'e ait incelenen bir başka resim ise Üsküdar'ı konu almaktadır. Bugün Üsküdar sahilinde Francois Prieur Bardin'in yapmış olduğu resmin açısından fotoğraf çektiğimizde, karşı yakada görülen tarihi Galata kulesi, Haliç, tarihi yarımada, Beyazıt kulesi, Nusretiye Camii, Ayasofya, Topkapı Sarayı olduğu gibi görülmektedir. Resimde görülen yalı bugün yerinde değildir. Onun yerine deniz doldurularak asfaltla yapılmış bir sahil yolu, birçok

araba, minibüs, toplu taşıma aracı, tabelalar, otobüs durağı, ağaçlar, sanatçının resminden daha farklı bir kompozisyon oluşturmakta ve Üsküdar sahil şeridinin geçirmiş olduğu değişimi gözler önüne sermektedir (Şekil 25).

Şekil 25: Bardin'in Üsküdar'ı konu alan tablosu (URL-29) ve (Foto.6: E.Begüm Savçın) mekanın günümüzdeki durumu.

4. 20. YÜZYIL TÜRK RESMİNDE İSTANBUL TEMASI VE KÜLTÜREL BELLEK

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in özellikle sanat çalışmaları için sarayın içerisine doğu ve batı atölyelerini açtırıp, doğu atölyesine minyatür ve hat ustalarını, batı atölyesine batılı ressamı eğitimi vermeleri için davet ettiğini ve sonrasında burada eğitim verildiği bilinmektedir. Osmanlı dönemi boyunca üretilen eserler ağırlıklı olarak minyatür, hat v.b geleneksel Türk sanatına aittir. Fakat batı atölyesine ait eserler ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Geleneksel Türk el sanatlarından minyatür sanatında batı resim sanatında olduğu gibi İstanbul, sokakları, günlük yaşam sahneleri işlenmemiştir. İstanbul ve doğal güzellikleri, askeri zaferler, tören ve şenlikler günlük olayların arkasında bir fon olarak betimlenmiştir (Berk, 1977:9). 19. yüzyıl ortalarına 15 yıl kala Osmanlı'nın batılılaşma süreci Türk resim sanatının başlangıcı olarak kabul görmektedir (Erden, 2012:6). Bu dönemde özellikle 1830'larda resim sanatına çalışmak üzere Avrupa'ya giden ilk Türk ressamlarına rastlanmaktadır. Ferik Tefvik Paşa 1835'de Viyana'ya, bir başka Tefvik Paşa Paris'e, Hüsnü Yusuf 1849'dan sonra Batı'nın çeşitli şehirlerine giderek yağlı boya tekniğini öğrenmeye çalışmışlardır.

Bu ressamlar istikrarlı bir şekilde teknik öğrenmişler ve bu tekniğin dışında bir uygulama yapmamışlardır. Fakat sonrasında yurt dışında eğitim görmüş ve vatana dönen Ahmet Ali, Hüseyin Zekai Paşa, Süleyman Seyit ve Osman Hamdi gibi ressamlar Türk resim sanatının bir kişiliğe oturmasında ilk örnekleri oluşturmuşlardır (Berk, 1977: 11). Özellikle, Osmanlı sadrazamlarından biri olan İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu Osman Hamdi Bey, ilk Türk ressamlarından birisidir ve Türk resminde figürlü kompozisyon kullanan ilk ressam olarak tarihe geçmiştir. Günümüzde varlığını Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak sürdüren Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'nin de kurucusudur (URL- 30). Böylelikle sanat eğitimi 1883 yılında Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla kurumsallaşmıştır. Yalnız Sanayi-i Nefise değil aynı zamanda yeni açılan askeri liselerde verilen resim dersleri ile o dönemlerde ilk asker ressamlarının ortaya çıktığını görmekteyiz. Genel olarak Türk resim tarihine baktığımız zaman Asker Ressamlar, kendisini takip eden dönem içerisinde sivilleşmeye başlayarak, 1914 kuşağına ve sonrasında Cumhuriyetle birlikte yerini tamamen sivil sanatçı gruplarına bırakmıştır. "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" 1908'de kurulmuştur. Bu cemiyet, 1921'de "Türk Ressamlar Cemiyeti" olmuş; 1926'da

isim değiştirerek “Türk Sanayi-i-Nefise Birliği” haline gelmiştir. Sonunda, 1926’da, “Güzel Sanatlar Birliği”nde karar kılınmıştır (URL- 31). Kent ve kültürel bellek çalışması içerisinde asker ressamlarla birlikte, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği, D grubu ressamlarının resimleri üzerinden zaman içerisinde mekânın nasıl değiştiğini kültürel bellek çalışması içerisinde inceleyeceğiz.

4.1. Hoca Ali Rıza'nın eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

İlk olarak, ressamlar tarafından İstanbul'un gelip geçenlerden uzak, sessiz yerlerini seçme 1914 dönemine kadar sürer. Bu dönemde, Şeker Ahmet, Hüseyin Zekayi Paşa, Süleyman Seyyit Bey, Osman Hamdi Bey ormanların kuytuluğunu, kıyıların tenhaliğini, sokak içlerini, şehrin ıssız köşelerini ağırlıklı olarak resmetmişlerdir. Ancak dikkati çeken bir husus 20. yüzyıl Türk ressamları tarafından Üsküdar ağırlıklı olarak resmedilmiştir. Bu ressamların en önemlilerinden biri ressam hocası olarak anılan Hoca Ali Rıza (1864-1935)'dir. Kendisi de Üsküdar doğumlu olan ressam asker kökenli bir sanatçı olup; 1891 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk başkentlerinde inceleme çalışmaları yapan bir heyete katılarak Türk-İslam eserlerine ait görünümleri defterlerine aktarmıştır. 1895'te Kolağası rütbesindeyken Yıldız Porselen Fabrikası'nda porselen tasarımları yaptı. Aynı yıl Fausto Zonaro'yla tanışmıştır. Karakalem ile suluboya tekniğindeki yetkinliği ve hızlı çalışma temposuyla, çok sayıda İstanbul peyzajı, kentin mahallerini, Üsküdar'dan Bebek'e, Arnavutköy'den Burgazada'ya kadar semt yaşantılarını, kahvehaneleri, deniz kıyılarını yorumlamıştır (Berk, 1977: 31-34).

Hoca Ali Rıza'nın 1914 kuşağı sanatçıları arasında bir köprü olarak değerlendirilebilen ve ressamın sanat anlayışını yansıtan en belirgin tablosu (Erden, 2012: 34) olan “Fenerli Sokak tablosu incelendiğinde (Şekil 26); Arnavut kaldırımlı bir sokakta ahşap kaplamalı, cumbalı cepheleri ile 19. yüzyıl- 20.yüzyıl başına ait geleneksel Türk evleri görülmektedir. Berk eserinde Üsküdarlı Hoca Ali Rıza'yı şöyle anlatmaktadır (Berk, 1977: 20):

“Hoca Ali Rıza'nın anılması birden, kişinin gözleri önünde, çizgilerini, biçim ve renklerini hatırlamakta güçlük çekmeyeceği bir tablo dizisi sıralar: Aşı boyalı ahşap evler, neredeyse birbirine yaslanacak cumbalar, Arnavut kaldırımlı sokaklar, mezarlıklar, serviler, çeşmeler, öğle güneşinin kavurduğu, aralarından ot fişkıran beyaz, sarı, esmer renkte kayalıklar, çayırlar, ağaç kümeleri, kır kahveleri.”

Berk eserinde şöyle devam etmektedir:

“... hoca'nın yaşamı sırasında Üsküdar 19. Yüzyıl görüntülerinden sıyrılmamıştı... Sokakları, evleri, çınarları ve servileriyle eski İstanbul'un son kalıntısıydı Üsküdar.”

Resme adını veren sokak aydınlatması- fener resmin odak noktasıdır. Sokak aydınlatması olması bu sokağın sosyal ve ekonomik düzeyi yüksek kesimin oturduğu bir sokak olduğunu düşündürmektedir (URL-32). Üsküdar'da benzer sokaklar incelenmiş ve günümüzde bitişik nizamda betonarme apartman yapılarının çoğunlukta olduğu Üsküdar sokaklarında tek tük kalmış ve resimdekine benzer ahşap konut örneklerinin restore edilerek koruma altına alınmış olduğu görülmektedir. Fotoğraftaki konutun yan cephesinde yer alan pencereler ile resimdeki konutların giyotin pencereleri, ahşap cephe kaplamaları, çatı saçakları, eli böğründeler, konutların bahçe- sokak ilişkileri aynıdır. Ne yazık ki; fenerli sokak aydınlatmaları günümüzde yoktur. Günümüz konutlarının çatılarında uydu antenler, ahşap bahçe çitlerinin yerini ise garaj kapıları almıştır. Arnavut kaldırımlı eski İstanbul sokağında günümüzde sokak aydınlatması yerine yerdeki çöp torbaları dikkati çekmektedir. Hoca Ali Rıza'nın tasvirinde gerçekçilik göze çarpmaktadır.

Şekil 26: Hoca Ali Rıza'nın "Fenerli Sokak" resmi (Berk, 1977) ve (Foto.7: S.Burak Savcın) günümüzdeki durumu.

4.2. Ahmet Ziya Akbulut'un eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

Ressam Ahmet Ziya Akbulut (1869- 1938) sanata olduğu kadar, matematik ve astronomiye de meraklıydı. Takvim-i Ziyayı o tertip etmiş ve yayınlamıştır. Aynı zamanda menazırcı (perspektifçi) olarak da ünlendi. Eserleri de bunu ortaya koymaktadır. Ahmet Ziya 1937 yılında İstanbul Resim ve Heykel Müzesi açılıncaya ve Atatürk'ün emriyle her ressam oraya birer ikişer eser bağışı yapıncaya kadar keşfedilmeyen bir sanatçı olarak kaldı. Herkesin gözünde o, bir ressamdan çok bir perspektif hocasıydı (URL-33).

Ahmet Ziya Akbulut'un "Üsküdar Meydanı" isimli tablosu incelendiğinde günümüzdeki durumu ile birebir olduğu görülmekle beraber yol- kaldırım ilişkisi ve fondaki binaların değişimi gözlenmiştir. Perspektife önem veren bir ressam oluşu resminde gerçekçi bir yaklaşım da getirmiştir. Aynı dönem aynı açıdan çekilmiş fotoğraf da bize Akbulut'un gerçekçi bir çalışma sunduğunu ispatlamaktadır (URL-34) Günümüzde yeşil doku azalmış ve Akbulut'un resminde III. Ahmed Çeşmesi ve Üsküdar Mihrimah Sultan Camii yer alırken, günümüzde aynı mekanda otomobiller ve trafik göze çarpmaktadır (Şekil 27) .

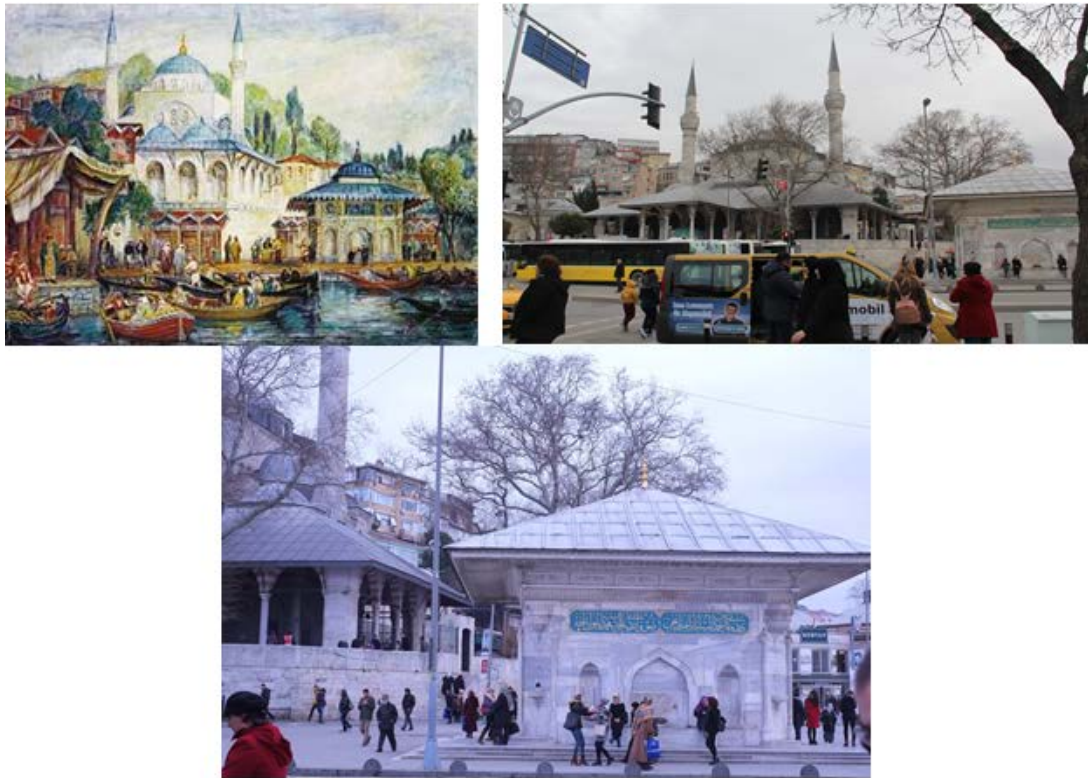

Şekil 27: Ahmet Ziya Akbulut'un "Üsküdar Meydanı" resmi (Berk, 1977) aynı dönemde çekilmiş fotoğrafı (Berberoğlu, 2011: 117) ve (Foto.8: S.Burak Savcın) mekanın günümüzdeki durumu .

4.3. İbrahim Çallı'nın eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

Türk resim sanatının önemli ustalarından biri olan Çallı (1882- 1960) 1910 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nden mezun olarak Paris'e gitmiştir. Valeri, Zarzecki ve Cormon'un öğrencisi olmuş ve Türkiye'ye döndükten sonra "Çallı Kuşağı" olarak da isimlendirilen 1914 Kuşağı sanatçılarıyla Şişli Atölyesi'nde savaş temalı resimler yapmıştır. Sanatçının peyzaj, natüremort, portre ve nü çalışmalarını bulunmaktadır. Üslubu itibarıyla Adnan Turani'ye göre akademikleşmiş bir izlenimci, Nusret İslimyeli'ye göre anlatımcı, Halil Dikmen'e göre izlenimci bir renk ustasıdır (Çöteliolu, 2013: 1278). Kentin çeşitli yerlerinden yaptığı peyzajlarında; geniş fırça vuruşları ve devingen bir ışıkla aydınlanan renk yorumuyla sanatının tüm ustalığını ortaya koymuştur.

İbrahim Çallı'nın " Üsküdar " isimli tablosu incelendiğinde; resimde Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ile III. Ahmed Çeşmesi denizden resmedilmiştir. III.Ahmed Çeşmesi'nin tabloda çatı ve saçaklarının günümüzdeki halinden farklı olduğu tespit edilmiştir. XIX. yüzyıla ait gravürlerde, Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi çatısının ortasının bir fener gibi yüksek olduğu görülür. Sonraları bu iki kademeli çatı bozularak, şimdi görülen çatı yapılmıştır. Saçak kenarları da, önceleri işlemeli iken daha sonra düz bırakılmıştır. Çeşme 1932'de bir tamir görmüş, 1943-1945'te meydanın düzenlenmesi sırasında çukurda kaldığından, 1955'te Sular İdaresi tarafından bütün dış kaplamalar sökülmüş ve iç kâgir duvarları 150 cm. yükseltildikten sonra, cephe unsurları yeniden yapılandırılmıştır. Ahşap çatı da hiç değiştirilmeden olduğu gibi yukarı kaldırılmıştır. 1987 yılındaki restorasyonda çeşmenin cephelerinde temizlik yapılarak, saçak altlarına yeni nakışlar işlenmiştir. Yapı son olarak 1999-2000 yıllarında bir restorasyon geçirmiştir. Dolayısıyla İbrahim Çallı da tablosunda gerçekçi yaklaşım ile Üsküdar meydanını denizden resmetmiştir. Ancak, Mihrimah Sultan Camii'nin gerek minare gerek pencereleri ile ön cephede yer alan saçaklarında görülen gerçeğe uymayan oran bozuklukları ise büyük bir olasılıkla kayıhta hızlı bir eskiz almasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde ise denizin doldurulması ile yol deniz ile cami arasında kesinti oluşturmaktadır. Aynı zamanda kayık iskelesi yerine büyük bir vapur ve deniz otobüsü iskelesi bulunmaktadır (Şekil 28) (Sav ve Kuşüzümü, 2010: 43-53).

Şekil 28: İbrahim Çallı'nın eserinde (URL-35) ve (Foto.9-10: S.Burak Savçın) günümüzde Mihrimah Sultan Camii ile III. Ahmed Çeşmesi.

4.4. Hikmet Onat'ın eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

Türk resim sanatında 1914 Kuşağı temsilcilerinden bir olan Hikmet Onat (1882-1977) asker ressamdır. Osman Hamdi Bey, Valeri ve Cormon'un öğrencisi olmuştur. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ve Güzel sanatlar Birliği'nin kurucularındandır. Gerçek bir İstanbul tutkunu olan sanatçı, kentin çeşitli yerlerinden, özellikle de Boğaziçi kıyılarından izlenimci

bir tutumla betimlediği İstanbul manzaraları ile tanınmıştır. Sanatçının bir dizi çalışması da, Topkapı Sarayı'nın çeşitli mekânlarından yaptığı resimlerdir. Sarayın kapalı bölümlerine özel izinle girerek birçok odayı, belgeci bir tutumla betimlemiştir (Çöteliolu, 2013: 126). Onat, resimlerini yerinde çizmekteydi. Bu konuyla ilgili olarak anılarında;

"...Hafif bir kahvaltıdan sonra kutumu, portatif şövalemi alır, Taksim Meydanı'na yollarım. Sabah beşte Boğaz'a otobüs vardır. Ona biner istediğim yere giderim. Örneğin; bu yıl Sarıyer'e dadandım. Orada bir kıyı kahvesi var, kahveciyle ahbap olduk. Sabah çalıştıktan sonra tuvalimi, şövalemi ona bırakırım. Konuyu bir haftada bitiririm doğa karşısında. Resimlerime dışarıda başlar, dışarıda bitiririm. Eve dönünce onlara dokunmam genellikle." (Berk, 1977: 29).

Buradan da anlaşılacağı üzere Onat resimlerinde gerçekçi bir tutum izlemiş; olanı belgelemiştir.

Hikmet Onat'ın en önemli özellikleri açık havada çalışmayı benimseyerek manzara resimleri yapmış olmasıdır. Hikmet Onat'ın "Üsküdar" isimli tablosu incelendiğinde Üsküdar'ı konu aldığı görülmektedir. Günümüzde tabloda yer alan bina artık yerinde yoktur. Sahil doldurularak yol geçirilmiş, metro istasyonu ve üst geçit yapılmıştır. Denizdeki ahşap kayıklar artık yoktur. Günümüzde aynı mekânda büyük bir insan ve araç trafiği göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu durum da Üsküdar'ın günümüzde bir merkez olduğunun kanıtıdır. Resmin sol üst köşesinde fonda görülen 1865 yılında hizmete açılan Kuzguncuk Gazhanesi'nin bacası da artık günümüzde yoktur. Günümüzde çekilen fotoğrafta kadrja girmiş olan ve elindeki telefona bakan sırtı denize dönük insan figürü de toplumsal bellek açısından önemli bir saptamadır (Şekil 29).

Şekil 29: Hikmet Onat'ın "Üsküdar" isimli tablosu (URL-36) ve (Foto.11: S.Burak Savçın) mekânın günümüzdeki durumu.

Onat'ın "Salacak'ta kayıklar ve Kızkulesi" isimli eseri incelendiğinde; denizde kayıklar ön plana çıkmaktadır. Onat öylesine sever ki yelkenlileri, kayıkları, yukarıdan bir açıyla bakar onlara resimlerinde, tüm ayrıntılarını resmedebilmek için. Dolayısıyla sadece manzara değil; dönemin ulaşım koşulları ve teknolojisi için de bir belge teşkil eder ressamın resimleri. Tekneleri süsleyen şeritler, renkler, motifler, halatlar, yelkenler öyle ayrıntılı bir şekilde resmedilmiştir ki Berk eserinde (1977: 29) bu resimlerden "yelkenli anatomisi" olarak bahsetmektedir. Resme adını veren Kızkulesi ile Salacak sahilinin değişimi açıkça görülmektedir. Önceden denizle iç içe, denize ulaşabilen bir Salacak halkı varken, günümüzde doldurulmuş kıyıda büyük beton bloklarının üzerinde zorlukla ayakta durabilen ve sırtlarını Boğaz'a dönmüş özçekim yapan insanlar dikkati çekmektedir. Artık

insanlar, bozulan kent mekânlarının da etkisiyle denize sırtlarını dönmektedir. Karşı yakanın da silueti oldukça değişmiştir (Şekil 30).

Şekil 30: Hikmet Onat'ın " Salacak'ta kayıklar ve Kız Kulesi" isimli tablosu (URL- 37) ve (Foto.12: E.Begüm Savçın) mekânın aynı açıdan günümüzdeki durumu.

4.5. Nazlı Ecevit'in eserinde İstanbul tasviri ve kentsel bellek

Aydın bir ailenin kızı olan Nazlı Ecevit (1900- 1985) Feyhaman Duran'ın öğrencisi olmuş ve eşinin ölümünden sonra Üsküdar Salacak'ta yaşamıştır. Portre ve natüremort çalışmaları da bulunmakla birlikte resimlerinin birçoğunu Salacak ve Üsküdar'dan yaptığı peyzajlar oluşturmaktadır. Salacak'tan Kızkulesi ve İstanbul, Üsküdar'dan Karacaahmet, Şemsi Paşa görünümleri, anlık izlenimlerle resmedilmiş empresyonist resimlerdir (Çötelioğlu, 2013: 140).

Nazlı Ecevit'in "Salacak ve Kızkulesi" tablosu incelendiğinde resme konu olan evin günümüzde halen bulunduğu yerinde tespit edilmiştir. Nazlı Ecevit'in resmi çizerken yan arsadan açı olarak baktığı ancak günümüzde aynı yerde bir apartman yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Üsküdar sırtlarının o yıllarda yeşilliklerle dolu iken; günümüzde betonlaştığının kanıtıdır. Kız Kulesi'nden Boğaz'a doğru bakışta ise Avrupa Yakası'nın silüetinin ve Boğaz'daki deniz taşıtlarının ne derece değiştiği görülmektedir (Şekil 31).

Şekil 31: Nazlı Ecevit'in "Salacak ve Kız Kulesi resmi" (URL-38) ve (Foto.13-14: S.Burak Savçın) resme konu olan ev ve manzaranın günümüzdeki durumu

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Nurullah Berk eserinde (1977: 37) kentlerin gelişimi ve değişimi hakkında şöyle söylemiştir:

"Avrupa'da öyle şehirler var ki, yüzyıllar öncesi çehrelerinden ya hiçbir şey, ya da pek az şey kaybetmişlerdir. Amsterdam, Roma, Venedik, Prag, Floransa; Avignon, Bruges bunlardandır. Geçmiş dönemlerin özlemiyle bu şehirleri gezen kişi, son yüzyılların katkısını kolayca unutarak, ayakta duran anıtları, evleri, eski sokakları, tüm olarak genel görünüşleri bir 17. Ya da 18. Yüzyıl adamıymış gibi doya doya seyredebilir, eski yaşamın dirilişini içinde duyabilir. Fransa ve Almanya'da öyle şehirler vardır ki, Ortaçağ'dan kalma mahalleleri, tahta evlerini kıskançlıkla korumuş, yaşatmışlardır. Guardi'nin Canaletto'nun Venediği ile bugünkü arasında bir fark, bir ayrıntı yok denilebilir, Fransa'da Strabourg şehrinde "Eski Fransa" adlı semtte, tahta evlerinden sokaklarına döşeli taşlarına, Ortaçağ'ı yaşatır. Belçika'da Kuzeyin Venedik'i denilen Bruges, ressam önüne, eski şehrin görüntü ve karakterini serer. Avrupalıların bir zamanlar " Sanat Şehri" olarak sınıflandırdıkları İstanbul ise, eski niteliğini çoktan kaybetmiş görünüyor. Sanat şehri yalnızca anıtlarının eskiliği, değeriyle değil, tarihsel ve doğal görünüşleriyle yaşayan şehirdir.

Oysa 19. Yüzyıl ortalarından bu yana İstanbul, kötü Batı akımlarının şehircilik, mimari ve süslemecilik bakımından yavaş yavaş kemirdiği bir deneme tahtası oldu. Klasik Türk sanatı elemanları içine karışarak Türk Rokokosu ile başlayan kemirme yeni yapılarla

başlamıştı. Yıldızlarla, çeşitli renklerle süslü sivil yapılar, özel ev ve konaklar birer birer yıkılırken yerlerine İtalyan ustalarının melez üslupları ortaya çıkıyordu. Ama yine de 19. Yüzyılda Lamartine, Théophile Gautier, Edmundo de Amicis gibi yazarlar eski Türk yapı sanatının son kalıntılarını görerek hayranlıklarını yazılarında belirtiyorlardı.

Eski İstanbul ressam için, eşsiz bir görüntü, motif kaynağıydı. Dünyada hiçbir şehir iki denizi, bir boğazı, karşılıklı iki kıyıyı, düzlüklerle yamaçları bir araya getiremezdi... Eski İstanbul hem uzaktan, onu çevreleyen tepelerden, hem yakından meydanları ve sokakları ile güzel ve çekici bir şehirdi. Plansızdı, pisti ama hele bir Avrupalı için yepyeni bir görüntü topluluğu olan “ pitoresk” karakteri sanatçıya tükenmez bir tema ve konu repertuarı sunardı.”

Kentler tarihsel süreçte içinde yaşayan insanların, toplumların kültürel, sanatsal ve tarihsel özelliklerinin birikimi ile gelişir ve değişirler. Gelişmiş ülkelerde şehirlerin sahip olduğu tarihsel, sanatsal ve kültürel değerler mümkün olduğunca korunmaya çalışılmaktadır. Ancak ne kadar korunmaya çalışılırsa çalışılsın kentler zamana karşı yenik düşebilmektedir. Bu bağlamda, kentlerin geçmişten günümüze geçirdiği gelişim ve değişimleri belgelemek önem taşımakta olup; görsel belgeleme çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Hiç kuşkusuz günümüzde fotoğraf, video gibi görsel belgeleme teknikleri kullanılmakla beraber fotoğraf makinesinin icat edilmediği dönemlere ilişkin resim sanatı çalışmaları kentsel bellek çalışmalarının yürütülmesinde yardımcı olmaktadır.

Bu resimler görsel bellek için sanatsal değer yanı sıra belge niteliği taşımaktadır. Bu resimler dönemlerindeki bir olaya şahitlik etmeleri, toplumsal olayları vurguladıkları, bir değişim ve ilişkiden bahsettikleri için kentsel bellek açısından önemlidirler.

Ancak yapılan çalışma da İstanbul resimleri üzerinden incelemelerde görülmüştür ki; şehirleri ve içindeki yaşamları belgeleyen resimler, eskizler, çizimler ya da yazılı kaynaklardan doğrudan doğadan ve doğadan yorumlanarak olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır. İstanbul’u resimlerinde konu alan Batılı ressamın hayali, gerçekçi ya da yorumlayarak İstanbul’u belgeleyen, Türk ressamın daha çok doğa referanslı çalışarak belgelemişlerdir. Günümüze kadar ulaşmış birbirinden farklı tekniklerle yapılmış resimlerin, belge niteliği taşımasının haricinde, batılı ve Türk ressamın ürettikleri tarihi değeri olan bu sanat eserleri aynı zamanda yaşanan o dönemin de ruhunun günümüze yansımalarıdır. Dolayısıyla İstanbul’u konu alan resimlerin tek başına kentsel belleğin oluşumunu sağlayan görsel belgeler olarak kullanılması yeterli olmamaktadır. Fotoğraflar, tarihi belgeler, sanatsal ve mimari belgeler ile desteklenmeleri gerekir.

Her ne olursa olsun İstanbul geçmişten günümüze tarihsel ve panoramik olarak halen daha cazibesini korumaktadır.

KAYNAKLAR

Berberoğlu, N., İstanbul’un 100 Camisi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2013

Berk, N., Yabancı ve Türk Resminde İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1977

Boppe, A., XVIII.Yüzyıl Boğaziçi Ressamları, Çeviren Nevin Yücel-Celbiş, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1998

Çöteliolu, A., İstanbul'un 100 Ressamı, İstanbul'un Yüzleri 1, İstanbul Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul 2013

Demirarslan, D, "19. Yüzyıl Türk Sivil Mimarisinde Duvar Resmi Estetiği ve İstanbul Teması", Mimarlık ve Yaşam Dergisi, 1(1): 105-125, Kocaeli 2016

Demirarslan, D, "Pedestrian Bridges and Passages in Terms of Space Design", Proceedings of INTCESS 2017 4th International Conference on Education and Social Sciences 6-8 February 2017- Istanbul, Turkey, s. 931-937.

Demirsar Arlı, B, Oryantalizmden Çağdaş Türk Resmine, Toprak Bank Yayınları, İstanbul 2000

Erden, O, Türk Resim Sanatında Bilinmesi Gerekenler, Tempo İstanbul 2012

Gençoğlu, M., "Batı Bili ve Teknolojisinin Osmanlı Bahriyesine Aktarımı", TAD, C. 34/ S. 58, s.603-628. 2015

Grelot, J., Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople : enrichie de plans levez par l'auteur sur les lieux, & des figures de tout ce qu'il y a de plus remarquable dans cette ville, Orthodox Eastern Church. Publisher A Paris : En la boutique de Pierre Rocolet : Chez la veuve de Damien Foucault, https://archive.org/details/gri_relationnouv00grel. 1680

Gürçağlar, A., "Osmanlı Sarayının Son Ressamı Fausto Zauro", Antik Dekor dergisi, Sayı 60. 2000

Kıbrıs, B. , Kesişen Dünyalar: Elçiler ve Ressamlar, Pera Müzesi Yayını 72, İstanbul 2014

Kıbrıs, B., Ögel, Z., Konstantiniyye'den İstanbul'a. XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıla Boğaziçi'nin Rumeli Yakası Fotoğrafları, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2006

Makzume, E., Kocabaşoğlu, E, "Jean Baptiste Vanmour (1671-1737) Kral'ın Doğu'daki Ressamı", Toplumsal Tarih Sayı 122: 122-124, 2004

Makzume, E, "Felix Ziem (1821-1911) İstanbul ve Venedik Aşığı Ressam, Toplumsal Tarih Sayı 121: 58-61, 2004

Sav, M. , Kuşüzümü, K.H., " Restorasyon Çalışmaları Çerçevesinde Mihrimah Sultan Camii", Vakıf Restorasyon Yıllığı, S.1, Vakıflar İstanbul 1.Bölge Müdürlüğü Yayını, s.43-53, İstanbul 2010

Şafak, N., 2013, "İstanbul Yeni Cami (Yeni Valide) Külliyesi ve 19. Yüzyılda Geçirdiği Değişimler", Vakıf Medeniyeti ve Şehir Sempozyumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s 87-94, Ankara 2013

Özcan, A, II.Mahmud Reformları Hakkında Bazı Gözlemler, syf.14, 1995. http://egeweb2.ege.edu.tr/tid/dosyalar/X_1995/TIDX-1995-02.pdf

Özcan, N. , "Jules Verne'den Bir Osmanlı Hicvi: İnatçı Keraban", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, Yıl: 8, 68- 72, 2008

Ustaoğlu, C. Fırçaların Diliyle İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2010

- URL-1: Engiz Türksoy, 2006 <http://v3.arkitera.com/h9754-kentin-bellegi.html>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:25:54
- URL-2: <http://21inciyuzyilicinplanlama.org/wp-content/uploads/2016/08/Perihan-Kiper-02.06.2016.pdf>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:30:12
- URL-3: Yüngül, Naci,
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/2873/001580151010.pdf?sequence=3>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:35:27
- URL-4: <https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/SK-A-4084>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:40:43
- URL-4a: <http://www.kanalistanbul.com.tr/tophaneden-cihangire-2-2/>:11.4.2017.12:45:30
- URL-5: <http://eski.istanbulium.net/post/104664984260/atmeydan%C4%B1-ve-sultan-ahmet-camii-ali-r%C4%B1za-pa%C5%9Fa>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:47:53
- URL5a: <http://listelist.com/sultanahmet-meydani/>, erişim tarihi: 11.4.2017 .12:48:09
- URL-6: <http://www.ibb.gov.tr/sites/ks/tr-TR/1-Gezi-Ulasim/tarihi-kopruler/Pages/galata-koprusu.aspx> , erişim tarihi: 10.03.2017.11:28:21
- URL-7: <http://www.leblebitozu.com/osmanli-istanbulunun-resmini-yapan-19-yabanci-ressam/> erişim tarihi: 10.03.2017.11:38:35
- URL-8: http://www.salom.com.tr/haber-101337-gocebe-siniflandirilamaz-ve-ayriksi-bir-sanatci__felly_zlem.html, erişim tarihi: 10.03.2017.11:48:52
- URL-9: <http://www.galeriearyjan.com/en/felix-ziem-exhibition.htm>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:29:38
- URL-9a: <https://gezilmesigerekenyerler.com/istanbul/yeni-camii-nerede-nasil-gidilir-tarihi-hakkinda-bilgi.html>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:29:21
- URL-10: <http://ww2.oilpaintingdecor.com/?folio=7POJ4E717>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:29:54
- URL-11: <https://tr.pinterest.com/pin/489555421970193104/>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:30:22
- URL-11a: <http://www.beykoz.bel.tr/beykoz/detay/kucuksu-mihrisah-sultan-cesmesi>, erişim tarihi: 11.4.2017. 12:30:44
- URL-12: <https://onokart.wordpress.com/category/orientalizm/page/16/>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:30:54
- URL-13: <http://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyadi-c/corrodi-hermann-david-salomon/hermann-david-salomon-corrodi-1844-1905/>, erişim tarihi: 11.04.2017.12:31:14
- URL-14: <http://www.artnet.com/artists/hermann-david-salomon-corrodi/the-bridge-of-galata-with-the-yeni-valide-djami-O83OkmdjhEJgojypAkGrzQ2>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:31:34
- URI-15: <http://www.egitimkutuphanesi.com/galata-koprusu-ii-abdulhamit-tarafindan-istanbul39da-halic-uzerine-yaptirilmis-olan-karakoyle-eminonu39nu-birlestiren-kopru-tarihcesi-2>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:31:54
- URL- 16: <http://www.urgupesob.com/index.php/osmanlida-esnaf>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:32:03
- URL-17: <https://tr.pinterest.com/pin/389631805243092843/>, erişim tarihi: 11.4.2017
- URL-18:
<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/14546/001502753006.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:37:21
- URL-19: <http://www.leblebitozu.com/osmanli-istanbulunun-resmini-yapan-19-yabanci-ressam/>, erişim tarihi: 11.4.2017.12:37:36
- URL-20: <http://www.hayalleme.com/3-galata-koprusu/>, erişim tarihi: 22.03.2017.10:33:02
- URL-21:<http://www.panoramio.com/photo/51795600>, sahibi Sevket Sinan Soysal, erişim tarihi: 23.03.2017.10:33:16
- URL-22: <https://www.artamonline.com/264-muzayede-degerli-tablolar-ve-antikalar/7196-francois-prieur-bardin-1879-1939-karakoy-den-eminonu-ne-bakis>, erişim tarihi: 23.03.2017.10:33:29

- URL-23: http://www.i-takvim.com/takvimler/hicri_takvim_cevir.php, erişim tarihi: 29.03.2017 .15:33:43
- URL-24: https://tr.wikipedia.org/wiki/Jules_Verne, erişim tarihi: 29.03.2017.15:33:57
- URL-25: <https://www.pinterest.se/pin/561683384756933690/>, erişim tarihi: 23.03.2017.10:34:11
- URL-26: <https://tr.pinterest.com/pin/488077678338555714/>, erişim tarihi: 29.03.2017.15:34:25
- URL-26a: <https://illbefamous.wordpress.com/history-of-the-camera>, erişim tarihi: 29.03.2017.15:34:36
- URL-27: <https://illbefamous.wordpress.com/history-of-the-camera/>. erişim tarihi: 24.03.2017 .16:34:47
- URL-28: <http://tweedlandthegentlemansclub.blogspot.com.tr/2015/08/the-pith-helmet-video-adventures-in.html>, erişim tarihi: 30.03.2017 .14:35:02
- URL-29: <http://canvastar.com/francois-prieur-bardin-uskudar-dan>, erişim tarihi: 30.03.2017.14:35:13
- URL-30: https://tr.wikipedia.org/wiki/Osman_Hamdi_Bey. erişim tarihi: 14.12.2016. 12:35:30
- URL-31: <http://turkresmi.com/klasorler/guzelsanatlarbirligi/> erişim tarihi: 14.12.2016 12:35:36
- URL-32: http://www.emo.org.tr/ekler/94a988102edcd4b_ek.pdf, erişim tarihi: 14.12.2016. 12:35:57
- URL-33: https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Ziya_Akbulut, erişim tarihi: 14.12.2016.12:36:05
- URL-34: http://www.degisti.com/index.php/archives/7261/uskudar_meydan_cesmesi, erişim tarihi: 30.03.2017.14:45:15
- URL-35: <http://www.milliyet.com.tr/fotogaleri/35586-yasam-iste-turk-ressamlarin-imzasini-tasiyan-en-degerli-10-tablo/7>, erişim tarihi: 30.03.2017.12:50:47
- URL-36: <http://www.antikalar.com/hikmet-onat/>, erişim tarihi: 30.03.2017.12:57:06
- URL-37: <http://www.antikalar.com/hikmet-onat/>, erişim tarihi: 30.03.2017.12:58:23
- URL-38: <http://www.oguztopoglu.com/2013/09/nazi-ecevitin-salacak-ve-kz-kulesi.html?spref=pi>, erişim tarihi: 30.03.2017 13:37:35

20. Yüzyıl Başlarında Feriköy'deki Vakıf Arazilerinin Dönüştürülmesi

Ali ŞENYURT^{1*}

ÖZ

Beyoğlu ve Şişli ilçelerinin arasında kalan Feriköy semtinin gelişimi 19. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Ayrıca, Feriköy'ün İstanbullu Rumların mesken tuttuğu Tatavla (Kurtuluş) semti ile komşu olmasına rağmen ikamet alanı olarak rağbet görmemesi dikkat çeker. Tanzimat Fermanı'nın ardından yapılan bir dizi hukuki düzenlemelerden biri olan toprak hukukundaki değişiklikler semtin geleceğini şekillendirmiştir. Böylece, Feriköy'e bir yandan Balkanlar'da toprağını kaybedip gelen muhacirlerin, diğer yandan Beyoğlu'na artan rağbet nedeniyle yerleşim imkanı bulamayan yabancıların ve Osmanlı tebasından gayrimüslimlerin ikamet ettirildikleri görülmektedir. Meydana gelen gelişmeler idare açısından çözüm bekleyen birçok sorunu üretmiştir. Yeni yerleşim alanları için yol, su gibi ihtiyaçların temininin yanında okul ve karakol inşa etmek de idarenin görevleri arasındadır. Söz konusu faaliyetlerin sürdürülebilir kılınması açısından vakıflara ait mülklerin dönüştürülerek özel mülkiyete açılması gerekmiştir. Niteliği itibarıyla şahıs vakıflarının dönüştürülmesi mümkün olmadığından sultan vakıflarına ait arazilerin (*gayrisahih vakıf arazi*) bu amaçla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri; Feriköy semtinde Sultan Bayezid-i Veli vakfına ait arazilerin bu şekilde dönüştürülerek kullanıldığını desteklemektedir. Bu bakış açısıyla makalede, Feriköy'deki vakıf arazilerinin el değiştirme süreci bazı belgeler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feriköy, Osmanlı Toprak Hukuku, Vakıf Arazilerinin Dönüştürülmesi, Sultan Vakıfları.

Conversion of Foundation Lands in Feriköy in the Early 20th Century

ABSTRACT

The development of the Feriköy town between the districts of Beyoğlu and Şişli, is found in the late 19th century. Moreover, although Feriköy is adjacent to the Tatavla (Kurtuluş) neighbourhood, which the Greek residents of Istanbul live in, it attracts attention that it is not popular as a residence area. Changes in territorial law, one of a number of legal arrangements made after the Imperial Edict of Gülhane, have shaped the future of the district. Thus, it is seen that on the one hand the immigrants who lost their land in the Balkans and on the other hand the non-resident foreigners who could not find a settlement due to the increasing demand of Beyoğlu and the non-Muslims were resident in Feriköy. The going-on developments produced many problems waiting to be solved in terms of administration. For the new settlement areas, it is also among the tasks of the administration to build schools and police stations as well as the provision of roads and water needs. In order to make these activities sustainable, it is necessary to convert the properties belonging to the foundations and make them be open to private property. Since it is not possible to transform individual foundations by nature, it is understood that the land belonging to the sultan foundations (inaccurate foundation land) is used for this purpose. Documents of the Prime Ministry Ottoman Archives support that in Feriköy district, Sultan Bayezid-i Veli foundation's lands have been transformed and used in this way. From this point of view, the process of change of foundation lands in Feriköy has been evaluated in the light of some documents.

Key Words: Feriköy, Ottoman Real Property Law, Conversion of Foundation Lands, Sultan Foundations

¹ Dr. İktisat Bölümü, al.senyurt@gmail.com

*İlgili yazar / Corresponding author: Ali ŞENYURT, al.senyurt@gmail.com

Gönderim tarihi: 10.05.2017

Kabul tarihi: 30.05.2017

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin sosyo-kültürel gelişimine öncülük etmiş vakıflar açısından 19. yüzyıldaki bazı tarihler önemli kırılma noktalarını oluşturmaktadır. 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1858 tarihli Kanunname-i Arazi, doğrudan veya dolaylı olarak yarattığı etkiler bakımından o döneme kadar büyük bir özenle muhafaza edilmiş vakıfların dağılma sürecine girişini hızlandıran başlıca olaylar olarak kabul edilebilir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı topraklarında yabancılara da emlak ve arazi tasarrufu imkanının sağlanması vakıflara ait birçok mülkün şu veya bu sebeple elden çıkmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler çözüm bekleyen birçok sorunu üretmiştir. İdare bir yandan bunlarla başetmeye çalışırken diğer yandan kaybedilen topraklardan gelen muhacirler için yeni yerleşim alanlarının yaratılması amacıyla başvurulmuş kaynak yine vakıflara ait araziler olmuştur. Başkent İstanbul özelinde konu değerlendirildiğinde artan nüfus ile birlikte kentin büyümesi alt ve üst yapı ihtiyaçları için bazı değişimlerin yaşanmasını zorunlu hale getirmiştir. Arşiv belgelerinin incelenmesi sırasında bahsedilen bu değişimin ve dönüşümün yaşandığı yerlerden birinin Feriköy olduğu belirlenmiştir. Makale, Feriköy'deki vakıf arazilerinin el değiştirmesini konu ile ilgili tespit edilen belgeler ışığında incelemeyi amaçlamaktadır.²

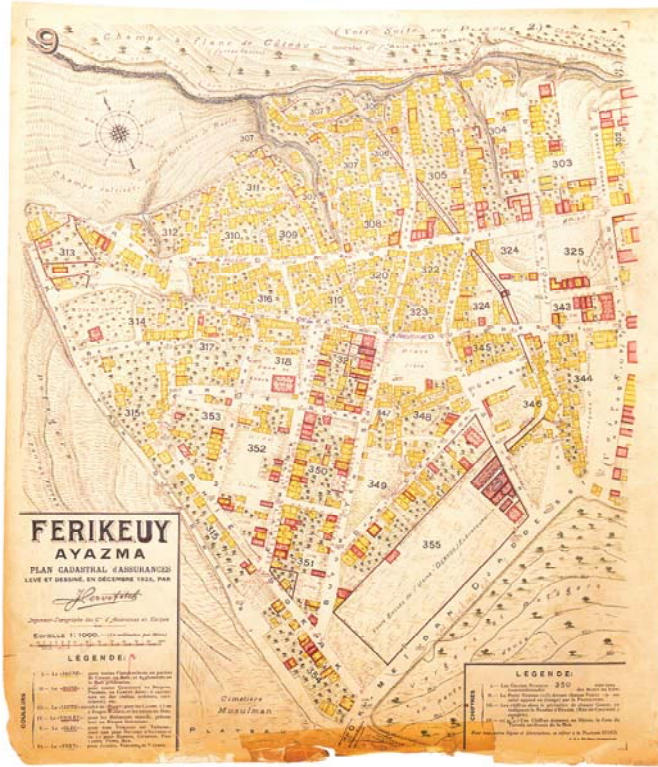
2. OSMANLI DÖNEMİNDE FERİKÖY SEMTİNİN KISA TARİHÇESİ

Doğu ve güneydoğusunda Kurtuluş, güneyinde Eskişehir ve Yenişehir mahalleleriyle Dolapdere, batısında Feriköy Mezarlığı, kuzeybatısında Baruthane Deresi Yolu ve Piyale Paşa Bulvarı'nın bulunduğu Feriköy Semti, batı ve güney yönlerinde Tatavla (Kurtuluş) sırtlarının eteklerinde yer almaktadır. Semtin, asıl Feriköy Mahallesi'ni meydana getiren güney bölümünün, 16. yy'da buradaki bir kiliseye atfen Aya Dimitri adını aldığı; doğusundaki Kurtuluş'un Tatavla diye adlandırıldığı; buraların 19. yy'ın ortalarına kadar üzerinde yer yer küçük Rum köyleri bulunan boş arazi olduğu bilinmektedir (D.B.İ.A., 1994, s. 293). 18. yy'da İstanbul'un bu bölgesinde, gelişme eksenini dışında kalan tek yerleşim birimi, Hagios Dometrios (Aya Dimitri) tepeleri üzerinde kurulu olan Tatavla (Kurtuluş) köyü olmuştur. 1874 yılında İstanbul'a gelen İtalyan yazar ve gezgin Edmondo De Amicis, gezi anılarını topladığı Constantinopoli adlı eserinde; Aya Dimitri mahallesine ulaşabilmek için Pangaltı tepesinden inildiğini, kurumuş küçük bir dere yatağını geçtikten sonra bir başka tepeye tırmanılması gerektiğini anlatmaktadır. (Ş.R., 1987, s. 26, 27). Feriköy'ün İstanbullu Rumların mesken tuttuğu Tatavla (Kurtuluş) semti ile komşu olmasına rağmen ikamet alanı olarak rağbet görmemesi dikkat çeker. Reşad Ekrem Koçu; yakın geçmişe kadar oba çingenelerinin bu semtin kırılığında çadır kurduğundan bahsetmektedir (Koçu, 1971, s. 5684). Semtin adının nereden geldiği de ayrı bir tartışma konusudur. Osmanlıca "fer"i sözcüğünden gelebileceği düşünülse de, 1880 başlarına ait 1301 İstatistik Cetveli'nde "Feriköy Mahallesi" olarak geçmektedir. 1909'da ise mahalleden "Feri Kariyesi" diye söz edildiği görülmektedir.³Sözcüğün bu şekilde yazım biçimi, teyit edilmemiş olmakla birlikte konu hakkındaki bir rivayetin gerçek olduğu yönündeki kanıtları güçlendirmektedir. Buna göre, semtin adı Abdülmecid veya Abdülaziz döneminde

² Bu çalışmaya verdiği burs ile destek olan VAKAR'a ve bilim kurulu başkanı değerli hocam Prof.Dr. Ahmet Kal'a'ya teşekkür ederim.

³ Arşiv kayıtları üzerinde yaptığımız incelemelerde 1909 tarihine ait bir belgede semtten "Feri Kariyesi" olarak bahsedildiği belirlenmiştir. DH.MKT., 2876/77 no.lu bu belgeye ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak değinilecektir. Ancak arşiv belgelerinde bu semtte mahalle oluşturulması ile ilgili çalışmaların daha geç tarihlerde başladığı belirlenmiş olmasına karşın 1880'lerdeki İstatistik Cetveli'nde "Feriköy Mahallesi" ibaresinin yer aldığı görülmektedir.

yaşamış Madam Feri'nin sonradan ölen kocasına padişah tarafından bölgedeki geniş arazilerin bağışlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle semtin adı Madam Feri'den gelmektedir (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994, s. 293). Ancak belirtildiği gibi tartışmalı olan bu husus bugüne kadar tam olarak doğrulanamamıştır. Türkiye Sigortacılar Daire-i Merkeziyesi adına topograf mühendis Jacques Pervititch tarafından 1922-1945 yılları arasında hazırlanan haritalarda Feriköy semtinin yer aldığı görülmektedir (Harita 1).

Harita 1: Pervititch Haritasında Feriköy

Öteden beri Rumların ve Ermenilerin ağırlıkta olduğu bir azınlık semti olan Feriköy'de 1870'lerde küçük bir baruthanenin, 1900'ün başlarında ise bir feshanenin bulunduğu bilinmektedir.⁴ 20. yüzyılın ilk çeyreğinde semtte Ermeni nüfus çoğalmaya başlamış, zamanla Rumların sayısı azalırken yerlerini Türkler ve Ermeniler almıştır (D.B.İ.A., 1994, s. 293). Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde; Feriköy'ün 19. yüzyılın sonlarına doğru dışarıdan gelen muhacirler için bir ikametgah alanı olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Söz gelimi 26 Z 1309/22 Temmuz 1892 tarihli bir belgeden Romanya'nın Baban Dağı bölgesinden gelen 21 muhacirin Feriköy'e yerleştirildikleri görülmektedir (BOA, DH.MKT., Dosya no: 1975, Gömlek no: 43). Bu arada muhacirler için "Yeni Mahalle" adıyla bir mahalle oluşturulmasına karar verildiği anlaşılmaktadır (BOA, BEO., Dosya no: 1437, Gömlek no: 107762). Mahallenin teşekkülü ile ilgili çalışmalar 1900 yılının Şubat ayında başlatılmış olup, bu kapsamda imam ve muhtar mühürlerinin yaptırılması ve Nüfus İdaresi Siciline bildirilmesi istenmiştir (BOA, DH.MKT., Dosya no: 2308, Gömlek no:3). Mahalle imamlığına Hafız

⁴ 1318 (1900-1901) 'de özel teşebbüsle faaliyete geçen fes fabrikasının kimler tarafından kurulduğu ve ne kadar devam ettiği tespit edilememiştir. Faaliyetini sonlandırmasında Avusturya fesleri ile rekabete dayanamamasının etken olduğu tahmin edilmektedir. "Feriköy Fes Fabrikası" maddesi, Hüsnü Kınaylı, İstanbul Ansiklopedisi, s. 5686.

Ebulhayr Efendi tayin edilmiştir (BOA, DH.MKT., Dosya no: 2272, Gömlek no:71). Ebulhayr Efendi'nin, aynı yılın Nisan ayında bu kez mahallenin ibtidai muallimliği görevini de yürütmesi uygun görülmüştür. Konu ile ilgili belgedeki ifadelerden daha öncesinde Feriköy ismiyle bir mahalle oluşturulmasına sıcak bakılmadığı ve dolayısıyla resmiyet kazanmadığı, ancak sonrasında Feriköy Yeni Mahalle ismine onay verildiği ortaya çıkmıştır. Karar değişikliğinin nedeni tam olarak anlaşılamamakla birlikte idarenin nüfus ve iskan politikaları ile ilgili olduğu tahmin edilmektedir (BOA, MF.MKT., Dosya no: 498, Gömlek no:50). 1934 tarihli Belediye Şehir Rehberi'nde Yenimahalle'nin Feriköy Mahallesi (pafta 18/154) sınırları içerisinde yer almadığı belirlenmiş olup, bu mahallenin Beyoğlu ilçesindeki Yenişehir isimli bölge olduğu veya Yeni Mahalle isminden vazgeçilerek tekrar Feriköy Mahallesi isminin kullanıldığı, düşünülmektedir. Öte yandan muhacirlerle birlikte bölge nüfusundaki artış idarecileri yeni tedbirler almaya yöneltmiştir. Bu kapsamda 1911 yılında Feriköy ve Şişli'nin büyüklükleri ile orantılı üç mahalleye ayrılması gündeme gelmiştir (BOA, DH.İD., Dosya no: 92-2, Gömlek no: 6). Feriköy'de yaşanan bu gelişmeleri anlayabilmek için, Osmanlı toprak hukukunun 19. yüzyılda yaşadığı dönüşümü incelemek faydalı olacaktır.

3. 19. YÜZYILDA TOPRAK HUKUKUNDA YAPILAN BAZI DÜZENLEMELER

Osmanlı Devleti'nde önce askerlik alanında başlayan yenilik hareketleri şiddetli reaksiyonlarla karşılaşmış, III. Selim'in ölümüyle birlikte kesintiye uğramışsa da II. Mahmut döneminde tekrar canlanmış, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla askeri alandaki reform çalışmalarına devam edilmiştir. 1839'da Abdülmecid'in tahta çıkmasından kısa bir süre sonra okunan Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu süreçte adli ve idari alanda birçok değişiklik yapılmış, hukuk sisteminde Avrupa kanunlarından esinlenerek yeni düzenlemeler getirilmiştir. 28 Şubat 1856 tarihinde, daha çok dış etkiler altında yayımlanan Islahat Fermanı ise hukuk açısından Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı olmuştur (Onar, 1985, s. 581, 589).

19. yüzyılda yapılan düzenlemelerden biri de toprak hukuku alanındadır. Kısa ve tasarımcı bir talimat olduğu görülen 1840 Nizamnâmesinin ardından 1858 Arazi Kanunnâmesi, 1859 Tapu Nizamnâmesi ve 1864 Vilayet Kanunu bu dönemin önemli uygulamaları olarak sayılabilir. Arazi Kanunnâmesi'nin giriş kısmında da belirtildiği üzere toprak, Memlûke (Mülk Arazi), Emirîyye (Mîrî Arazi), Mevkûfe (Vakıf Arazi), Metrûke (Metruk Arazi) ve Mevât (Ölü Arazi) olmak üzere beş sınıfa ayrılmaktadır (Mundy ve Smith, 2013, s. 78, 79). Bunlardan vakıf arazileri; aslı mülk olup da şahıslar tarafından vakfedilen araziler *sahih vakıf*, devlet arazisi olup sultan tarafından vakfedilen arazi ise *gayrisahih vakıf arazi* olarak isimlendirilmektedir. Sultan vakıflarına gayrisahih denilmesi vakfedilen arazinin mülk sayılmamasından kaynaklanmaktadır. Tahsis kabilinden vakıf veya irsâdî vakıf olarak da bilinen bu vakıflarda sultan devlete ait (mîrî) araziye; sağlık, eğitim, bayındırlık gibi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi veya kamu hizmeti görüp de beytümâlden hakkı bulunanların maaşlarının karşılanması amacıyla rakabesi (mülk sahipliği) devlette kalmak ve gelirleri bir hayır işinde kullanılmak şartıyla vakfetmektedir. Gerekli görülmesi halinde söz konusu tahsis hükümet tarafından iptal edilebilmektedir (Ekinci, 2008, s. 496). İslamiyetten bu yana devam eden vakıflar, sultanlar için de bir hayır işi ve ülkenin gelişimine katkı olarak görüldüğünden birçok vakıf eseri ortaya çıkmıştır. Her sultanın sancak ve köy olarak vakfiyelerine rastlamak da mümkündür. Bunlar tek tek vakıf defterlerinde (Kuyûdu Kadîme) kayıt altına alınmıştır. Söz gelimi Fatih Sultan Mehmet'in Kırk Kilise, Vize, Hasköy, Edirne, Hayrabolu, Çorlu, Ereğli, Silivri ve İstanbul'da vakfiyeleri olmuştur. 19. yüzyılın başlarında Evkafı Hümayun Nezareti oluşturulmuş ve 12 Rabiulevvel 1242 (m.

14 Ekim 1826) tarihinde ilk nazır olarak Elhaç Yusuf Efendi tayin olmuştur (Tuncer, 1962, s. 91).

19. yüzyılda yapılan bir başka düzenleme Osmanlı tebasından olmayan yabancıların mülk edinme ve arazi tasarrufu konusundadır. Gerek 1858 tarihli Arazi Kanunnâmesi ve gerekse 1867 tarihli İntikal Kanunu'nda Osmanlı Devleti tebasından olan müslim ve gayrimüslimlerin ayırt etmeksizin miri arazide tasarrufu ve intikali konularında bir ayırım gözetilmeden düzenlemeler yapılmış olmasına karşın yabancı statüsünde olan kişilerin arazi tasarrufu ve mülk sahibi olmayacaklarına dair bir yasağın yürürlükte olduğu görülmektedir. Bu konu 1860 tarihinde İngiltere'den yapılması planlanan bir istikrazda gündeme gelmiş ve İngiliz hükümetinin "Devletin tasarrufunda bulunan araziye, Osmanlı tebasının tabi olduğu şartlar dahilinde yabancılara tasarruf hakkının tanınması" şeklinde ileri sürdüğü koşul kabul edilmeyerek istikraz için Paris'e başvurulmuştur. Yabancıların Osmanlı topraklarında mülk edinebilme hakkı 1869 yılında çıkartılan kanunla mümkün hale gelmiştir. Ancak bu kanunla yabancılara gayrimenkullerde tasarruf ve temellük hakkı tanınmasına karşın miras hakkı verilmemiştir. Şevket Pamuk, 1869'da yabancılara toprak edinme hakkı tanınmasının ardından İngilizlerin, İzmir'in iç bölgelerinde önemli miktarda toprak satın aldıklarını ve ihracata yönelik büyük çiftlikler işletmeye başladıklarını ifade etmektedir (Kenanoğlu, 2002, s. 138-140).

Osmanlı hukuk düzeni, aynı zamanda tüzel kişilere de kayden gayrimenkul edinme hakkı tanımadığından özellikle gayrimüslüm cemaatlere ait kurumların fiilen ellerinde bulundurdukları gayrimenkullerin tapuda, ya güvendikleri tanınmış bir şahıs (Nam-ı Müstear) ya da, tarihi veya dini şahıslar (Nam-ı Mevhum) adına kaydedildiği anlaşılmaktadır. Cemaatlerin bu yolu takip ederek önce şahıs adına alınmış bir arazi üzerinde hastane, okul, kilise inşa ettikleri veya cemaat mezarlığı oluşturdukları görülmektedir. Özellikle toprak hukukunda meydana gelen değişikliklerle birlikte 19. yüzyılın sonlarına doğru bu faaliyetlerin arttığı söylenebilir. Georgi P. Kostandov'un eserinde; Ekzarh I. Yosif isimli bir kişinin Bulgar Cemaati adına hareket ederek şahsı adına satın aldığı araziler üzerinde sonradan cemaat yapılarının inşa edildiğini ortaya koyması, konu hakkında önemli ipuçları vermektedir. Söz gelimi; günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kiralanın Şişli, Darülaceze Caddesi'ndeki Türkiye Hastanesi'nin bulunduğu yerde, 1896 tarihinde Ekzarh I. Yosif adına satın alınan arsa üzerine 1897 yılında inşasına başlanan ve 1902 yılında tamamlanan "Evlogi Georgiev" Bulgar Hastanesi hizmet vermeye başlamıştır. Aynı şekilde Beyoğlu Bulgar Ortaokulu (1993 yılında yıkılmış) ile Şişli'deki Ekzarhane binası ile Sveti İvan Rilski Kilisesi'nin (günümüzde faaliyetine devam ediyor) bulunduğu yerler de Ekzarh I. Yosif tarafından satın alınmıştır. Feriköy semtindeki Bulgar Ortodoks Mezarlığı ve Sveti Dimitar Kilisesi'nin bulunduğu alanın da aynı şahıs tarafından 1912 yılında satın alındığı belirlenmiştir (Konstandov, 2011, s. 94-103). Bulgar cemaati ile ilgili bu bilgilerden yola çıkarak Osmanlı topraklarında yabancılara mülk edinme hakkının tanınmasının ardından İstanbul'da gayrimüslimlerin daha yoğun yaşadığı Beyoğlu, Şişli, Feriköy gibi semtlerde hastane, okul, ibadethane, mezarlık gibi sosyal alanların kümeleşerek yaygınlaştığını bir tespit olarak ortaya koymak mümkündür. Öte yandan Feriköy'ün, adı geçen diğer semtlere göre daha yeni bir yerleşim alanı olmasına karşın ülkenin o dönemde içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak vakıf, cemaat, muhacir bileşkeleri içerisinde yaşanan gelişmeleri birincil kaynaklardan izlemek ve yorumlamak konunun önemini artırmaktadır.

4. FERİKÖY'DEKİ VAKIF ARAZİLERİNİN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Feriköy'ün yer aldığı bölge 19. yüzyılın sonlarından başlayarak, bir yandan Balkan'lardaki Osmanlı topraklarının kaybedilmesi

nedeniyle gelen muhacirlerin yerleştirildiği, diğer yandan Şişli ve Beyoğlu'na yakınlığının da etkisiyle gayri müslim nüfusun ikamet alanı olarak tercih ettiği bir bölge haline gelmiştir. Farklı kültürlerden ve inançlardan gelen bu insanların doğal olarak ibadethane, okul ve mezarlık gibi sosyal ihtiyaçlarının karşılanması zorunlu hale geldiğinden nüfus ve yerleşim yoğunluğu giderek artmıştır. Demografik yapının bu yönde gelişim göstermesinde yukarıda değinildiği üzere Osmanlı toprak hukukunda yabancılar lehine yapılan düzenlemelerin de büyük etkisi olmuştur.

Toprak hukukunda yapılan bu değişiklikler yabancı bir ülke tebasından olan bir kişinin sahibi olduğu bir taşınmazı vererek bir başka taşınmazı alabilmesine diğer bir ifade ile değiştirebilmesine imkan sağlamıştır. Düzenleme vakıf mallarını da kapsamaktadır. Söz gelimi 16 Ca 1327/ 5 Haziran 1909 tarihli bir belgede; İngiliz vatandaşı Kirkor oğlu Malkon Gümüş Kirvan'ın Bahçekapı'ya yakın Şeyh Mehmed Geylânî Mahallesi'nde Yalı Köşkü Caddesi'nde bulunan bir vakıf arsanın Feriköy Ayazma'daki daha büyük bir arsa ile değiştirmek istediğine dair talebinin vakfa daha faydalı olacağı gerekçesi ile uygun görüldüğü, belirlenmiştir (BOA., BEO., Dosya no: 3566, Gömlek no: 267443).

“İngiltere Devleti tebasından Kirgor veled-i Melkon Gümüş Kirvan'ın bahçesi kapısı kurbünde Şeyh Mehmed Geylânî Mahallesi'nde Yalı Köşkü Caddesi'nde taht-ı tasarrufunda bulunan dört yüz kırk bir zirâ' terbi' inde ve otuz beş bin küsur kuruş kıymetinde vakf arsanın Feriköyü'nde Ayazma Sokağı'nda mutasarrıf olduğu bin zirâ' terbi' inde ve yüz yirmi bin kuruş kıymetinde diğer bir kıt' a mülk arsa ile istibdâli vakfı hakkında enfa' idiği ber-nehc-i şer' î sâbit olduğu ve mülk arsanın senevî yüz yirmi kuruş icâre-i müecceleyle tahammülü bulunduğu cihetle muamele-i istibdâliyenin icrası hususuna Şura-yı Devlet kararıyla bi'l-istizân irâde-i seniyye-i Cenâb-ı hilafet-penâhî şeref sudur buyurularak...”

Feriköy'deki vakıf arazilerinin dönüştürülme çalışmalarında zaman zaman oluşan tereddütlerde vakfiyeye dönme gereksinimi duyulmaktadır. 27 S 1328/ 10 Mart 1910 tarihine kayıtlı bir belgede; Feri Karyesi Sakız Ağacı'nda bulunan bir arsanın vakfiyetine ait fermanın bir suretinin Evkaf Mahkemesi'ne gönderilmesinin istendiğinden bahsedilmektedir (BOA, BEO., Dosya no: 3717, Gömlek no: 278709).

Öte yandan tespit edilen bazı arşiv belgeleri Feriköy'deki Sultan Beyazid Han-ı Veli Vakfı'na ait vakıf mallarının kullanıma tahsis edildiğine işaret etmektedir. Örneğin, 26 C 1327/ 15 Temmuz 1909 tarihli bir belgede, adı geçen vakfa ait sekiz bin elli bir zira büyüklüğündeki bir tarlanın değerinin binde onu tutarındaki kirasının Pangaltı'ndaki Rus Hastanesi'ne verilmesi kaydıyla Rusya Hükümeti adına kaydının düzenlenmesinin uygun görüldüğü bildirilmektedir. 1909 yılına ait bu belgede semtin isminin “Beyoğlu'nda Feri Karyesi” olarak geçmiş olması dikkat çekicidir. Buna göre semtin “Yeni Mahalle” veya “Feriköy Mahallesi” yerine geçmişteki ismiyle yer alması konunun henüz netlik kazanmadığını göstermektedir (BOA., DH.MKT., Dosya no: 2876, Gömlek no:77).

“Beyoğlu'nda Feri Karyesi'nde caddede kain olup Sultan Bayezid Han-ı Veli hazretleri vakfına aid ve on dört numarada bulunan sekiz bin elli bir zira vüsatında bir kıta tarlanın kıymet-i hâliyesinin binde onu icare-i zemine rabtı ile Pangaltı'da vaki Rus Hastahanesi'ne irad olmak üzere Rusya Hükümeti namına kaydının tashihi ve tebdilen sened itası hususuna Hariciye Nezareti makamından vuku bulan işar üzerine Şura-yı Devlet kararıyla...”

2 Za 1333/ 11 Eylül 1915 tarihli bir başka belgeden ise adı geçen vakfın Feriköy'de bulunan arsasının üzerine Ermeni Kilisesi'nin inşa edilmiş olduğu belirlenmiştir. Kilisede

iki kapılı papaz odaları ile bir kömürlük de bulunmaktadır (BOA., MF.MKT., Dosya no: 1211, Gömlek no: 69).

“İrâde-i seniyye suretidir.

Feriköyü’nde Sultan Bayezid Han-ı sâni hazretleri vakfından bin sekiz yüz altmış dört metre terbî’indeki arsa üzerine on dört metre tûl on metre arz altı metre irtifâ’ında ve sekiz pençere ve üç kapılı ve ahşap olark yapılmış olan ve beş metre tûl ve on buçuk metre arz ve beş metre yirmi santimetre irtifâ’ında ve on sekiz pençere ve iki kapıyı havi Papas odalarıyla dört metre yirmi santimetre tûl ve dokuz metre arz ve iki metre irtifâ’ında bir kömürlük mahallini müstemil bulunan Ermeni Kilisesi mezkur kilisenin...”

Belgenin devamında, kilise bahçesinin bitişiğindeki Çoban sokağında ressam Meremmetciyân Zenob Efendi’ye ait arsa üzerindeki yirmi dört pencere ve iki kapılı okulun (belgedeki ifadeden okulun kiliseye ait olduğu sonucu çıkarılmıştır) birleşmiş vergilerinin tamamen tahsil edildiği belirtilmektedir. Ayrıca kilise ve okul için bundan böyle buldukları mahallenin değerinin binde onu oranında bir ödemenin vakıf adına alınması kararlaştırılmıştır.

“...mezkur kilisenin bahçesi ittisâlinde ve çoban sokağında vaki ressam Meremmetciyân Zenob Efendi uhdesinde mukayyed beş yüz yirmi zira vüs’atinde bir arsa üzerine tûlen on sekiz ve arzan on irtifâ’an on iki buçuk zira ebâdında ve yirmi dört pençere ile iki kapıyı muhtevi kargir mektebin mebnî buldukları mahalle kıymet-i hâzirasının binde onu nisbetinde vakfı namına mukataa-i zemin tahsis ve bu tarihe kadar yalnız mezkur mekteb binasının müterâkim vergileri tamamen tahsil ve mekteb hakkında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin yüz yirmi dokuzuncu maddesi ahkamına riayet olunmak üzere tasdik-i mevcudiyetleri Şura-yı Devlet kararıyla tensib edilmiştir.”

Sultan Beyazıd Han-ı Veli Vakfı’na ait Feriköy Sakız Ağacı’ndaki tarlalardan mahalle oluşturulması düşünüldüğünden söz konusu tarlalardan 1200 arşınlık kısmının okul yapılabilmesi amacıyla tahsis edilmesine ilişkin bir karar 1 Ra 1315/ 31 Temmuz 1897 tarihli belgede yer almaktadır (BOA, MF.MKT., Dosya no: 362, Gömlek no: 48).

“Sultan Bayezid Veli -tâbe serâhu- hazretlerinin vakf-ı celili müsteğillâtından Feri Karyesi’nde Sakız Ağacı Caddesi’nde olup malumü’l-isim kesanın bâ-temessükât taht-ı tasarruflarında bulunan tarlaların mahalle şekline iğrağında lede’l-istizân irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penâhî şeref sudur buyurulmuş olmasına binâen ol babdaki nizam-ı mahsus mucibince mezkur tarlalardan bin iki yüz arşınlık bir arsanın mekteb mahalli olmak üzere tefrik olunduğu Evkaf Nezaret-i celilesi Muhasebesinden alınan ilmühaberden anlaşılmış...”

Sakız Ağacı’na bir okul inşa edilmesi kararının hemen alınmadığı, bu konu hakkında geçmişte birçok tartışmaların ve itirazların olduğu görülmektedir. Yazışmalara 11 Nisan 1878’de başlanılan ve 29 Ekim 1898’de tamamlandığı belirlenen bu sürecin yer aldığı arşiv belgesi ve ekleri bazı hususların aydınlatılması bakımından kayda değerdir. Söz konusu belgede ilk olarak Evkaf Nezaretî’nden gönderilen bir ilmühaber sureti yer almaktadır. Buna göre; Feri Karyesi Sakız Ağacı Caddesi’nde bulunan ve Sultan Bayezid-i Veli vakfına gelir sağlayan toplam on altı bin ziralık tarlaların kullanım hakkı Osmanlı tebasından Andon ile Karagöz oğlu Tavukçu Konstantin ve Latin Milleti kadınlarından Françesko isimli kişilere ait olup, bin üç yüz kırk sekiz ziralık kısmı yeniden inşa edilecek yol, üç yüz zirası inşası planlanan karakol için, kalan on dört bin üç yüz elli iki ziralık kısmı ise dört adaya ayrılmak üzere terk edilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı yerde Küçük Mehmed Ağa Vakfı’na gelir sağlayan ve kullanım hakkı isimleri belirtilen kişilere ait olan toplam altmış yedi bin zira ölçüsünde harap durumdaki bağ yerlerinden on sekiz bin sekiz yüz sekiz ziralık kısmı açılacak yollara, kırk sekiz bin yüz doksan sekiz zirası on üç adaya bölüştürülmek üzere ayrılacaktır. Ayrılan bu on üç

adada menzil yerleri ve dükkanların inşa edilmesi düşünülmektedir. Ayrıca yollar için yapılacak harcamanın, yerlerin satılmasından gelecek paralardan karşılanması planlanmıştır. İfrazı tamamlanacak bu bölgede karakol yeri dışında, bin iki yüz arşınlık bir yerin okul inşasına tahsis edilmesi, su, kanalizasyon ve yollarla birlikte ilgili yerlere yazı yazılması da alınan kararlar arasındadır (BOA., MF.MKT., Dosya no: 366, Gömlek no: 42) .

“Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesinden gönderilen ilmuhaberinin sureti. Sultan Bayezid-i Veli -tâbe serâhu- hazretlerinin vakf-ı celîle müsteğillâtından Feri Karyesi'nde Sakız Ağacı Caddesi'nde olup dört dönümü teba-i Devlet-i aliyyeden Andon ve dört dönümü Latin Milleti nisvânından Françesko ve bir dönümü yine Devlet-i aliyye tebasından Karagöz oğlu Tavukçu Kostantin nâm kisânın bâ-temessükât taht-ı tasarruflarında olan ve terbian on altı bin ziradan ibaret bulunan tarlalar ile evkaf-ı mülhakadan Küçük Mehmed Ağa Vakfı müsteğillâtından kırk iki hisse itibariyle on bir hissesi Marya ve yedi hissesi Sofya ve üç hissesi Pırlanta ve on sekiz hissesi Hacador ve üç hissesi Kuyumcu Miğirdiç ve Hacador'un vefatıyla uhdesinden kalan on sekiz hisseden sekiz buçuk hissesi Viçe'ye bade'l-ferağ dokuz buçuk hissesi müteveffâ-yı merkumun sulbiye kızları teba-i Devlet-i aliyyeden Sanduka ve Serpohi uhdesinde bulunan terbi' an altmış yedi bin altı zirâ harab bağ mahallinden vakf-ı müşârun-ileyhe merbut olan tarlaların bin üç yüz kırk sekiz zirâ müceddeden inşa olunacak tarıklara ve terbi' an üç yüz zira mahalli dahi karakolhane inşa olunmak üzere bade't-terk mâadâ on dört bin üç yüz elli iki zirâ' ı dört adaya ve Küçük Mehmed Ağa Vakfı merbutâtından harab bağın terbi' an on sekiz bin sekiz yüz sekiz zirâ mahalli küşâd olunan tarıklara terk olunarak mâadâsı bulunan terbi' an kırk sekiz bin yüz doksan sekiz zirâ' ı on üç adaya taksim ve her birlerinin hisseleri tefrik ve tahdid olunup menâzil ve dekâkîn inşâ olunmak üzere parça parça bi'l-ifraz sunuf-ı teb' a-i şahaneden zuhur edecek taliblerine furuhtu ve araziden yer satılmadıkça bedelinden nizamı vechle... Maliye Nezaret-i celilesinde Tahrir-i Emlak Kalemi'ne tefrik kılınan bin iki yüz arşın mekteb mahalli için maarif ve karakolhane mahalli için Zabtiye Nezaret-i celilelerine ve tesviyesi taahhüd olunan lağım ve kaldırımları çin Şehremanet-i celilesine ve su yolları için Su Nezaret-i behiyyesine başka başka birer kıta ilmuhaberlerinin tahrir ve itası babında senedât idaresinden tanzim kılınan müzekkereye ilmuhaberleri yazıla deyü ferman buyurulmağın mucebince kayd olunup diğer ilmuhaberleri verilmekle Maarif Nezaret-i celilesine dahi işbu ilmuhaber verildi.”

İlmuhaber suretinin altında 11 Nisan 1878 tarihi yer almakla birlikte bahsi geçen kararların 25 R 1294/ 9 Mayıs 1877 tarihinde alındığı anlaşılmaktadır. Belgenin takip eden ekinde ilmuhabere atıf yapılarak okul için ayrılmış bin iki yüz zira ölçüsündeki arsaya bazı taraflardan müdahaleler olduğu belirtilerek bunun önlenmesi ve arsanın hudutlarının kesin tespitini gösteren bir haritanın düzenlenmesi istenmiştir.

“...terbi' an altmış yedi bin altı zirâ' harab bağ mahallinin mahalle şekline vazıyla parça parça satılmasından dolayı mekteb mahalli için tefrik olunup canib-i muhasebe-i evkafdandan ita kılınan 8 Rebiülevvel sene [1]295 tarihli ilmuhaber mucebince nezaret-i celilelerine terk olunan bin iki yüz zirâ' arsaya bazı taraftan müdahale ve tecavüz bulunduğu istihbâr olunup bu ise câiz olamayacağından müdahale ve tecavüz-i vâkıanın meniiyle nezâret-i celileleri arazi komisyonuna memur fütüvvetli Bedri Efendi'nin hazır olduğu halde mezukr arsanın bi'l-mesâha tayin-i hududuyla bir kıta haritanın tanzim ve irsali hususunun Altıncı Daire-i Belediye Müdüriyeti'ne işar buyurulması babında emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.”

Okul için ayrılması istenen yerlerle ilgili haritanın düzenlenmesi ile birlikte yer seçimi konusunda bir hata yapıldığı anlaşılmıştır. Zira okul yapılması için işaretlenen Koranti Sokağı'nda Eftik Kadın'a ait seksen bir, seksen üç ve seksen beş numaralı arsalar biri

okul yeri için fazla geldiğinden bunlardan sadece seksen beş numaralı arsa yeterli görülmüş, fakat bu kez söz konusu arsanın Nikolina Kadın'a ait olduğu ortaya çıktığından kendisinden yazılı izin alınması gerekmektedir.

*“Maarif Nezaret-i celilesine
Devletli efendim hazretleri*

Eftik kadının Feri Karyesi'nde mutasarrife olduğu arazinin tayin ve tahdidi zımında vaki olan müracaatı üzerine tanzim edilen harita kopyası derdest-i ita ise de Koranti ve Edirnekapı Sokaklarıyla mahdud olan haritada Koranti Sokağı'nda seksen bir ve seksen üç ve seksen beş numaralar ile murakkam ve beheri beş yüz on zira hesabıyla ceman bin beş yüz otuz ziradan ibaret bulunan arsalar miyanında seksen beş numaralı mahallin bin iki yüz zira olarak mekteb arsası deyü kayd ve işaret olunduğu tahrir kaleminden beyan edilmiş ve mezbure ise kanunen üç bin zira mahalden mekteb mahalli tefriki lazım gelmeyeceğini ve işbu kayd tahrir yanlış olup fakat muameleleri tehhür etmemek üzere mezkur seksen beş numaralı arsaya mekteb inşa olunmak üzere nezaret-i celile-i âsifânelerine terk ve teberrua hazır bulunduğunu ifade eylemiş olmasına nazaran iktizâ-yı halin müsaraaten ifası zımında keyfiyetin savb-ı samî-i nezaret-penâhîlerine işarı hakkında Altıncı Daire-i Belediye Müdüriyeti'nden varid olan tezkire üzerine Hendesehane'den ita kılınan müzekkire meâlinde her ne kadar daireden Eftik Kadın tahrir edilmiş ise de muayene edilen musaddak 23 Şaban sene [1]314 tarihli ilam-ı şeride ve gönderilen harita kopyasında mezkur mahallerin Nikolina Kadın uhdesinde olduğu anlaşıldığından badehu taraf-ı âlî-i asifanelerine işar olunmak üzere evvel emirde mezbure Nikolina Kadının mezkur seksen beş numaralı mahalli meccanen mekteb mahalli olarak terk edeceğine dair yedinden sened ahziyle diğer arsaların lazım gelen muamelesinin dairece icrası olunan senedin nezaret-i celilelerine gönderilmek üzere buraya irsali lüzumunun müdüriyet-i mezkureye izbarı lüzumu gösterilmiş ve celb ile tetkik edilen salifü'z-zikr ilam-ı şeri münderecatına göre mezbure Nikolina Kadın mezkur mahalleri Eftik Kadından teferruğ eylediği anlaşılıp şu hale ve mezburenin mezkur arsayı nezaret-i celilelerine terk edeceğine söylemesine göre...”

Yeni ölçümlenmelere göre seksen beş numaralı arsanın okul yeri için gerekli olan bin iki yüz zirayı karşılayamamasından dolayı Nikolina Kadın'ın sahibi olduğu diğer arsaların da kendi rızasıyla alınmasına karar kılınmıştır. Görüşmelerde Nikolina Kadın'ı vekili Simonaki Efendi temsil etmektedir.

“...Mir-i muma-ileyhin ifadesine nazaran sâlifü'z-zikr mekteb mahalli muahharan Nikolina Kadın uhdesine intikal eden arsa dahilinde bulunduğu halde ol vakit her nasılsa harita-i esasiyeye işaret edilmediği ve mezburenin bu kere haric ez-nizâm beş yüz küsur zirâ' mekteb mahalli terkine muvâfakat ile izhar-ı cemile eylemesi kusur yedi yüz zirâ' mahalli ketm ve ihfa maksadına müstenid ise de daire-i mezkureye mîr-i mûmâ-ileyhin be-tekrar azimetinde bu işi takib etmekde olan mezburenin vekili Simonaki Efendi hazır olduğu halde ber-muceb-i ilmuhaber bin iki yüz zirâ' mekteb mahalli Nikolina Kadın uhdesinde bulunan seksen beş ve yetmiş altı numaralı arsalar ve ittisâlinde bulunan diğer arsadan mekteb mahalli olarak terki kararlaştırılmış ve ol vechle işaret olunmak üzere celb edilen harita dahi leffen takdim kılınmış olduğundan ol vechle icrâ-yı icâbı daire-i mezkureye bildirilmek üzere cevâben işarı vâbeste-i rey-i âlî idiği beyanıyla meclise takdim kılındı.”

Okul inşa etmek amacıyla ayrılan ve sahibinin rızası alınan yerin haritada işaretlenmesi ile birlikte düzenlenen çapın Hendeshane'ye gönderildiği anlaşılmaktadır.

“...Altıncı Daire-i Belediye Müdüriyetine işar-ı keyfiyet edilmesi ve mezkur mekteb arsasının sened-i hâkânîsi alınmak üzere tanzim ettirilerek bir kıta çapının isrâsı işar

buyurulmuş ve lede't-tebliğ zikr olunan mekteb mahalli Koranti Sokağı'ndan seksen beş numaralı beş yüz on ve Edirnekapı Sokağı'ndan yetmiş altı numaralı kezâlik beş yüz on ve Eczacı Sokağı'nda üç numaralı arsadan müfrez olarak yüz seksen zira ki min haysi'l-mecmu' bin iki yüz ziradan ibaret olup Hendesehane'ye tanzim kılınan çapın gönderildiği ve bir güne muamele yapılmaması dahi vukuat kalemine tebliğ olunduğu beyan ve izbar ve mezkur çap bi'l-havale emanet ifadesiyle leffen takdim ve tisyar kılınmağın ber-vech-i arz ve işar badehu muamele-i mukteziye-i ferağiyenin icra ve inba buyurulması babında emr u ferman hazret-i men lehül-emrindir.”

Bu arada okul için ayrılmış yerle ilgili tartışmalar sürmektedir. Zira söz konusu yer Terkos Su Şirketi'nin su havuzu ile makinesi arasındaki bölgede kalmaktadır ve arsanın sahibi Nikolina Kadın'nın diğer arsalarına göre daha kıymetlidir. Sakız Ağacı mezarlığının yanında bulunan bir diğer arsanın okul inşası için kullanılması durumunda bu bölgede Bahriye Nezaret'i'nin baruthanesinin bulunmasından dolayı uygun görülemeyeceği belirtilmiştir. Nikolina Kadın'ın vekili Simonaki Efendi ise ifraz edilen arsanın okul inşası için yetersiz bulunması halinde diğer arsalardan birinin de verilebileceğini tekrar ifade etmiştir. Birbirini tekrar eden belgelerden bundan sonra okul için arsa arayışlarının sona erdiği ve üzerinde mutabık kalınan yerde okulun inşa edilmesinin kararlaştırıldığı anlaşılacakla birlikte bahsi geçen okulun inşasının gerçekleşip gerçekleşmediği tam olarak tespit edilememiştir.

“...Nkolina Kadın'ın Sakız Ağacı mezarlığı civarında dört bin yedi yüz yetmiş bir ve Koranti ve Kır Sokağı'nda dört bin yüz zira terbi' inde arsası mevcut olduğu ve mekteb mahalli ise Terkos Kumpanyası'nın su havuzuyla makinası arasında ve Koranti ve Kır Sokaklarında olan ve Sakız Ağacı Mezarlığı yanındaki arsadan daha ziyade kıymeti olup Feri Köyü'ne dahi kurbiyeyti bulunan arsanın mümtaz mahallinden ifraz edildiği ve Sakız Ağacı kabristanının civarındaki araziden mekteb mahalli ifraz edilecek olur ise mahall-i mezkurda Bahriye Nezaret-i celilesinin Baruthanesi olduğu cihetle ebniye inşasına müsaade olunmayıp nezaret-i müşarun-ileyhaca istimlakine kıyam olunmakda olduğu beyan olunmasına ve ifraz edilen arsa mektebe elverişli görülmediği suretde taleb edilen cihetden mekteb mahallinin itasına muvafakat edeceğini merkumenin vekili Simonaki Efendi be-tekrar ifade eylesine binâen mersul harita mucebince ifraz edilen mahallin mekteb olarak nezaret-i celile namına ahzi tensib buyurulduğu takdirde muamele-i mukteziye-i...”

Başlangıçta da belirtildiği gibi Feriköy'de bir okul inşası ile ilgili olarak 9 Mayıs 1877 tarihinde karar alınmış, ancak ilk belirlenen yerin seçimi konusunda yapılan hatanın düzeltilmesi amacıyla yapılan görüşmeler sürecin uzamasına yol açmıştır. Bu bağlamda belgenin eklerinde en son tespit edilen tarih 29 Ekim 1898 olup, bir okul inşası ile ilgili karar aşamasının on iki yıl sürmesi çok da olağan kabul edilebilecek bir süre değildir. Ayrıca yazışmalardaki en son tarih olan 1898 yılından sonraki süreç de bilinmemektedir. Söz konusu belge, merkezi otoritenin Feriköy'de Sultan Bayezid-i Veli vakfına ait yerlerin mahalle haline dönüştürülmesi kararını da içermesi bakımından dikkat çekicidir. Bölgede vakıf yerlerinin kullanım haklarının Eftik Kadın, Nikolina Kadın gibi Osmanlı tebasından gayri müslimlere daha önceki bir tarihte verilmiş olduğunun tespit edilmesi Osmanlı'da özel mülkiyete geçiş ve semtin tarihi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

19. yüzyılın sonlarına doğru sosyal, siyasi ve ekonomik alanda meydana gelen gelişmeler Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un fetihden bu yana gayri müslimlerin yoğun olarak yaşadığı bilinen Beyoğlu bölgesi ve çevresinde etkisini hissettirmiştir. Bu

etkileşimin bazı önemli sonuçları olmuştur. Özellikle bir yandan yüzyılın sonlarına doğru toprak rejiminde yapılan düzenlemelerle birlikte yabancılara mülk edinme hakkının tanınması, diğer yandan kaybedilen topraklardan göçen Türklerin yerleşim sorunları merkezi idarenin nüfus ve iskan politikalarında bazı düzenlemelerin yapılmasına yol açmıştır. İmparatorluğun kuruluşundan itibaren sosyal refahın sağlanmasında büyük katkıları olmuş vakıflara ait mülklerin dönüştürülerek özel mülkiyete açılması bu düzenlemelerden biri olarak sayılabilir. Niteliği itibariyle şahıs vakıflarının dönüştürülmesi mümkün olmadığından sultan vakıflarına ait arazilerin (*gayrisahih vakıf arazi*) bu amaçla kullanıldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda bugüne kadar hakkında çok fazla araştırmaya konu edilmemiş Feriköy semti arşiv belgeleri yardımıyla incelenmiştir. Belgelerden elde edilen tespitler; Feriköy Semtinde Sultan Bayezid-i Veli vakfına ait arazilerin yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı zaman içerisinde dönüştürülerek yeni bir ikamet alanı oluşturulduğunu doğrulamaktadır.

KAYNAKLAR

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (D.B.İ.A.), C:3, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını, İstanbul, 1994.

Ekinci, Ekrem Buğra, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2008

İstanbul Ansiklopedisi, Reşad Ekrem Koçu, C: 10, Koçu Yayınları, İstanbul, 1971.

Kenanoğlu, Mustafa Macit, "1858 Arazi Kanunnamesinin Osmanlı Siyasal ve Toplumsal Yapısı Üzerindeki Etkileri (1858-1876)", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara, 2002.

Kostandov, Georgi P., İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul Geçmişten Günümüze Osmanlı Bakıyesi Bulgarlar Üzerine Bir Araştırma 1800-2000, Sanat Dükkanı Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Mundy, Martha, Richard Saumarez Smith, Modern Devlet'e Giden Yolda Mülk Siyaseti: Osmanlı Suriyesi'nde Hukuk Yönetim ve Üretim, Çev: Süleyman Kızıltoprak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013.

Onar, Sıddık Sami, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C:3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Pervititch, Jacques, Sigorta Haritalarında İstanbul, Proje Koordinatörleri: Seden Ersoy, Çağatay Anadol, Tarih Vakfı, İstanbul.

Şişli Rehberi (Ş.R.), Şişli Belediyesi, İstanbul, 1987.

Tuncer, Hadiye, Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Hukuku, Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları, Tarım Bakanlığı Mesleki Mevzuat Serisi, Ankara, 1962.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Belgeleri

BEO., Bab-ı Ali Evrak Odası

DH.İD., Dahiliye İdari Kısım Belgeleri

DH.MKT., Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

MF.MKT., Maarif Nezareti Mektubi Kalemi